

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของ "หมอเสนเรื่อน" ในชุมชน
ชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

โดย

พระมหาประจักษ์ พนาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของ "หมอเสนาเรือน" ในชุมชน
ชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

โดย
พระมหาประจักษ์ พนาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2551
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE TRANSMISSION OF FOLK CUSTOMS, BELIEFS AND RITUAL WISDOM BY "MOR
SEN RUEN" AMONG THE THAI SONG DAM CUMMUNITY OF MUANG DISTRICT IN
CHUMPHON PROVINCE**

By

Pramaha prachak Panalai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF EDUCATION

Department of Education Foundation

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2008

28. n. w. 2558

48260306 : สาขาวิชาพัฒนศึกษา

คำสำคัญ : การถ่ายทอดภูมิปัญญา/ ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม/หมอเสนเรือน/ไทยทรงดำ

ประจักษ์ พนาลัย : การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของ "หมอเสนเรือน" ในชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร.ฉวีวรรณ ผิวคุ้ม และดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์ เลิศ. 230 หน้า.

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร 2) กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ของหมอเสนเรือน 3) ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านหมอเสนเรือนในชุมชนชาวไทยทรงดำแห่งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักมี 5 กลุ่มคือ เจ้าอาวาสวัด ผู้นำท้องถิ่น หมอเสนเรือน ผู้สูงอายุ และบุคลากรของหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในชุมชนชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยมีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิจัย ในการวิเคราะห์ ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาสำหรับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปสำหรับข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในสนาม และใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยการเปรียบเทียบข้อมูลและการจำแนกชนิดของข้อมูล ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผลการศึกษาพบว่า หมอเสนเรือนในจังหวัดชุมพรแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ หมอเสนเรือนชนชั้นผู้ทำไร่ และหมอเสนเรือนชนชั้นผู้น้อย บุคคลที่เข้ามาเป็นหมอเสนเรือนเป็นเพศชายล้วน ส่วนใหญ่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว และมีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป บทบาทหน้าที่ของหมอเสนเรือนเป็นไปตามชนชั้นของตนคือหมอเสนเรือนที่เป็นท้าวจะทำพิธีเสนเรือนให้เฉพาะชนชั้นที่เป็นท้าว ส่วนหมอเสนเรือนที่เป็นผู้น้อยจะทำพิธีให้กับชนที่เป็นผู้น้อยเท่านั้น การจัดชนชั้นในปัจจุบันมีอยู่เฉพาะในพิธีกรรมและการนับถือผีบรรพบุรุษเท่านั้น ชาวไทยทรงดำยกย่องหมอเสนเรือนว่าเป็นผู้รู้และมีความเชี่ยวชาญในด้านการเสนเรือน

2. กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือน พบว่ามีการถ่ายทอดใน 2 ลักษณะคือ ก) ถ่ายทอดวิธีการเป็นหมอเสนเรือนให้กับผู้ที่จะเป็นหมอเสนเรือนรุ่นต่อไปโดยพิจารณาความเหมาะสมจาก เพศ วัย อาชีพ เชื้อสายหรือชนชั้น เป็นต้น เป็นการถ่ายทอดโดยตรงด้วยวิธีการ मुखปาฐะ และฝึกหัดปฏิบัติกับครูอาจารย์ในสถานที่จริงจนมีความเชี่ยวชาญสามารถออกปฏิบัติงานได้โดยครูอาจารย์จะเป็นผู้ประเมินผล การได้รับมอบหิ้งบูชาครู มอบเสื้อ ถือว่าได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ครบถ้วนแล้ว ข) ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำให้กับบุคคลทั่วไปผ่านทาง การจัดเตรียมและเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เป็นการถ่ายทอดโดยอ้อมผ่านการบอกเล่าและสังเกตการณ์และร่วมรับรู้และมีความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ

3. ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือน ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีการสืบทอดวิธีการเป็นหมอเสนเรือนอยู่ แต่ผู้ที่สนใจเรียนในด้านนี้มีจำนวนลดน้อยลง ในด้านการเปลี่ยนแปลงพบว่า การจัดพิธีกรรมมีจำนวนลดลงเพราะมีค่าใช้จ่ายสูง การเข้าร่วมในพิธีกรรมลดน้อยลงเพราะคนในวัยทำงานมีการกิจต้องไปทำงานนอกบ้าน เด็กที่อยู่ในวัยเรียนต้องไปโรงเรียน การแต่งกายของผู้ที่ไปร่วมงานมีการผสมผสานระหว่างการแต่งกายแบบไทยทรงดำและแบบสมัยใหม่มากขึ้น หมอเสนเรือนบางคนไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยทรงดำได้ ปัจจัยที่ทำให้หมอเสนเรือนและภูมิปัญญาเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ได้แก่ ความเชื่อมั่นในขนบธรรมเนียมของชาวไทยทรงดำและการแนะนำจากผู้รู้ในขนบธรรมเนียมของชาวไทยทรงดำ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ ความสนใจของบุคคล การศึกษาในระบบ วัฒนธรรมภายนอก

48260306 : MAJOR : DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORDS: TRANSMISSION OF LOCAL WISDOM/BELIEF SYSTEM, CUSTOM, RITUAL/
MOR SEN RUEN, RITUAL SPECIALIST/ THAI SONG DAM PEOPLE

PRAMAHA PRACHAK PANALAI: THE TRANSMISSION OF FOLK, CUSTOMS
BELIEFS AND RITUAL WISDOM BY "MOR SEN RUEN" AMONG THE THAI SONG DAM
COMMUNITY OF MUANG DISTRICT IN CHUMPHON PROVINCE. THESIS ADVISORS: THESIS
ADVISORS: ASST.PROF. MANEEWAN PEWNIM, Ph.D. AND LECT. THIRASAK UNAROMLERT
Ph.D., 230 pp.

The objectives of this study are: 1) To study the status and roles of Mor Sen Ruen in the transmission of local beliefs, customs and ritual wisdom of the Thai Song Dam people in Muang district of Chumphon Province; 2) To study the learning and transmission process of such local wisdom through Mor Sen Ruen; 3) To study the continuity and changes of the transmission process of such wisdoms through Mor Sen in this community. The research data were collected from five key informant groups: abbots of the local Buddhist temples, community leaders, Mor Sen (Thai Song Dam's ritual specialists), the elderly, and staff of government units in the three Thai Song Dam villages under study. The qualitative research methodologies employed are: in-depth interview based on structured and non-structured interview questions and participant observation. The major research tool in this study is the researcher. Content analysis was employed to analyze documentary data while comparative data induction and classification analyses were employed to analyze fieldwork data. The research findings are:

1. Mor Sen Ruen's status and roles related to the transmission of folk wisdoms. There are two groups of Mor Sen Ruen in Chumphon Province, Mor Sen Ruen of the Phu Thao (noble) and Phu Noi (commoner) statuses. All Mor Sen Ruen are males who are mainly married and are over 30 years of age. The roles of each group of Mor Sen Ruen are determined by their respective status. Mor Sen Ruen of Phu Thao status officiate rituals for people of noble class while Mor Sen Ruen of Phu Noi status officiate rituals for people of commoner class only. At present, the differentiation of Thai Song Dam people into two classes is found exclusively in ritual and ancestor worship contexts. Mor Sen Ruen are respected for their knowledge and expertise in Sen Ruen ritual.

2. Learning and transmission process of folk wisdom through Mor Sen Ruen. The study found that this process is conducted through two channels. A) Training of Mor Sen Ruen ritual specialists whose suitability is determined by their gender, age, occupation and social class. This is a direct channel of transmission through oral indoctrination and on-the-job training. Mor Sen Ruen apprentices will accompany their mentors to different ritual functions in order to observe, assist and practice their skills under the supervision of the mentors who will monitor and assess the apprentices' progress. The training process is completed when the mentors present their apprentices with a mentor shrine and Mor Sen Ruen ritual robe. B) Transmission of Thai Song Dam beliefs, customs and ritual wisdom to the general population through the process of ritual preparation and participation. This is an indirect channel of transmission through oral explanation and participant observation.

3. Continuity and changes of folk wisdom transmission through Mor Sen Ruen. The study found that although there are Mor Sen Ruen in all three villages, the number of interested people who want to carry on this ritual expertise has declined. Other changes are fewer numbers of ritual functions due to high expenses, less participation due to work commitment for adults and school attendance for children, participants wearing more modern clothes, and a decline of Thai Song Dam language reading and writing skills among Mor Sen Ruen. Conviction in Thai Song Dam cultural values and teachings of local experts in folk beliefs and customs are significant factors for the continuity of folk wisdom. Factors for the changes are economic changes, level of personal interest, introduction of formal education, and outside culture.

Department Education Foundation, Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2008

Student's signature:

Thesis Advisors' signature: 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจากผู้ที่มีรายนามดังต่อไปนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ ผศ. ดร. มณีวรรณ ผิวนิม ที่ได้ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. ลุย วิระนาวัน หัวหน้าภาควิชา ประธานสาขาวิชาพัฒนศึกษา และประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณอาจารย์ ดร. ชีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ กรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่คอยช่วยเหลือ แก้ไข ปรับปรุงวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย และขอขอบคุณ อาจารย์ รศ.ดร. วิชัย แหวนเพชร ในฐานะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไข และตรวจสอบวิทยานิพนธ์ตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ พระครูอาทรประชารักษ์ เจ้าอาวาสวัดคอนรวบ จังหวัดชุมพรด้วยความเคารพพียงที่ได้ช่วยเหลือสนับสนุนในด้านการศึกษาค้นคว้า ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติเวที เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ ที่สนับสนุนด้านการเรียนรู้แก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณ หมอเสนาเรือนในพื้นที่ทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ นายเสต ยอดทอง นายประเสริฐ กุ่มชุมชัย นายกลอง แป้งอ่อน นายเลิศ โตวังจร นายชาย แม่่นสร นายจำรูญ เทวบิน และนายอำนาจ แสงทอง ที่ได้เสียสละเวลาให้สัมภาษณ์เป็นอย่างดี ขอขอบคุณครอบครัวคุณปิ่น อินทนาคม ครอบครัวคุณป้าเชย พนาลัย และครอบครัวคุณสมนึก จอกถม ที่ได้อนุญาตให้ผู้วิจัยทำการบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวในงานพิธีกรรมที่จัดขึ้น

ขอขอบคุณ อาจารย์สุริย์ ทองคงหาญ นายกสมาคมไทยค้าแห่งประเทศไทยที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือเกี่ยวกับข้อมูลเป็นอย่างดี ขอขอบคุณ อาจารย์ถนอม คงอิมละมัย ผู้รู้ชาวจังหวัดเพชรบุรีที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณ คุณพยอม สมตัน สมาชิกสภาเทศบาลตำบลท่ายาง จังหวัดชุมพร คุณเชียร อ่องวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก คุณธรรมรัตน์ จันทพงษ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก และขอขอบคุณผู้อำนวยการ คณะครูอาจารย์ในโรงเรียนทั้ง 3 แห่งในพื้นที่ที่ศึกษา ที่ช่วยเหลือในด้านข้อมูลเป็นอย่างดี และขอขอบคุณผู้ที่ให้ข้อมูลในด้านต่างๆ ทุกท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวรายชื่อไว้ ณ ที่นี้ให้หมดได้

ขอขอบคุณคุณแม่มา พนาลัย พี่ชาย พี่สาว พี่เขย ญาติพี่น้อง ที่คอยช่วยเหลือเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี ขอขอบคุณครอบครัวคุณสมภาร คุณวรรณภา เขมะนุเชษฐ์ ครอบครัวดาบตำรวจวรรณเชาว์ คุณกิ่งดาว ยอดแก้ว ที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี และท้ายที่สุดขอขอบคุณเพื่อนนักศึกษาพัฒนศึกษารุ่นที่ 3 ทุกท่าน

ด้วยผลแห่งคุณความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบแด่นายไย พนาลัย บิดาผู้ล่วงลับ ตลอดถึงครูบาอาจารย์ที่ให้การสนับสนุนและประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ฐ
สารบัญภาพประกอบ	ฑ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	10
ขอบเขตในการวิจัย.....	10
นิยามศัพท์เฉพาะ	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	13
แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด	13
ความหมายของภูมิปัญญา.....	13
ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	16
การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	20
กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา.....	23
แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและการถ่ายทอดวัฒนธรรม.....	25
ความหมายของวัฒนธรรม.....	25
ประเภทของวัฒนธรรม	26
การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม.....	28
กลไกทางวัฒนธรรม.....	31
สถานภาพและบทบาท	32
การจัดেলাทางสังคม.....	33
ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม	34
ความสืบเนื่องทางวัฒนธรรม.....	34
การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม.....	36

บทที่	หน้า
แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม.....	42
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	48
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมชาวไทยทรงดำ.....	49
การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ.....	53
การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมชาวไทยทรงดำ.....	54
ความเชื่อ พิธีกรรมและผู้นำด้านการประกอบพิธีกรรม.....	57
ผู้นำด้านการประกอบพิธีกรรม.....	58
กรอบแนวคิดในการวิจัย	61
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	62
การดำเนินการวิจัย.....	62
ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือในการวิจัย.....	64
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	65
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	65
การจัดกระทำข้อมูล.....	68
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	69
4 สภาพทั่วไปของชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	72
ลักษณะทั่วไปของจังหวัดชุมพร.....	72
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์	72
สภาพทางภูมิศาสตร์.....	76
สภาพพื้นที่	76
สภาพภูมิอากาศ.....	76
ทรัพยากรธรรมชาติ.....	77
ประชากร	77
การปกครอง	77
การศึกษา.....	78
ศาสนา.....	78
การคมนาคม.....	79
สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด	79
สภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในจังหวัด	80

การประมง.....	80
การสาธารณสุข.....	81
การสาธารณสุขปโลก.....	81
ชุมชนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร.....	81
ประวัติการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลบางหมาก และตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร.....	81
ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านคอนรวบ.....	83
ประวัติหมู่บ้านคอนรวบ ตำบลบางหมาก.....	83
ลักษณะการตั้งบ้านเรือน.....	84
ประชากร.....	86
การศึกษา.....	86
เศรษฐกิจ.....	86
ศาสนา.....	87
การสาธารณสุขปโลก.....	87
การคมนาคม.....	87
ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านคอเคีย.....	88
ประวัติหมู่บ้านคอเคีย.....	88
ลักษณะการตั้งบ้านเรือน.....	88
ประชากร.....	89
ศาสนา.....	89
เศรษฐกิจ.....	89
การศึกษา.....	89
สาธารณสุขปโลก.....	91
การคมนาคม.....	91
ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านบางหลง.....	91
ประวัติหมู่บ้านบางหลง.....	91
ลักษณะการตั้งบ้านเรือน.....	92
ประชากร.....	92
การศึกษา.....	92

บทที่	หน้า
เศรษฐกิจ	94
ศาสนา.....	94
สาธรรณูปโภค.....	94
การคมนาคม.....	94
ภาพรวมของหมู่บ้านชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	95
ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ.....	97
ความเชื่อของชาวไทยทรงดำ.....	97
พิธีเสนเรือน	100
พิธีเสนเรือนในโอกาสต่างๆของชาวไทยทรงดำ	102
พิธีแต่งงานของชาวไทยทรงดำ	105
พิธีกรรมการทำศพ	109
ความแตกต่างของประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร.....	113
ความเชื่อของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร	113
พิธีเสนเรือนในโอกาสต่างๆของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร	114
ประเพณีอันก่อนและประเพณีกินดอง.....	114
พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพ.....	115
5 การวิเคราะห์ข้อมูล	117
ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	117
ประวัติหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านบางหลง	118
ประวัติหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านดอนรวบ	122
ประวัติหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านคอเตี้ย	126
ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	133
สถานภาพของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ	133
บทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ	135
ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	144

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาเรือนที่ถ่ายทอดไปยัง หมอเสนาเรือนรุ่นต่อไป	144
การเรียนรู้วิชาเสนาเรือนชนชั้นผู้ต่ำของนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย	145
การเรียนรู้วิชาเสนาเรือนชนชั้นผู้น้อยของนายเลิศ โตวังจร	149
กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาที่ถ่ายทอดไปยังผู้ที่ เกี่ยวข้อง	155
กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของคนแต่งเสน	155
กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของเจ้าภาพ และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับ การเสนาเรือน	158
ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนา ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	162
1. ความต่อเนื่องของพิธีกรรมเสนาเรือนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนา ชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	162
2. การเปลี่ยนแปลงด้านพิธีกรรมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนา ชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	165
6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	172
สรุปผลการวิจัย	173
ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	173
ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	176
ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาเรือน ชาวไทยทรงดำอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	179
ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนา เรือนชาวไทยทรงดำอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	181
อภิปรายผลการวิจัย	182
ข้อเสนอแนะ	190
ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้	190
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	191

	หน้า
บรรณานุกรม	192
ภาคผนวก	201
ภาคผนวก ก ภาพหมอเสนเรื่อนและกิจกรรมต่างๆของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร .	202
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	218
ภาคผนวก ค รายนามผู้ที่ให้การสัมภาษณ์และผู้เอื้อเฟื้อข้อมูล.....	220
ภาคผนวก ง ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	223
ประวัติผู้วิจัย	230

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ภาพแผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งของจังหวัดชุมพร	74
2 ภาพแผนที่จังหวัดชุมพร	75
3 ภาพแผนที่อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร	82
4 ภาพแผนที่หมู่บ้านคอนรวบ	85
5 ภาพแผนที่หมู่บ้านคอเคีย.....	90
6 ภาพแผนที่หมู่บ้านบางหลง	93
7 ภาพแผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านของชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านในตำบลบางหมาก และตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	96
8 ภาพนายเสต ยอดทอง หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง.....	118
9 ภาพนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง	120
10 ภาพนายจำรูญ เทวบิน หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ	122
11 ภาพนายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ	124
12 ภาพนายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเคีย	126
13 ภาพนายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเคีย	128
14 ภาพนายข้าย แม่นศรี หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเคีย	129

สารบัญภาพประกอบ

แผนภาพที่	หน้า
1 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดการวิจัย	61
2 แผนภาพแสดงวิธีการวิจัย	71
3 แผนภาพแสดงลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื้อนของนายเสต ยอดทอง และนายประเสริฐ คุ้มชุมชัย หมอเสนเรื้อนชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง	121
4 แผนภาพแสดงลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื้อนของนายจำรูญ เทวบิน และนายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรื้อนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ	125
5 แผนภาพแสดงลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื้อนของนายกลอง เป้งอ่อน และนายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรื้อนชาวไทยทรงดำบ้านคอดี	131
6 แผนภาพแสดงลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื้อนของนายชัย แม่้นศร หมอเสน เรื้อนชาวไทยทรงดำบ้านคอดี.....	132
7 แผนภาพแสดงสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรื้อนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	143
8 แผนภาพสรุปกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื้อนชาว ไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	154
9 แผนภาพสรุปกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยตรงและโดยอ้อม ของหมอ เสนเรื้อนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	161
10 แผนภาพแสดงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด ภูมิปัญญาของหมอเสนเรื้อน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร.....	171

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมมนุษย์จากยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบันมีการรวมตัวกันเป็นระยะเวลานาน เริ่มแรกได้แก่ ปิเจียทางกายภาพ เช่น ต้องการความปลอดภัย การดำรงเผ่าพันธุ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้มนุษย์มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม หลังจากนั้นมนุษย์มีความต้องการในแง่ของเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ทำให้ขนาดของสังคมแตกต่างกัน บางสังคมมีความสลับซับซ้อน อันเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในขณะเดียวกันบางสังคมยังคงรูปแบบวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งจะเห็นได้จากสังคมชนบท ที่มีอาชีพทางเกษตรกรรม ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ รู้จักคิดค้นเทคโนโลยีแบบชาวบ้านมาใช้ในการยังชีพ มีการกำหนดสถานภาพและบทบาทของตัวเอง มีค่านิยมความเชื่ออันเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้เกิดมีศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ดำเนินไปตามแนวทางและรูปแบบที่สังคมได้กำหนดไว้ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยแต่ละสังคมจะพัฒนารูปแบบโครงสร้างทางสังคม ระบบความเชื่อและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องเหมาะสมกับกลุ่มของตน

ความรู้ความชำนาญที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดกันมาทั้งโดยครอบครัวชุมชนหรือได้ฝึกฝนกันด้วยตนเองหรือด้วยวิธีอื่นนั้นเรียกว่าเป็น “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ซึ่งเป็น ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้อาจมาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้องหรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ความรู้เหล่านี้สอนให้เด็กเคารพผู้ใหญ่ มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ และผู้มีพระคุณมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันข้าวของของตนให้แก่ผู้อื่น ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม สอนให้คนเป็นคนดี สอนให้คนเคารพธรรมชาติรู้จักพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยไม่ทำลาย ให้เคารพคนที่ล่วงลับไปแล้วและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากินเช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนั้นยังมีศิลปะดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆเช่นการใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลาย

อย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันก็คือ การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษา สิ่งที่ดีงามไว้ การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็น ประโยชน์เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับ ความรู้ใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาลประสานกับ การรักษาสสมัยใหม่ ทำพิธีบวงสรวงไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าและรู้คุณค่าของต้นไม้และ ทรัพยากรป่าไม้

การสร้างสรรค์ สังคมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้สังคม มนุษย์จะเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าหรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ก็ยังคงความเป็นมนุษย์อยู่ ดังนั้น ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์จึงยังมีความสำคัญและถือได้ว่า เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ถึงแม้มนุษย์จะสามารถสร้างโลกเทียมจริงขึ้นมาได้และได้พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าที่ เรียกว่า เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร มีระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตประสิทธิภาพ และคนธรรมดาสามัญทุก คนแห่งสามารถเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารและเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและรวดเร็ว แต่ คู่ขนานกันมนุษย์ก็ยังคงต้องเรียนรู้จากการสัมผัสมนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้จากโลกกายภาพอันเป็น สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมา อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของ มนุษย์แล้วสังคมไว้เป็นมรดกทางปัญญา จึงยังคงมีความสำคัญเทียบเท่าเคียงไหล่กันกับการเรียนรู้ ด้วยวิทยาการก้าวหน้า (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 : 45) สำหรับการถ่ายทอดความรู้นั้นต้องอาศัยผู้ที่ ชำนาญผ่านประสบการณ์มา ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นครูอาจารย์เท่านั้น นายช่างก่อสร้างหรือพ่อค้าก็ ต้องถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่เป็นคนงานของตนได้ ประการสำคัญ ผู้ถ่ายทอดต้องรู้เรื่องราว เกี่ยวกับสิ่งที่จะถ่ายทอดอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง เพราะถ้าไม่มีความรู้ในเรื่องที่จะถ่ายทอด หรือไม่รู้ วิธีการที่จะถ่ายทอดเสียแล้ว การถ่ายทอดก็ไม่ประสบผลสำเร็จได้ (หลวงวิจิตรวาทการ 2532 : 250 - 253)

การถ่ายทอดความรู้ในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญา เทคโนโลยี สถานภาพ บรรทัดฐาน และประเพณีต่างๆ เป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านทางครอบครัว ผู้นำทางศาสนา ผู้รู้ ประจำท้องถิ่น ชุมชน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติๆ สอนลูกหลานโดยการบอกเล่า การอบรมสั่ง สอน การปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองจากการได้เห็น ได้ฟัง ได้สัมผัสกับ บรรพบุรุษที่เป็นไปในขณะนั้นแล้วเก็บเป็นประสบการณ์นำมาถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไป เป็นการศึกษา อย่างไม่เป็นทางการ ต่อมาเมื่อมีการศึกษาในระบบโรงเรียน รูปแบบเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับ วัฒนธรรมท้องถิ่นและผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้เปลี่ยนไปจากเดิม โดยจากที่เคยเป็นคนใน ครอบครัวถ่ายทอดให้แก่สมาชิกภายในครอบครัวด้วยกันเอง หรือผู้มีความรู้ประจำท้องถิ่นเป็นผู้ให้

ความรู้แก่ชุมชนของตน ก็กลายเป็นบุคคลที่มาจากหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาแทนที่ นำเอาความรู้ และศิลปะวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ความเชื่อ ทักษะคติที่ เปลี่ยนไป

การตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการศึกษาให้สัมพันธ์สอดคล้องต่อวิถีชีวิตของ ชุมชนท้องถิ่นและการสร้างองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงกระแสการสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่าง ธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรมสังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดการพึ่งตนเองของประชาชน องค์ความรู้ในที่นี้ หมายถึง แหล่งทรัพยากร ภูมิปัญญา ทั้งในระดับสถาบัน เช่น วัด ครอบครัว และในระดับบุคคล เช่น พระ ปราชญ์ชาวบ้าน ครู ชุมชน ผู้นำชุมชนและนักเทคนิควิทยาพื้นบ้าน เป็นต้น ทั้งหลายทั้งปวงนี้ล้วนประกอบเป็น ทรัพยากรทางการศึกษา ที่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นตัวจักร สำคัญของการจัดการศึกษา และมีการเชื่อมโยง ประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และ สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก (เสน่ห์ จามริก 2537 : 34)

ดังที่มาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษามี สามรูปแบบ คือ 1) การศึกษาในระบบ 2) การศึกษานอกระบบและ 3) การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่ง ความรู้อื่นๆ เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จัก เลือกรับภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความ ต้องการ มาตรา 29 จึงมีการส่งเสริมให้สถานศึกษาร่วมมือกับ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถาน ประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จัก เลือกรับภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ ในการจัดการเรียนรู้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ 2542 : 2 - 16)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ได้มีจุดมุ่งพัฒนาให้สังคมไทยเป็น สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้าน พอสรุปได้ดังนี้ สังคมคุณภาพยึดหลักความสมดุล พอดี และพึ่งตนได้ จุดประสงค์คือมุ่งให้คนพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพเพื่อเป็นคนดีคนเก่ง ถึงพร้อม ด้วยคุณธรรมจริยธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ สามารถ

เข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีสถานะแวดล้อมดี สร้างเศรษฐกิจที่มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้มีเสถียรภาพได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ที่สร้างโอกาสให้คนไทยทุกคนคิดเป็นทำเป็น มีเหตุผล สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง มีการเสริมสร้างฐานทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี มินวัตกรรมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถส่งสมทบทางปัญญา เพื่อเสริมสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศอย่างรู้ทันโลก และสามารถต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ควบคู่กับการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมและศาสนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 2545 : 15) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้กล่าวไว้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยครอบคลุม 3 เรื่องหลัก คือ การพัฒนาคนไทยให้มีคุณธรรมนำความรู้ โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 2550 : 50)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องที่ได้มีการกล่าวถึงว่ามีความสำคัญอยู่มากในยุคเร่งรัดพัฒนาอย่างในปัจจุบันที่เป็นยุคเปิดเสรีไร้พรมแดน ด้วยเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองจากภายนอก ทำให้คนไทยค่อนข้างจะเพิกเฉยต่อมรดกทางปัญญาของเราโดยละไว้ในฐานะที่เข้าใจแล้วหันเหไปปรับเอากระแสวัฒนธรรมตะวันตก และถูกผลักดันให้ปรับเปลี่ยนความคิด ระบบการผลิต การบริโภค และความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต การสำนึกร่วมเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นการปลุกเร้าให้เรามีความสำนึกหันมาทำความรู้จักและทำความเข้าใจภูมิหลังและรากเหง้าทางวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น เป็นการกระตุ้น สร้างสรรค์เพื่อให้คนไทย สังคมไทยดำรงอยู่และก้าวหน้าต่อไป มีความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเอง

การพัฒนาคนหรือการให้การศึกษาต่อคนของเราเพื่อก้าวไปในอนาคตไม่เพียงแต่เราคนไทยจะต้องรอบรู้วิทยาการใหม่ๆ เท่านั้น เราจำเป็นต้องรู้จักตัวเอง เข้าใจภูมิปัญญาสั่งสมของเราเองในฐานะที่เรามีปัญหา มีรากพันพ้องวัฒนธรรม อันได้สั่งสมสืบสานกันมาช้านานและบัดนี้

ก็ยังงอกงอยอยู่มีรูจับ ก็เพื่อให้เราสามารถปรับตัวและพัฒนาอย่างมีศักดิ์ศรีบนแนวทางที่ผสมผสานของดีที่เราได้อยู่เป็นทุนกับของใหม่ที่เรานำมาคิดแล้วว่าเหมาะแก่เรา (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 : 6)

การพัฒนาวัฒนธรรมนั้นในตัวของมันเองก็คือการพัฒนานั่นเองและและชาวบ้านที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นควรเป็นตัวหลักในการพัฒนา การพัฒนาวัฒนธรรมมิใช่การนำเอาวัฒนธรรมที่เห็นได้จับต้องได้มาฟื้นฟูและชุบชีวิตขึ้นมาอย่างฉาบฉวย เช่น เห็นว่าการลงแขกก็ดี ก็เรียกร้องให้ชาวบ้านมาลงแขกกัน โดยมีได้พิจารณาพิจารณาสภาพแวดล้อมทางการผลิตใหม่ของท้องถิ่นต่างๆที่เปลี่ยนแปลงไปไม่สม่ำเสมอ ท้องถิ่นที่ระบบการผลิตเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบกึ่งยังชีพหรือเพื่อขาย การลงแขกต้องได้รับการประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสภาพพื้นที่นั้นๆก่อนจึงสามารถนำคุณค่าของความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้นมาใช้ได้ วัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นมีโชยู่ที่เพราะเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น แต่อยู่ที่คุณค่าทางด้านจิตใจ ด้านความรู้สึก ด้านจิตวิญญาณ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจที่กระทบส่วนที่ลึกที่สุดของความรู้สึก สิ่งนี้จะนำไปสู่เอกลักษณ์และการรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศโดยรวมด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2531 : 19)

วัฒนธรรมนั้นเป็นภาพสะท้อนของสังคม เป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมและขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมด้วย ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสม และเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงแล้ว สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว (ณรงค์ เส้งประชา 2537 : 40)

การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศชาติ เพราะจะทำให้เราเข้าใจปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น หรือที่กำลังจะเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้เราหาทางป้องกันและแก้ปัญหา หรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่ความร่วมมือและเข้าใจวิถีชีวิต ค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อของคนในสังคมได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้ประเทศชาติมีความสงบและสันติสุข อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมมีความหลากหลายมากมาย เช่น วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคก็มีความแตกต่างหลากหลายกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณนั้น

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เป็นที่อยู่ของคนหลากหลายภาษา และมีความหลากหลายทางด้านสภาพดินฟ้า อากาศ สภาพภูมิศาสตร์ ด้วยเหตุนี้

เองจึงทำให้มีความหลากหลายทางภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชนแต่ละชาติพันธุ์ ซึ่งชาวไทยทรงดำ หรือไทยโซ่ง หรือลาวโซ่ง เป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่อยู่กระจายในเขตจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย การที่ชนกลุ่มนี้ถูกเรียกขานกันว่า “โซ่ง” นั้น คงแผลงมาจากคำว่า “ส้วง” ซึ่งแปลว่า “กางเกง” และชาวไทยโซ่งนี้นิยมแต่งกายด้วยชุดสีดำจึงมีชื่อเรียกเป็น “โซ่งดำ” ต่อมาเพี้ยนเป็น “ทรงดำ” (เจริญ ตันมหารพราณ 2542 : 72) แต่ที่เรียกกันว่า “ลาวโซ่ง” โดยเติมคำว่า “ลาว” ไปข้างหน้า นั้น สันนิษฐานไปได้ 2 ทาง คือ คงเป็นเพราะคนไทยเหล่านี้ได้อพยพมาจากดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคนในราชอาณาจักรลาว จึงเรียกว่า “ลาวโซ่ง” ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งคงเกิดจากความนิยมในการเรียกชื่อของคนสมัยนั้น มักจะเรียกผู้ที่จากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ว่า “ลาว” ดังเช่น ลาวเวียง ลาวพวน เป็นต้น ผู้ไทยดำ หรือไทยโซ่งเมื่อได้อพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองเพชรบุรีหรือจังหวัดเพชรบุรีจึงพลอยได้รับการเรียกชื่อว่า “ลาว” ไปด้วย (นิพนธ์ เสนาพิทักษ์ 2523 : 19)

ชาวไทยทรงดำอพยพเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2322 โดยพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง เมืองทันต์ เมืองม่วย ซึ่ง 2 เมืองหลัง คือเมืองทันต์และเมืองม่วย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเวียดนามตอนเหนือ เป็นเมืองของชาวไทยทรงดำและได้พาครอบครัวชาวไทยทรงดำมาอยู่ที่เมืองเพชรบุรีเป็นครั้งแรก (พระบริหารเทพธานี, อ้างถึงใน สุกัญญา จันทสุน 2538 : 4) การอพยพครั้งที่ 2 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราวปี พ.ศ. 2371 ได้มีการอพยพกันมาทั้งครอบครัวพร้อมทั้งข้าวของเครื่องใช้ สัมภาระต่างๆ โปรดเกล้าให้ไปอยู่จังหวัดเพชรบุรี รวมกับพวกที่ได้เข้ามาอยู่ก่อน (ถนอม คงยิ้มละมัย 2544 : 211) การอพยพเข้ามาในประเทศไทยของชาวไทยทรงดำในบทความของ ถวิล เกสรราช (2548 : 50-51) กล่าวไว้ในเรื่องราวจาวไตโซ่งในดินแดนสยามว่า ประวัติผู้ไทยหรือลาวผู้ไทยที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองแถนหรือเมืองแถน มีการอพยพเข้ามาด้วยกัน 3 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อ พ.ศ. 2322 (บางหลักฐานอ้าง พ.ศ. 2321) ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงสาวดารรัชกาลที่ 1 หน้า 38 – 40 ว่า ในจุลศักราช 1141 ปีกุน เอกศก พระยาเดโช (แทน) พระยาแสนท้องฟ้าผู้น้องอพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองญวน กองทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและเจ้าพระยาสุรสีห์พิชิตเมืองล้านช้างได้แล้วให้เก็บสิ่งของปืนใหญ่น้อยครอบครัวเข้ามา ณ เมืองพันพร้าว และให้กองทัพหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ ญวนเรียกว่า เมืองซื่อหงี เมืองม่วย สองเมืองนี้เป็นลาวทรงดำ (ผู้ไทยดำ) อยู่ริมเขตแดนเมืองญวน ได้ครอบครัวลาวทรงดำลงมาเป็นอันมาก มาถึงกรุงในเดือนยี่ปีกุน เอกศกนั้น ลาวทรงดำนั้นโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เพชรบุรี

ครั้งที่ 2 และ ครั้งที่ 3 ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. 2379 และพ.ศ. 2381 ทั้งสองคราวนี้มีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง หน้า 253 – 254 ความเป็นครั้งแรก 1197 ปีมะแม สัปทก เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ (สมบุญ) เป็นแม่ทัพคุมพลทหารยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองหลวงพระบางแล้วแต่งให้เจ้าราชไทยอุปราชท้าวพระยาคุมกองทัพขึ้นไปตีเมืองพวน แต่งให้เจ้าอุ่นแก้วน้องเจ้าอุปราช เจ้าสัญญาบุตรเจ้าอุปราชนาทที่ 7 เจ้าแก่นคำบุตรเจ้าหอหน้าอภัยที่ 2 เจ้าคำปานบุตรเจ้ามั่งที่ 1 ท้าวพระยาคุมกองทัพขึ้นไปตีเมืองแกนจับได้ ลาวพวน ลาวทรงดำ ส่งลงมา ณ กรุงเทพฯ ศักราชที่ 1198 ปีวอก อัฐศก เจ้าอุปราชราชวงศ์มีศุภอักษรแต่งให้เจ้าอุ่นแก้วคุมดอกไม้เงินดอกไม้ทองลงมา ณ กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเจ้าอุปราชหรือเจ้าราชวงศ์คงจะตั้งเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางคนหนึ่งจึงโปรดตั้งเจ้าอุ่นแก้วบุตรเจ้านครหลวงพระบางอนุรุทที่ 5 เป็นเจ้าน้องอุปราชราชไทยเป็นที่ราชวงศ์ขึ้นไปรักษาบ้านเมือง ครั้นเจ้าอุปราชเจ้าราชวงศ์ปลงศพเจ้าเมืองหลวงพระบางเสร็จแล้ว พวกเมืองหิมา เมืองคอย เมืองควร ตั้งขัดแย้งต่อเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชเจ้าราชวงศ์แต่งให้ท้าวพระยาคุมกองทัพขึ้นไปตีจับได้กลางทรงดำ แต่งให้พระยาศรีมหานามคุมลงมา ณ กรุงเทพฯ และได้โปรดให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองเพชรบุรี รวมกับไทยคำที่มาอยู่ก่อนแล้ว

ลักษณะอุปนิสัยของชาวไทยทรงดำแต่เดิมนั้นมีลักษณะดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า บุคลิกลักษณะของชาวไทยโซ่ง มีความอดทน ขยันขันแข็งในการทำงาน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ยึดมั่นความกตัญญูต่องานต่อบรรพบุรุษ เชื่อฟังและปฏิบัติตามสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนไว้ มีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม มีภาษาพูด และภาษาเขียนเป็นของตนเอง (ปิยวรรณ สุขเกษม 2543 : 8) จากหนังสือเอกสารประกอบการสอนสังคม เรื่องอำเภอเขาย้อยได้กล่าวถึงความเชื่อศรัทธาสุจริตและมีความจงรักภักดีของชาวไทยทรงดำเอาไว้ว่า ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดชาวไทยทรงดำว่าเป็นผู้ซื่อสัตย์และมีความจงรักภักดี ทรงโปรดให้เข้าเป็นเด็กชา คือผู้ทำหน้าที่คล้ายมหาดเล็กปฏิบัติหน้าที่ตามแต่จะทรงมีรับสั่ง เช่น หามพระราชโอรสและพระราชธิดาขึ้นบนพระนครคีรี เป็นต้น (ถนอม คงยิ้มละมัย 2544 : 241) แต่เดิมนั้นชาวไทยทรงดำโดยทั่วไป มีนิสัย รื่นเริง แจ่มใส สุขุม เยือกเย็น ขยัน ชอบอิสระ ไม่หลงเชื่ออะไรง่ายๆ มีความอดทน เรียบเก่ง อยู่เป็นพวกเป็นหมู่ ไกลป่าหรือเขาลำเนาไพร ชอบสงบบริกรรมชาติปัจจุบัน อุปนิสัยของชาวไทยทรงดำ มีอุปนิสัยคล้ายคลึงกับอุปนิสัยของคนไทยทั่วไป ทำให้ไม่สามารถแยกอุปนิสัยซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชาวไทยโซ่งเดิมได้ (เรณู เหมือนจันทร์เชย 2541 : 71)

สังคมของชาวไทยทรงดำ หรือลาวโซ่งเป็นสังคมที่อาศัยธรรมชาติ มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย สอดคล้องกับธรรมชาติ มีลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาช้านานและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมานั้นปัจจุบันยังคงมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาว

ไทยทรงคำอยู่อย่างมีจางหาย แม้ในปัจจุบันอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกได้เข้ามาครอบงำ ทำให้ชาวไทยทรงคำรุ่นใหม่ปรับตัวไปตามสังคมยุคใหม่ แต่ในขณะเดียวกันคนรุ่นเก่าก็ยังคงดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะการแต่งกาย และพิธีกรรมบางอย่างที่เห็นได้ชัด เช่น พิธีเสนเรือน พิธีแต่งงาน พิธีเอ็ดแสว เป็นต้น

ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ของชาวไทยทรงคำส่วนใหญ่จะมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อในเรื่องผีและขวัญเป็นอันมาก เนื่องจากเชื่อว่าผีนั้นเป็นเทวดาที่ให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาและอาจให้โทษได้ ด้วยเหตุแห่งความเชื่อในเรื่องผีเหล่านี้เองจึงได้เกิดเป็นประเพณีต่างๆ และได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันและได้กลายเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา ในสังคมไทยทรงคำนั้นครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีการบูชาผีบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความกตัญญูต่เวที ขณะเดียวกันก็ขอให้ผีช่วยคุ้มครองป้องกันสมาชิกทุกคนด้วย ส่วนระดับบ้านเมืองก็จะมีพิธีบูชาผีบ้านผีเมือง ซึ่งเป็นพิธีที่สมาชิกของชุมชนทุกคนจะต้องร่วมมือกันในการเตรียมสถานที่ตลอดจนเครื่องบูชาต่างๆ ในพิธี มีหมอเสนเป็นผู้มาทำพิธีให้ จากหนังสือประวัติศาสตร์สิบสองจุไทกล่าวว่า“แต่เดิมนั้น เจ้าคำจะต้องเป็นผู้ทำพิธี แต่ตอนหลังเปลี่ยนไปแล้วจะมีหมอเสนไปเสนให้” หมอเสนจะเป็นผู้รู้ความที่จะใช้ในพิธีต่างๆตามประเพณีของชาวไทยทรงคำ (ภัททิยา ยิมเรวัตร 2544 : 40)

ในอดีตการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อและแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวไทยทรงคำจะเป็นการถ่ายทอดจากปู่ ย่า ตา ยาย สู่ลูกหลาน ผ่านการอบรมสั่งสอน จารีตประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมชุมชน แต่ในปัจจุบัน การศึกษาในรูปแบบใหม่ทำให้ลูกหลานหรือผู้รับการถ่ายทอด มีโอกาสน้อยลงที่จะได้รับการถ่ายทอดและซึมซับเอาวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมอบรมมา พิธีกรรมบางอย่างผู้รับการถ่ายทอดก็ไม่สามารถเข้าร่วมได้เนื่องจากต้องเข้ารับการศึกษในโรงเรียน และวิทยาการต่างๆในโรงเรียนทำให้แนวคิด ความเชื่อและค่านิยมเปลี่ยนไป ทำให้รู้สึกว่าการค่านิยมแบบเก่าของตนเอง เป็นค่านิยมที่ล้าสมัยไม่มีความหมายและไร้สาระจึงพากันละเลยและไม่ให้ความสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่เป็นเยาวชนรุ่นต่อๆมาจึงไม่ค่อยให้ความสนใจกับประเพณีและพิธีกรรมของตนเอง ภาระหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้และผู้รับความรู้จึงมีเฉพาะผู้ที่สนใจเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประเพณีหรือวัฒนธรรมบางอย่างเลือนหายไป ไร้การสืบทอด อาจทำให้สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไปอย่างน่าเสียดาย

สำหรับผู้ที่มิพบบาทในด้านการนำประกอบพิธีกรรมในกลุ่มของชาวไทยทรงคำ หรือลาวโซ่งนั้น มีหลายกลุ่มได้แก่ หมอเมือง พ่อมด แม่มด หรือ หมอมนต์ หมอเสนเรือน เชื้อยกก เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเพียง “หมอเสน” เท่านั้น เพราะเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มเดียวที่ยังมีปรากฏอยู่ใน 3 หมู่บ้าน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร และมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมหลักคือ พิธีเสน

เรือนหรือเสนเฮือน อันเป็นวิธีที่ใช้ในการติดต่อกับผีบรรพบุรุษ และเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการว่า "ความ" ที่จะใช้ในการเชิญผีมากินเครื่องเซ่นได้ ในแต่ละครัวเรือนของชาวไทยทรงดำจะมีสมุดจดรายชื่อบรรพบุรุษของตน เรียกว่า "ปี่ผีเฮือน" และต้องนำมาให้หมอเสนเพื่อจะได้เชิญให้มากินเครื่องเซ่นที่จัดเตรียมไว้ และในปัจจุบันในหมู่บ้าน 3 หมู่บ้านในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรยังมีการทำพิธีเสนเรือนอยู่ ถึงแม้ว่าจะมีการเรียนรู้ และรับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาแต่ชาวไทยทรงดำบางส่วนก็ยังคงรักษาประเพณีไว้ได้อย่างดี ซึ่งแม้พิธีกรรมบางอย่างอาจจะกร่อนเลือนหายไปบ้างตามกาลเวลา แต่เป็นที่น่าศึกษาว่าพิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างยังมีการถ่ายทอดและการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เช่น การเสนเรือน การเลี้ยงศาลพ่อปู่ ความเชื่อในเรื่องผีที่มีอยู่ในสถานที่ต่างๆ

เนื่องจากว่า ใน อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ และยังคงมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนที่ยังรักษาไว้ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เกิดการผสมผสานจากวัฒนธรรมภายนอกบ้าง หรือเลือนหายไปบ้างตามกาลสมัย แต่กลุ่มชนนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของตนจากดินแดนอันห่างไกล เป็นเวลานานแสนนานแล้วก็ตาม ฉะนั้นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้อันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองไว้ โดยการสร้างจิตสำนึกที่ดีงามและชี้ให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรมว่าเป็นภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมานานและพยายามฟื้นฟูโดยส่งเสริมให้ภาครัฐได้เห็นความสำคัญและให้บรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนได้เกิดการสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าแห่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ชนรุ่นก่อนได้พยายามสั่งสมประสพการณ์และสืบทอดเป็นลำดับมาหลายชั่วอายุคนให้อยู่คู่กับลูกหลานต่อไป

ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เป็นกลุ่มชนที่ได้โยกย้าย ถิ่นฐานมาจากจังหวัดเพชรบุรี ด้วยเหตุเพื่อการแสวงหาถิ่นที่ทำกิน เพราะถิ่นเดิมมีความคับแคบไม่สามารถขยายพื้นที่การทำนาและพื้นที่เพาะปลูกให้กว้างขวางได้ กลุ่มชาวไทยทรงดำกลุ่มหนึ่งจึงเดินทางมาจากจังหวัดเพชรบุรี เพื่อหาซื้อควายไปไถนา และได้พบเห็นว่า แหล่งที่ทำกินบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ จึงพากันชักชวนญาติพี่น้องเดินทางมาจับจองและสร้างแหล่งที่อาศัยพักพิง ทำมาหากินโดยบางกลุ่มได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลท่ายาง บางกลุ่มตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ หมู่ 8 – 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร บางกลุ่มก็กระจายอยู่ต่างอำเภอ เช่น อำเภอท่าแซะ อำเภอปะทิว เศรษฐกิจของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร ส่วนใหญ่ยังยึดอาชีพเกษตรกรรม เช่น การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดชุมพร 2543 : 13)

กลุ่มคนเหล่านี้ นอกจากจะนำพาญาติพี่น้องมาอยู่ที่จังหวัดชุมพรแล้วยังได้นำเอาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาด้วย จึงเกิดประเพณี พิธีกรรมและกิจกรรม ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่แตกต่างจากกลุ่มชนในภาคใต้ การที่ชาวไทยทรงดำรับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามา หรือหยิบยืมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชนชาวภาคใต้เข้ามาใช้ในวิถีชีวิต จึงทำให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น ภาษาพูด ชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่ในปัจจุบันสามารถพูดภาษาไทยได้และภาษาภาคกลางได้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มชนอื่นที่เป็นชาวไทยได้และใช้ภาษาภาคกลางในการติดต่อกับราชการ ในด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น การเล่นหนังตะลุง และมโนราห์ เป็นต้น ชาวไทยทรงดำที่อยู่ในแถบภูมิภาคนี้ก็สามารถเข้าใจความหมายและซึมซับเอาวิถีการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมอันเป็นของประจำถิ่นนี้ เช่นเดียวกัน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะเน้นบทบาทของ “หมอเสน” ในฐานะที่เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรซึ่งยังไม่มีการศึกษาไว้ โดยผ่านทาง พิธีเสนเรือน หรือเสนเฮือน และพิธีกรรมอื่นๆ ที่ยังหลงเหลืออยู่ในกลุ่มของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ สามารถว่าความเป็นภาษาไทยทรงดำหรือลาวโซ่งได้ เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณเป็นผู้สื่อข่าวทำหน้าที่ติดต่อระหว่างผีและมนุษย์ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากไม่มีผู้เชี่ยวชาญด้านการเสนเรือนเสียแล้ว อาจทำให้พิธีกรรมด้านการเสนเรือน และพิธีกรรมด้านอื่นๆ หมดความสำคัญและสูญหายไปในที่สุดได้.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ และบทบาทของหมอเสนเรือนในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือน ด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
3. เพื่อศึกษาความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ของการถ่ายทอดภูมิปัญญา ของหมอเสนเรือนด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ขอบเขตในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะชาวไทยทรงดำ 3 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านคอนรวบ หมู่บ้านคอเตี้ย และหมู่บ้านบางหลง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มี

ประชากรชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ และยังมีการดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ ผู้ศึกษาจึงเลือกพื้นที่เหล่านี้ในการทำการศึกษา.

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชาวไทยทรงดำ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งซึ่งอพยพมาจากดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยมีเมืองแกลงเป็นต้นได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยตามจังหวัดต่างๆ เช่น เพชรบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม พิจิตร โลก ชุมพร เป็นต้น บางครั้งเรียกว่า ชาวลาวโซ่ง หรือ ชาวไทยโซ่ง ซึ่งชนกลุ่มนี้นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีสีดำ มีขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การเรียนรู้ การส่งผ่านเรื่องราว ประสบการณ์ แนวความคิด ความเชื่อ การประดิษฐ์คิดค้น และนวัตกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งโดยวิธีการถ่ายทอด รับเอาความคิด ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบอกเล่า การจดจำ การอบรมสั่งสอน ทั้งที่เป็นทางการมีรูปแบบและไม่เป็นทางการที่ไม่มีรูปแบบ หรือการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อม

หมอเสนเรือน หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่ในการประกอบพิธีเสนเรือน มีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี มีความเชี่ยวชาญผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติสามารถว่าความขับเป็นภาษาลาวโซ่งเชิญผีเรือนมากินเครื่องเซ่น

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นความจริง หรือการมอบความไว้วางใจ ความมั่นใจ ต่อบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยมีพื้นฐานแห่งความศรัทธาและอารมณ์มากกว่าจะเป็นเหตุผล

ประเพณี หมายถึง แบบความคิด การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ที่ชนกลุ่มหนึ่ง อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ปฏิบัติเชื่อถือต่อกันมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

พิธีกรรม หมายถึง วิธีการอย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมาย หรือความสำเร็จ เป็นการกระทำตามค่านิยม ความเชื่อ โดยมีผลสนองทำให้ตนได้รับประโยชน์ตามที่ตนคาดหวังไว้ มีผลทำให้จิตใจ เบิกบาน เป็นสุข

พิธีเสนเรือน หมายถึง พิธีกรรมที่จัดกระทำขึ้นเพื่อเป็นการเซ่นไหว้ระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วของชาวไทยทรงดำ โดยมีการเชิญหมอเสนเรือนมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ตามแบบแผนที่กำหนดไว้ จุดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขของสมาชิกในครอบครัว และบำเพ็ญกตัญญูตเวทิตาแด่ผู้มีพระคุณ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจสถานภาพ และบทบาทของหมอเสนเรือน ในฐานะเป็นผู้รู้ ผู้ให้ความรู้ และผู้ที่ให้บริการแก่ชุมชนในด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการเข้าใจตนเอง ได้ชัดเจนขึ้น
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวไทยทรงดำ ในด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนระดับท้องถิ่น
3. ได้มีส่วนช่วยฟื้นฟู อนุรักษ์ และเสริมสร้างความภูมิใจ ความมั่นใจในภูมิปัญญา อันเป็นความสามารถ และศักยภาพของชาวไทยทรงดำ สำหรับเป็นฐานในการปรับตัวอย่างมีคุณภาพ ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคมจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาวัฒนธรรมตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นหรือกรอบแนวคิดสำหรับการสืบค้นข้อมูล เพื่ออธิบายความตามปรากฏการณ์นั้นได้อย่างถูกต้อง และตรงประเด็นต่อไป ในบทนี้จะกล่าวถึงกรอบแนวคิดและทฤษฎีหลักๆ ที่จะนำมาใช้ในการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการศึกษาในด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ งานที่เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมชาวไทยทรงดำ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญประกอบด้วย

1. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด
2. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม
3. ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม
5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้หลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ (ประเวศ วะสี 2530 : 75) อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมชุมชนและในตัวคน

ตัวเอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อการศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคสมัยได้ เรื่องของ “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่นๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกมาช้านานแม้ว่า “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่ถูกส่งต่อและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ การศึกษาวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนกัน แนวความคิดนี้ได้สอดคล้องกับแนวความคิดใน สารานุกรมฉบับเยาวชน เล่ม 19 (2542 : 252) ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วย คุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดังเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายและทำลายกันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่ เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือนตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านมีการเคารพธรรมชาติรอบตัว เช่น ดิน น้ำ ป่า เขา เป็นต้น ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม เป็นความรู้ที่มีเอกภาพของทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นความรู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างสัมพันธ์กันอย่างมีความสมดุล เราจึงยกย่องความรู้ขั้นสูงสูงอันเป็นความรู้แจ้งในความจริงแห่งชีวิตนี้ว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมได้ ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาเป็นผลของการใช้ สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆในที่ที่กลุ่มชนได้ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอาศัยอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้

สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง ภูมิปัญญาเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนที่ยืนยันจากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชุมชนหลาย ๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีคุณภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มีได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศ แต่มีส่วนแลกเปลี่ยน เลือกล้าง และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2536 : 6)

จากแนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ชลทิศย์ เอี่ยมสำอาง และวิณี ศิลตระกูล (2534 : 211) ที่กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่า หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรมสั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนเรามีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์ และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

จากการสัมภาษณ์ของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างถึงใน อังกุล สมคะเนย์ 2535 : 45 - 50) เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร” ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่นให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานคำสอนทางศาสนา คติจารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (รัตนะ บัวสนธิ์ 2535 : 26)

สรุปความว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ได้จากการสังเกต การทดลอง การวิเคราะห์ จากประสบการณ์ตรง เพื่อช่วยในการแก้ปัญหา ความขัดข้อง ปรับสภาวะการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เป็นการสั่งสมเก็บไว้ อบรมและถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานทั้งโดยตรงคือบอกกล่าว แนะนำร่ำสอน และโดยอ้อม คือ การซึมซับรับเอาความรู้สึกลึกคุณค่า บรรยาภาสที่เกิดขึ้นในขณะนั้น มีการปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ปรับแต่งประยุกต์เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่กาลเทศะ อันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สงบสุขราบรื่น.

แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ผู้ศึกษาจะได้นำไปใช้ทำการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยทรงดำ ซึ่งได้มีการสังสมเป็นประสบการณ์เป็นความคิด ความเชื่อ และถ่ายทอดออกมาเป็นพิธีกรรมและวิถีชีวิต มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาเพื่อให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้น มาเป็นเวลานาน

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้มีท่านผู้รู้ได้ให้ทัศนะและจัดจำแนกไว้หลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านตามลักษณะการจัดแบ่งของประเวศ วะสี (2534 : 82 - 83) มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. มีความจำเพาะท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความจัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากชองนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือไม่ได้ดี

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่อง ของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นต้นอย่าง ของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไร ย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

แนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2529 : 145 - 146) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ คือ ภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทย ให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความวัฒนาถาวรให้กับชาติตราบนานเท่านาน เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นหรือที่เราเรียกกันภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเอง หรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สังสม

ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตาวกับป่าเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญ้า สัตว์ป่า พืช แมลง และธรรมชาติรอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

ส่วนแนวคิดของ สามารถ จันทรสุรีย์ (2536 : 147) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ในรูปแบบของ นามธรรม และรูปธรรมดังนี้

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้สอดคล้องกับแนวคิดของ สัจญา สัจญาวินัย (2539 : 39) ดังนี้ คือ อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาที่มีสองลักษณะ คือ 1) เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย 2) เป็นนามธรรม คือความรู้ ความสารถ ความเชื่อ หรือแนวทางการแก้ปัญหา และป้องกันปัญหารวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์นั่นเอง (สามารถ จันทรสุรีย์ 2536 : 147) ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของรัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : 26) ซึ่งได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ลักษณะเช่นกัน ดังนี้

1. ลักษณะของภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

2. ลักษณะของภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

3. ลักษณะของภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้น ระบบผลิตเพื่อพึ่งตนเอง

สำหรับลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านจากแนวคิดของ อังกุล สมคะเนย์ (2535 : 46 - 50) ได้จำแนกไว้ 4 ประเภท คือ

1. ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบันได้แก่ การประกอบพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กินและใช้แรงงาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับลัทธิทางศาสนาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ก่อให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อตั้งแต่เดิมนั้นเกิดขึ้นสืบทอดและมีพัฒนาการมานาน อันเป็นผลมาจากการพึ่งพาธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

2. ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านของหมู่บ้านต่อการดำรงชีวิต ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นเฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ

3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่น ซึ่งในอดีตวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมชาติ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกิน มากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนด และมาอิทธิพลในการผลิต แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปมาก

4. เทคโนโลยีชาวบ้าน เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้ อย่างมีความสุขจึงได้เกิดการนำความรู้ และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชน แนวคิดดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับแนวคิดภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิติเมธี ซึ่งได้กำหนดหัวข้อในการศึกษาภูมิปัญญาเป็น 4 ลักษณะ (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ 2541 : 5) คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมตามพื้นฐานภูมิที่หลากหลยระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาออกไปอย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่หน่วยงาน องค์กรและนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนดสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำภูมิปัญญาไปใช้ในการเรียนรู้จึงได้กำหนดสาขาภูมิปัญญาไว้จำนวน 10 สาขาดังนี้ (วิมล จิโรจนพันธุ์ และคณะ 2548 : 149-150)

1. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา รวมถึงการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

2. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

3. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึงการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

4. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

5. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆเช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ กิตศิลป์ เป็นต้น

6. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

7. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

8. ศาสาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนด้านศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีประเพณีข้าว เป็นต้น

9. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหาร จัดการดำเนินงานด้านต่างๆทั้งองค์กรชุมชน องค์กรด้านศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษา ตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีการจัดการเรียนรู้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่มีการพัฒนาและถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพ

10. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษาตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

สรุปว่าลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น มีนักวิชาการจำแนกลักษณะออกไปต่างมากมายหลายอย่าง โดยสามารถสรุปอย่างกว้างๆไว้เป็น 2 อย่าง คือ ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม สามารถจับต้อง สัมผัส ได้ ได้แก่ เทคโนโลยี ผลิตผลที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสนอง รับใช้ กิจกรรมในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข และภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรมได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม ไม่สามารถจับต้องได้ แต่สามารถ รับรู้ ซึมซับ ซาบซึ้ง เป็นผลมาจากการปรุงแต่งแห่งจิตใจ สรรค์สร้างจรโลง กล่อมเกล่าจิตใจให้มีความสงบนิ่งสู่ความสันติสุขอย่างสูงสุด.

แนวคิดเหล่านี้ผู้ศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของ“หมอเสน” โดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด จนกระทั่งการลำดับชั้นสูงแห่งสังขารร่างกาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 150-151) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกกลุ่มหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยสรีรภาพทาง

ศาสนา ความเชื่อผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งพอจะจำแนกได้ 2 วิธี คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

วิธีการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543 : 9 - 10) พอสรุปได้ดังนี้ การที่ผู้ถ่ายทอดมองเห็นจุดมุ่งหมาย ความสำคัญ ความจำเป็นและแนวทางปฏิบัติ เป็นพื้นฐาน และเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ รวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการศึกษา เพราะกระบวนการศึกษาที่แท้จริงนั้น เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ถ้าเป็นกระบวนการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ก็จะทำให้เกิดความติดขัดและไม่ได้ผลจริง ปฐม นิคมานนท์ (อ้างจาก ม.ล. สันติสุข กฤดากร 2541 : 38-39) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนบทไทย” ได้จำแนกการถ่ายทอดความรู้ได้ 5 รูปแบบ ดังนี้คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือนกัน และเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมจากการทำไร่ไถนา เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักสาน ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลีและมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกัน เป็นไปโดยอัตโนมัติ ภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้สืบต่อกันมา

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือเป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่างๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้

เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาจากผู้รู้ อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงาน บางรายได้รับค่าแรง และบางรายไม่ได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานหรือผู้สนใจ การเรียนรู้ด้วยตัวเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้นแล้วมาฝึกฝนและคิดค้นด้วยตนเองต่อจนมีความสามารถชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณ หรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิงมาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไปแต่ก็เป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

การถ่ายทอดการเรียนรู้และการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นสำคัญญา จันทะสุน (2538 : 13) จำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัยของคนในชุมชน คนในแต่ละวัยต่างก็มีความรู้และประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้เป็นของตนเอง ในขณะเดียวกันก็รับและถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่กันและกันไปด้วย

2. การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสถาบันต่างๆ ในหมู่บ้าน สถาบันสำคัญในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว วัด นับว่าเป็นแหล่งที่สะสมประสบการณ์และภูมิปัญญาของคนรุ่นหนึ่งๆ ไว้และถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนอีกรุ่นหนึ่ง

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญาดังกล่าวเกิดจากประสบการณ์ตรงโดยการได้เห็น ได้สัมผัส ตลอดจนได้ทดลองปฏิบัติแบบลองผิดลองถูกหรือผิดเป็นครู จนเกิดความรู้ความเข้าใจซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาในตัวบุคคล

กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 46 - 48) ได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน จนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมาย พอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีดังนี้

1. การลองผิดลองถูก จากประสบการณ์การลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆเข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นๆไป

2. การลงมือกระทำ มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์จริง สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย เป็นต้น การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การสาธิต การสั่งสอนด้วยการบอกเล่าและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาการต่อมาจนเป็นการส่งต่อแต่คนรุ่นหลัง ในรูปแบบการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า โดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมใช้สองวิธีนี้ ในกรณีที่เป็นศิลปวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจะใช้วิธีลายลักษณ์ ในรูปของคำรา หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำกลอน และตำนาน เป็นต้น การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์หรือการสาธิตไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

4. พิธีกรรม การเรียนรู้โดยพิธีกรรมนี้กล่าวโดยทางจิตวิทยา พิธีกรรมมีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการต่อยอดความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นตัวสร้างกระแสดังความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีสิ่งต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ

เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิต สถาบันทางศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน ที่ทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้างขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระรูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป ในที่นี้ วิธี ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลอกทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่อย่างเงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้เป็นวิธีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น วิธีการเรียนรู้นี้มีความเป็นธรรมชาติในวิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพและเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้

ระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังที่กล่าวมานี้ เป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในรูปโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ชุมชนในทุกภูมิภาคของสังคมไทยที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช้านานนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับการเรียนรู้ในรูปแบบสถาบัน ในชีวิตจริงทุกคนในสังคมไทยมีการเรียนรู้ทั้งสองระบบ และเป็นความจริงอีกเช่นกันว่า การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมีข้อจำกัด ระบบการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีข้อจำกัดคือไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อการศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเราจึงต้องพึงพาการเรียนรู้ทั้งสองระบบ

สรุปว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือการถ่ายทอดความรู้นั้นสามารถถ่ายทอดและเรียนรู้ได้จากแหล่งความรู้เหล่านี้คือ ครอบครัว ชุมชน ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ และจากประสบการณ์ตรง โดยเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัยของคนในชุมชนในแต่ละวัย เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่กันและกัน และการได้รับจากประสบการณ์ตรง โดยผ่านการทดลองหรือกระทำด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจและมีทักษะเชี่ยวชาญและสามารถถ่ายทอดให้แก่คนในวัยเดียวกันหรือคนรุ่นหลังได้ สำหรับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญานั้นมีความหลากหลายวิธีและตัวผู้รับการ

ถ่ายทอดก็สามารถรับการถ่ายทอดได้ทุกเวลาและโอกาส ไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยตรงผู้ถ่ายทอดจะต้องรู้จักตัวบุคคล ว่ามีวุฒิภาวะ วัย เพศ ที่เหมาะสมกับการถ่ายทอดหรือไม่ ควรถ่ายทอดด้วยวิธีใดจึงจะประสบผลสำเร็จ.

ผู้ศึกษานำแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดนี้ไปประยุกต์ใช้ในการศึกษารูปแบบ ลักษณะ และกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เพื่อให้ทราบถึง รูปแบบ ลักษณะ วิธีการและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันและสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อไป

แนวคิดในเรื่องวัฒนธรรมและการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมในความหมายของ ประเวศ วะสี (2539 : 4 – 5) ได้อธิบายเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ วัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติหรือวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคม การปฏิบัติหรือวิถีชีวิตสะท้อนภูมิปัญญาของชุมชนหรือสังคมซึ่งได้มาจากประสบการณ์จริง เลือกรสร กลั่นกรอง ลองใช้ และถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติสืบทอดกันมาวัฒนธรรมเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งแตกต่างกันวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆจึงแตกต่างกัน เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นปัญหาที่ผูกติดกับดินแดนถิ่นต่างๆหรือแผ่นดิน การให้คำจำกัดความว่าวัฒนธรรมคือภูมิปัญญา จึงมีความเหมาะสม สำหรับ (สุพัตรา สุภาพ 2536 : 37) ได้ให้ความหมายไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ มนุษย์จะเป็นผู้สร้างทำนุบำรุง ถ่ายทอด และเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่มีวัฒนธรรม คือ มีวิธีการเรียนรู้รับช่วง สืบทอดกันมาได้และสร้างสรรค์เพิ่มเติม การที่มนุษย์สามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดี ก็เพราะมนุษย์มีลักษณะทางกายภาพและจิตใจเป็นพิเศษเหนือกว่าสัตว์ทั้งปวง และสิ่งนี้เองทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ เพราะวัฒนธรรมทำให้คนเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง สำหรับ เอกวิทย์ ฌ ถलग (2539 : 30) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น เสื้อผ้า ศิลปะ ไฟฟ้า ภาษา ศาสนา โลกทัศน์ เป็นต้น วัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มย่อมมีความแตกต่างกันพอสมควร แต่ก็จะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันบ้าง เพราะความเป็นมนุษย์ย่อมจะชอบหรือพอใจคล้ายคลึงกัน และผุดผ่องกันไปตามสภาพแวดล้อม ส่วนแนวคิดของ ชัยนัฏ วรรณะภุติ (2529 : 13) ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นระบบคุณค่าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม เป็นแบบแผนกำหนดพฤติกรรมของคน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้รับการ

ปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งทั้งนี้เพื่อความต่อเนื่องและความอยู่รอดของสังคมนั้น

พระยาอนุมานราชธน (2515 : 103 -104) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้หลายประการดังนี้ คือ

1. สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตแห่งส่วนรวม วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันให้เรียนกันได้เอาอย่างกันได้
2. วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติและกิจยาอาการ หรือการกระทำใดๆของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือระเบียบประเพณี
3. วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา สิ่งต่างๆที่มนุษย์ได้เรียนรู้มานี้ไม่ใช่ได้เรียนรู้มาจากคนคนหนึ่งหรือสองคน แต่ว่าได้เรียนรู้มาจากคนในส่วนรวม สืบต่อเป็นประเพณีกันมาไม่ขาดตอน
4. วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เพราะสิ่งเหล่านี้มิได้มีขึ้นเองหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ มนุษย์ต้องคิดค้นปรับปรุงและประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยความยากลำบาก ที่ต้องรับและรักษาไว้ ก็เพื่อถ่ายทอดให้คนในสังคมของตน

วัฒนธรรมในความหมายของ ฮิลด์ เอลลิส ดาวิดสัน (Hild Ellis Davidson 1987 : 43) พอสรุปได้ดังนี้ วัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมของชนสามัญทั่วไป ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติ กิจกรรม รวมทั้งสิ่งที่ชาวบ้านประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นจากนั้นก็มีการถ่ายทอดทำตามแบบอย่างกันต่อกันมา มีการรักษานูรักษสืบทอดโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อให้คงอยู่อย่างเดิม เป็นสิ่งที่ประเพณีและแสดงออกมาให้เห็นได้ทั่วไป

สรุปว่า วัฒนธรรมเกิดจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกันไปตามกาลเวลา ตามภูมิประเทศ เป็นสิ่งที่สร้างความเจริญงอกงามให้กับมนุษย์ วัฒนธรรมสามารถจำแนกได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุคือจับต้องได้ เป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเทคโนโลยี ก็ได้ และมีชีวิตได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถเรียนรู้และปลูกฝังถ่ายทอดกันได้

ประเภทของวัฒนธรรม

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมนั้น สุพัตรา สุภาพ (2536 : 37 - 38) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมว่า มีองค์ประกอบอยู่ 4 ประการ คือ

1. องค์วัตถุ หมายถึง วัฒนธรรมที่มีรูปร่างเป็นตัวตนหรือสัดส่วนที่แน่นอน อันเป็นผลผลิตของการกระทำของคนในสังคม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม แบบอาคารสถานที่ เครื่องแต่งกาย ดนตรี และนาฏศิลป์ไทย เป็นต้น องค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง หรือสัดส่วนแน่นอน อาทิ ภาษา สัญลักษณ์ ตัวเลขที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

2. องค์การ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์เพื่อบรรลุความสำเร็จในวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการจัดอย่างเป็นระเบียบ หรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับและวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอนเด่นชัด เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว สมาคม กรรมการ เป็นต้น

3. องค์พิธีการ หมายถึง เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่างๆ ที่มีความหมายและวัตถุประสงค์แน่นอน ตั้งแต่เรื่องการแต่งงาน บวชนาค พิธีศพ เป็นต้น ซึ่งศาสนาก็มีอิทธิพลอยู่บ้างไม่มากนักน้อย รวมตลอดถึงพิธีกรรมการแต่งกายและการรับประทานอาหาร

4. องค์มิตติ หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็น อุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความเชื่อกรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา ความเชื่อเรื่องการมีผัวเดียวเมียเดียว ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว หรือหลายองค์ ตลอดจนอุดมการณ์ ทศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสิน หรือเป็นเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน

ประเภทของวัฒนธรรมโดยกว้างๆ สามารถแบ่งได้ 2 อย่าง (พระยาอนุมานราชธน 2515 : 110 – 111) คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพกาย เพื่อให้ได้อยู่ดีกินดีมีความสุข ความสบายในการครองชีพวัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ สิ่งที่เป็นความจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่นๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัวก็สงเคราะห์เข้าอยู่ในประเภทนี้ได้

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ หมายถึง สิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ วรรณคดี กฎหมาย และระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึทางจิตใจให้งอกงามหรือให้สบายใจ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของสุพัตรา สุภาพ (2536 : 37) ที่จัดแบ่งวัฒนธรรมไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมวัตถุ ซึ่งได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น เครื่องมือจับสัตว์ พัดลม โทรทัศน์ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ อุดมการณ์ ค่านิยม แนวความคิด ประเพณี การปฏิบัติ สืบต่อกันมาและเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มของคนว่าดีงาม เหมาะสม เช่น ความเชื่อ ศาสนา ประสพการณ์ เป็นต้น

ประเภทของวัฒนธรรมแบ่งตามพระราชบัญญัติแห่งชาติ พุทธศักราช 2489 สามารถ จำแนกได้ 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่อง ของจิตใจ และได้มาจากศาสนา เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความเสียสละ ความ สามัคคี ความซื่อสัตย์สุจริต การตรงต่อเวลา การใช้ปัญญาในทางที่ถูกที่ควร

2. เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือ ว่ามีความสำคัญพอกับกฎหมาย เช่น การรู้ถึงสิทธิหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมายเคารพกฎหมาย ของบ้านเมือง ใช้สิทธิของคนตามกฎหมายโดยสุจริต ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นและกฎหมายต่างๆที่ บังคับใช้

3. วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เกี่ยวกับการกินคืออยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม บ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ สาธารณสมบัติ การ ประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มพูนรายได้เป็นการยกฐานะและความเป็นอยู่ของตนให้สูงขึ้น

4. สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม หมายถึง คุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ ร่วมกันอย่างผาสุกถ้อยทีถ้อยอาศัยกันรวมทั้งระเบียบมารยาท ที่จะติดต่อเกี่ยวกับสังคมทุกชนิด เช่น มารยาทในการรับแขก มารยาทในการรับประทานอาหาร การไปงานมงคล การไปงานศพ เป็นต้น ซึ่งเป็นการทำตนให้รู้จักกาลเทศะ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ 2536 : 12)

สรุปว่า การแบ่งประเภทวัฒนธรรมนั้นสามารถแบ่งได้โดยกว้างๆ ได้ 2 อย่างคือ 1) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ เทคโนโลยี ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์เพื่อ สนองตอบต่อความต้องการของคน และ 2) วัฒนธรรมที่เป็นสิ่งที่มีชีวิต เป็นด้านจิตใจหรือนามธรรม เป็นความเจริญงอกงามภายในจิตใจ ด้วยคุณธรรม ความเป็นระเบียบ ความอดทน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ของมนุษย์การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และ มนุษย์กับธรรมชาติ หรืออำนาจลึกลับ

การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

การถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นได้มีงานเขียนของผู้เขียนหลายท่าน ดังมีแนวคิดงานเขียน ของผู้ให้ความหมายของการถ่ายทอดดังต่อไปนี้

การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการได้มาซึ่งวัฒนธรรมของสังคมหรือบุคคล บางครั้งคำๆนี้มีความหมายเฉพาะถึงการได้มา รูปแบบวัฒนธรรมใหม่ในวัยผู้ใหญ่ ทำนองเดียวกับการเรียนรู้ชีวิตสังคมในวัยเด็ก (อุทัย หิรัญโต 2526 : 58)

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม เริ่มต้นแนวคิดมาจากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดเวลา มนุษย์มีความสามารถด้านสติปัญญา ความรู้สึกรู้คิดซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และยังช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมหรือค่านิยมของตนเองจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ จึงเกิดเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้ (Learning) ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบและการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ (วิกิร ตัณทุทโธ 2536 : 106 -107)

1. การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกระบวนการที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม บุคคลสามารถพัฒนาทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ค่านิยม เจตคติ ประเพณีอันเหมาะสมในวัฒนธรรมหนึ่งโดยอาศัยกระบวนการทางสังคม พฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ โดยทั่วไปเป็นการเรียนรู้สิ่งต่างๆในชีวิตประจำวัน

2. การเรียนรู้ที่มีรูปแบบ การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะแน่นอนและมักจะเกิดขึ้นภายในสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่เรียกว่า สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

สภาพของชุมชนหรือสังคมแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันไปตามความเจริญของแต่ละประเทศ ในแง่ของการถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงต้องถือพฤติกรรมบางอย่างเป็นแนวทางในการศึกษา เช่น ความกดดันทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่อง และความไม่ต่อเนื่องในการถ่ายทอดวิธีการให้รางวัลหรือชมเชย การเลียนแบบอย่างผู้ใหญ่ของเด็ก การเล่น การแสดง การใช้ภาษาและคำพูด การขำเฝื่อนและการเล่าเรื่องประกอบการอบรมสั่งสอน เป็นต้น (จิราพร ธวัชวิเชียร 2527 : 13)

การถ่ายทอดวัฒนธรรมคือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะใช้วิธีการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้น มิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุกๆเรื่อง ข้อตกลงคือการกำหนดหลักใหญ่ๆ กำหนดแนวความคิดที่สำคัญไว้เมื่อทุกคนรู้ถึงหลักใหญ่ๆนี้แล้วก็จะประพฤติปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หลักที่สมาชิกของสังคมใช้ยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือบรรทัดฐานและค่านิยม บรรทัดฐานคือแนวทางการปฏิบัติที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ยึดถือและค่านิยมคือความคิดแนวปฏิบัติที่สังคมส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม (อมรา พงศาพิชญ์ 2534 : 31)

มนุษย์ตั้งแต่ยุคโบราณกาลมาได้ถ่ายทอดความคิดทางปรัชญาเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หนังสือหรือคัมภีร์ แต่ปรัชญาไม่เพียงถูกถ่ายทอดในรูปแบบนี้เท่านั้นยังถูกถ่ายทอดผ่านวิธีการ मुखपाठ ไม่ว่าจะเป็นจารีต ประเพณี นิทาน บทเพลงพื้นบ้าน ภาพิต ตลอดจนงานศิลปะ การดนตรีและการละคร มาจนถึงยุคสมัยแห่งการใช้สื่อเป็นเครื่องมือ ดังเช่น ภาพยนตร์ ก็สามารถถ่ายทอดความคิดทางปรัชญาได้เช่นกัน ดังนั้นปรัชญาสามารถปรากฏต่อประสาทสัมผัสและห้วงคำนึงของมนุษย์เราในทุกๆ ที่ทุกๆ โอกาสและต่อทุกๆ สิ่งที่เราปฏิสัมพันธ์ ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และนำเสนอในรูปแบบต่างๆ กัน (ยุทธพงษ์ สืบศักดิ์วงศ์ 2548 : 54)

การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสู่คนรุ่นหลัง หรือแม้แต่คนรุ่นเดียวกันที่ไม่ใช่เป็นคนกันคิด ต้องอาศัยการเล่าด้วยถ้อยคำจากปากสู่ปาก จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยปราศจากการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การบอกเล่าด้วยปากเปล่าเรียกว่า मुखपाठ และเรียกวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรรมमुखपाठ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษร โดยวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษรมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยปกติจะถูกจำกัดความหรือนิยามด้วยตัวผู้เขียน และมีรูปแบบการนำเสนอตายตัว ส่วนวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมमुखपाठ มีการแพร่กระจายด้วยบุคคลผู้สืบทอด มีการปรับเปลี่ยนด้วยผู้ที่ปิดบังตัวมีการเปลี่ยนแปลงเป็นปกติ และมีรูปแบบที่หลากหลาย ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นไปตามครรลองของการถ่ายทอดด้วยปาก คือการสงวนรักษามีขีดจำกัดตามความสามารถของการจำของผู้รับทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้รับและของสังคมยุคนั้นๆ และขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์เฉพาะคราว หรือวัตถุประสงค์อันจะส่งผลต่อความหมาย หรือต่อภาวะหน้าที่ที่เขาได้รับผิดชอบ (สุทธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ 2525 : 5)

สรุปว่า วัฒนธรรมนั้นล้วนเกิดมาจากการคิด ความเชื่อและประสบการณ์ของผู้ที่ได้ศึกษาเรียนรู้เข้าใจธรรมชาติและรู้จักนำธรรมชาติมาใช้สอยโดยวิธีการต่างๆ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาวะและยุคสมัย การถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังเป็นการถ่ายทอดที่ไม่มีรูปแบบ โดยอาศัยการถ่ายทอดด้วยปาก หรือที่เรียกว่า मुखपाठ และการถ่ายทอดทางลายลักษณ์อักษร เป็นการถ่ายทอดภายในครอบครัว และชุมชน เมื่อกาลสมัยเปลี่ยนแปลงไป วิวัฒนาการการถ่ายทอดก็มีลักษณะที่เหมาะสมและทันสมัยมากขึ้นเป็นการถ่ายทอดที่มีรูปแบบ โดยอาศัยหน่วยงานทางด้านการศึกษาคือระบบโรงเรียน หน่วยงานที่ให้บริการทางด้านความรู้และมีสื่อและอุปกรณ์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ เป็นต้น มาช่วยในการถ่ายทอดให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวคิดนี้ผู้ศึกษาจะนำไปประยุกต์ใช้กับวัฒนธรรม ลักษณะทางวัฒนธรรมและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ทำความเข้าใจ จัดจำแนกวัฒนธรรมที่เป็นระบบคุณค่า ภูมิปัญญา รวมถึงการถ่ายทอดแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เป็น

เอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำที่ยังเป็นไปอยู่ในปัจจุบัน โดยผ่านทางหมอเสนาชาวไทยทรงดำ ในเขตพื้นที่ 3 หมู่บ้าน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

กลไกทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมที่นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมเรียกว่า กลไกทางวัฒนธรรม สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประการ (ปฐม ทรัพย์เจริญ 2530 : 216 - 224) คือ

1. บรรทัดฐาน หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์ แบบพฤติกรรม หรือคตินิยมที่สังคมวางไว้ เพื่อกำหนดแนวทางสำหรับบุคคลยึดถือปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ บรรทัดฐานจะบอกให้เราทราบว่าเราควรปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์ต่างๆ การที่สมาชิกในสังคมมีการติดต่อสัมพันธ์กันราบรื่นก็เพราะแต่ละฝ่ายต่างปฏิบัติตามบรรทัดฐานซึ่งทุกคนมีความเข้าใจร่วมกัน ทำให้เกิดความแน่นอนและเกิดความเป็นระเบียบในชีวิตสังคม บรรทัดฐานนั้นอาจแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ วิถีประชา จารีต และกฎหมาย

2. การบังคับใช้ คือการให้การตอบแทน โดยแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ 1) การบังคับใช้เชิงนิเสธ คือการลงโทษ ใช้บังคับกับผู้ที่ละเว้นปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งในสถานการณ์ที่ต้องการให้คนปฏิบัติ 2) การบังคับใช้เชิงปฏิฐาน คือการให้รางวัลตอบแทน ใช้เมื่อบุคคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานสังคม อาจกล่าวได้ว่า การลงโทษแก่ผู้ที่ไม่ยอมรับหรือไม่ปฏิบัติตามวัฒนธรรม และการให้รางวัลตอบแทนแก่ผู้ที่ยอมรับหรือปฏิบัติตามเป็นการส่งเสริมให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

3. สถานภาพและบทบาท สถานภาพ คือตำแหน่งของบุคคลในสังคมหรือกลุ่มคน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ทุกสังคมหรือกลุ่มคนย่อมมีตำแหน่งมากมาย เช่น สามี ภรรยา บิดา มารดา เป็นต้น สำหรับบทบาทคือ หน้าที่ที่จะต้องประพฤติอันสอดคล้องกับสถานภาพ บทบาทเป็นการกระทำของบุคคล สถานภาพแสดงให้เห็นทราบว่าบุคคลนั้นเป็นใคร เป็นเด็ก เป็นนายแพทย์ เป็นบิดามารดา บทบาทเป็นสิ่งที่แสดงให้ทราบว่า บุคคลนั้นถูกคาดหวังให้ทำอะไรบ้าง สถานภาพกับบทบาทเป็นสิ่งที่แยกไม่ออก เสมือนเหรียญที่มี 2 ด้าน

4. กลไกในการเข้าสังคมและการเข้ากลุ่ม กลไกทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นกระบวนการควบคุมซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่เป็สมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกสังคมอยู่แล้ว กับผู้ที่ต้องการจะเป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกสังคมใหม่ ทั้งนี้เพราะว่าผู้ซึ่งเป็นสมาชิกเก่าได้กำหนดระเบียบข้อบังคับอันเป็นมาตรฐานของกลุ่มเอาไว้แล้ว ดังนั้นผู้ที่เข้ากลุ่มหรือสมาชิกใหม่จะต้องควบคุมพฤติกรรมของตนตามมาตรฐานหรือข้อกำหนดของกลุ่มที่สมาชิกเดิมได้วางไว้

5. การจำแนกความแตกต่างกันทางสังคมและชั้นทางสังคม ในสังคมมนุษย์ทุกแห่ง และกลุ่มมนุษย์ส่วนมากจำแนกตามความแตกต่างและชั้นทางสังคมของสมาชิกด้วยเกณฑ์บางอย่าง เกณฑ์เฉพาะที่ใช้กำหนดในแต่ละสังคม และแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน แต่ที่พบในสังคมทั่วไป ได้แก่ ตำแหน่งในครอบครัว สืบเชื้อสาย อายุ เพศ เป็นต้น และในระบบลำดับช่วงชั้นทางสังคมนั้น ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากการยินยอมของบุคคลในสังคม

สถานภาพและบทบาท

สถานภาพ (status) หมายถึง ฐานะ (place) ที่เป็นผลได้จากการวิภาค (distribution) เกียรติภูมิ สิทธิ ข้อผูกพัน อำนาจและหน้าที่ให้แก่บุคคลในระบบสังคมใดสังคมหนึ่ง สถานภาพ จึงเป็นที่รวมของสิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่ครองตำแหน่ง (position) ต่างๆ ในสังคมด้วยเหตุนี้ สิทธิและหน้าที่ผูกพันอยู่กับตำแหน่งถึงคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้ครองตำแหน่ง จึงเป็นเครื่อง กำหนดความแตกต่างที่สำคัญของพฤติกรรมของบุคคลในสังคม

สถานภาพ เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นสำหรับบุคคลในสังคมเพื่อปฏิบัติภาระหน้าที่ที่มีอยู่ ตามสิทธิและข้อผูกพัน จึงก่อให้เกิดบทบาท (role) ของการปฏิบัติตามสถานภาพขึ้น สถานภาพ อาจแปรเปลี่ยนได้ แต่อย่างไรก็ตามสถานภาพย่อมจะกำหนดบทบาทที่เกี่ยวข้องกันให้เหมาะสม และ เข้ากันได้กับสถานภาพที่แปรเปลี่ยนไปด้วยเสมอ สังคมจึงเป็นข่ายงานของสถานภาพต่างๆ สถานภาพแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สถานภาพติดตัว (ascribed status) คือสภาพที่บุคคลได้รับโดยอัตโนมัติอันมี รากฐานมาจากการถือกำเนิด สิ่งที่กำหนดสถานภาพแบบนี้ได้แก่ อายุ เพศ ผิวพรรณ ชาติตระกูล วรรณะ ศาสนา

2. สถานภาพแห่งผลสำเร็จ (achieved status) คือสถานภาพที่บุคคลได้รับเนื่องมาจากการกระทำหรือผลสำเร็จจากการกระทำ ตามวิถีทางของบุคคลนั้น ตำแหน่งทางการเมืองหรือนัก บริหาร อาชีพต่างๆ เป็นตัวอย่างอันดีเกี่ยวกับสถานภาพแบบนี้

บทบาท (role) แยกพิจารณาได้ 2 ทางด้วยกัน คือ ประการแรก พิจารณาทางด้าน โครงสร้างทางสังคม (social structure) บทบาทหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ ซึ่ง แสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น ประการที่สอง พิจารณา ในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (social interaction) บทบาทหมายถึงผล เนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการ ปะทะสังสรรค์นั้น บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ครองอยู่ และคุณสมบัติ ส่วนตัวของบุคคล บทบาทของคนซึ่งแตกต่างตามลักษณะของสถานภาพและลักษณะอุปนิสัย

ความคิด ความรู้ ความสามารถ มวลเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ รวมทั้งสภาพทางกายและจิตใจของบุคคลที่ดำเนินบทบาทนั้น (จิรพรรณ กาญจนจิตร 2530 : 25)

การจัดেলাทางสังคม

การจัดেলাทางสังคมหรือการเรียนรู้วัฒนธรรม หมายถึงการเรียนรู้วัฒนธรรมตลอดชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดจนตาย รวมถึงการพัฒนาตัวตน หรือการพัฒนามุขลิกภพของคน จนคนแต่ละคนกลายเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และคนแต่ละรุ่นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังอีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องไปเรื่อยๆ เมื่อแรกเกิด โดยทั่วไป มนุษย์จะมีลักษณะทางกายภาพ ชีวภพที่พร้อมจะเรียนรู้วัฒนธรรม โดยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การกระทำระหว่างวัฒนธรรมหนึ่งๆ กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจเจกชนจะสามารถกลายเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ได้โดยการเรียนรู้วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ทักษะด้านต่างๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม ความคิด และพฤติกรรมต่างๆ ที่ยอมรับกันโดยสังคมนั้นๆ (งามพิศ สัตย์สงวน 2545 : 31) แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวไว้ว่า การจัดেলাทางสังคมจึงเป็นเรื่องที่มนุษย์จะต้องประสบตลอดชีวิต เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม แต่มนุษย์ไม่ได้เป็นสัตว์โดยกำเนิด เพราะมนุษย์ยังไม่มีพัฒนาการบางอย่างที่จำเป็นต่อการอยู่รอด เช่นการดำรงชีวิต การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นต้น ด้วยเหตุนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการจัดেলাทางสังคม เพื่อความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง การจัดেলাทางสังคมเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่ เป็นหลักในการปฏิบัติที่คนเราจะต้องเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่งๆที่กำหนดไว้เพื่อให้มีความสัมพันธ์กันได้ ฉะนั้น การจัดেলাจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก เป็นการรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่เราอยู่ด้วยในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้มนุษย์รู้สึกเป็นตัวตนหรือตัวของตัวเอง (สุพัตรา สุภพ 2536 : 47 - 48)

มนุษย์ต้องผ่านกระบวนการหล่อหลอมบุคลิกภพตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงตายจากสังคม ซึ่งอยู่ในส่วนการจัดেলাโดยตรงและโดยอ้อม กระบวนการต่างๆ มีหน้าที่ต่างกัน แต่มีเป้าหมายรวมกันคือการจัดেলাสมาชิกในสังคมให้มีคุณภาพในด้านต่างๆตามหน้าที่และบทบาทขององค์กรนั้นๆ ฉะนั้นองค์กรที่ทำหน้าที่จัดেলাทางสังคมสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ (มงคล หวังใจสุขและชมพู โกติรัมย์ 2548 : 63-64)

1. ครอบครัว เป็นองค์กรแรกที่ทำหน้าที่จัดেলা หน้าที่หลักของครอบครัวนอกจากสร้างสมาชิกใหม่แล้วยังทำหน้าที่อบรมสั่งสอน เพื่อให้รู้จักการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานครอบครัวเป็นองค์กรที่มีความสำคัญที่สุด เพราะอยู่ใกล้ชิดเด็กและเยาวชนตลอดเวลาจึงมีบทบาทในการ

ถ่ายทอดพฤติกรรม ค่านิยม วิถีชีวิต ตลอดจนบุคลิกภาพ และทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นผลรวมของสังคม

2. สถาบันการศึกษา เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมต่อจากครอบครัว ทำให้สมาชิกได้รับความรู้ นอกเหนือจากปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น ความรู้เกี่ยวกับโลก สังคม และวิทยาการใหม่ๆ เป็นต้น

3. กลุ่มเพื่อน องค์กรนี้ถือว่าเป็นปัจจัยขัดเกลาระดับภายนอกซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันโดยทางอ้อม เพราะเพื่อนสามารถถ่ายทอดและซึมซับค่านิยมร่วมกัน ดังนั้นจึงถือว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่คอยเสริมให้การขัดเกลาสัมฤทธิ์ผล หรือประสบความสำเร็จ เพราะฉะนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเพื่อนที่สมาชิกได้คบค้าสมาคมด้วย

4. กลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อยู่ในสาขาอาชีพเดียวกัน มักจะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสาขาอาชีพ เช่น อาชีพครูมักจะทำตัวเรียบร้อยเพราะฉะนั้นผู้ที่มาเป็นครูจะต้องเรียนรู้ขัดเกลาตามรูปแบบเฉพาะ

5. สื่อมวลชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีหน้าที่สื่อข่าวสารแก่มวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นับว่ามีบทบาทสำคัญในการขัดเกลา โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน นับว่ามีบทบาทในการเผยแพร่คุณค่าต่างๆ และค่านิยมให้เกิดการกลืนแบบในรูปของพฤติกรรม เป็นต้น

ผู้ศึกษาจะใช้แนวคิดนี้ไปประกอบการศึกษาเกี่ยวกับบทบาท สถานภาพและกระบวนการที่หมอเสนอใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ของผู้รับการถ่ายทอดคือบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจและเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีเสนเรื่อน เป็นต้น

ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้หรือไม่มันต้องขึ้นอยู่กับ การสืบเนื่องหรือสืบทอดซึ่งเป็นตัวส่งเสริมให้วัฒนธรรมของสังคมนั้นอยู่ได้ดังที่ สุกัญญา จันทะสุน (2538 : 35) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเกื้อหนุนให้วัฒนธรรมของสังคมนั้นอยู่ได้ มีการปฏิบัติสืบเนื่องต่อไปต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้คือ

1. สอดคล้องหรือเข้ากับความประเพณีที่มีอยู่เดิม เช่น ศาสนาพุทธแพร่หลายในไทยมากกว่าศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาจเป็นได้ว่าเพราะเราไม่นิยมแบ่งคนออกเป็นชนชั้นต่างๆเหมือนระบบวรรณะในศาสนาพราหมณ์

2. อิทธิพลของศาสนา คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวที การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย เป็นต้น

3. การเห็นคุณค่าประโยชน์หากประชาชนเห็นว่าทำแล้วได้ประโยชน์ ประชาชนจะรักษาและปฏิบัติตามวัฒนธรรมนั้นๆ เช่น ในเทศกาลตรุษสงกรานต์เราสรงน้ำพระเป็นต้น

4. กลุ่มผลประโยชน์ เป็นกลุ่มที่ต้องการรักษาวัฒนธรรมของตน เช่น กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม กลุ่มดนตรีไทย เป็นต้น จึงพยายามส่งเสริมและคัดค้านการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่ทำลายวัฒนธรรมที่ตนเห็นว่าดี และสนับสนุนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้วัฒนธรรมที่ตนส่งเสริมนั้นดีขึ้น

5. ตัวแทนของวัฒนธรรม ตัวแทนใดก็ตามที่มีอิทธิพลหรือมีอำนาจจะเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมได้มากยิ่งขึ้น เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้แต่งกายแบบยุโรป ทำให้ประชาชนนิยมเลียนแบบแต่งกายตามแบบยุโรปไปด้วย

6. สภาพเศรษฐกิจ หากสภาวะทางเศรษฐกิจรุ่งเรือง ไม่ขาดแคลน คนจะมีจิตใจสบาย ความปกติสุขจะเกิดขึ้น คนจะอยู่อย่างสงบสุข โดยสิ่งใดดีมักจะรับไว้ วัฒนธรรมจึงดำรงอยู่ได้และอาจมีวัฒนธรรมที่ใหม่และดีเพิ่มขึ้น

7. สภาพการเมือง ประเทศใดสภาวะทางการเมืองมั่นคงประเทศนั้นจะมีแต่ความปกติสุข สถาบันต่างๆก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

การที่จะสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นส่วนรวมให้มั่นคงอยู่ได้ก็จะต้องสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ได้ด้วย ซึ่งสามารถกระทำได้หลายวิธี คือ

1. การส่งเสริมเผยแพร่ วัฒนธรรมบางอย่างที่ดึกดำบรรพ์ของท้องถิ่น ปฏิบัติสืบต่อกันมาซึ่งควรสนับสนุนส่งเสริมเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

2. การศึกษา สถาบันต่างๆ ในสังคมควรมีส่วนร่วมในการให้การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมได้แก่ สถาบันต่างๆควรที่จะได้นำความรู้ความคิดในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนมาปลูกฝังและถ่ายทอดให้กับอนุชนรุ่นหลัง โดยให้มีการสอนในโรงเรียน

3. การอนุรักษ์ ทุกคนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในสังคมควรมีส่วนร่วมในการเก็บรักษาวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ไว้ (วิมล จิโรจน์พันธ์และคณะ 2548 : 69 - 70)

สารานุกรมฉบับเยาวชน เล่ม 19 (2542 : 250 - 251) ได้กล่าวถึงการดำรงวัฒนธรรมให้คงอยู่ โดยมีการทำให้วัฒนธรรมเกิดประโยชน์ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1. การอนุรักษ์ คือการรักษาความรู้ที่ดั้งเดิม เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรมและคุณค่า หรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับสิ่งแวดล้อม
2. การฟื้นฟู คือการรื้อฟื้นความรู้ที่ดั้งเดิมต่างๆ ที่สูญหายไป เลิกไป หรือเปลี่ยนไปให้กลับมาเพื่อยังประโยชน์ให้กับผู้คนสมัยนี้ เช่น การฟื้นฟูดนตรีไทย
3. การประยุกต์ คือ การปรับความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น การประยุกต์การบวช มาเป็นการบวชต้นไม้เพื่อให้เกิดการสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ
4. การสร้างใหม่ คือ การคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับความรู้เดิม เช่น การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชนโดยอาศัยคุณค่าความเชื่ออาทที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาสู่รูปแบบใหม่

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรม ทำให้อุดมคติยังคงอยู่และไม่ค่อยสูญหาย อดีตสร้างคนเพื่อปัจจุบันและอนาคต ความคงอยู่ของวัฒนธรรมในอดีตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเพราะว่าเป็นรากฐานที่มนุษย์จะสร้างความสำเร็จโดยการควบคุมสิ่งแวดล้อมและชีวิตของเขา วัฒนธรรมคงอยู่ได้ด้วยเวลาความเป็นวัตถุ และ อวัตถุ วัฒนธรรมมีวิวัฒนาการเป็นระยะเวลานาน สืบทอดเป็นยุคๆ จนถึงปัจจุบัน ยิ่งโลกมีความเจริญทางเทคโนโลยีมากขึ้นเพียงใด ก็ไม่สามารถแยกออกจากวัฒนธรรมได้เลย เพราะเทคโนโลยีสรรค์สร้างวัตถุเพื่อให้เกิดความสะดวกแก่มนุษย์ ส่วนวัฒนธรรมเป็นสิ่งเดิมแต่ความงามในเทคโนโลยีได้อย่างกลมกลืน (มงคล หวังใจสุข และชมพู โกติรัมย์ 2548 : 51 - 52)

สรุปว่า ความต่อเนื่องของวัฒนธรรมต้องมีการปฏิบัติสืบทอดกันเพราะว่าการที่บุคคลเห็นคุณค่าคุณประโยชน์ของวัฒนธรรมแล้วคงยังดำรงรักษาไว้ มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายหรือสูญหายไปแล้วให้กลับมามีคุณค่าเหมือนเดิม โดยอาจจะมีการปรับประยุกต์แบบเก่าให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ให้เหมาะสมจะเหมาะสมกลมกลืนกันและส่งเสริมให้เห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของวัฒนธรรมนั้น โดยทุกคนมีส่วนร่วมกันใช้สอยและปลูกฝังค่านิยมอันดีงาม โดยการศึกษาอบรมถ่ายทอดในระดับครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นคงอยู่และสืบเนื่องต่อไป

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีลักษณะไม่อยู่นิ่ง การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปค่อนข้างช้า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นได้ทั้งโดยภายในและภายนอก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอกเรียกว่า การกระจายและการยืม ถ้าสังคมใดไม่มีการเปลี่ยนแปลง สังคมนั้นจะดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่มีการพัฒนานั้นเป็นความดี

ความก้าวหน้าและเสริมพลังของสังคมให้เข้มแข็ง สังคมที่เข้มแข็งเท่านั้นเป็นสังคมที่ทันสมัย ความเข้มแข็งทางสังคมที่ได้รับการพัฒนาแล้วเท่านั้นจะเป็นที่ยอมรับของโลก ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งอยู่กับที่เดิมได้เพราะการพัฒนาเป็นขบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม การพัฒนาดังกล่าวจะต้องไม่ทำลายรากฐานของสังคมเดิม จึงจะเรียกว่า เป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง ถ้าปล่อยให้การพัฒนาทำลายรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมก็หมายความว่า การพัฒนานั้นเป็นการทำลายชาติเป็นความหายนะ (มงคล หวังใจสุขและชมพู โกติรัมย์ 2548 : 51 - 52)

สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่ม 16 (2542 : 140-141) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า สังคมไทยก็เหมือนกับสังคมมนุษย์ทั้งหลายในโลกที่ไม่หยุดนิ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมอื่นๆ ในระดับเดียวกันแล้วก็อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนคนส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทัน จนเกิดปัญหาทางวัฒนธรรมที่ต้องมีการแก้ไขกันตลอดมา สังคมไทยแต่เดิมนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลัก การผลิตแต่เดิมนั้นเป็นเพียงให้พอมิพอกิน แต่ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มุ่งหวังผลิตสิ่งต่างๆ เพื่อไปขายยังต่างประเทศ การผลิตผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งแต่เดิมผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองด้วยเทคโนโลยีง่ายๆ แบบดั้งเดิม ก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตที่มีจำนวนมากโดยอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทันสมัยเข้ามาช่วยซึ่งสอดคล้องกับ เอี่ยม ทองดี (2547 : 91) ได้กล่าวถึงพัฒนาการและการส่งสมภูมิปัญญาพื้นบ้านเอาไว้พอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยนั้นเริ่มต้นจากวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบดั้งเดิมที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ส่งสมมาแต่โบราณ เช่น ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้นว่า ความเชื่อเรื่องผีตาแฮก ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นใหญ่ในสถานที่ต่างๆ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ฯลฯ เมื่อสังคมไทยมีประชากรและความสลับซับซ้อนมากขึ้นจึงจำเป็นต้องชวนหาภูมิปัญญามาเพิ่มเติมเพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ จึงรับเอาภูมิปัญญาจากแหล่งอื่น มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพิ่มเติมจากสิ่งที่มีมาแต่เดิม เช่น ความรู้ทางการเมือง การปกครอง วิธีคิดและกรอบความคิดในเรื่องต่างๆ ความเชื่อซึ่งมีกฎเกณฑ์เป็นระบบระเบียบมากขึ้น สามารถแก้ปัญหาและนำพาชีวิตให้เกิดความสงบสุขได้ เมื่อสังคมไทยติดต่อกับประเทศทางตะวันตก เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ทำให้สังคมไทยต้องปรับตัวครั้งยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยรับเอาภูมิปัญญาจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ โดยไม่ได้บูรณาการกับสิ่งที่มีอยู่ก่อนแต่เป็นการแทนที่ เป็นต้นว่า นำองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนปัจจุบันมาใช้แทนการแพทย์แผนโบราณ นำเทคโนโลยีตะวันตกมาใช้แทนสิ่งที่มีอยู่เดิม เช่น การนำเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานสัตว์ เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่

เนื่องจากวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเป็นพลวัต คือเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกแต่การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นไปตามความชอบของสมาชิกส่วนมากยอมรับปัจจัยต่างๆที่ทำให้วัฒนธรรมมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอได้แก่

1. การค้นพบ เป็นการพบข้อเท็จจริงซึ่งไม่เคยรู้มาก่อนแม้ว่าจะมีอยู่นานแล้ว ทำให้ได้ความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับโลก การค้นพบเป็นการร่วมในความคิดของมนุษย์ในการพิสูจน์ค้นหาข้อเท็จจริง เช่น โลกกลม หลักของแรงจذب แรงดึงดูดของโลก การหมุนเวียนของโลก ฯลฯ การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์และจะกลายเป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรณีที่ได้ใช้ผลของมัน เมื่อความรู้ใหม่ๆได้ถูกใช้การเปลี่ยนแปลงจะตามมา เช่น การค้นพบว่าโลกกลมจะมีการเดินทางขึ้น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคมต่างๆก็จะเกิดตามมา

2. การประดิษฐ์ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาเทคนิควิธีการ หรือความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรมเป็นการใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งอื่นขึ้นมา การประดิษฐ์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสานและปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน การประดิษฐ์อาจแบ่งได้เป็น การประดิษฐ์ทางวัตถุ เช่น การสร้างพิธีกรรมใหม่ๆ การคิดปรัชญาใหม่ การประดิษฐ์ตัวอักษร การสร้างระบบการปกครองใหม่ ฯลฯ ในแต่ละกรณีรากฐานก็ยังถูกใช้และปรับปรุงเพื่อของใหม่ ทั้งการประดิษฐ์และการค้นพบมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเมื่อมีการค้นพบสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะมีผลให้เกิดการประดิษฐ์ขึ้นได้ และก็เช่นกันเมื่อประดิษฐ์สิ่งใดขึ้นมาก็จะมีประโยชน์ต่อการค้นพบสิ่งใหม่ๆ การประดิษฐ์และการค้นพบนี้อาจเกิดขึ้นจากความต้องการ ความจำเป็นซึ่งนับเป็นความจำเป็นที่สังคมต้องใช้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและอาจเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ เป็นผลได้จากการที่ต้องคิดประดิษฐ์หรือค้นพบในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. นวัตกรรม หรือการค้นคิดสิ่งใหม่ๆ หมายถึง ความคิด พฤติกรรมหรือสิ่งของซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยคงอยู่ นวัตกรรมจะใช้คลุมทั้งหมดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงและเกิดสิ่งใหม่ขึ้น ฉะนั้นนวัตกรรมจะใช้ในการความหมายรวมทั้งการค้นพบและการประดิษฐ์

4. การยืม เป็นการรับเอาเทคนิค แนวความคิดหรือวัตถุต่างๆของสังคมอื่น โดยดูถึงความเหมาะสมของสิ่งที่รับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ การขอยืมนี้มักเป็นเทคนิควิธีการต่างๆมากกว่าด้านอุดมการณ์ ความคิด ทั้งนี้เพราะการรับเอาวิธีการจะสะดวกและง่ายที่จะใช้มากกว่า เมื่อขอยืมมาแล้วจะต้องปรับให้เหมาะสมเข้าได้กับสังคมของตน เช่น การนำเอาระบอบการปกครองประชาธิปไตยมาใช้ การรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ มาใช้ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ

5. การกระจาย การกระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะมาจากการกระจายเผยแพร่ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมแต่ละสังคม นอกจากนี้การกระจายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเป็นไปโดยไม่เท่าเทียมกัน สังคมที่รับอาจจะรับไปน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม (บรรพต วีระชัย และผจงจิตต์ อธิคมนันท์ 2530 : 318 - 320)

ความเฉื่อยหรือความล่าช้าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นจากการที่อัตราการเปลี่ยนแปลงของส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เป็นไปโดยไม่เท่ากัน จึงมักเกิดเป็นปัญหา หรือความยุ่งยากขึ้น แยกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1) อัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุ ต่อวัตถุเปลี่ยนแปลงไปไม่เท่ากัน เช่น อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เรียกว่า รถยนต์ มีอัตราการเพิ่มขึ้นมาก เมื่อเทียบกับอัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เรียกว่า ถนน ซึ่งเพิ่มในปริมาณน้อยทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด เกิดการทำงานล่าช้า หรืออัตราการขยายเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่า อัตราการขยายด้านสาธารณสุข สาธารณูปโภค เกิดปัญหาแก่ประชากรในเขตที่เมืองขยายไป

2) อัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุต่อ อวัวัตถุ เป็นไปโดยไม่เท่ากัน เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุที่เจริญมาก ได้แก่ อาคารบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนวัฒนธรรมทางอวัวัตถุ คือ จิตใจ ศิลธรรม เจริญช้ากว่ามากหรือถอยหลังไป ดังนั้น จึงมีปัญหารุนแรง เช่น สงคราม หรือ เรื่องไร้ศีลธรรม (บรรพต วีระชัย และผจงจิตต์ อธิคมนันท์ 2530 : 318 - 320)

จากการคงอยู่ของวัฒนธรรมทำให้อุดมคติยังคงอยู่และไม่ค่อยจะสูญหาย อุดมคติสร้างคนเพื่อปัจจุบันและอนาคต ความคงอยู่ของวัฒนธรรมในอดีตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเพราะว่าเป็นรากฐานที่มนุษย์จะสร้างความสำนึก โดยการควบคุมสิ่งแวดล้อมของเขา (จำนง อติวัฒนสิทธิ์และคณะ 2543 : 24 - 25)

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมท้องถิ่นทำให้ประเพณีบางอย่างยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด บางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องมาจากกระบวนการและกลไกภายในสังคม ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีหลายประการได้แก่ การประดิษฐ์คิดค้น ซึ่งรวมทั้งการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ๆ และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณีหรือระบบความเชื่อใหม่ๆ ด้วยเทคนิควิทยา ธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งความเชื่อใหม่ๆ เมื่อได้มีการยอมรับและนำไปใช้กันแพร่หลายในสังคมแล้ว ย่อมถือได้ว่าเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ได้ (ชยันต์ วรรณะภูติ อ้างจาก อุมารณ วังวิสิฐศักดิ์ 2547 : 9)

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สนธยา พลศรี (2545 : 196) ได้กล่าวว่า เกิดจากสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

1. การสังสมทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่หน่วยต่างๆของสังคมได้สังสมวัฒนธรรมติดต่อกันเป็นเวลานาน เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เป็นเหตุให้วิทยาศาสตร์ในทวีปยุโรปเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคโนโลยี ทำให้สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากมาย

2. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอื่น การรับและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ใกล้ชิดกัน โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมีมากขึ้น เช่น สังคมไทยอยู่ใกล้ชิดกับสังคมจีน การที่ไทยจะยอมรับเอาวัฒนธรรมจากจีนไปได้ง่ายและรวดเร็ว

3. การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นโดยตรง คือ การที่บุคคลในสังคมได้ติดต่อกับบุคคลในอีกสังคมหนึ่งทำให้บุคคลนั้นได้เรียนรู้สิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่แล้วนำมาสู่สังคมของตน เช่น คนไทยไปต่างประเทศ หรือคนต่างประเทศมาประเทศไทยก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม อันเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นได้

4. ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่ตั้ง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ถ้าสิ่งเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงด้วย

5. ปัจจัยทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพ ขนาดของประชากร การเพิ่ม การลดจำนวนประชากร การย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของเพศชายและเพศหญิง และอัตราส่วนของคนหนุ่มและคนสูงอายุ ซึ่งเพิ่มภาวะทางประชากร จะมีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ

6. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การผลิต การบริโภค การจำหน่าย และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

7. ปัจจัยทางการเมือง การเกิดสงครามหรืออิทธิพลของผู้นำในสังคม เช่น คาล์ มาร์กซ์ เลนิน มหาตมะคานธี เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

8. ปัจจัยทางศาสนาและอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และศาสนา อาจเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงได้

9. วิฤทธิการณ์ในสังคม การเกิดความวุ่นวายและความยุ่งยากในสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำ ภัยธรรมชาติ โรคระบาด เป็นต้น

10. ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการศึกษา ค้นคว้าวิจัยและประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นในสังคมเสมอ เป็นสาเหตุสำคัญให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและในทุกๆ ด้าน

11. ปัจจัยทางจิตวิทยา นักจิตวิทยาเชื่อว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องมาจากความรู้สึกของมนุษย์ในสังคมที่ชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

12. ความสนใจและความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคมจนกลายเป็นประเพณี หรือเสียงส่วนใหญ่ ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

จากหนังสือวัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ (2542 : 24 - 25) กล่าวว่า วัฒนธรรมทุกประเทศมิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่หรือคงอยู่ในรูปเดิมอย่างไม่มี การเปลี่ยนแปลงตรงกันข้าม วัฒนธรรมอยู่ในสถานะของการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยเข้าไปมีอิทธิพลกับวัฒนธรรมอื่นๆ และได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นๆ ด้วยในเวลาเดียวกันซึ่งจะออกมาในรูปแบบของการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกันอย่างสมัครใจ การขยายกรอบ หรือในรูปแบบของการพิพาท การใช้กำลัง หรือการ ดกดขี่ก็เป็นได้ ดังนั้นวัฒนธรรมในแต่ละประเทศจึงสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ สถาบัน เจตคติ กระแสความเคลื่อนไหวทางสังคม ความขัดแย้ง การต่อสู้และการช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ทั้งระดับภายในประเทศและในภาพรวมของโลก วัฒนธรรมจึงมีความเป็นพลวัตและมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง

การผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นภาวะการณ์หนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรม ระหว่างสังคมมากระทบกัน โดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน แล้วมีผลให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่มนั้น คือบุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่นซึ่งมิใช่วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการ สองทางคือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ ตนถ่ายทอดมาด้วยก็ได้ การผสมผสานทางวัฒนธรรม จะเกิดขึ้นในสถานะความสอดคล้องซึ่งเป็น จุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกัน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะมีอาการเป็นไปอย่างช้า หรือ เร็วเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับ การผสมผสานทางวัฒนธรรมนั้นเองว่าจะมีมากหรือน้อยและมีความรุนแรง เพียงใด เปรียบดังเช่นน้ำจืดและน้ำเค็มมากระทบกันถ้าวัฒนธรรมเดิมคือน้ำจืดมีปริมาณมากและมี กำลังแรงดันมากก็พอจะต้านทานน้ำเค็มไว้ได้ หรือไม่ให้แทรกซึมเข้ามาเร็วเกินไป แต่ถ้าน้ำเค็มมี ปริมาณมากกว่า กำลังแรงดันมีมากกว่า การแทรกซึมก็จะ เป็นไปอย่างรวดเร็ว อาจทำให้น้ำจืด

กลายเป็นน้ำเค็ม หรือน้ำกร่อยได้ การผสมผสานทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ง่ายเมื่อวัฒนธรรมทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันรวมทั้งทัศนคติของคนด้วย หากฝังแน่นอยู่กับขนบธรรมเนียมและความเชื่อดั้งเดิมอยู่มากโอกาสที่จะรับวัฒนธรรมใหม่ย่อมมาก ในทางกลับกัน หากมีความเห็นหรือทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมใหม่จะทำให้มีความพร้อมที่จะรับวัฒนธรรมใหม่มากขึ้น (มงคล หวังใจสุข และชมพู โกติรัมย์ 2548 : 53)

เร็ดฟิลด์ (Robert Redfield 1967 : 30- 32)กล่าวถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมพอสรุปได้ดังนี้ เมื่อคนเราอยู่ในสังคมเดียวกันย่อมจะมีการกำหนดแนวทางระเบียบข้อบังคับต่างๆ เพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และมีการกระทำที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่สังคมยอมรับในข้อกำหนดเหล่านั้น ย่อมถือได้ว่าเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้น อันเกิดจากการที่กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมา มีความสัมพันธ์กันจนเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมในที่สุด

สรุปว่า วัฒนธรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ มีความล้นไหลอยู่ตลอดเวลาไม่มีการอยู่นิ่ง เพราะกลุ่มสังคมมนุษย์ แต่ละกลุ่ม นอกจากจะมีการผลิตคิดค้นรูปแบบวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองแล้ว ยังได้มีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันด้วยวิธีการต่างๆ จึงมีการนำแนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมาใช้ เป็นการยอมรับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมไปในตัวด้วย โดยในตัววัฒนธรรมเองมีความไม่สมดุลกันในตัวด้วย คือ วัฒนธรรมฝ่ายวัตถุมีความไม่สมดุลกับวัฒนธรรมฝ่ายวัตถุ และวัฒนธรรมฝ่ายวัตถุไม่สมดุลกับวัฒนธรรมฝ่ายวัตถุคือจิตใจ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นมิใช่ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมฝ่ายเดียวแต่หากเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในฝ่ายพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าด้วย เพราะว่าสังคมใดสังคมหนึ่งนั้นจะเข้มแข็งได้หรือพัฒนาไปในทางที่เจริญก้าวหน้าย่อมจะต้องมีการปรับประยุกต์วัฒนธรรมเดิมให้ทันสมัยเสมอ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ละเลยหลักการหรือพื้นฐานอันดีงามและทรงคุณค่าของตนเอง.

แนวคิดนี้ผู้วิจัยจะนำมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการสืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำในด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ความเชื่อเป็นความยึดถือของคนในคำสั่งสอน หรือในบุคคล หรือในหลักการ หรือในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของ ดิน ฟ้า อากาศ ภัยธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถจะรับรู้ได้ว่าเกิดจากอะไร จึงทำให้เกิดความรู้สึกยอมรับและเชื่อถือในอำนาจนั้น บางครั้งวิงวอนขอความช่วยเหลือ ความเชื่อถือของคนในแต่ละถิ่นมีความแตกต่างกัน ความเชื่อก่อให้เกิดลัทธิบูชาธรรมชาติมีพระอาทิตย์ น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น ต่อมาลัทธิความเชื่อได้พัฒนามาเป็นศาสนามีการเชื่อและยึดถือในเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งเรียกว่ามีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถช่วยตนได้ ความ

เชื่อมีการพัฒนามาเรื่อยๆ ในยุคที่ความเจริญทางวิทยาการมีมากขึ้น ความเชื่อในสิ่งต่างๆ ค่อยลดลงและคนหันมาเชื่อในสิ่งที่มีเหตุผลมากขึ้น (มณี พะยอมยงค์ 2529 : 176)

ความเชื่อคือการยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งไว้ว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้ว เป็นการยอมรับเชิงพุทธปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบร่วมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคล ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ มนุษย์ย่อมเกลียดทุกข์และรักสุขเป็นธรรมดา ฉะนั้นเมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้ ลัทธิความเชื่อแต่เดิมนั้นยึดถือธรรมชาติ อันมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว น้ำ เป็นต้นเป็นสรวง ต่อเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้น ก็มุ่งยึดถือเหล่าเทพเจ้า ภูติ ผี ปีศาจซึ่งคิดว่ามีตัวตนเป็นสรวง และเชื่อว่าสิ่งที่นับถือนั้นย่อมจะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ช่วยตนได้ในยามที่ตนมีทุกข์ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ 2536 : 7)

ความเชื่อเป็นการยอมรับ อันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพเกรงกลัว เรียกว่า ความเชื่อ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูติผีตาตมิ อารักษ์ ไชยเวทย์ต่างๆ ยังรวมไปถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือเช่น ต้นไม้ ต้นโพธิ์ ป่าเขา เป็นต้น (ชวัช ปุณโณทก 2522 : 95)

ศาสนาในความหมายกว้างๆ คือการบวงสรวงบูชา หรือการสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สากลที่เรพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคสมัย (ยศ สันตสมบัติ 2537: 214) แรกเริ่มทีเดียวศาสนาและความเชื่อ มีมูลเหตุมาจากความกลัว ความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ และความสงสัยในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวมนุษย์ ในสมัยโบราณมนุษย์ดำเนินชีวิตในท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีการอันวอนเอาใจหรือต่อรองกับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชา บอนบาน หรือเซ่นไหว้ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย 2548 : 79 - 80)

ความเชื่อสืบต่อกันมาแต่โบราณกาลซึ่งเรียกว่า Myth มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการประกอบพิธีกรรมซึ่งเรียกว่า Ritual นักมานุษยวิทยาสังเกตเห็นว่า การประกอบพิธีกรรมคือการ

ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ของคนรุ่นก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา สมัยที่มนุษย์มีภาษาจำกัด ก็มีวิธีถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันโดยการแสดงท่าทาง เป็นการแบ่งปันความรู้ที่ตนค้นพบ จากการแสดงท่าทางและมีวิวัฒนาการในด้านการใช้ภาษาถ่ายทอด และเพิ่มความซับซ้อนพิสดารยิ่งขึ้นจนกลายเป็นพิธีกรรมในที่สุด (ประมวล ดิคคินสัน 2539 : 143)

พิธีกรรม แปลว่า การกระทำที่เป็นพิธี คือเป็นวิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือ การกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ คำว่าพิธีแผลงมาจากคำว่า วิธแต่ในภายหลังคำว่า พิธี มีความหมายเลื่อนลงหรือคลาดเคลื่อนไปก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆที่เป็นอนิจจังเช่นเดียวกันเดี๋ยวนี้เรามาศึกษัศัพท์กันขึ้นใหม่ เช่น คำว่า “กรรมวิธี” ซึ่งสมัยโบราณไม่มีพิธีกรรมคือวิธีกรรม กลายเป็นกรรมวิธี คือสิ่งที่ทำกันไปอย่างนั้นเอง หรือสักแต่ว่าทำ เช่น พูดว่าทำพอเป็นพิธี กลายเป็นว่าไม่จริงจัง ทำพอให้เห็นว่าได้ทำแล้ว แต่ที่จริงเดิมนั้นมันคือการกระทำที่เป็นวิธีการ เพื่อจะให้สำเร็จผล เพื่อจะให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง เพื่อจะให้ได้ผลขึ้นมาเราจึงได้ทำพิธีกรรม (พระธรรมปิฎก 2537 : 4 - 5)

พิธีกรรม คือ วิธีการชนิดหนึ่งที่จะนำสู่เป้าหมายการที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ เราจำเป็นต้องมีการกระทำและในแต่ละการกระทำก็ต้องมีวิธี เช่น ในการที่เราจะได้ข้าวเปลือก เราก็ต้องจำเป็นต้องมีวิธีเพาะปลูกเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การถากถาง เตรียมพื้นที่ การไถ การหว่าน การดูแลรักษา การเก็บรักษา เป็นต้น การกระทำที่จัดเป็นพิธีกรรมย่อมมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

1. เน้นเรื่องจิตใจ หมายถึง การอ้างถึงบุคลิก หรือสิ่งที่ใจเท่านั้นสัมผัส หรือพิสูจน์ได้ เช่น การอ้างว่าแม่โพสพมีจริง ความจริงเป็นสิ่งที่จิตยอมรับแต่ถ้าจะให้แม่โพสพมาปรากฏเป็นรูปร่างให้ตาเห็นเหมือนดังเช่นสตรีทั่วไปก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปได้ การแสวงหาผลอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิตใจ ความเชื่อมั่นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจและกายอย่างหนึ่งพิธีกรรมจึงเปรียบเหมือนอาหารและยาสำหรับปลูกฝังอารมณ์อันพึงปรารถนาต่างๆ

2. เน้นเรื่องสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดอกกุหลาบ เมื่อใช้สื่อความรัก เป็นต้นโดยทั่วไปแล้วสิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประเภทเดียวกับสิ่งที่แทนค่า การใช้สัญลักษณ์ช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือช่วยให้จิตเกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง (กิ่งแก้ว อุดดากร 2534 : 5)

พิธีกรรม คือรูปแบบของพฤติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพิธีการสำหรับกลุ่มชนทั่วไปที่กระทำเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสมบัติของสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีและพิธีกรรมจึงมีบทบาทต่อมนุษย์หลายประการคือ

1. เป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีและพิธีกรรมแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดหรือแบบแผนการปฏิบัติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม โดยเฉพาะประเพณีและพิธีกรรมส่วนบุคคลจะแฝงแนวคิดที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในแต่ละช่วงอย่างน่าสนใจ เช่น พิธีทำขวัญเดือนเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าเด็กพ้นอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บอย่างแน่นอน จึงได้จัดพิธีกรรมทำขวัญและตั้งชื่อเด็กขึ้น

2. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนเราเมื่อประสบปัญหาอุปสรรคต่างๆ จะเกิดความเครียดและเกิดความกังวล สภาวะทางจิตใจที่ไม่มั่นคงเช่นนี้ โดยมากจะมีผลต่อร่างกาย บั่นทอนสุขภาพที่อาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตก็ได้ การทำพิธีกรรมเป็นการแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นเรื่องดี ทำให้จิตใจสบายขึ้น รู้สึกผ่อนคลายและสร้างความมั่นคงเข้มแข็งขึ้น เช่น การทำขวัญ 3 วัน ทำให้พ่อแม่สบายใจว่าเด็กอยู่ในความปลอดภัยแล้ว

3. เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน การประพาสปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมร่วมกันเป็นแบบแผนเดียวกัน เป็นสิ่งที่ผูกพันให้คนในกลุ่มหรือสังคมมีความผูกพันใกล้ชิดกัน และรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน

4. เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเรียบร้อยและเป็นปกติ มีสันติสุขได้นั้น สังคมนั้นๆ ต้องมีข้อตกลง มีระเบียบแบบแผนที่ทุกคนยอมรับและประพฤติดำเนิน

5. เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันชนชาติไทยมีวัฒนธรรมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตลอด ในแง่ของความเชื่อก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมคนไทยมีความเชื่อ เรื่อง ผีศาจ และวิญญาณต่างๆ และเมื่อมีลัทธิพราหมณ์ แพรวขยายเข้ามา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่ ความเชื่อเหล่านี้ถูกผสมผสานกลมกลืนด้วยประเพณีและพิธีกรรม จะเห็นได้จากพิธีโกนจุก เป็นพิธีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับขวัญมีความเป็นเจ้าพิธีรวมทั้งการทำบุญเลี้ยงพระ เจริญพระพุทธมนต์ พิธีโกนจุกจึงเป็นตัวอย่างของประเพณีที่รวมพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อหลายประการ และผสมผสานได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย (วิมล จิโรจนพันธุ์, ประชิด สุกณะพัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ 2548 : 83 - 84)

พิธีกรรมย่อมมีส่วนช่วยในการรักษาสมดุลของสังคมนับเป็นเวลาหลายปีที่ผ่านมา นอกจากนี้พิธีกรรมยังได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (กิ่งแก้ว อัครถาวร 2534 : 5 - 29) คือ

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน คือพิธีกรรมที่กำหนดแน่นอนในแต่ละเดือนของปีว่าเป็นวันใดและต้องจัดทำอะไรบ้าง เป็นพิธีสำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นประจำ โดยที่เหตุการณ์เหล่านี้มีความสำคัญต่อบุคคลไทยโดยทั่วถึง

2. พิธีกรรมในระยะช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต โดยจะจัดขึ้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชีวิต เช่น โกนจุก บวช แต่งงาน เป็นต้น ในชีวิตของคนเรานั้นย่อมผ่านเหตุการณ์ต่างๆอยู่เสมอ

3. พิธีกรรมรักษาโรค ได้แก่ การใช้มนต์ เวทมนตร์คาถา พิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

ประเพณี หมายถึง ขนบธรรมเนียม หรือสิ่งที่ประเพณีสืบต่อกันมาเป็นแบบแผน ประเพณี แบ่งประเภทเป็น 3 อย่าง คือ

1. จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิการของสังคมส่วนรวมมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมนั้นต้องปฏิบัติตามและเมื่อปฏิบัติผิดก็ต้องมีการลงโทษหรือถูกประณาม เช่น ลูกควรมีความกตัญญูต่เวทีต่อบิดามารดา ใครอกตัญญูก็จะเป็นที่สาปแช่งของคนทั่วไป เป็นต้น จารีตประเพณีกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ในสังคมแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกัน เพราะจารีตประเพณีจะขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละสังคมที่ปฏิบัติกันมา เนื่องจากสังคมและสภาพแวดล้อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

2. ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่วางระเบียบแบบแผนไว้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงได้แก่ ประเพณีที่มีการวางระเบียบแบบแผนสำหรับปฏิบัติในสังคมอย่างชัดเจน บุคคลต้องปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนดไว้ เช่น พิธีการแต่งงานต้องเริ่มจากการทาบทามสู่ขอก่อน หรือพิธีไหว้ครูต้องทำพิธีตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ เป็นต้น โดยอ้อมได้แก่ พิธีที่บุคคลรู้จักกันทั่วไป ไม่ได้มีการวางระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่ปฏิบัติมาได้ เพราะมีการบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น การไหว้เจ้า การตัดบวช เป็นต้น

3. ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการวางตนในสังคม ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์และแบบแผนไม่มีผิดหรือถูกเหมือนจารีตประเพณีเป็นเพียงบรรทัดฐาน ที่ปฏิบัติกันจนเป็นประเพณี เช่น การนั่ง การยืน การเดิน การกล่าวทักทาย และการต้อนรับแขกผู้มาเยือน เป็นต้น ธรรมเนียมประเพณี เป็นการวางแนวทางที่ทุกคนปฏิบัติกันจนเกิดความเคยชิน ใครฝ่าฝืนก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากถูกมองว่าไม่รู้จักรากลตศะ ธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพของตัวเอง (วิมล จิโรจนพันธุ์, ประชิต สกฤษณ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ 2548 : 83 - 84)

ประเพณีและพิธีกรรมกับคำว่าพิธีกรรม มีความหมายใกล้เคียงกันมาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกันแต่เท่าที่ผ่านมา คำแรก น่าจะมีความหมายกว้างกว่า คือ กินความไปถึงวิถีชีวิต ในขณะที่คำว่า “พิธีกรรม” มีความหมายไปในเชิงพิธีกรรม หรือกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่า พิธีกรรมที่พบในสังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมตามเทศกาล ในรอบปีหนึ่งๆจะมีเทศกาลหรือวาระสำคัญมากมาย เช่น ในราชสำนักก็จะมี สัตสับสองเดือน เป็นต้น พิธีกรรมตามเทศกาลจึงมักเป็นพิธีกรรมชุมชนหรืออาจเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน สิ่งสำคัญคือ สามารถทราบกำหนดเวลาของงานได้ชัดเจน พิธีกรรมตามเทศกาลเสมือนหนึ่งเป็นการวางแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละปีด้วย เสมือนมีแผนหลักไว้ เช่น ในช่วงหน้าหนาวจะมีประเพณีถวายพื้ให้ทางวัดเพื่อบรรเทาอากาศหนาว ของชาวไทยใหญ่ เป็นต้น

2. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิต ในชั่วชีวิตของคนเราตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย ย่อมจะต้องผ่านเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของชีวิตหลายช่วงด้วยกัน ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกรรมในแต่ละช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อหรือช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เพื่อเสริมความมั่นใจ กล่าวคือ เมื่อแรกเกิดต้องมีพิธีทำขวัญเด็ก เป็นต้น พิธีกรรมในวงจรชีวิตจะช่วยเสริมความเข้มแข็งสามัคคีในหมู่เครือญาติได้ดี

3. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ในชนบทไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น การทำมาหากินอันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชาวไร่ชาวนาต้องพึ่งพาผลผลิตจากธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงเป็นวิถีชีวิตสำคัญของพวกเขา ดังนั้น จึงต้องประกอบพิธีกรรมเอาอกเอาใจ หรืออ่อนน้อมสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อลดบันดาลให้มีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูก และให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาและทำขวัญข้าวในช่วงเวลาต่างๆ ของการทำนา นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกหรือเกษตรกรรมอีกมาก เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจในธรรมชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของตนให้การทำมาหากินของตนสะดวกขึ้น ปลอดภัย และได้ผลผลิตตามที่ต้องการ

4. พิธีกรรมเกี่ยวกับท้องถิ่นหรือกลุ่มชน พิธีกรรมนี้มักจะเกี่ยวข้องกับเทวดา หรือผีที่ปกปักรักษาและคุ้มครองหมู่บ้านเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะต้องมีส่วนร่วมเพื่อสวัสดิภาพ ความมั่นคง ความเจริญของหมู่บ้าน อย่างเช่นการเลี้ยงผีเจ้าเมืองของชาวไทยใหญ่ การทำพิธีไหว้เสาอินทขิลของชาวเชียงใหม่ พิธีเลี้ยงศาลผีปู่ตาของชาวอีสาน เป็นต้น (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย 2548 : 87 - 90)

แฮมมอนด์ (Peter B. Hammond 1976 : 203) กล่าวถึงพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญคือ ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งจะทำให้ทราบถึงความต้องการของมนุษย์ ความเชื่อจะทำให้เกิดการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมที่อยู่แวดล้อมจนเกิดการผสมผสานในที่สุด ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและสังคมจนทำให้กลายเป็นวัฒนธรรมใหม่

ลีช (Edmund R. Leach 1954 : 85) ได้แสดงแนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมเอาไว้ว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบ แต่โครงสร้างสังคมเป็นเนื้อหาและโครงสร้างสังคมถูกนำมา

แสดงในรูปวัฒนธรรมเป็นการแสดงออกทางพิธีกรรม พิธีกรรมทำให้ทราบถึงบทบาทของบุคคลในสังคมและจะสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคม และเขากล่าวว่า สิ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาคือโครงสร้างทางสังคมคือกาลเวลาที่เปลี่ยนไป

เคลาส์เนอร์ (William J. Klausner 1956 : 407) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกล่าวถึงการยอมรับในวัฒนธรรมใหม่ในสังคมว่าเกิดจากค่านิยมเป็นพื้นฐาน เพราะว่า ค่านิยมของสังคมใดก็ตามเมื่อได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติเป็นเวลานาน ก็กลายเป็นระเบียบปฏิบัติของสังคมนั้น ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกาลเวลาและสภาพแวดล้อมเป็นตัวเกื้อหนุน

Emile Durkheim (1917 : 45 – 47) อ้างจาก (วาสนา อรุณกิจ 2538 : 6) ได้แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรมไว้ว่า ความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคลเข้ากับกลุ่มและบุคคลจะกระทำพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อนั้น อันเป็นพลังที่จะรวมกลุ่มเข้าด้วยกันให้เป็นปึกแผ่นเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม ฉะนั้น ตามทัศนะคติของเดอร์ไคน์ จึงถือว่าศาสนาทำหน้าที่บำรุงรักษาให้สังคมนั้นอยู่ต่อไปได้

สรุปว่า ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน คือ ในขั้นแรกมนุษย์มีความต้องการ สวัสดิภาพ แก่ตนเอง จึงหาสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจไว้สำหรับปฏิบัติและดำเนินชีวิต และการกระทำอย่างนั้นเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา จนกลายเป็นประเพณี และในแต่ละประเพณีนี้ก็ต้องมีพิธีกรรมแฝงอยู่ด้วย พิธีกรรมทำให้ทราบถึงบทบาทของบุคคลในสังคมและจะสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคม และกาลเวลาเป็นตัวทำให้สังคมเปลี่ยนไป.

แนวคิดด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมนี้ผู้ศึกษาจะนำมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจ จำแนก และแบ่งลักษณะของความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ เพื่อทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ของกลุ่มชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร ต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยทรงดำหรือลาวโซ่งได้มีผู้เขียนไว้มาก ไม่ว่าจะเป็นบทความ งานวิจัย ซึ่งผู้เขียนและผู้วิจัยส่วนใหญ่ได้เขียนขึ้นจากการที่ได้เข้าไปทำการศึกษาค้นคว้าจากพื้นที่จริงและเหตุการณ์จริง พบว่ามีประเด็นที่สำคัญที่มีผู้ศึกษาไว้พอที่จะจำแนกออกได้ดังต่อไปนี้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดภูมิปัญญา การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และผู้นำทางด้านพิธีกรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมชาวไทยทรงดำ

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ ผู้ศึกษาได้รวบรวมงานเขียนที่มีผู้เขียนไว้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในด้านต่างๆของชาวไทยทรงดำนำมาเสนอพอสมควรดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

งานวิจัยด้านเกษตรกรรมของชาวไทยทรงดำ การทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมโดยอาศัยธรรมชาติเป็นพื้นฐานและได้พัฒนาปรับเปลี่ยนวิธีการใหม่ๆขึ้นมาเรื่อยๆเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม ดังที่ ภัททิยา ยิมเรวัต (2544 : 29) กล่าวไว้พอสรุปได้ว่า ระบบเศรษฐกิจของคนไทแต่เดิมนั้น เป็นการจับปลา ล่าสัตว์ เก็บของป่า ซึ่งล้วนอยู่กับธรรมชาติ และต่อมาได้พัฒนาขึ้นจากที่เคยเก็บเมล็ดข้าวจากธรรมชาติ ก็เริ่มมีการเพาะปลูก จนมีการเรียนรู้พัฒนาวิธีการใหม่ๆขึ้น และผลิตเครื่องมือ เพื่อใช้ในการขุดดิน สร้างไถ สร้างคราด มีการจัดระบบส่งน้ำเข้านา รู้จักเก็บกักน้ำไว้ให้พอเพียง สำหรับการทำนาแต่ละครั้งจากทุ่งนาที่เรียกว่า”นาบวกลวย” ก็พัฒนาเป็นที่กว้างใหญ่ จากการที่เคยล่าสัตว์ ก็พัฒนามาเป็นการเลี้ยงสัตว์ ทั้งไว้ใช้เป็นอาหารและแรงงาน สอดคล้องกับแนวคิดของถนอม คงยิมละมัย (2545 : 209) ที่กล่าวไว้ว่า ความเป็นอยู่ของชาวไทยทรงดำมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆตามธรรมชาติ ของจำเป็นที่ใช้ในการดำรงชีวิตเกือบทุกอย่าง นับตั้งแต่การปลูกข้าว สักข้าว ดำข้าว การปั่นฝ้าย การทอผ้า และเครื่องจักสาน ผลิตใช้ภายในบ้านเอง บ้านก็ปลูกด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น ทุกอย่างเกือบจะไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาช่วยเหลือทุกอย่างผลิตขึ้นใช้ในบ้านได้เองเกือบทั้งสิ้น

วาสนา อรุณกิจ (2529 : 109 - 110) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมและโครงสร้างของชาวลาวโซ่ง หมู่บ้านสระพัฒนาอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมพอสรุปได้ดังนี้ ลักษณะครอบครัวของลาวโซ่งบ้านสระส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย มากกว่าครอบครัวเดี่ยว โดยในครอบครัวขยายจะประกอบด้วยสามี ภรรยาและลูกนอกจากนี้จะมีพ่อหรือแม่หรือทั้งพ่อแม่ของสามีตลอดจนญาติพี่น้องของสามีหรือภรรยาอาศัยอยู่ด้วย ภายในครอบครัวคนเฒ่าคนแก่จะได้รับการเคารพนับถือจากลูกหลาน ทำหน้าที่ดูแลบ้านและเลี้ยงหลานทำงานบ้านเล็กน้อย สมาชิกในครอบครัวจะช่วยเหลือกัน ทำมาหากิน เด็กๆทั้งชายและหญิงต้องช่วยพ่อแม่ทำงานเท่าที่จะทำได้ ครอบครัวลาวโซ่งส่วนใหญ่ให้ความสำคัญลูกชายมากกว่าลูกสาว ทั้งนี้เพราะตามประเพณีลูกชายจะเป็นผู้สืบสืบบรรพบุรุษและเลี้ยงสืบบรรพบุรุษ ตลอดจนเลี้ยงผีพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตไป โดยทำพิธีปาดตง และเสนเรือนให้ส่วนลูกสาวหลังจากแต่งงาน ก็ให้นับถือผีทางฝ่ายสามี แนวคิดนี้สอดคล้องกับ สมทรง บุรุษพัฒน์ (2542 : 2708) เรื่องการสืบสกุลของชาวไทยทรงดำ ว่า การสืบสกุลจะนับถือทางฝ่ายบิดา ลูกชายและภรยานับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายพ่อ ส่วนลูกสาวจะไปนับถือผีฝ่ายสามี การแบ่งเป็นตระกูลหรือ”สิง” ต่างๆ ก็พบอยู่ในหมู่ไทยโซ่งคล้ายกับการใช้แซ่ของชาวจีน กลุ่มคนในตระกูลหรือสิงเดียวกันถือว่าเกี่ยวข้องเป็นญาติกัน

มยุรี วัดแก้ว (2521 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่งโดยศึกษาพบว่า การจัดระเบียบสังคมในระดับครอบครัวของลาวโซ่งนั้นใช้ระบบเครือญาติเป็นเกณฑ์ โดยมีความคิดเรื่องผีเดียวกันเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันและการจัดลำดับเครือญาติเป็นแบบฝ่ายเดียวโดยถือฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ นอกจากนี้ชุมชนลาวโซ่งยังจัดลำดับชั้นทางสังคมโดยใช้วงศ์ตระกูลหรือครอบครัวเป็นเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ท้าวและชนชั้นผู้น้อย

งามพิศ สัตย์สงวน (2545 : 337) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร ศึกษากรณีครอบครัวไทยโซ่ง จังหวัดนครปฐม พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย(Extended Family) แต่จะมีขนาดเล็กกว่าในอดีต ในการสืบเชื้อสายนั้นผู้ชายยังคงมีความสำคัญอยู่มากโดยจะเป็นผู้ที่สืบทอดมรดก ลูกชายคนโตหรือคนที่เลี้ยงพ่อแม่จะเป็นผู้ที่ได้มรดกมากที่สุด ฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานไปแล้วจะไปอยู่กับฝ่ายญาติของผู้ชาย ผู้ชายจะเป็นใหญ่กว่าภรรยา เมื่อลูกหลานไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ หรือทำงานนอกชุมชน มักแต่งงานกับคนนอกกลุ่มมากขึ้น มีการเลือกคู่ครองเอง มีบางส่วนที่จะแต่งงานแบบคลุมถุงชน นอกจากนั้นยังได้ศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวของไทยโซ่งประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้บุตรมีการศึกษาที่สูง โดยพบว่า ภูมิหลังของครอบครัวที่ต่างกัน ทำให้การอบรมเลี้ยงดู การส่งเสริมทางด้านการศึกษาดังกัน คือ ภูมิหลังของครอบครัวที่มีทรัพย์สินที่ดินมาก พ่อแม่มีการศึกษามากกว่าคนไทยโซ่งทั่วไปในหมู่บ้าน มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีการขัดเกลาด้านการศึกษาที่มุ่งสอนค่านิยมที่จะช่วยให้เกิดสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา เช่น อดทน อดกลั้น ขยัน ตั้งใจมั่น และเห็นคุณค่าของการศึกษา นอกจากนั้นมีปัจจัยอื่นๆ เช่น ผู้ให้ข่าวสำคัญเป็นคนระดับผู้นำชุมชน เป็นชนชั้นกลางระดับกลางและระดับสูง มีวิธีการเลี้ยงลูกแบบประชาธิปไตย มีจำนวนบุตรน้อย และบุตรมีความตั้งใจและสนใจทางด้านการศึกษามาก ปัจจัยเหล่านี้ทำให้บุตรประสบผลสำเร็จทางการเรียนในทางตรงกันข้าม ครอบครัวที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร เป็นครอบครัวที่ยากจน มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีเลย มีอาชีพทำนา มีการศึกษาน้อย ไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา มีวิธีการเลี้ยงดูบุตรแบบปล่อยปละละเลย บุตรมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษา

ลักษณะพร กิจบุญชู (2545 : 108 - 111) ศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนไทยโซ่ง พบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและเป็นบุคคลที่มีคุณค่าในด้านการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของลาวโซ่งไว้เนื่องจากสังคมโซ่งเป็นสังคมประเพณีและวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ มีผู้สูงอายุชาวโซ่งเป็นผู้มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมจึงทำให้ผู้สูงอายุมีความสำคัญและมีสถานภาพสูงไปด้วย บทบาทของผู้สูงอายุชาวลาวโซ่งคือ บทบาทในการแบ่งเบาระภายในบ้าน บทบาทในการให้คำปรึกษา และเป็นที่พึ่งทางใจและบุตรหลาน บทบาทในการ

ตัดสินใจในครอบครัวและอำนาจในการปกครอง บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านศาสนา บทบาทด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี และบทบาทในการถ่ายทอดความรู้

งานวิจัยด้านภาษาและการสื่อสาร โดยชาวไทยทรงดำนั้นมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งสมทรง บุรุษพัฒน์ (2542 : 2709) กล่าวว่า ภาษาพูดของชาวไทยโชนั้นจัดอยู่ในภาษาตระกูลไท (Thai Family) สาขาตะวันตกเฉียงใต้ ไทยโชนใช้ภาษาของตนเองพูดจาติดต่อกันในกลุ่มไทยโชนด้วยกันแต่จะใช้ภาษาไทยภาคกลางพูดจาติดต่อกันกับคนภายนอก คนรุ่นเก่าที่สูงอายุจะพูดภาษาไทยกลางไม่สู้สันทัดนัก แต่คนรุ่นใหม่ต้องเข้าโรงเรียนและใช้ภาษาไทยติดต่อยู่เป็นประจำ ตัวหนังสือของไทยโชนสืบทอดมาจากตัวหนังสือของไทยดำ ที่เรียกว่า โต๊สือไทยดำ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่า ตัวหนังสือไทยดำอาจจะมาจากตัวอักษรสมัยสุโขทัย เพราะอาณาจักรสุโขทัยแผ่ไปยังบริเวณ ดังเกี่ย ไทยดำ ไทยขาว เป็นต้น จากที่ชาวไทยทรงดำ มีภาษาพูดและภาษาเขียนทำให้เกิดวรรณกรรมพื้นบ้าน คติธรรม คำสอน ดังที่ เรไร สืบสุข สุขสมาน ยอดแก้ว และรัชฎาพรรณ เศรษฐวัฒน์ (อ้างถึงใน วาสนา อรุณกิจ 2529 : 17) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วรรณกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำ” โดยศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะ พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านของชาวไทยทรงดำสะท้อนให้เห็นประวัติการสร้างโลกของแกน ประวัติความเป็นมาของชาวไทยทรงดำ การดำรงชีวิต ความเชื่อในเรื่องต่างๆ เช่น ผี วิญญาณ ค่านิยม เป็นต้น

งานวิจัยด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวไทยทรงดำ คือผู้ชายไทยโชนจะมีเครื่องนุ่งห่มที่เป็นแบบฉบับคือสวมเสื้อที่ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายแขนยาวทรงกระบอกสีดำ หรือ สีคราม ผ้าหน้าตลอด เรียกว่า “เสื้อซอน” หรือเสื้อไทติดกระดุมเงินประมาณ 10 – 15 เม็ด ตัวเสื้อสั้นระดับเอว เย็บเข้ารูปทรงกระสอบ ด้านบนผายออกเล็กน้อย คอตั้ง ตัวเสื้อด้านข้างชายผ้าออกและใช้ผ้าเสริมติดตรงรอยผ้าเป็นรูปสามเหลี่ยม เย็บให้กลมเรียบ ตอนปลายเล็กและเย็บเป็นพู่ด้วยไหมหลากสี ส่วนกางเกงขาสั้นปลายแคบเรียวยาวปิดเข้า นุ่งขมวดปมที่เอว เรียกว่า “ส้วงขาดั้น” หรือ “ส้วงก้อม” นิยมคาดผ้าขาวม้า หรือคาดกระเป๋ที่ทำด้วยผ้าสีครามมีลักษณะคล้ายรังผึ้ง ปักลวดลายด้วยไหมสีต่างๆ ติดกระจกเป็นลวดลายอย่างสวยงาม ผาปิดเปิดได้มีสายยาวทั้งสองข้างเรียกว่า “หลวม” สำหรับใส่ยาสูบ หมากพลู เงินทอง เป็นต้น สำหรับผู้หญิงสวมผ้าถุงที่เรียกว่า “ผ้าซิ่นลาว” ลายขาวสลับดำเป็นทางลง เรียกกันว่า “ลายแดงไทย” หรือบางครั้งเรียกกันว่า “ลายแดงโม” ทั้งนี้เพราะลายผ้ามีลักษณะเป็นเส้นแนวสีขาวสลับพื้นสีดำหรือกรมท่าตลอดทั้งผืน คล้ายกับลายของแดงโม และแดงไทย ผ้าซิ่นของไทยโชนแบ่งออกเป็นสามซิ่นคือ ด้านบนส่วนเอวลงมาเป็นสีดำไม่มีลายกว้างประมาณ 12 นิ้ว เป็นส่วนบนของผ้าซิ่นเรียกว่า “หัวซิ่น” เนื้อผ้าหนากว่าตัวซิ่น ส่วนที่ สอง เป็นสีกรมท่าสลับขาว นำมาเย็บติดกับหัวซิ่นในแนวขวาง เป็นผ้าลายแดงโม ที่รี้วขาวหรือเขียวอ่อน ส่วนที่สามกว้างประมาณ 1 นิ้ว เป็นรี้วขาวสองสามริ้วสลับกันเย็บติดกับซิ่นที่สองเป็นดินซิ่น เมื่อ

สามีเสียชีวิต หญิงผู้เป็นภรรยาต้องเกาะเอาต้นขึ้นออกเป็นการไว้ทุกข์ การนุ่งจะพับผ้าด้านบนมา ทบกันตรงกลาง และคาดทับด้วยเข็มขัด ชายขึ้นด้านหน้า สูงกว่าด้านหลัง ทั้งนี้เพื่อความ สะดวกสบายในการทำงานและป้องกันการแยกของเนื้อผ้าที่เกิดขึ้นได้ง่าย (สมทรง บุรุษพัฒน์ 2542 : 2706)

งานวิจัยด้านศิลปะและนันทนาการ ชาวไทยทรงดำมีศิลปะเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต หลายอย่าง เช่น การทอผ้า การจักสาน และการประดิษฐ์ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆเพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวันได้หลายอย่าง ในด้าน นันทนาการ ก็มีการละเล่น เช่น เล่นลูกช่วง การฟ้อนรำ ขับ ร้อง การเล่นคอน ฟ้อนแคนดังที่ สมทรง บุรุษพัฒน์ (2542 : 2720) กล่าวไว้ว่า ชาวไทยโซ่งมีความ ขยันขันแข็งในการทำมาหากินมาก ตลอดทั้งปีไทยโซ่งจะทำงานอย่างจริงจัง โดยเริ่มไถนา ตั้งแต่ เดือน 6 พอถึงเดือน 7 ก็เริ่มหว่านข้าว จนกระทั่งเดือน 8 ก็หยุดว่างไป ระหว่างเวลาที่หยุดรอข้าว ออกรวงนี้ก็ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยแต่จะเลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เผาถ่าน ทำเครื่องจักสาน เป็นต้น พอถึงเดือน 1- 2-3 ก็ได้กำหนดเวลาที่ข้าวสุกออกรวงเหลืองสะพรั่ง ไทยโซ่งก็ได้เวลาชวนกันมาเกี่ยวข้าว แล้ว นำมานวด ราวเดือน 3 - 4 พองานนวดข้าวเสร็จสิ้นลง ก็ถึงเวลาพักผ่อนอย่างแท้จริง ดังนั้นเมื่อย่าง เข้าเดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ตอนช่วงวันสงกรานต์ 3 วัน เรียกว่า “วันถือ” ไทยโซ่งจะไม่ทำงานแต่จะใช้ เวลาไปในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และจัดงานรื่นเริงสนุกสนาน มีการละเล่นนานาชนิด เช่น การเล่นคอน ฟ้อนแคน การเล่นผีมดแดง เป็นต้น การละเล่นพื้นบ้านแทบทุกชนิดไทยโซ่งจะต้องมี แคนเป็นส่วนประกอบสำคัญ

พจนีย์ กงตาล (2545 : 161) ได้ทำการศึกษาเรื่องนาฏการบนลานขวง การฟ้อนแคน ของชาวไทยโซ่ง จังหวัดนครปฐม ได้พบว่า การฟ้อนแคนเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาแต่โบราณและ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในเดือน 5 โดยมีสาระในการส่งเสริมให้มีการพบปะกันระหว่างหนุ่มสาวที่ นำไปสู่การมีครอบครัว แต่ในปัจจุบันการเล่นคอนมิได้เป็นไปเพื่อเลือกคู่แต่จะเน้นความ สนุกสนานมากกว่า ในการฟ้อนแคนจะมีการเป่าแคนและร้องเพลงประกอบในขณะฟ้อน เรียกว่า บทขับ โดยจะมีหมอขับ เป็นผู้ร้องนำ ฝ่ายหญิงเรียกว่า แม่ขับ ฝ่ายชายเรียกว่าพ่อขับ สำหรับลาย แคนที่ใช้ประกอบนั้น จะมี 3 ลายคือ ลายแคนสุดคะเน ลายแคนเวียง ลายแคนระบำ ปัจจุบันมี เครื่องดนตรีเข้ามาประกอบการบรรเลง เช่น พิณ กลองชุด เป็นต้น ส่วนลีลาการฟ้อนแคนนั้นจะมี 2 แบบ คือแบบดั้งเดิมและแบบปัจจุบันที่พัฒนาขึ้น ท่าทางในการฟ้อนเป็นแบบอิสระเป็น ธรรมชาติ เช่น ท่าแคนเวียง ท่าเดินดง ท่าแมลงภู่ออมดอก และท่าลมพัดใบพริ้ว โดยมีลีลาในการ ฟ้อนที่แตกต่างกัน ได้แก่ กิริยาชักไหลในขณะฟ้อน การโน้มตัวไปด้านหน้า และเอนไปข้างหลัง เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยทรงดำจากการที่ได้รวบรวมจากผู้เขียนหลายท่านสามารถจำแนกออกเป็นภูมิปัญญาหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม หรือด้านเศรษฐกิจพื้นฐาน ซึ่งเป็นการอิงอาศัยธรรมชาติแวดล้อมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาในด้านครอบครัว กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนที่เป็นสมาชิกในครอบครัวจะพึงปฏิบัติโดยมีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีเป็นตัวกำหนด ภูมิปัญญาทางด้านการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในกลุ่มและนอกกลุ่ม เพื่อพึงพาอาศัยกัน นอกจากนี้ยังทำให้เกิดวรรณกรรม บทขับกล่อม อันเป็นเครื่องมือในการจรรโลงจิตใจให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ก่อให้เกิดภูมิปัญญาด้านศิลปะและสันตนาการ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ

ภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำนั้น ได้รับการถ่ายทอดมายาวนานจากบรรพบุรุษ โดยสมาชิกภายในครอบครัวซึ่งประกอบไปด้วย บิดามารดาปู่ย่า ตา ยายและ ญาติพี่น้องเป็นสื่อถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานผ่านทาง การอบรมสั่งสอนหรือการทำให้ดู อยู่ให้เห็น โดยผ่านทางพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่างๆ อันนับได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต และกลายเป็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนกลุ่มนี้ไปโดยปริยาย นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันยังมีร่องรอยแห่งภูมิปัญญาหลงเหลืออยู่บ้างซึ่ง ป.วิทย์พงษ์ (อ้างจาก สุกัญญา จันทะสุน 2538 : 40) กล่าวไว้ว่า นับตั้งแต่ชาวไทยทรงดำหรือลาวโซ่งได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน คนรุ่นใหม่ยังได้มีโอกาสเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นลาวโซ่งหลงเหลืออยู่ โดยเห็นจากวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ด้านภาษาพูด เครื่องมือเครื่องใช้ที่แสดงถึงความเป็นลาวโซ่ง การดำรงชีวิตประจำวันของชาวไทยทรงดำหรือลาวโซ่งเน้นความเรียบง่าย แต่เมื่อถึงเวลามีประเพณีพิธีกรรมจะมีระบบระเบียบที่สลับซับซ้อนแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนที่ชัดเจน

รัชพล ปิงพิบูลย์ (2538 : บทคัดย่อ) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ในเขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ชาวไทยทรงดำ มีกระบวนการ ถ่ายทอดการทอผ้าสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ใน กระบวนการสอนการทอผ้า ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งผู้ให้ความรู้สามารถ สอดแทรกความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ได้อีกด้านหนึ่ง ผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการถ่ายทอด ได้แก่ พ่อ แม่ และญาติพี่น้องที่มีความรู้เป็นผู้ให้การถ่ายทอดต่อ บุตรหลานที่ยังไม่ได้รับการเรียนรู้ ให้ได้รับการเรียนรู้ตาม ขั้นตอน จนสามารถปฏิบัติเองได้ เพื่อจะได้มีผ้าทอของ ไทยทรงดำ ไว้ใช้ในการเข้าร่วมกิจกรรมและพิธีกรรม ของชุมชน วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดการทอผ้า ประกอบด้วย ค่านิยม ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งในการ ประกอบกิจกรรมเหล่านี้

จำเป็นต้องใช้ผ้าที่ทอเองมาประดิษฐ์ เป็นเครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์เครื่องใช้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จะนำผ้าที่ซื้อจากตลาดมาใช้แทนไม่ได้ จึงทำให้เกิดความจำเป็นจะต้องมีการถ่ายทอดการ ทอผ้าสืบต่อกันมา มิเช่นนั้นจะไม่สามารถเข้าร่วมประกอบ พิธีกรรมตามวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำได้

สุกัญญา จันทะสุน (2538 : ๗) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นลาวโซ่งจังหวัดพิษณุโลก พบว่า พิธีเสนเรือน เป็นพิธีกรรมเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นพิธีกรรมของครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่จะต้องจัดเป็นประจำทุกปี ปีละครั้งหรือ 3 ปีต่อครั้ง เชื่อว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และมีผลกระทบให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุข เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเรือน จากการศึกษาพิธีกรรมแสดงให้เห็นถึงกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านองค์ประกอบ 4 ประการ มีลักษณะการถ่ายทอด การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ ชาวลาวโซ่งจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ บิดามารดา ญาติพี่น้อง เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในระบบครอบครัว พ่อแม่ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการประพฤติปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตน สืบทอดได้จากการสังเกต จดจำ ทำตาม และมีประสบการณ์สืบทอดไปสู่คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการเรียนรู้ผ่านสื่อคือพิธีกรรมทุกพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตตลอดเวลา เป็นการศึกษาตลอดชีวิต คือการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พิธีกรรมมีเนื้อหาสาระภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับการจัดองค์ครอบครัวและเครือญาติระบบความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษประโยชน์ของพิธีเสนเรือน ในการสร้างความสัมพันธ์อันดีให้แก่สมาชิกในสังคมลาวโซ่ง และผู้ศึกษายังได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการสืบเนื่องพิธีเสนเรือน ได้แก่ ความเชื่อพื้นฐานของชาวลาวโซ่ง ในเรื่องผี วิญญาณ ความเชื่อมั่นต่อพิธีเสนเรือนและพิธีที่เกี่ยวข้อง ความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนลาวโซ่ง ระบบการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวและชุมชน ปัจจัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีเสนเรือน ได้แก่ อิทธิพลของพุทธศาสนา ประสบการณ์ ของคนในชุมชน การประกอบอาชีพ สภาพเศรษฐกิจครอบครัว และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมภายนอก เช่น การคมนาคม และสื่อสารมวลชน

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมชาวไทยทรงดำ

ชุมชนไทยโซ่งถิ่นต่างๆจะเป็นกลุ่มชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกันและสืบสายมาจากเมืองแฉกและสิบสองจุไทยเช่นเดียวกันก็ตาม แต่เมื่อกาลเวลา สภาพสังคม สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ทำให้คนเหล่านี้ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ให้ประสานกับความเป็นไปของสังคมส่วนใหญ่ ดังนั้นทุกวันนี้ ความเป็นไทยโซ่ง หรือไทยทรงดำ จึงเป็นเพียงสิ่งที่อาจจะเหลืออยู่เพียงในจิตใจ

มิได้ปรากฏออกมาให้คนภายนอกเห็น และยิ่งนานวันเข้าก็ยิ่งจะสาบสูญไป แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมจะเป็นสิ่งสามัญและเป็นเรื่องธรรมดาของโลกก็ตาม แต่ในแง่ของการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมแล้วเป็นเรื่องที่จะต้องเร่งศึกษา ค้นคว้า และบันทึกไว้เพื่อประโยชน์ของเยาวชนของชาติในอนาคต วัฒนธรรมทางจิตใจและวัฒนธรรมที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมแต่สิ่งเหล่านี้กำลังจะสูญไปที่ละน้อยๆตามกระแสวัฒนธรรมภายนอกซึ่งยากจะต้านทานได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านวัตถุที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการสร้างบ้านเรือนของชาวไทโซ่งซึ่งแต่เดิมมีแบบแผนและมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น แต่ปัจจุบันบ้านเรือนที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของไทโซ่งแทบจะหาดูไม่ได้แล้ว เพราะเมื่อชาวไทยโซ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีสถานภาพทางสังคมสูงขึ้นมักเห็นว่าวัฒนธรรมเดิมของตนเป็นเรื่องล้าสมัย ประเพณีต่างๆของชาวไทโซ่ง เช่น ประเพณีเอ็ดแสว หรือประเพณีงานศพ ประเพณีเสนเรือน ประเพณีกินดองหรือแต่งงานแม้จะมีอยู่ก็ตามแต่รูปแบบของพิธีกรรมได้เปลี่ยนไปตามกาลเวลา (วิบูลย์ ลีสุวรรณ 2544 : 118 - 121)

ปานทิพย์ คงยิ้มละมัย (2546 : 117) ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีเสนเรือนพบว่าเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพิธีเสนเรือนเกิดจากสมาชิกในชุมชนลาวโซ่งได้รับข่าวสารข้อมูลการสื่อสารที่ทันสมัย เศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้สร้างกระแสวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ โดยเปลี่ยนแปลงค่านิยม แนวความคิด ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในสังคมส่งผลให้พิธีกรรมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ เงื่อนไขทางการศึกษานโยบายภาครัฐ อาชีพ และวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเงื่อนไขทางการศึกษาและนโยบายภาครัฐส่งผลกระทบต่อการยอมรับและการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวลาวโซ่ง ส่วนเงื่อนไขด้านอาชีพและวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในพิธีเสนเรือน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนเตรียมงานและอาหาร เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายประหยัดเวลาและสอดคล้องกับวิถีชีวิตรูปแบบใหม่

ประยุทธ์ คุปโบลย์ (2531 : 89) ได้ศึกษาประเพณีกินดอง บ้านเนินตาเกิด จังหวัดนครสวรรค์พบว่า การศึกษาและการติดต่อคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมการขอยืมวัฒนธรรมจากสังคมเมืองทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อประเพณีกินดอง โดยมองว่าเป็นประเพณีที่ล้าหลังผู้ที่มีการศึกษาสูงหันไปแต่งงานโดยไม่ผ่านการดอง จึงทำให้ประเพณีกินดองค่อยๆลดความสำคัญลงไปจนลึบเลิกไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงในระหว่างพิธีกรรม จากที่เคยทำขนมเองก็กลับกลายเป็นซื้อขนมมาจากร้านค้าที่หาซื้อได้ง่าย การหมั้นด้วยวัวหรือควายเป็นสินสอดก็กลายมาเป็นการหมั้นหรือสินสอดเป็น รถ หรือสิ่งอื่นตามสมัยนิยมเป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าการดองจากเดิมที่เคยกระทำผ่านทางวาจา เริ่มลดความสำคัญในด้านความเชื่อถือลดลง จึงต้องมีเงิน

ทองเป็นเครื่องกำประกันสัญญาแทน และยังมีแนวโน้มที่สมาชิกในชุมชนจะละทิ้งหน้าที่ของประเพณีโดยไม่มีการแต่งงานผ่านพิธีการครอง

อุมาภรณ์ วงศ์วิสุทธิศักดิ์ (2547 : 217) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องความเปลี่ยนแปลงของชาวลองอำเภอบ้านแพ้วพบว่า ประเพณีการแต่งกายของคนไทยเชื้อสายโชนและคนไทยเชื้อสายอื่นๆเกิดจากความหลังไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่ง่าย สะดวก รวดเร็วและไม่ซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเปรียบเทียบกับประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ซับซ้อน ลึกซึ้งและเข้าใจได้ยากจึงส่งผลให้เกิดการละเลยและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมุ่งความทันสมัย ค่านิยมคุณธรรมและจริยธรรมอันเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางสังคมถูกละเลยไป การดิ้นรนเพื่อแสวงหาปัจจัยทางวัตถุมาเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของผู้คนในสังคม เป็นสาเหตุให้เกิดความเหินแค้นตัวและมองข้ามค่านิยมที่ดี ถูกนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เห็นเป็นเรื่องล้าหลัง คนรุ่นหนุ่มสาวที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมไม่สามารถเข้าใจความหมายและเนื้อหาอย่างถ่องแท้ไม่เข้าถึงคุณค่าของแบบแผนดั้งเดิม

สมพร เกษมสุขจรัสแสง (2526 : 94 - 95) ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการผสมผสานวัฒนธรรมของลาวโชนในเขตอำเภอยะโฮย จังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า การผสมผสานมีความเด่นชัดในกลุ่มลาวโชนรุ่นใหม่มากกว่ารุ่นเก่า ลาวโชนที่มีระดับการศึกษาสูงมีการผสมผสานมากกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อยหรือไม่ได้รับการศึกษา ในกลุ่มลาวโชนที่มีการศึกษาน้อยที่เดินทางเข้าเมืองหรือกรุงเทพฯบ่อยจะมีการผสมผสานที่มากกว่าผู้ที่เดินทางน้อยหรือไม่ได้เดินทางเลย สำหรับองค์ประกอบ หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมผู้วิจัยพบว่า มี 4 ประการ คือ 1) หลักความเชื่อค่านิยม และจิตสำนึกในความเป็นชาติไทยที่มีอยู่ในตัวของชาวลาวโชนเอง 2) อุปนิสัยของคนไทยบวกกับความเชื่อและค่านิยม 3) การติดต่อสื่อสาร การคมนาคม สื่อต่างๆ การศึกษาในระบบและนอกระบบ 4) ความจำเป็นในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ความจำเป็นที่ต้องอยู่ในข้อบังคับของกฎหมายและระยะเวลา

เรณู เหมือนจันทร์ไชย (2541 : 190) ได้กล่าวถึงพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทยโชน โดยเริ่มตั้งแต่ยุคดั้งเดิมมีการนับถือผีเรือน ผีนา ผีทุ่ง เป็นต้น ในยุคศาสนาพราหมณ์ ก็เริ่มมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง พระภูมิเจ้าที่ พระแม่โพสพ พระแม่คงคา เป็นต้น ต่อมาเป็นยุคพุทธศาสนามีการร่วมพิธีกรรมเช่นเดียวกับคนไทย เช่น ทำบุญ ตักบาตร การบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น ยุคปัจจุบัน มีเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้มีความสะดวกรวดเร็ว เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ปัจจัยทางทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยทางเทคโนโลยี ขบวนการเปลี่ยนแปลงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทยโชนเปลี่ยนแปลงคือ การค้นพบที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ การประชิด มี

การทำหัตถกรรมจากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น การแพร่กระจาย มีศาสนาพุทธเข้าไปในหมู่บ้านโดยไม่
มีเงื่อนไขเหมือนศาสนาคริสต์ และการดัดแปลงลดทอนขั้นตอนบางอย่างของพิธีกรรมให้มีความ
สะดวกรวดเร็ว อัตราการเปลี่ยนแปลงนั้นยังไม่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะต้นทุนทาง
วัฒนธรรมของชาวไทยโชน่งที่มีการถ่ายทอดให้กันเป็นมรดกตกทอด แม้ว่าจะมีการติดต่อกับสังคม
อื่นแต่ชาวไทยโชน่งก็ยังคงยึดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของตน

สรุปว่า วัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำก็มีการลื่นไหลอยู่ตลอดเวลาและไม่อยู่นิ่ง
เช่นเดียวกัน ในฐานะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อยของสังคมต้องมีการปรับปรุงประยุกต์และ
เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพื่อให้สังคมของตนอยู่รอด และให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆที่มี
อิทธิพลเหนือกว่าวัฒนธรรมของตน มีลักษณะผสมผสานหยิบยืมแล้วนำมาประยุกต์เป็นของตนใน
ที่สุด ทั้งนี้ในการปรับเปลี่ยนไม่ควรละทิ้งพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง
เพราะจะทำให้เอกลักษณ์ของตนสูญหายไปจนไม่หลงเหลือวัฒนธรรมอยู่เลย

ความเชื่อ พิธีกรรมและผู้นำด้านประกอบพิธีกรรม

มนุษย์ในอดีตมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามความเชื่อ
เกี่ยวกับความลึกลับของสรรพสิ่งอันเป็นวิสัยของมนุษย์ที่ต้องการดำรงอยู่ด้วยความรู้สึกลมดึกกับ
ภาวะแวดล้อม ซึ่งมีโนคติของคนแต่เดิม คือ ผี ในความหมายของจิตวิญญาณ ได้แก่ผีบรรพบุรุษ ผี
ฟ้า และผีอื่นๆอีกมากทั้งนี้เพราะมนุษย์จัดตัวเองเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติผู้ทรงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ที่
จะคลบั่นดาลให้ทั้งความอุดมสมบูรณ์และความวิบัติภัยอันตรายทั้งหลาย เพื่อให้เข้าใจและเข้าถึง
อำนาจลึกลับในธรรมชาติรวมถึงอำนาจลึกลับแห่งเผ่าพันธุ์ คนจึงสมมติสิ่งที่ตนยึดถือขึ้นว่ามีตัวตน
เป็นสิ่งที่พึงกราบไหว้ บูชา เช่นสรวง จึงเกิดเป็นความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆอันเป็นการแสดงออก
ถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติตามมโนคติ เมื่อพิจารณาให้ลึกลง
ไปก็จะพบว่าเป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 : 27)

ในด้านความเชื่อชาวไทยทรงดำนั้น นิพนธ์ เสนาพิทักษ์ (2523 : 6 - 36) กล่าวว่าไว้ว่า
ชาวไทยทรงดำ มีความเชื่อในเรื่องผีและขวัญ เป็นอย่างมาก ผีที่นับว่าเป็นมีความใกล้ชิดสำหรับชาว
ไทยทรงดำได้แก่ผีบรรพบุรุษ ซึ่งเรียกว่า “ผีเฮือน” คือ ผีปู่ ย่า ตา ยาย ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว ได้
อัญเชิญมาไว้บนเรือน จัดให้อยู่ ในที่ที่เรียกว่า “กะล่อห้อง” ซึ่งแปลว่ามุมห้อง และจะต้องทำพิธีเช่น
ไหว้ทุกสัปดาห์ ซึ่งเรียกว่า “ปาดคง” ชาวไทยทรงดำนับถือผีเรือนเสมือนหลักยึดมั่นทางจิตใจ เมื่อ
จะทำการสิ่งใดหรือเมื่อใครมาหาสู่เรือน จะเลี้ยงสุรอาหารกันก็จะนึกถึงผีเรือนก่อนเสมอ และ
จัดแบ่งอาหารไปเช่นผีเรือนเป็นการบอกกล่าวเสียก่อน ถ้าทำสิ่งใดไม่ดีไม่งามขึ้นบนเรือน ที่เป็น
การฝ่าฝืนประเพณีก็จะเป็นการผิดผี ผีก็จะอาจจะให้โทษ ทางที่ดี ก็ต้องทำพิธีเช่นไหว้ขอมาผีเสีย

เรียกว่า “เสียผี” ถนอม คงยิ้มละมัย (2545 : 322) กล่าวเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญไว้ว่า ขวัญ คือสิ่งที่ไม่มีความเป็นตัวตนเป็นเงาหรือเงาของชีวิต มีความเชื่อว่า คนเรามีขวัญอยู่ประจำชีวิตตั้งแต่เกิด ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็จะออกจากร่างไป ซึ่งเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้เกิดการเจ็บป่วย และต้องทำพิธีแปลงขวัญเพื่อให้ขวัญกลับมาหาตนอีกครั้ง นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีอีกหลายอย่าง เช่น การเล่นคอน การลงช่วง การเสนเรื่อน เป็นต้น

วาสนา อรุณกิจ (2528 : 158 - 165) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง หมู่บ้านสะพานพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยสรุปว่า พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่งมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน พิธีกรรมตามความเชื่อเดิมสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มชนทั้งในระดับครอบครัวและหมู่บ้าน พิธีกรรมในสังคมลาวโซ่ง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเดิม และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยลาวโซ่งได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรมตามความเชื่อเดิมมาก การปฏิบัติหน้าที่ตามพิธีกรรมเดิมถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งในอันที่จะอยู่ในสังคม และแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ภักทิยา ยิมเรวัต (2544 : 57) กล่าวถึง พิธีกรรมความเชื่อของชาวไทดำในสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนามพบว่า มีความเชื่อเรื่อง แถน และผีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผีบ้าน ผีเรือน ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น มีพิธีกรรมเช่น ไห้ว เรียกว่า “เสน” ในแต่ละช่วงเวลาของปี ผีบางชนิดมาทำอันตรายทำให้เจ็บป่วยไข้ก็ต้องทำพิธีขับไล่ หรืออ้อนวอน เพื่อให้หายจากโรคภัยดังกล่าว นอกจากนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องผีแล้ว ยังมีประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มของตน พิธีกรรมต่างๆ บางอย่างก็มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย ในขณะเดียวกันพิธีกรรมบางอย่างก็หาผู้เฒ่าผู้แก่ถ่ายทอดไม่ได้ เช่น การบูชาวังเมือง วังน้ำ เป็นต้น ชาวไทดำในเวียดนามจึงหันมาสนใจวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น และพยายามรื้อฟื้นพิธีกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มให้กลับมาอีก

ผู้นำด้านการประกอบพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะต้องมีผู้นำหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเพื่อทำหน้าที่ติดต่อกับวิญญาณ หรือภูตผี และเทวดาซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลความสุขความทุกข์ อันจะเป็นขวัญกำลังใจให้กับมนุษย์ในการที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยจากอุปสรรคและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาเบียดเบียนให้ผ่านพ้นวิกฤติไปได้ ซึ่งงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของภักทิยา ยิมเรวัต (2544 : 226 - 227) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของผู้

ประกอบพิธีกรรมในพิธีเสนหรือเซ่นผีของชาวไทดำในประเทศเวียดนามไว้ว่า ในระยะแรกนั้นการบูชาหรือเซ่นผีของชาวไทดำคงเป็นพิธีที่ทำกันในเฉพาะกลุ่มคำผีเดียวกันจะมีเจ้าคำเป็นหัวหน้า ต่อมาเมื่อผู้คนมารวมกันตั้งเป็นบ้านเมือง พิธีในระดับกลุ่มก็น่าจะพัฒนาขึ้นเป็นพิธีในระดับหมู่บ้านเดียวกัน และเรียกพิธีนี้ว่า “เสนบ้าน” และสมาชิกของหมู่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มผีคำเดียวกันหรือไม่เป็นก็ตามต้องมาร่วมพิธีนี้เช่นเดียวกัน ผู้ประกอบพิธีจะไม่เป็นเจ้าคำแต่ละกลุ่มแล้ว แต่จะต้องเป็นผู้ที่มีหน้าที่โดยเฉพาะเป็นผู้ประกอบพิธี เรียกว่า “หมอเสน” ผู้ที่จะเป็นหมอเสนต้องมีความรู้เป็นอย่างดีถึงเรื่องผีและข้อปฏิบัติต่างๆ และจะต้องรู้จัก “ความ” ที่จะใช้พูดในแต่ละพิธีด้วย เพราะเวลาเสนจะมี “ความเว้า” หรือมี “ลาย” ของมันไป ต่อมาเมื่อหมู่บ้านพัฒนากลายเป็นเมือง พิธีกรรมดังกล่าวก็จะกลายเป็น พิธีเสนเมือง ซึ่งมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่มากกว่าพิธีระดับครัวเรือนหรือระดับบ้าน ผู้เป็นประธานในพิธีก็คือ เพี้ยท้าว ที่เป็นหัวหน้าของแต่ละเมืองหมอเสนจะมีตำแหน่งเป็น “องหมอ” มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในระดับเมือง พิธีเสนเมืองผู้ทำหน้าที่คือ “นางมดเมือง”

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 140) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาของชาวอีสานเกี่ยวกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านเป็นคุ้มบ้าน ผู้อยู่ภายใต้คุ้มบ้านเดียวกันประกอบด้วยคนที่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน หรือร่วมผีปู่ตาเดียวกันมาก่อนแล้วอพยพโยกย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันผู้อาวุโสที่สุดแห่งสายตระกูลที่ผู้คนในคุ้มบ้านเคารพนับถือก็จะถูกยกขึ้นเป็นเจ้าโคตรในขณะเดียวกันในบรรดาผู้คนแห่งคุ้มบ้านเดียวกัน ผู้ใดมีความรู้ความชำนาญมีภูมิปัญญาเฉพาะทางก็ได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องเป็นผู้นำทางด้านต่างๆ ที่สำคัญคือ “เจ้าบ้าน” ที่เป็นผู้มีปัญญารอบรู้เรื่องชีวิตสังเวยลัทธิและวัฒนธรรม ผ่านร้อนผ่านหนาวมามากพอ เมื่อได้รับการยกขึ้นเป็น “เจ้าบ้าน” ก็จะปกครองลูกบ้านโดยมีกลุ่มหรือสภาผู้เฒ่าให้คำปรึกษาให้ความช่วยเหลือโดยใช้หลักคุณธรรม ส่วนผู้มีภูมิปัญญามีความชำนาญเฉพาะทางจะมีอยู่หลายคนสุดแต่ความถนัดเฉพาะตน ได้แก่ หมอธรรม หมอยา หมอส่อง หรือหมอผีฟ้า หมอแคน หมอลำ ในการดำเนินชีวิต คนในชุมชนต้องพึ่งพาผู้ที่เป็ “หมอ” เหล่านี้ ซึ่งล้วนเป็นผู้มีภูมิปัญญาลักษณะต่างหาก คติธรรมดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าชาวบ้านอีสานระดับหมู่บ้านจัดระบบความสัมพันธ์ของตนให้มีผู้นำชาวบ้านสองแบบคือ ผู้นำโดยอาวุโสตามระบบเครือญาติ กับผู้นำตามลักษณะภูมิปัญญาความรู้ความสามารถพิเศษเฉพาะตนและด้วยระบบที่มีการพึ่งพากันเองในคุ้มบ้าน หรือระหว่างคุ้มบ้านใกล้เคียงหมู่บ้านอีสานจึงสามารถพึ่งพาตนเองและตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองได้ตลอดมาในการดำรงอยู่

ส่วนไทยทรงดำ หรือลาวโซ่งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย จะมีผู้ประกอบพิธีกรรมอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ พ่อมด แม่มด หมอเสน เจือยกก ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีบทบาทต่างกันดังนี้ คือ

พอมค จะประกอบพิธีเสนตัว หรือเสนเรียกขวัญ (ต่ออายุ) ซึ่งมี 3 แบบคือ เสนต่อมิ่ง ต่อเนน เสนปลูกกล้วยเมืองลุมเมืองฟ้า เสนดั่งบั้งหน่อ เป็นต้น พอมคเมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะมีคนตรีปี แตรแห่ล้อมไปยังป่าช้า เพราะในพิธีเสนของพอมคจะมีปี่เป็นเครื่องมือประกอบการเสียวทายในพิธี

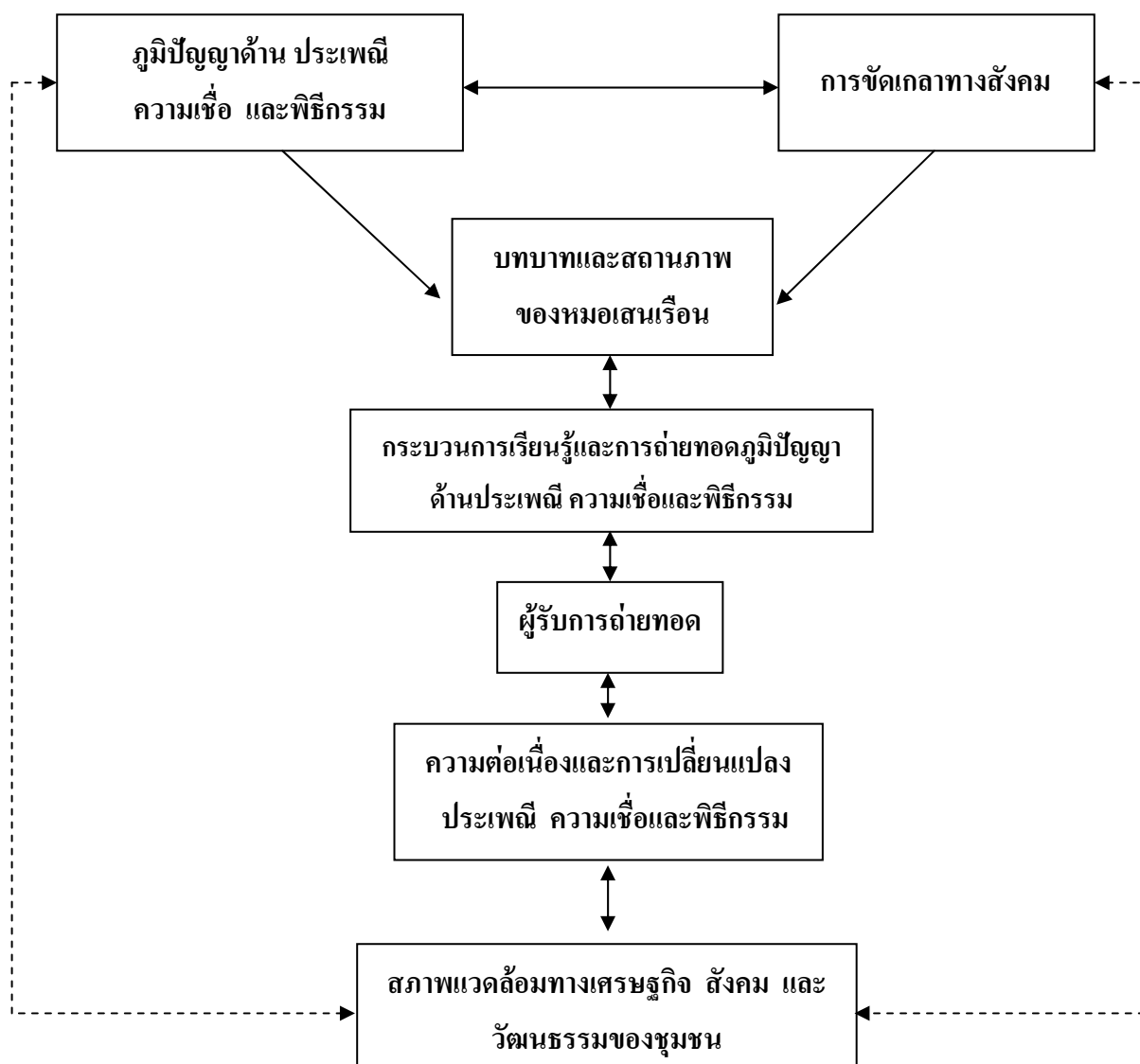
แม่มค จะประกอบพิธีแบบสวดอ้อนวอนขอร้องต่อผีเรือนหรือผีแดน ตามแต่ละประเภทของแต่ละเสน แม่มคจะประกอบพิธีเสนเต้ง หรือเสนน้อยจ้อยทั้งของผู้น้อยและผู้ทำว บางครั้งมักเรียกเสนชนิดนี้ว่า “เสนผีฟ้า” แม่มคสมัยก่อนสามารถเสนตัวหรือเสนเรียกขวัญได้ แต่ต้องเป็นแม่มคที่แก่กล้าอาคม ทั้งนี้เพราะในพิธีเสนเรียกขวัญต้องไปตามขวัญที่ป่าช้า แม่มคจะมีไม้ มอเป็นเครื่องประกอบพิธี (ถนอม คงอึ้งมละมัย 2542 : 331)

หมอเสน คือผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีเสนเรือนทุกชั้นตอน ตั้งแต่เริ่มพิธีจนสิ้นสุด พิธีกรรม โดยเป็นผู้รู้คำขับกล่าวเชิญผีเรือนมากินเครื่องเซ่น เป็นผู้ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างคนกับผี บรรพบุรุษเป็นผู้ที่ผ่านการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ (สุกัญญา จันทสุน 2538 : 117) โดยจะ แบ่งเป็นหมอเสนผู้น้อยและหมอเสนผู้ทำวและหมอเสนแต่ละกลุ่มก็จะประกอบพิธีในกลุ่มของตน ไม่ประกอบพิธีปะปนกัน ในพิธีกรรมของหมอเสนทั้งผู้น้อยและผู้ทำวก็จะมีการปฏิบัติที่ไม่เหมือนกัน เป็นการแบ่งแยกที่ชัดเจน เช่น การแต่งกายในการประกอบพิธี การกล่าวคำในพิธีเสน เรือน เป็นต้น

เชือย หรือ เขย ซึ่งเป็นหมอพิธีจะทำพิธีเกี่ยวกับศพ โดยจะทำพิธีบอกทางให้กับผู้ตาย เพื่อให้วิญญาณเดินทางกลับ ไปบ้านเกิดเมืองนอนของเขาคือเมืองแดง และทำพิธีส่งผีหรือส่งของให้ ผี (นุกุล ชมพูนิช 2531 : 162) นอกจากนี้ก็จะมีพิธีอีกพิธีหนึ่งที่เชือยจะต้องทำคือ พิธีเสนเอาผีขึ้น เรือน คือการเซ่นเพื่อเชิญผีขึ้นเรือน ชาวไทยทรงดำหรือชาวลาวโซ่งจะไม่นิยมเชิญผีที่ตายโหงขึ้น เรือน ซึ่งก็ต้องใช้ผู้ประกอบพิธีคือเชือย มักไม่ใช้หมอเสนเรือนในยามปกติ เมื่อหมอพิธีประกอบพิธี เสร็จก็จะลงจากบ้าน จะมีพิธี “จ้งหมอ” (จ้งหมอ) คือใช้น้ำไล่สาคลไล่หมอ เพื่อเป็นเคล็ดว่าไม่ ต้องการพบพิธีนี้อีก (ถนอม คงอึ้งมละมัย 2542 : 330)

จากงานวรรณกรรมและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของชาวไทยทรงดำที่มีผู้รวบรวมและ ผู้เขียนไว้หลายท่านทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำในด้าน ต่างๆที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวไทย ทรงดำรวมถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำทางด้านการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ ทรงภูมิปัญญาในด้านนั้นๆ อันจะเป็นที่พึ่งพาของชุมชนและเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชนให้ เจริญแข็งยั่งยืนต่อไป ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของหมอเสนชาวไทยทรงดำ ซึ่งยังดำรงอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้สรุปเป็นกรอบ แนวคิดในการวิจัย ดังแผนภาพที่ 1 ดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของ “หมอเสนเรือน” ในชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ในการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อทำการศึกษาระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ โดยมุ่งศึกษา “หมอเสนเรือน” ซึ่งมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมให้แก่ชาวไทยทรงดำ ด้านสถานภาพ บทบาท ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีวิธีดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

การดำเนินการวิจัย

ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาแบบกรณีศึกษา (Case study) ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. หน่วยในการวิเคราะห์ห้ววิจัย (Unit of analysis) คือ หมู่บ้านของชาวไทยทรงดำ จำนวน 3 หมู่บ้าน ในตำบลบางหมาก และตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

2. การศึกษากรณีประชากร(Population) ซึ่งประกอบด้วย

2.1 ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary data) งานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีภูมิปัญญา การถ่ายทอดภูมิปัญญา ลักษณะพื้นที่ที่ศึกษา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ เพื่อกำหนดการสังเกตและแนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ โดยเตรียมกรอบการสังเกตและแนวคำถามแบบกว้างๆไว้ก่อน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ซึ่งประกอบไปด้วยประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่มดังต่อไปนี้

2.2.1 เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้นำด้านจิตใจของชุมชนชาวไทยทรงดำ

2.2.2 ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งอยู่ประจำในพื้นที่ที่ศึกษา

2.2.3 หมอเสน ผู้ประกอบพิธีเสนเรือน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

2.2.4 ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ได้แก่ คนเฒ่า คนแก่ ที่มีประสบการณ์ด้านภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ

2.2.5 บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษา ครู อาจารย์ เป็นต้น

3. การศึกษาในภาคสนาม (Field research) การวิจัยภาคสนามเป็นส่วนสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริง ในชุมชนหรือสถานที่ที่ผู้วิจัยต้องการทำการศึกษา เช่น หมู่บ้าน หน่วยงาน สถานศึกษา วัด เป็นต้น การวิจัยภาคสนามหมายถึง การที่ผู้วิจัยต้องเข้าไปในสถานที่จริง หรือเหตุการณ์ เพื่อเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่เกี่ยวกับสภาพการณ์นั้นๆ ปรากฏการณ์ในภาคสนามประกอบด้วย “ฉาก” (Setting) ทางกายภาพที่ไม่มีชีวิต เช่น ชุมชน หมู่บ้าน โรงเรียน โรงงาน และสิ่งมีชีวิต เช่น คน กลุ่มคน ซึ่งจะรวมตัวหลัก ตัวรอง หรือ ตัวประกอบ ซึ่งมีบทบาท (Role) ปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และการแสดงออก กิจกรรมต่างๆ ในโอกาส และเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน (Activities and Events) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนในมิติต่างๆ ที่ต้องการเก็บรวบรวมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

3.1 เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้นำด้านจิตใจของชุมชนชาวไทยทรงดำ จำนวน 3 รูป

3.2 ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งอยู่ประจำในพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 6 คน

3.3 หมอเสนเรือนซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีเสนเรือน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมจำนวน 15 คน

3.4 ผู้สูงอายุในพื้นที่ ได้แก่ คนเฒ่า คนแก่ ที่มีประสบการณ์ด้านภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ จำนวน 25 คน

3.5 บุคลากรของหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษา ครู อาจารย์ เป็นต้น จำนวน 6 คน

ซึ่งกลุ่มบุคคลทั้ง 5 กลุ่มนี้ ถือเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ของการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยเองเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal interview) และแบบเจาะลึก (In-depth interview) และการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis)

4. การสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) ชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากเพชรบุรีมาเพื่อตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เป็นเวลาาร่วมร้อยปีแล้ว สาเหตุที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาวิจัยใน 3 หมู่บ้านนี้ เพราะว่า เป็นพื้นที่ที่มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่มาก และมีธรรมเนียมและประเพณีที่ยังเหลืออยู่อันแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง มีการคมนาคมที่ติดต่อกันได้สะดวก เนื่องจากผู้วิจัยได้มีความคุ้นเคยกับท้องถิ่นแห่งนี้มา

นาน ประกอบกับเป็นคนในพื้นที่แห่งนี้ ได้เคยสัมผัส และรู้จักประเพณีพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำมาพอสมควร ผู้วิจัยจึงสามารถสร้างความไว้วางใจ ความสนิทสนมและมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาได้ไม่ยากนัก สามารถเข้าไปสัมผัสสภาพพร้อมทั้งสังเกตการณ์และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่ศึกษาได้ โดยผ่านทางความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการเป็นสมาชิกของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือในการวิจัย

1. การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis) การใช้ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ เอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง เอกสารชั้นต้นคือ เอกสารที่เป็นข้อมูลหรือหลักฐานโดยตรง ถือเป็นต้นฉบับ เช่น จดหมายเหตุ บันทึก ประกาศหรือ กฎหมาย ผู้วิจัยอาจนำไปใช้ตีความตามความเข้าใจของตน ส่วนเอกสารชั้นรอง คือข้อมูลหลักฐานที่ไม่ใช่ได้มาโดยตรง จากเหตุการณ์ หรือสถานการณ์หนึ่งๆ เช่น มีผู้รวบรวมไว้แล้วมาวิเคราะห์ เสนอหรืออ้างอิง การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารถือเป็นวิธีหลักของการวิจัย เพราะข้อมูลเอกสารจะให้ภาพที่มีทั้งตัวปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาและสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคมที่ปรากฏการณ์นั้นเกิดขึ้น เช่น แบบแผนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร ข้อดีของข้อมูลเอกสารมีหลายประการ คือ ข้อมูลไม่อาจถือเป็นตัวแทนของประชากร ข้อมูลขาด สภาพภาวะวิสัย ข้อมูลขาดความตรง (Validity) แต่สามารถตรวจสอบได้จากความน่าเชื่อถือ (Credibility) และความเป็นไปได้ (Plausibility) ของข้อมูล

2. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการที่นักวิจัยทำการสังเกต เพื่อเก็บข้อมูลในสนาม โดยนักวิจัยเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสังคม เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ ซึ่งวางแผนทางไว้ล่วงหน้าว่าจะสังเกตเรื่องใดบ้าง และกำหนดเรื่องจะสังเกตไว้ชัดเจน ในบางครั้งอาจใช้การสัมภาษณ์ประกอบด้วย แล้วแต่สถานการณ์ของข้อมูล

3. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมนี้ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตในเชิงสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน แบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นต้น โดยมีได้เข้าไปร่วมในเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ

4. การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าที่ใช้กันโดยทั่วไปในแขนงวิชาสังคมศาสตร์ เป็นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามและผู้ตอบภายใต้กฎเกณฑ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล เป็นการสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก การสัมภาษณ์มีหลายประเภทโดยเฉพาะในการวิจัยเชิงสังคมศาสตร์ ซึ่งอาจใช้สัมภาษณ์เป็นรายบุคคลหรือสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม การสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ผู้วิจัยจะมีแบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีข้อคำถามโดยละเอียดตามที่ได้อัดเตรียมไว้ (Structured interview or formal interview)

4.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างหรือไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์นี้สำหรับการพูดคุยสนทนาโดยทั่วไป เพื่อให้ได้ทราบข้อมูลที่เป็นวัฒนธรรม ระบบคิด ทำที่ ทักษะคิด ต่อเหตุการณ์และบริบทโดยทั่วไป (Unstructured interview or informal interview)

5. การศึกษาประวัติชีวิตของหมอเสน (Life history) เป็นการศึกษาประวัติของผู้ที่ให้ข้อมูลที่จะทำการศึกษา โดยศึกษาภูมิหลัง การเรียนการสอนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากหมอเสนรุ่นก่อน ประวัติการเสนเรือน แรงจูงใจในการฝึกหัดเป็นหมอเสนเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สิ่งแวดล้อม ชุมชนที่หมอเสนอยู่อาศัย เป็นต้น

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานที่มีผู้อื่นศึกษาไว้แล้ว ในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนแนวคิดทฤษฎีต่างๆ
2. การสังเกตการณ์ โดยแบ่งออกเป็น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกหลังจากการสังเกตนั้นสิ้นสุดในเวลาที่เหมาะสมทันที
3. แบบสัมภาษณ์ จากการที่ผู้วิจัยได้มีความคุ้นเคยกับชาวบ้านและเป็นสมาชิกในหมู่บ้านมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนในพื้นที่พอประมาณ ประกอบกับการเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ จึงนับว่าไม่เป็นการยากที่จะทำการสัมภาษณ์ จึงทำให้การสนทนาเป็นกันเองมากขึ้น และเป็นธรรมชาติ ในขณะที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงและขอบันทึกภาพ และหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์แล้วและถ้าหากมีข้อสงสัยก็จะไปถามอีกครั้ง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการหลากหลายเพื่อจะได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบลึก โดยใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และกล้องบันทึกภาพ โดยมีรายละเอียดตามการจัดลำดับดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล มี 3 ลักษณะ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารโดยศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต ซึ่งเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับ
ผู้ให้ข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

ข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและทางอ้อมในเรื่องของ
การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1.1 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
- 1.2 ข้อมูลพื้นที่ และลักษณะทางภูมิศาสตร์ของ ตำบล อำเภอ จังหวัด
ของจังหวัดชุมพร
- 1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ
- 1.4 ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง
จังหวัดชุมพร
- 1.5 การศึกษาและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ
- 1.6 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ
- 1.7 ข้อมูลด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต

ข้อมูลจากการสังเกต ผู้วิจัยได้สังเกตสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมไทยทรง
ดำและรับรู้บริบทของสังคมนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การสังเกต 2 แบบ ดังต่อไปนี้

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยเข้าไปอยู่ใน
เหตุการณ์ซึ่งผู้วิจัยวางแผนทางไว้ล่วงหน้าว่าจะสังเกตเรื่องใดบ้าง และกำหนดเรื่องที่จะสังเกตไว้
ชัดเจน โดยใช้กรอบการสังเกตของ Lofland 6 ประเด็น (Lofland, 1971) ในบางครั้งการสังเกต
แบบมีส่วนร่วมนี้อาจใช้การสัมภาษณ์ประกอบด้วยตามแต่สถานการณ์ของข้อมูล ซึ่งมีแนวทางใน
การสังเกต ดังนี้

2.1.1 การกระทำ (Acts) คือ พฤติกรรมของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่กำลัง
ดำเนินไปโดยตลอดและต่อเนื่องตลอดจนถึงพฤติกรรมที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น หมอเสนา
เรือนทำพิธีเสนเรือน คนที่จัดแต่งเครื่องเช่นจัดเตรียมเครื่องเช่น เจ้าภาพเข้าร่วมพิธี เป็นต้น

2.1.2 กิจกรรม (Activities) คือ การกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นรูปแบบ
กระบวนการ มีขั้นตอน และมีลักษณะต่อเนื่องเป็นแบบแผน เช่น การปฏิบัติกิจกรรมที่เป็น
กระบวนการของชาวบ้าน การสังเกตแบบแผนพฤติกรรมการกระทำ หรือกิจกรรมซึ่งจะชี้ให้เห็น
ถึงสถานภาพ บทบาท และหน้าที่

2.1.3 ความหมาย (Meaning) คือ ความหมายของการกระทำหรือกิจกรรมในแต่ละขั้นตอน โดยคำพูดที่แสดงออกของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ทศนคติ ที่มีผลต่อผู้ที่อยู่รอบข้าง เช่น ความเชื่อถือเกี่ยวกับการเสนเรือน ให้แนวคิดอย่างไร

2.1.4 การมีส่วนร่วม (Participation) คือ การพิจารณาบทบาทของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 5 กลุ่ม ที่มีต่อบริบทต่าง ๆ

2.1.5 ความสัมพันธ์ (Relationship) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับชุมชนในมิติต่าง ๆ

2.1.6 สถานที่ (Settings) คือ รูปแบบทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้ “สภาพที่จะศึกษา” ซึ่งถือเป็นหน่วยวิเคราะห์รวมถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล วัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ทศนคติ เศรษฐกิจ ฯลฯ

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – participant observation) เป็นการสังเกตในเชิงสำรวจสภาพทั่วไปของคนในชุมชนรวมทั้งบทบาทหน้าที่อันมีผลต่อการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยทรงดำจังหวัดชุมพร

3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสอบถามจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล(Key Informant) จำนวน 5 กลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและจากกลุ่มประชาชนในชุมชนทั่วไปที่ผู้ศึกษาได้พบปะพูดคุยด้วยอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งรูปแบบการสัมภาษณ์แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) คือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ โดยกำหนดประเด็นคำถามสำคัญไว้ล่วงหน้า เป็นประเด็นคำถามด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของประชากรชาวไทยทรงดำ ในเขต อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร 4 ด้าน คือ

3.1.1 ด้านภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ

3.1.2 ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ

3.1.3 ด้านสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนที่มีต่อสังคมชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน

3.1.4 ด้านการสืบเนื่องหรือการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางหมอเสน

3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured) คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนาแบบมีเป้าหมาย ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลแบบกว้างและลึก เพราะไม่ได้จำกัดประเด็นการสนทนา ไม่จำกัดประเด็นคำตอบ และไม่มีการกำหนดเวลาสนทนาที่แน่นอน ทั้งนี้แล้วแต่

ความเหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในการสนทนาในขณะนั้น สำหรับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการนี้ แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ

3.2.1 แบบเปิดกว้าง ไม่จำกัดคำตอบโดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิดของตนไปได้อย่างอิสระ มีความรู้สึกเป็นธรรมชาติ

3.2.2 แบบมีจุดสนใจเฉพาะ หรือแบบเจาะลึก (In-depth interview) เพื่อค้นหาข้อมูลที่ผู้วิจัยมีความสนใจอยู่แล้วเป็นพิเศษ โดยไม่ปล่อยให้ผู้ให้สัมภาษณ์หันเหไปสนทนาในเรื่องอื่น ๆ

3.2.3 แบบตะล่อมกล่อมเกล่า (Probe) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทราบความรู้สึกนึกคิด หรือทัศนคติที่มีต่อเรื่องที่ให้การสัมภาษณ์ เช่น ขั้นตอนและวิธีการเล่นเรือนของหมอเล่นเรือนแต่ละท่าน

การจัดกระทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำการลดทอนข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งทั้ง 3 กระบวนการนี้จะทำควบคู่ไปกับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนสุดท้ายคือนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มานำเสนอ โดยการเขียนรายงานการวิจัย

1. การลดทอนข้อมูล (Data reduction)

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่บันทึกได้จากภาคสนาม (Full field note) มาอ่านทบทวนแล้วเลือกจุดที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาโดยเขียนใส่การ์ด ลงหัวข้อเรื่อง (Categories) เช่น คุณสมบัติของผู้ที่เป็นหมอเล่นเรือน ภูมิหลังของหมอเล่นเรือนแต่ละท่าน ในด้านประวัติ ประสบการณ์ การถ่ายทอดภูมิปัญญา พิธีกรรมและความเชื่อ ปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมและการถ่ายทอดภูมิปัญญา

2. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลในเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ (Valid and reliable) ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบ 3 เสา (Triangulation) คือ การได้ข้อมูลจากหลาย ๆ ฝ่าย หรือหลาย ๆ วิธีในการรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน โดยการสนทนาสอบถามข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล ทั้ง 5 กลุ่ม จนกระทั่งได้รับความคิดเห็นในเรื่องนั้นออกมา (Shared subjectivity) ตามที่ค้นในสังคมนั้น เข้าใจและรู้สึก การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าทำได้วิธีตรวจสอบจาก แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แหล่งเวลา ผู้วิจัยจะสังเกตและสัมภาษณ์เรื่องเดียวกันแต่ต่างเวลา กัน เช่น สัมภาษณ์หมอเสนาคนเดียวกันแต่ต่างเวลา กัน เป็นต้น

2.2 แหล่งสถานที่ ผู้วิจัยใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์ในเรื่องเดียวกัน แต่ต่างสถานที่ เช่น ในสถานที่ทำพิธีกรรม และสถานที่ที่มีใช้สถานที่ประกอบพิธีกรรม

2.3 แหล่งบุคคล ใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ตัวหมอเสนาเอง ผู้รับการถ่ายทอด เจ้าภาพ ผู้สูงอายุ เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบถามซ้ำ คือการพิจารณาข้อมูลที่เก็บมาได้ หากข้อมูลใดเป็นที่สนใจ ผู้วิจัยก็ตรวจสอบความตรงภายในด้วยการสอบถามอีกครั้งหนึ่ง โดยนำไปให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตรวจสอบ เช่น หมอเสนาเรือน ผู้สูงอายุ และผู้รู้ในชุมชน เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis)

วิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ เป็นวิธีการสร้างข้อสรุปจากการศึกษารูปแบบหรือข้อมูลจำนวนหนึ่ง ไม่ใช่สถิติช่วย ถ้าใช้จะเป็นข้อมูลเสริม ผู้วิเคราะห์มีบทบาทสำคัญ เพราะต้องรอบรู้แนวคิดทฤษฎี มีความรู้เป็นสหวิทยาการ สามารถสร้างข้อสรุปเป็นแนวคิด เปลี่ยนแปลงแนวทางที่จะแปลความหมายข้อมูล โดยแบ่งเป็นเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปซึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์เป็นข้อมูลการบรรยาย (descriptive) ซึ่งได้จากการสังเกต สัมภาษณ์แล้วจดบันทึก ส่วนที่ 2 คือ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เป็นข้อมูลบรรยายเช่นกัน แต่ทำข้อมูลนั้นให้นับได้ มักกระทำกับข้อมูลเอกสาร ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพคือ กระบวนการต่างๆ นั้น จะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยไม่ต้องรองจนกว่าจะเก็บข้อมูลเสร็จ จึงวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล จึงเป็นการวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับ การเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ในขณะที่เราจดบันทึกข้อมูลต่างๆ นั้น เราอาจวิเคราะห์ข้อมูลในทันที การที่ผู้วิจัยมีโอกาสวิเคราะห์ข้อมูลในระหว่างกระบวนการเก็บข้อมูลนี้ เป็นการช่วยปรับปรุงแนวทางที่จะเก็บข้อมูลต่อไป ซึ่งเป็นกระบวนการประเมินต่อกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทราบว่าข้อมูลใดทราบแล้ว และข้อมูลใดควรเก็บรวบรวมเพิ่มเติม หลังจากศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากด้านต่างๆ แล้วนั้น ผู้วิจัยต้องนำข้อมูลไปวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เอกสาร โดยนำข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์ วรรณกรรม งานนิพนธ์ งานวิจัย พระราชบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ในด้านต่างๆ ภูมิปัญญา โดยเริ่มต้นจากประเด็นแรกจนถึงประเด็นสุดท้าย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบลึก การสนทนอย่างมีเป้าหมาย การบันทึกเสียง การบันทึกภาพบุคคล สถานการณ์ สถานที่ เหตุการณ์ จากข้อมูลทั้งหมดจากนั้นนำข้อมูลเหล่านี้มาจัดหมวดหมู่ (Typical data) ขึ้นต่อมาพิจารณาตีความข้อมูลที่ได้มาด้วยการบรรยาย วิเคราะห์ในเชิงของความสอดคล้อง ความแตกต่างของความเห็นจากกลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลงานวิจัย

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูล แบบสร้างข้อสรุป แบ่งออกเป็น 2 วิธี

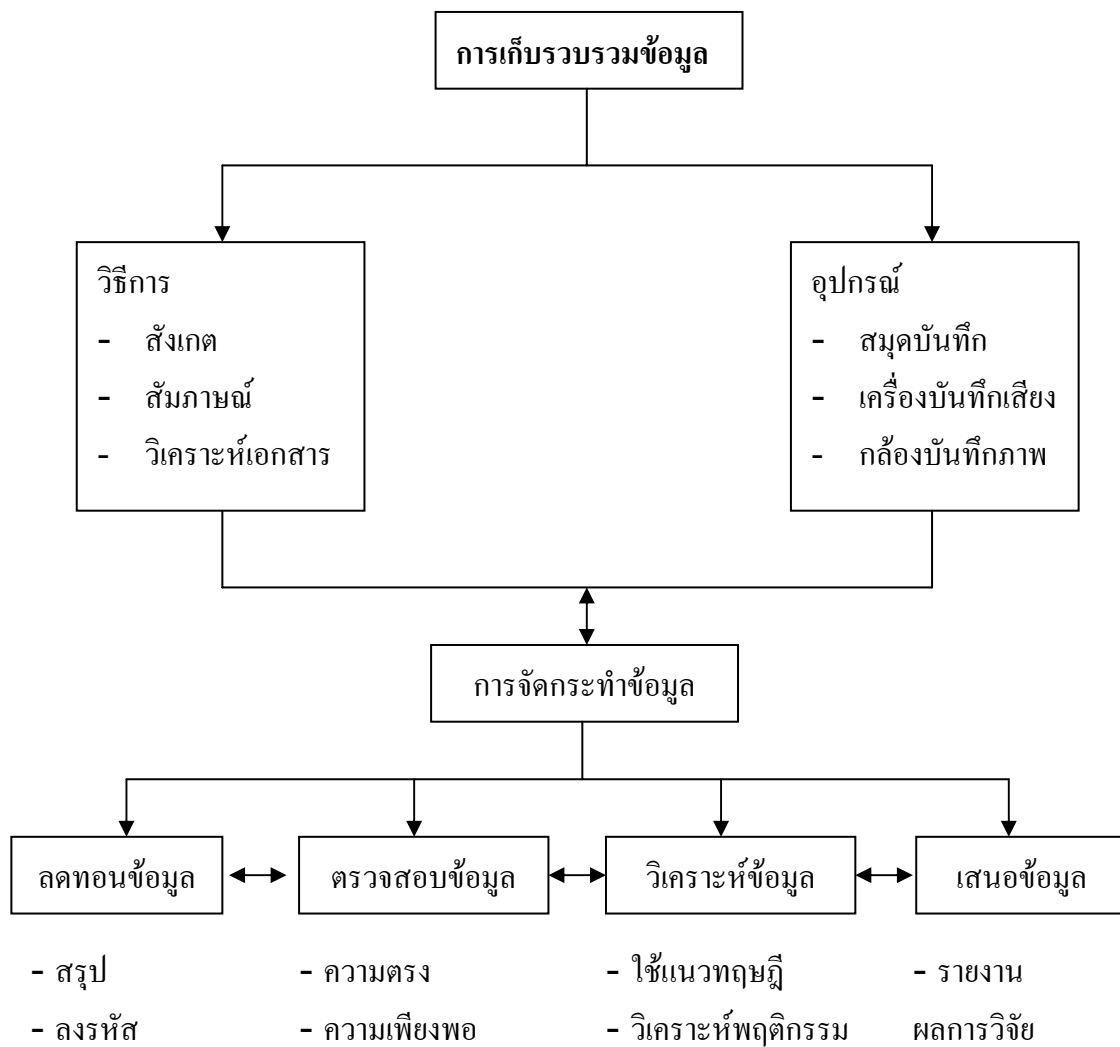
1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) โดยการตีความสร้างข้อสรุป จากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้

2. การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดของข้อมูล (Typological analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ ทั้งโดยวิธีที่ใช้แนวคิดทฤษฎี และไม่ใช่แนวคิดทฤษฎี

2.1 แบบใช้ทฤษฎี คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดต่าง ๆ ในเหตุการณ์หนึ่ง ๆ แยกออกเป็น การกระทำ กิจกรรม ความหมาย ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และสภาพสังคม หรือสถานการณ์เป็นแนวทางในการจำแนกสำหรับการวิเคราะห์

2.2 แบบไม่ใช่ทฤษฎี คือ การจำแนกข้อมูลที่จะวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับข้อมูล อาจใช้สามัญสำนึก หรือประสบการณ์ของผู้วิจัยก็ได้

การวิเคราะห์ในภาคสนามนี้ ได้เริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่วันที่ลงสนาม จนถึงวันสุดท้ายที่ทำการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาตรวจสอบเพื่อหาความตรง และความเที่ยง โดยใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation methods) จากนั้น ได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีแบบสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย แล้วผู้วิจัยได้เรียบเรียงนำเสนอข้อมูลในรูปวิธีพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description) การเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดถึงการการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาได้สรุปไว้ในแผนภาพที่ 2 ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ในบทนี้จะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษาโดยจะศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ในจังหวัดชุมพรซึ่งเป็นที่ตั้งรกรากของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ตำบลบางหมากและตำบลท่ายาง หมู่ที่ 8,9 ลักษณะทางกายภาพ จำนวนประชากรและครัวเรือน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา การเมืองการปกครอง การสาธารณสุข สาธารณูปโภคและอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะทั่วไปของจังหวัดชุมพร

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

จังหวัดชุมพรเปรียบเสมือนประตูที่เป็นช่องทางลงสู่ภาคใต้เป็นดินแดนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เนื่องด้วยเมืองชุมพรเป็นเมืองหน้าด่านทางปักษ์ใต้ การสงครามหรือการรบทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพม่าหรือในการปราบปรามกบฏภายในราชอาณาจักรก็ตาม เมื่อยกทัพหลวงมาครั้งใดเมืองชุมพรก็ต้องเป็นที่ชุมนุมพลหรือชุมนุมกองทัพ

เมืองชุมพรนับว่าเป็นเมืองสำคัญในทางยุทธศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งบัดนี้ โดยที่จังหวัดชุมพรเป็นประตูของภาคใต้ เป็นทางผ่านจากภาคกลางไปทางภาคใต้ และผ่านจากฝั่งทะเลตะวันออกไปยังฝั่งตะวันตก

จากการขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดีเมื่อปี พ.ศ. 2523 ในท้องที่อำเภอเมืองชุมพรที่แหล่งโบราณคดีปลายเนินเขาสามแก้วด้านตะวันตกติดแม่น้ำท่าตะเภาพบลูกปัดหินโมรา รูปร่างกลมมนขนาดลูกเต๋อยฝังเส้นสลักสิ่งงดงามมาก ลูกปัดทุกขนาดเจาะรูตลอด แสดงถึงฝีมือประดิษฐ์ที่ประณีตมาก นอกจากลูกปัดแล้ว ยังมีกำไลคัมพูรูปนก ทำด้วยสำริดและกลองมโหระทึก 3 ใบ

นักปราชญ์ทางโบราณคดีเห็นพ้องต้องกันว่า ที่เนินเขาสามแก้วอำเภอเมืองชุมพรเป็นเมืองที่ขนถ่ายสินค้าระหว่างประเทศทางตะวันตกและตะวันออกซึ่งเมื่อพิเคราะห์ตามลักษณะภูมิประเทศแล้วก็น่าจะเชื่อได้ว่าบริเวณจังหวัดชุมพรในอดีตมีฐานะเป็นเมืองรับส่งสินค้าหรือถ่าย

สินค้าเพราะเหตุว่าพื้นที่ด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของเนินเขาสามแก้วยังคงเป็นที่ลุ่มน้ำเค็มท่วมถึง เรือเดินทะเลน่าจะเข้ามาถึงด้านทิศตะวันตกของเนินเขาอันเป็นปากน้ำ (เสรี อุณยวง 2543 : 21 - 24)

คำว่า “ชุมพร” นี้แต่เดิมก็ไม่มีผู้ใดใส่ใจว่าชื่อนี้มีมูลเดิมมาอย่างไร คงเรียกว่า เมืองชุมพรกันมาตั้งแต่โบราณกาล จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ. 2459 ได้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็นจังหวัดและใช้กันมาจนบัดนี้ ประมาณปี พ.ศ. 2489 จังหวัดชุมพรจัดทำหนังสือเกี่ยวกับจังหวัดชุมพร ทำตารางประจำจังหวัดชุมพร ซึ่งมีข้อเขียนเสนอที่มาของชื่อว่า “ชุมพร” เป็น 3 ประการ คือ ความหมายแรก มีเทพธิดาประทานพรให้เมือง เรียกว่า ประชุมพร ต่อมาพยางค์หน้ากร่อนไป คงเหลือชุมพร ที่ว่ามาจากประชุมพรนั้น ได้ตรวจสอบจากตำนานยุคพญาศรีธรรมโศกราชและพงศาวดารฉบับต่างๆแล้ว ยังไม่เห็นเหตุผลใดที่จะเกี่ยวข้องกับเทพธิดาผู้ประทานพรเลยเป็นการหยิบยกคำที่มีเสียงใกล้เคียงขึ้นมาเป็นแนววินิจฉัยเท่านั้น ความหมายที่สอง เป็นเมืองที่รวมกำลังทหารเพื่อยกไปทำสงครามเรียกว่า เป็นที่ชุมพล ภายหลังเลื่อนเป็นชุมพร ที่ว่ามาจากคำ “ชุมพล” เรื่องนี้มีหลักฐานที่เก่าที่สุดที่พอจะอ้างอิงได้ คือตำนานพระมหากษัตริย์นครศรีธรรมราช มีข้อความตอนหนึ่งว่า ...ท้าวพิชัยเทพเชียงภา ผู้เป็นบิดาท้าวอุทองเจ้ากรุงศรีอยุธยา ท้าวอุทองยกไพร่พลยี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อยมาตั้งอยู่แม่น้ำแห่งหนึ่ง มีพระราชสารมาถึงพระยาศรีธรรมโศกราช พระยาศรีธรรมโศกราชก็จัดเอาพลเมืองได้ยี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อยเท่ากับพลท้าวอุทอง ยกไปตั้งทำการ ท้าวอุทองยกมาตั้งบางตะกาน ทำเพหารอารามไปแห่งจนถึงบางตะกาน แลทัพหน้าทั้งสองฝ่ายรบกัน... ตำนานนี้จดลงสมุดข่อยตามคำบอกเล่าสืบต่อกันมาเรียงลำดับเรื่องสืบสน ปีเกิดเหตุอายุดีไม่มีใครได้แต่พอเชื่อได้ว่าเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นจริงในอดีต ตัดเอาแต่เนื้อหาที่จะได้ความว่า เจ้านายทางนครศรีธรรมราชเคยยกทัพมารบกับเจ้านายทางฝ่ายเหนือที่บริเวณต่อแดนเมืองชุมพรกับเมืองบางสะพาน เป็นเรื่องแน่นอนที่เจ้านายทางนครศรีธรรมราชจะต้องรวมพล หรือชุมพล เมืองชุมพร แต่การตั้งหัวเมือง 12 นักยตร์มีก่อนการรบครั้งนี้ ชื่อชุมพร มะแม ถือตราพะมิอยู่ก่อน เมื่อพระยาศรีธรรมโศกราชยกทัพขึ้นมาตีเมืองนี้ มีชื่อว่า เมืองชุมพรอยู่แล้ว แม้ในยุคกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ จะมีการชุมพลที่เมืองนี้สักก็หนกก็ตาม เมืองก็ได้ชื่อว่าเมืองชุมพรอยู่ก่อนแล้ว ความหมายประการสุดท้าย คือมาจากชื่อบ้านที่มีต้นมะเดื่อชุมพรมาก เรียกว่าบ้านชุมพร และเป็นเมืองชุมพรอยู่ก่อนแล้ว ชื่อเมืองมีเค้าเงื่อนมาจากมะเดื่อชุมพร ซึ่งเป็นมะเดื่อชนิดหนึ่งภาษาบาลีเรียกว่า อุทุมพร คำว่าอุทุมพรเข้ามาสู่ภาษาไทยโดยคนอินเดีย ซึ่งเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนา มะเดื่อพันธุ์ดังกล่าวอาจติดเรือสินค้าชาวอินเดียเข้ามาปลูกขยายพันธุ์แถวเมืองชุมพรนี้ก่อน ชาวบ้านมักเรียกมะเดื่อชนิดนี้ว่า ต้นอุทุมพร คำว่า อุ กร่อนไปได้ง่าย คำว่า ทุมเพี้ยนเป็นชุมได้ไม่ยาก คำว่า มะเดื่ออุทุมพรเหลือแต่มะเดื่อชุมพร มีจารึกวัดพระเชตุพน

กรุงเทพมหานคร กล่าวถึงชื่อเมืองต่างๆที่ขึ้นต่อเมืองกรุงเทพมหานครไว้หลายเมือง ที่ใกล้เคียงในด้านทิศใต้มีจารึกว่า ...ไชยาบุรี ไชยาเมืองประสงค์ เมืองหลังสวน อุทุมพร... จะเห็นได้ว่าครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ยังเรียกว่า อุทุมพร ไม่ใช่เขียนผิดพลาดเป็น “ชุมภอร” อย่างในพระอัยการนายทหารหัวเมือง แต่เป็นคำที่เรียกแทนกันได้ ที่ทำน้ำซึ่งพบซากเมืองชุมพรเก่าในหมู่ที่ 1 ตำบลตากแดด อำเภอเมืองชุมพร ฟังตรงข้ามยังมีต้นมะเดื่อชุมพรขึ้นอยู่มากมาย แต่ฝั่งที่พบซากเมืองเก่าเป็นสวนมะพร้าวและบ้านคนเป็นส่วนมาก ครั้งโบราณอาจมีต้นมะเดื่อชุมพรอยู่ฝั่งด้านนี้มาก็ได้ เมื่อเริ่มเป็นหมู่บ้านก็เลยเรียกกันว่า บ้านมะเดื่อชุมพร ตามวิสัยของคนปักษ์ใต้ที่ไม่ชอบพูดคำยาวหลายพยางค์ คงลดเป็นบ้านเดื่อชุมพรและคงเป็นบ้านชุมพรในที่สุด (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชุมพร 2542 :24 – 43)

ภาพที่ 1 แผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งของจังหวัดชุมพร

ที่มา : ข้อมูลจังหวัดชุมพร. [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2551. เข้าถึงได้จาก

<http://www.chumphon.go.th>

สภาพทางภูมิศาสตร์

จังหวัดชุมพรเป็นจังหวัดตอนบนสุดของภาคใต้ ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์เป็นระยะทางประมาณ 498 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟเป็นระยะทางประมาณ 476 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 6,010.849 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3.75 ล้านไร่ ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 10 องศา 29 ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูดที่ 99 องศา 11 ลิปดาตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์/ประเทศพม่า

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ทะเลอ่าวไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

สภาพพื้นที่

สภาพพื้นที่ของจังหวัดชุมพรตั้งอยู่บริเวณคอคอดของแหลมลาญ สภาพพื้นที่จึงมีลักษณะยาวแคบความกว้างของจังหวัดโดยเฉลี่ย 36 กิโลเมตร พื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่สูงและภูเขา พื้นที่ราบและพื้นที่ราบชายฝั่ง แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

พื้นที่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดมีลักษณะเป็นที่สูงมีเทือกเขาตะนาวศรี และเทือกเขาภูเก็ตเป็นแนวกันเขตแดนธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของจังหวัดชุมพรมีลักษณะเป็นแม่น้ำสายสั้นๆ ไหลจากทิศตะวันตกออกสู่ทะเลทางทิศตะวันออก เช่น แม่น้ำท่าตะเภา แม่น้ำสวี แม่น้ำหลังสวน เป็นต้น

พื้นที่บริเวณตอนกลางของจังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มสลับที่ราบลูกคลื่น มีพื้นที่ประมาณ 1 ใน 4 ของพื้นที่จังหวัดมีความอุดมสมบูรณ์สูงเหมาะแก่การเกษตรกรรม

พื้นที่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดเป็นที่ราบไปตามแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ยาวประมาณ 222 กิโลเมตร ลักษณะชายหาดค่อนข้างเรียบกว้าง มีความโค้งเว้าและลาดชันน้อย

สภาพภูมิอากาศ

โดยทั่วไปมีฝนตกชุกตลอดปีและมีฤดูฝนอันยาวนาน เนื่องจากได้รับลมมรสุมทั้งสองด้าน คือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ทำให้อากาศชุ่มชื้นตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายนถึงเดือนมกราคม ฝนตกมากในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายน เฉลี่ยประมาณปีละ 150 - 200 วัน ปริมาณน้ำฝนโดย

เฉลี่ย 2,029.3 มิลลิเมตรต่อปี ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม อากาศเริ่มร้อน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ แต่ก็ไม่ร้อนมากนักเนื่องจากอยู่ใกล้ทะเล (เสรี อุณหวง 2543 : 35 – 42)

ทรัพยากรธรรมชาติ

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้จังหวัดชุมพรมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางบก เช่น แร่ธาตุต่างๆ ได้แก่ ดินบุก แร่กานีส ตะกั่ว และยังมีแร่ธาตุอื่นๆอีก ซึ่งพบที่อำเภอหลังสวน อำเภอพะโต๊ะ ทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากว่า จังหวัดชุมพรตั้งอยู่ในเขตอากาศมรสุมร้อนชื้น จึงมีพันธุ์ไม้เศรษฐกิจ ขึ้นอยู่หนาแน่น ซึ่งมีเนื้อที่ป่าทั้งหมดถึง 2,082,298 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 55.44 ของพื้นที่จังหวัด แต่ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าไม้อยู่จริงเพียง 713,569 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 19 ของพื้นที่จังหวัด มีป่าสงวน 26 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ 1,807,428 ไร่ เขตอนุรักษ์สัตว์ป่า 1 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ 233,750 ไร่ วนอุทยาน 1 แห่ง คิดเป็น 4,250 ไร่ ไม้ที่สำคัญของจังหวัดชุมพรได้แก่ ไม้ยาง ยาง เคี่ยม ตะเคียน หลุมพอ เป็นต้น ทรัพยากรทางทะเล เช่น ปะการังน้ำตื้น ปะการังน้ำลึก ปูไก่ จัดเป็นสัตว์ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดชุมพร ตัวขนาดปูแสม เวลาร้องเสียงเหมือนลูกไก่ พบทุกเกาะแก่งในชุมพร แต่มีมากที่สุดที่เกาะมัตตรา นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรนาชนิด ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชนทั้งสิ้น

ประชากร

จากข้อมูลการสำรวจประชากรของสำนักงานสถิติจังหวัดชุมพร ปี พ.ศ. 2550 รายงานว่าจังหวัดชุมพรมีจำนวนประชากรทั้งหมด 481,298 คน เป็นชาย 240,186 คน เป็นหญิง 241,112 คน ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยทั้งจังหวัดประมาณ 126.95 คนต่อตารางกิโลเมตร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทย นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังมีชาวไทยเชื้อสายอื่นๆอาศัยรวมอยู่ด้วย เช่น ชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตชุมชนเมืองย่านการค้าพาณิชย์ที่สำคัญๆของอำเภอต่างๆ ชาวไทยทรงดำ หรือลาวโซ่ง เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี มาตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนอย่างหนาแน่นในท้องที่หมู่ที่ 8, 9 ตำบลบางหมาก และหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง ปัจจุบันชาวไทยทรงดำยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มตนไว้ได้บ้าง สืบเนื่องจากการใช้ภาษาพูด (ข้อมูลจังหวัดชุมพร 2550)

การปกครอง

จังหวัดชุมพรได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 8 อำเภอ 70 ตำบล 743 หมู่บ้าน ได้แก่

- 1.1 อำเภอเมืองชุมพร
- 1.2 อำเภอปะทิว
- 1.3 อำเภอท่าแซะ
- 1.4 อำเภอหลังสวน
- 1.5 อำเภอพะโต๊ะ
- 1.6 อำเภอสวี
- 1.7 อำเภอละแม
- 1.8 อำเภอทุ่งตะโก

2. การปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดชุมพรมีองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง ได้แก่เทศบาลเมืองชุมพร และเทศบาลเมืองหลังสวน เทศบาลตำบล 15 แห่ง มีสุขาภิบาล 12 แห่งและมีองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 64 แห่ง มีเขตการเลือกตั้ง 3 เขต (ข้อมูลจังหวัดชุมพร 2550)

การศึกษา

การศึกษาในจังหวัดชุมพร ในปีการศึกษา 2550 จังหวัดชุมพร มีโรงเรียน 314 แห่ง มีครู 4,422 คน จำนวนนักเรียน 89,189 คน คิดเป็นอัตราส่วนนักเรียน 21 ต่อครู 1 คน การศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษามี 11 แห่ง สังกัดกรมอาชีวศึกษา 6 แห่ง กรมพลศึกษา 1 แห่ง และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน 2 แห่ง และสถาบันอุดมศึกษา (สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย) 2 แห่ง ซึ่งมีจำนวนนักศึกษาประมาณ 10,200 คน (ข้อมูลจังหวัดชุมพร 2550)

ศาสนา

ประชากรในจังหวัดชุมพรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาได้แก่ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์และอื่นๆซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังนี้

ศาสนาพุทธ มีผู้นับถือจำนวน 430,363 คน หรือร้อยละ 97.38 ของจำนวนประชากรทั้งหมด 441,962 คน มีวัด จำนวน 193 วัด มีพระอารามหลวง 2 แห่ง คือ 1) วัดชุมพรรังสรรค์ อำเภอเมืองชุมพร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ 2) วัดขันเงิน อำเภอหลังสวน เป็นพระ

อารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ มีสำนักสงฆ์ 103 แห่ง มีพระภิกษุจำนวน 1,995 รูป สามเณร จำนวน 788 รูป

ศาสนาอิสลาม มีผู้นับถือจำนวน 8,055 คน หรือร้อยละ 1.82 ของจำนวนประชากร ทั้งจังหวัด ศาสนสถานมีมัสยิด จำนวน 6 แห่ง ผู้นำมัสยิด 6 คน

ศาสนาคริสต์ มีผู้นับถือจำนวน 3,544 คน หรือร้อยละ 0.8 ของจำนวนประชากรของ จังหวัด ศาสนสถานมีจำนวน 8 แห่ง ได้แก่ โบสถ์คาทอลิก 7 แห่ง โบสถ์โปรเตสแตนต์ 1 แห่ง

ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซิกข์และอื่นๆ มีผู้นับถือจำนวน 1,645 คน หรือร้อยละ 0.38 ของจำนวนประชากรทั้งจังหวัด (เสรี อุณยวง 2543 : 94)

การคมนาคม

จังหวัดชุมพรมีเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ โดยการคมนาคมทางบกมีทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ ทางรถยนต์มีทางหลวงสายสำคัญ คือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือถนนเพชรเกษม เป็นทางหลวงสายสำคัญที่สุดสายหนึ่งที่เชื่อมหัวเมือง ปักษ์ใต้กับกรุงเทพมหานคร รวมระยะทางจากกรุงเทพถึงชุมพร ประมาณ 498 กิโลเมตร ส่วนทางรถไฟ อยู่ห่างจากกรุงเทพเป็นระยะทางประมาณ 476 กิโลเมตร โดยทางรถไฟตัดผ่านตั้งแต่ ตอนบนของจังหวัด เริ่มจากอำเภอปะทิว ผ่านอำเภอเมือง อำเภอสวี อำเภอหลังสวน อำเภอละแม แล้วเข้าสู่จังหวัดสุราษฎร์ธานีต่อไป สถานีรถไฟที่สำคัญได้แก่ สถานีชุมพร และสถานีหลังสวน ในแต่ละวันมีขบวนรถไฟวิ่งขึ้นล่องไปยังจังหวัดต่างๆไม่ต่ำกว่า 29 ขบวน การคมนาคมทางน้ำไม่เป็นที่นิยมนัก จังหวัดชุมพรมีท่าเทียบเรือประมงมาตรฐานเพียงแห่งเดียวที่จังหวัดชุมพรและใช้ประโยชน์ในทางประมงเท่านั้น ไม่ได้ใช้ขนส่งสินค้าอย่างอื่น และการคมนาคมทางอากาศ การเดินทางและการขนส่งทางอากาศสู่จังหวัดชุมพรสามารถทำได้โดยใช้สนามบินพาณิชย์ภายใน จังหวัดซึ่งมีระยะทางห่างจากตัวเมืองชุมพรประมาณ 36 กิโลเมตร ได้เปิดทำการบินครั้งแรก เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2541 และได้รับการประกาศเป็นสนามบินสุลกากร วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2543 ทำการบินได้ประมาณ 1 ปี ก็หยุดทำการบินโดยมีปัญหาด้านการตลาด ผู้โดยสารมีจำนวนน้อย ไม่อยู่ในจุดคุ้มทุน(มานิต วัฒนเสน 2551)

สภาพทางเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด

สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด มีสาขาหลัก คือ สาขาเกษตรกรรม ซึ่งเป็นสาขานำ ในโครงสร้างการผลิตของจังหวัด จากรายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแจ้งว่า ในปี พ.ศ. 2547 จังหวัดชุมพร มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด ตาม

ราคาประจำปีประมาณ 32,594 ล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 5.0 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคใต้ มูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อคน ประมาณ 68,839 บาท สาขาการผลิตที่ทำรายได้ให้แก่จังหวัดมากที่สุด คือ สาขาเกษตรกรรม ซึ่งมีมูลค่าการผลิตประมาณ 11,906 ล้านบาท รองลงมา คือ สาขาการค้าส่ง และค้าปลีก ซึ่งมีมูลค่าการผลิตประมาณ 4,074 ล้านบาท ในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา จังหวัดชุมพร มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉลี่ยร้อยละ 5.9 ต่อปี การผลิตในสาขาเกษตรกรรม ประกอบด้วย พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ มะพร้าว ยางพารา กาแฟ ปาล์มน้ำมัน ไม้ผล และการประมง ด้านอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมที่สำคัญของจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากการเกษตร เช่น อุตสาหกรรม ผักและผลไม้บรรจุกระป๋อง อุตสาหกรรมการสกัดน้ำมันปาล์ม อุตสาหกรรมอาหารทะเลแช่แข็ง อุตสาหกรรมปลาป่น เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2547 จังหวัดชุมพร มีโรงงานทั้งสิ้น 488 แห่ง จำนวนเงินลงทุน 7,938.85 ล้านบาท มีจำนวนคนงาน 10,957 คน

สถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในจังหวัด

จากรายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2547 พบว่า ครัวเรือน ในจังหวัดชุมพร มีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ย 3.3 คน อายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือน ประมาณ 49.4 ปี ประมาณร้อยละ 88.5 เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน ครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้มีประมาณ ร้อยละ 98.0 มีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยในอัตราค่อนข้างต่ำ คือ ประมาณร้อยละ 11.7 ของครัวเรือน ทั้งหมดที่รายงานว่าอยู่ในอำเภอเดิมน้อยกว่า 10 ปี ครัวเรือนในจังหวัดชุมพร มีรายได้โดยเฉลี่ย ประมาณ เดือนละ 11,482 บาท และมีค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยประมาณเดือนละ 10,667 บาทต่อ ครัวเรือน โดยที่รายได้สูงกว่ารายจ่าย ประมาณร้อยละ 7.0 หรือประมาณ 815 บาทต่อเดือนต่อ ครัวเรือน จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2549 พบว่า รายได้ประชากรในจังหวัดชุมพรที่มีจำนวน 478,964 คน มีรายได้ต่อคนต่อปี จำนวน 73,463 บาท

การประมง

เนื่องจากจังหวัดชุมพร มีแนวเขตติดต่อกับอ่าวไทยจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ถึงเขต ติดต่ออำเภอท่าชนะจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความยาวถึง 222 กิโลเมตร จึงมีศักยภาพทางการประมง ในระดับสูงมาก มีระบบการจัดการประมงน้ำจืด การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง การทำประมง จึงเป็น อาชีพหลักของชาวชุมพรอีกอาชีพหนึ่งที่สร้างรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวม ของชุมพรให้สูงขึ้น ชาวประมงสามารถทำการประมงในพื้นที่อ่าวไทยได้ประมาณปีละ 7 – 9 เดือน

การสาธารณสุข

ด้านการสาธารณสุข ในปี 2548 จังหวัดชุมพร มีโรงพยาบาลทั้งสิ้น 15 แห่ง ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประเภทให้บริการทั่วไปทุกแห่ง มีเตียงผู้ป่วย 1,199 เตียง มีแพทย์ 99 คน พยาบาล 863 คน และมีจำนวนผู้ช่วยพยาบาล 142 คน โดยมีอัตราส่วนประชากร 4,806 คน ต่อแพทย์หนึ่งคน และอัตราส่วนประชากร 551 คน ต่อพยาบาล 1 คน

การสาธารณสุขโลก

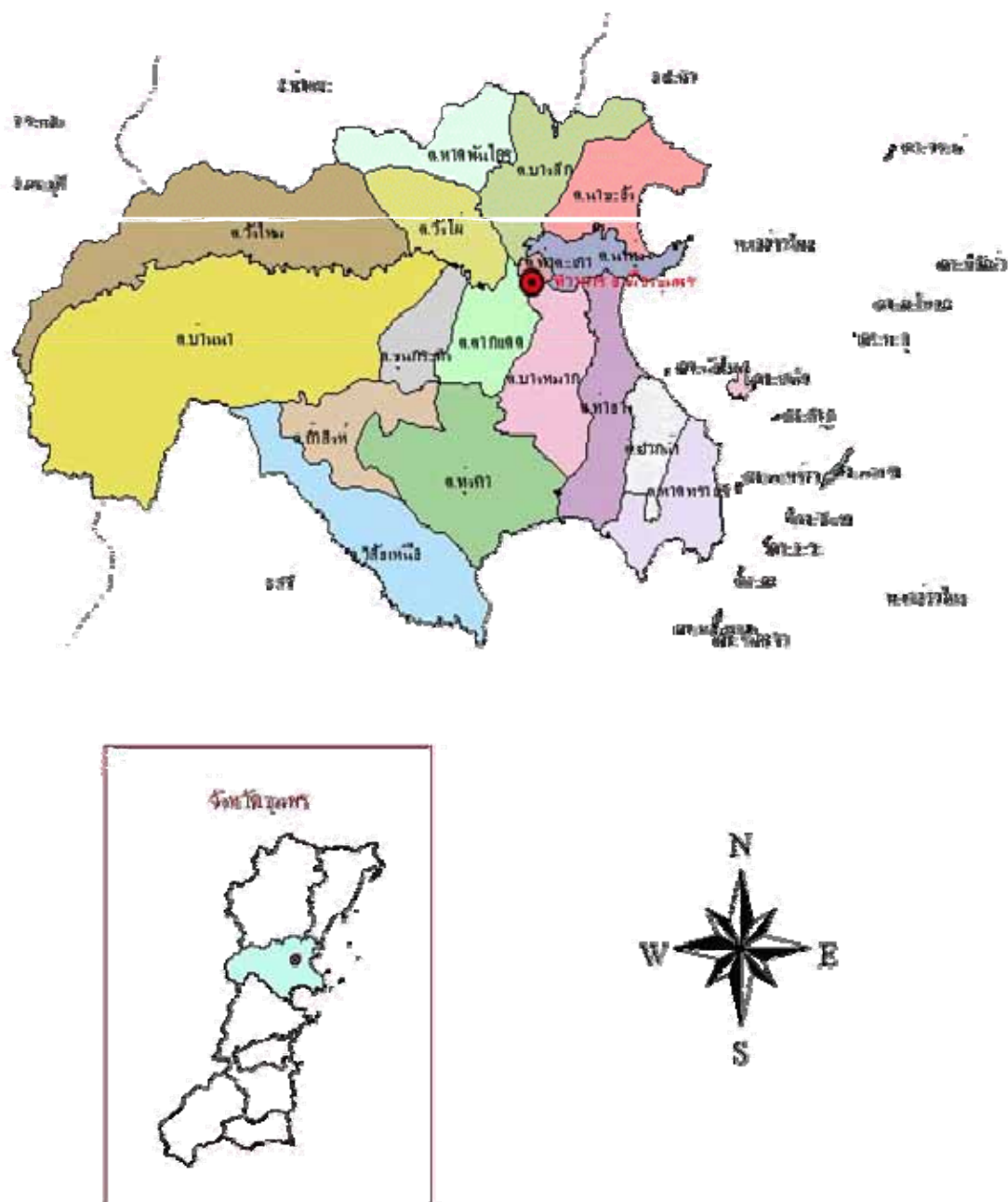
ในปีงบประมาณ 2548 จังหวัดชุมพร ได้จำหน่ายกระแสไฟฟ้าให้แก่ประชาชนเกือบทุกอำเภอ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 127,239 ราย จำนวนกระแสไฟฟ้าที่จำหน่ายทั้งสิ้นประมาณ 1,164 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง การประปาในจังหวัด มีสำนักงานประปา 2 แห่ง คือ การประปาชุมพร และการประปาหลังสวน โดยที่การประปาชุมพร มีเขตการจ่ายน้ำประปารวมเขตพื้นที่อำเภอปะทิว และอำเภอท่าแซะ ด้วยกำลังการผลิตน้ำประปาของจังหวัดทั้งสิ้น 2,300 ลูกบาศก์เมตร มีผู้ใช้น้ำประปา 30,701 ราย

ชุมชนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ประวัติการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลบางหมาก และตำบลท่ายาง อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร

การย้ายถิ่นฐานของชาวไทยทรงดำมาสู่จังหวัดชุมพร เป็นการเดินทางอพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรีเพื่อแสวงหาที่ทำกิน เนื่องจากการขยายตัวของประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ในหมู่บ้านที่อาศัยอยู่เดิมไม่มีที่เพียงพอสำหรับการทำมาหากิน โดยชาวไทยทรงดำกลุ่มแรกเดินทางมาโดยทางเรือกลไฟ เป็นเรือที่ขนส่งระหว่างจังหวัดที่อยู่ชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ได้มาขึ้นฝั่งที่ท่าเรือปากน้ำชุมพร อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร เดินทางต่อโดยการโดยสารเรือรับจ้างจากปากน้ำชุมพรมาที่หมู่บ้านบางพร้าว และแยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานทำกินในบริเวณ หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก และ หมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง (เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยกับชาวไทยทรงดำบ้านดอนรวบ 2543 : 13) กลุ่มชาวไทยทรงดำในยุคแรกที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพปลูกพืชคือ ข้าว และเลี้ยงสัตว์ได้แก่ควาย หมู เป็ด ไก่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนยังยึดรูปแบบเดิมของตน ในปัจจุบันการคมนาคมสะดวกขึ้นความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาถึงที่ทำให้ลักษณะการตั้งบ้านเรือนปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย กลายเป็นลักษณะบ้านที่มั่นคงขึ้น ก่ออิฐถือปูน มีชั้นเดียวบ้าง มี 2 ชั้นบ้าง ตามฐานะ การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังยึดอาชีพเกษตรกรรม แต่เปลี่ยนจากปลูกข้าวเลี้ยงครอบครัวมาเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจคือ ปาล์มน้ำมันเป็นส่วนมาก ที่เหลือก็มีอาชีพรับจ้างในโรงงานบ้าง รับจ้างทั่วไปบ้าง

และค้าขาย สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของชาวไทยทรงดำในตำบลบางหมากและตำบลท่ายาง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการทำสวนมะพร้าว สวนปาล์ม ทำนา และ เลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่าย เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ กุ้ง และตะพาบน้ำ นอกจากนั้นจะประกอบ อาชีพค้าขาย อยู่ซ่อมรถ และปั้มน้ำมัน เป็นต้น

ภาพที่ 3 แสดงที่ตั้งของตำบลในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร

ที่มา : ศูนย์บริการอำเภอ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2551. เข้าถึงได้จาก

[http:// www. amphoe.com/view.php/](http://www.amphoe.com/view.php/)

ประชากรโดยส่วนใหญ่มีการสื่อสารด้วยภาษาราชการ พบว่าประชากรร้อยละ 94 พูดภาษาใต้และภาษากลาง ส่วนประชากรที่เหลือประมาณร้อยละ 4 เป็นชาวไทยทรงดำ พูดภาษาโซ่งหรือไทดำ ซึ่งเป็นประชากรในพื้นที่หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก และหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง ประชากรกลุ่มนี้ได้อพยพมาจากเพชรบุรี และได้อาศัยอยู่มาเป็นเวลาเกือบร้อยปีแล้ว

สำหรับลักษณะภูมิประเทศของตำบลบางหมากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในรูปของการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงตะพาบน้ำ ตลอดจนการประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก พื้นที่ลุ่ม มีพื้นที่รวมประมาณ 4,947 ไร่ โดยคิดเป็นร้อยละ 16.34 ของพื้นที่ทั้งหมด เทศบาลตำบลท่ายาง มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล โดยทอดตัวจากตอนกลางค่อนข้างใต้ สู่ทางตอนเหนือและทิศใต้ของพื้นที่ มีความสูงประมาณ 2.8 เมตรจากระดับน้ำทะเล สภาพพื้นที่ดินเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูกมะพร้าว ปาล์ม ถั่ว มีแม่น้ำท่าตะเภาไหลผ่านกลางพื้นที่ออกสู่อ่าวไทยเหมาะแก่การประมงและการท่องเที่ยว

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านและตัวเมืองเป็นไปอย่างสะดวกสบายเพราะมีถนนลาดยางเข้าถึงหมู่บ้าน ถนนสายต่างๆภายในหมู่บ้านและเชื่อมระหว่างหมู่บ้านเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเกือบทั้งหมด มีตู้โทรศัพท์สาธารณะและเครือข่ายโทรศัพท์ไร้สายให้บริการแก่ชุมชนอย่างสะดวกและรวดเร็วภายในหมู่บ้าน ลักษณะทั้ง 3 หมู่บ้านเป็นชุมชนกึ่งเมืองเพราะอยู่ในเขตเทศบาลและอยู่ในอำเภอเมือง การเดินทางเข้าตัวเมืองเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วเพราะมีรถโดยสารประจำทางและแต่ละบ้านมีรถมอเตอร์ไซด์แทบทุกบ้าน

ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านดอนรวบ

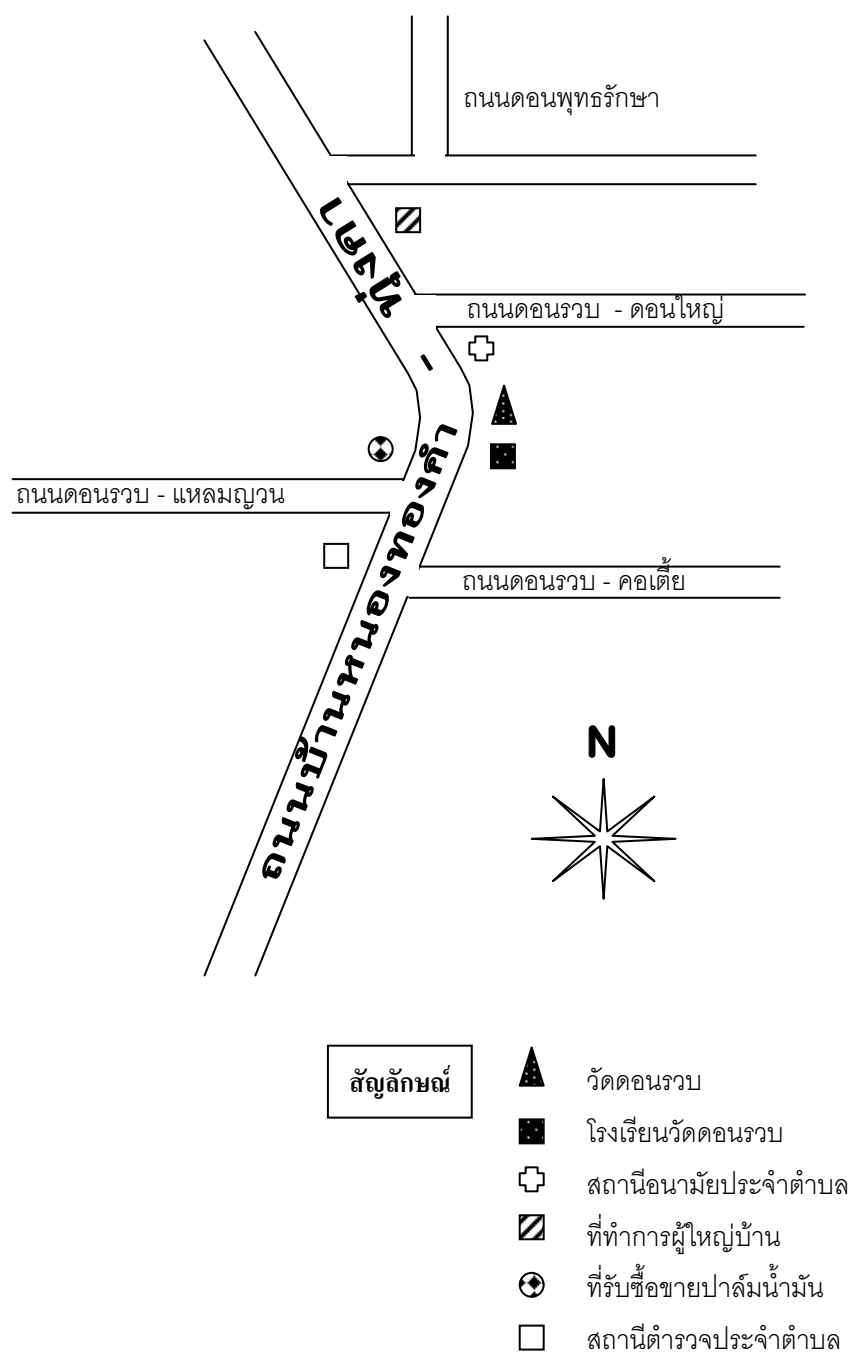
ประวัติหมู่บ้านดอนรวบ หมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก (ข้อมูลจาก บางหมากสาร องค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก 2547 – 2550)

จากการที่ได้สอบถามบุคคลผู้ที่มีอายุหลายคนได้ให้ความเห็นว่า สถานที่แห่งนี้เมื่อก่อนเป็นดอน เป็นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา เมื่อก่อนชาวบ้านเรียกว่า “ดอนรวม” ต่อมาภายหลังเรียกเพี้ยนมาเป็น “ดอนรวบ” บุคคลที่เข้ามาพบเห็นและได้ตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่มแรกคือ นายเอก เสาวคนธ์ ซึ่งได้เดินทางมาจากจังหวัดเพชรบุรี เพื่อมาซื้อควายไปไถนา ได้มาพบเห็นสถานที่แห่งนี้เป็นคนแรกและได้ชักชวนเพื่อนๆ และครอบครัวมาตั้งรกรากอยู่ที่นี่เป็นแห่งแรก ต่อมาก็มีชาวไทยทรงดำกลุ่มอื่นเดินทางมาสมทบและตั้งหลักแหล่งที่ทำกินเพิ่มขึ้น และได้มีการแบ่งแยกเรียกเป็นกลุ่มบ้านซึ่งมีหลายชื่อ เช่น บ้านกลางจวง บ้านแหลมญวน บ้านดอนเมา บ้านดอนรวบ และแต่ละบ้านได้มีลานเอาไว้สำหรับเล่นคอนฟ้อนแคน เล่นลูกช่วง ในปัจจุบันไม่มี

แล้ว กลุ่มบ้านดังกล่าวรวมอยู่ในหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก ประชากรแต่ละบ้านมีการติดต่อไปมาหาสู่กัน(พระครูอาทรประชารักษ์ 2550) ปัจจุบันมีนายเชียร อ่องวงศ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในหมู่บ้านมีสถานีนอนมายประจำตำบลตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านด้วยทำให้การบริการทางสาธารณสุขมีความสะดวกมากขึ้น ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่จำนวน 2 คน โดยเป็นพยาบาลวิชาชีพ 1 คน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข 7 จำนวน 1 คน (ข้อมูลจากสถานีนอนมายประจำตำบลบางหมาก ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2550) นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีสถานีตำรวจตั้งอยู่ในหมู่บ้านด้วย ผู้คนในหมู่บ้านมีนิสัยรักสงบไม่นิยมการทะเลาะวิวาทจึงทำให้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบในอดีตจากการที่ได้สอบถามคนแก่ในหมู่บ้านนิยมสร้างบ้านแบบดั้งเดิมคือหลังคามุงด้วยจากหรือหญ้าคา ตัวบ้านยกสูงจากพื้นดินและกันด้วยฟากที่ทำจากไม้ไผ่หรือจาก พื้นเรือนปูด้วยฟาก มีห้องสำหรับทำพิธีกรรมที่เรียกว่า “กะลือห้อง” มีกว้านผีเรือนสำหรับทำพิธีกรรมซึ่งทำยื่นออกไปจากตัวบ้าน ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขยายที่มีบุคคลในแต่ละวัยอยู่รวมกัน เช่น มีปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา และพ่อแม่ ลูก เป็นต้น สำหรับหน้าที่ส่วนใหญ่ในการใช้กำลังจะเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ปั่นฝ้ายทอผ้า เก็บผัก หาปลา เป็นต้น ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) ส่วนใหญ่เป็นการตั้งบ้านเรือนในรูปแบบสมัยใหม่ คือก่ออิฐถือปูนหลังคามุงด้วยกระเบื้อง มีส่วนน้อยที่ยังคงรูปแบบเดิม แต่จะผิผิวเกินไปมากแล้ว และในแต่ละบ้านจะมีการกันห้องหรือมีมุมห้องเอาไว้สำหรับให้ผีบรรพบุรุษอยู่ และครอบครัวบางครอบครัวก็เป็นครอบครัวขยายบ้าง บางครอบครัวก็เป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีแต่พ่อแม่ ลูก บางบ้านก็จะมีการเลี้ยงหมูหรือไก่เอาไว้สำหรับเป็นอาหาร หรือทำพิธีกรรมในครัวเรือน การตั้งบ้านเรือนก็จะนิยมตั้งกันเป็นกลุ่มบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติพี่น้องเดียวกัน และตั้งบ้านไปตามแนวถนนสายหลักของหมู่บ้าน คือ ถนนสายบ้านหนองทองคำ – สีแยกทุ่งคา และมีถนนสายเล็กๆ ซึ่งเทศบาลนครเสริมเหล็กบ้าง ชาวบ้านได้อาศัยลำน้ำเรียกว่า คลองหนองแซ่दानบ้าง คลองแขนงของแม่น้ำท่าตะเภาบ้าง สำหรับเป็นแหล่งอาหาร ส่วนใหญ่นิยมขุดบ่อสำหรับใช้สอยน้ำขึ้นเองเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ปัจจุบันทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมากได้ดำเนินการสร้างประปาหมู่บ้านเพื่อความสะดวกในการใช้สอยแก่ประชาชนในท้องที่ตำบลบางหมาก

ภาพที่ 4 แผนที่หมู่บ้านดอนรวบโดยสังเขป

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก “แผนที่ตำบลบางหมากพ.ศ. 2549,” 2549.(อัดสำเนา)

จำนวนประชากร

จำนวนประชากรในหมู่ที่ 8 บ้านคอนรวบ มีจำนวนครัวเรือน 195 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 746 คน เพศชาย 376 คน เพศหญิง 360 คน จำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 107 คน จำแนกเป็น เพศชายจำนวน 43 คน เพศหญิงจำนวน 64 คน ประชากรในหมู่บ้านเป็นชาวไทยทรงดำประมาณ 696 คน คิดเป็นร้อยละ 93.30 % อื่นๆ ประมาณ 50 คน คิดเป็นร้อยละ 6.70 % (เชียร อ่องวงศ์ 2551)

การศึกษา

ในหมู่บ้านคอนรวบมีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดทำการสอนตั้งแต่ 16 พฤษภาคม 2480 เดิมชื่อว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลบางหมาก 2 ตั้งอยู่บนเนื้อที่ของวัดคอนรวบ มีนายเสงี่ยม สิริสังกาศ เป็นครูใหญ่ ปี พ.ศ. 2534 เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โดยเปิดทำการศึกษาดังแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับทางหมู่บ้าน เช่น การเข้าร่วมในงานประเพณีไทยทรงดำ โดยมีการสอนให้เด็กหัดรำในท่าต่างๆ ในช่วงเปิดงาน ให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ฝึกเป่าแคน เป็นต้น ปี พ.ศ. 2527 มีการก่อตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของหมู่บ้านปัจจุบันอยู่ในการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางหมากซึ่งตั้งอยู่ในโรงเรียนวัดคอนรวบจำนวน 1 แห่ง เปิดรับตั้งแต่อายุ 3 ขวบ มีครูผู้ดูแลจำนวน 3 คน มีเด็กอยู่ในการดูแลจำนวน 45 คน ปีพ.ศ. 2530 เปิดทำการสอนในระดับชั้นอนุบาล รับเด็กตั้งแต่อายุ 4-5 ขวบ และนอกจากนี้ยังได้มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอีก 1 แห่ง โดยเปิดทำการสอนทุกวันอังคาร ที่วัดคอนรวบ มีจำนวนนักเรียน 20 คน นอกจากนี้ยังมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง มีหอกระจายข่าวตั้งอยู่ที่วัดคอนรวบ 1 แห่ง และประชากรส่วนใหญ่มีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เป็นส่วนใหญ่

เศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านคอนรวบ ในอดีตตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ใหม่ๆยังมีการทำอาชีพทำเกษตรกรรมปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ทำนาปลูกข้าว จับปลา ล่าสัตว์ เป็นต้น ในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกพืช ได้แก่ การทำนา ปลูกปาล์ม ในหมู่บ้านมีแหล่งรับส่งปาล์มน้ำมันอยู่ในหมู่บ้าน 1 แห่ง การค้าขาย ในหมู่บ้านมีร้านค้าขายของชำราย และร้านอาหารประมาณไม่ต่ำกว่า 10 แห่ง มีอู่ซ่อมรถยนต์ 1 แห่ง อู่ซ่อมรถจักรยานยนต์ 1 แห่ง ตลาดนัดชุมชนมีการเปิดการค้าขายในทุกวันอังคารและวันศุกร์จำนวน 1 แห่ง และการรับจ้าง โดยคนใน

ชุมชนนิยมออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ทำอาชีพก่อสร้าง ทำงานในโรงงาน และทำงานในตัวเมือง เป็นต้น

ศาสนา

ชาวหมู่บ้านคอนรวส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาพร้อมกับการนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่กันไปด้วย จะเห็นได้จากการที่คนในหมู่บ้านได้ร่วมมือกันสร้างและทำนุบำรุงวัดคอนรว ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวคอนรวและชาวหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นอย่างมากปัจจุบันมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาอยู่จำนวน 25 รูป และมี พระครูอาทรประจักษ์ เป็นเจ้าอาวาส และมีปูชนียวัตถุที่เคารพบูชาของชาวคอนรวและชาวบ้านใกล้เคียง คือ หลวงปู่จอนและหลวงปู่ต่าง และประชาชนมาทำบุญกันไม่ขาดสาย โดยในวันธรรมสวนะและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีประชาชนมาทำบุญกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ในวัดยังเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาหาความรู้ด้านอื่นๆอีกมาก เช่น เป็นที่รวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของชาวบ้าน เป็นศูนย์ทอผ้าบังเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่หน่วยงานภาครัฐมาของใช้สถานที่จัดกิจกรรมบ้าง

การสาธารณสุขโลก

น้ำ สำหรับแหล่งน้ำอุปโภคและบริโภค ส่วนใหญ่ได้มาจากแหล่งน้ำที่ขุดขึ้นมาใช้เอง และในปัจจุบันทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้ดำเนินการให้มีแหล่งน้ำประปาประจำหมู่บ้าน และประปาของการประปาส่วนภูมิภาค โดยกระจายให้ทั่วถึงทุกครัวเรือน ไฟฟ้า ในอดีตชาวบ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้ อาศัยแสงไฟจากคบเพลิง และตะเกียงน้ำมันมะพร้าว ต่อมาสมัยสงครามโลกชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเป็นการใช้น้ำมันก๊าสแทนการใช้น้ำมันมะพร้าว เพราะไม่มีเวลาในการทำน้ำมันมะพร้าวและหาซื้อน้ำมันก๊าสได้สะดวก หมู่บ้านคอนรวเริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อปีพ.ศ. 2529 และในปัจจุบันได้มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน ส่วนใหญ่มีเครื่องอำนวยความสะดวก ข้อมูลข่าวสาร ผ่านทางโทรทัศน์ วิทยุ แทบทุกครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนมีความรวดเร็วในการรับข้อมูลข่าวสารได้ดีกว่าแต่ก่อน และที่หมู่บ้านยังได้มีหอกระจายข่าวที่ทางผู้ใหญ่บ้านได้ใช้เป็นสื่อติดต่อกันระหว่างประชากรในหมู่บ้าน

การคมนาคม

เส้นทางการคมนาคมของหมู่บ้านคอนรว ได้อาศัยเส้นทางคือ ถนนลาดยาง สายบ้านหนองทองคำ – สี่แยกทุ่งคา เป็นสายหลัก ซึ่งมีระยะทางห่างจากตัวเมืองถึงหมู่บ้าน เป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร มีรถโดยสาร ประจำทางเล็กๆ คอนรว – ทุ่งคา วิ่งผ่าน เป็นระยะจากตัวเมืองถึงสี่แยก

ทุ่งคา และมีมอเตอร์ไซค์รับจ้าง โดยมีจุดรับส่งจากสะพานท่าน้ำวัดสุบรรณนิมิตและวิ่งเข้าหมู่บ้าน ในปัจจุบันการคมนาคมที่อาศัยรถโดยสารหรือมอเตอร์ไซค์รับจ้างไม่ค่อยมีหรือน้อยเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีรถโดยสารเป็นของตัวเองบุคคลกันมากจึงทำให้การเดินทางระหว่างตัวเมืองถึงหมู่บ้านสะดวกและรวดเร็วขึ้น นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีเสารับส่งสัญญาณโทรศัพท์จำนวน 2 แห่ง และมีตู้โทรศัพท์สาธารณะซึ่งได้มาติดตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2544 และเปิดให้บริการแก่ประชาชนในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง ตลอดถนนสายบ้านหนองทองคำ สี่แยกทุ่งคา

ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านคอเตี้ย

ประวัติหมู่บ้านคอเตี้ย หมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก(ข้อมูลจาก บางหมากสาร องค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก 2547 – 2550)

จากการได้สอบถามผู้รู้ได้ให้ความเห็นว่า สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ที่มีต้นค้อมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นต้นค้อ ชาวบ้านที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาต้องพบกับต้นไม้นชนิดนี้เยอะมาก และต้องขุดออกเสียเป็นส่วนมาก จึงเรียกกันว่า ค้อเตี้ย ต่อมาเรียกเพี้ยนกันเป็น คอเตี้ย ผู้ที่เดินทางมาจับจองเป็นคนแรกคือ นายร้อยแดง โด้วจรง (เสงี่ยม พลพยุห์ 2551)ชาวไทยทรงดำที่อาศัยอยู่ในหมู่ 9 เรียกชื่อหมู่บ้านของตนเองที่อยู่อาศัยตามลักษณะภูมิศาสตร์ พื้นที่ และการประกอบอาชีพ หลายอย่าง เช่น บ้านคอนทราย บ้านคอนวัด บ้านคอเตี้ย บ้านไร่ ปัจจุบันมีนาย ธรรมรัตน์ จันทพงษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีนายแสงเทียน เพียรมาก และนายสมบุรณ์ พร้อมอุดม เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีนายเสงี่ยม พลพยุห์ และนายสมบัติ โด้วจรง เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก (ธรรมรัตน์ จันทพงษ์ 2550)

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านคอเตี้ย เส้นทางคมนาคมของหมู่บ้านคอเตี้ยมีถนนสายคอเตี้ย – บางเจริญ เป็นเส้นทางหลัก การตั้งบ้านเรือนก็จะมีการตั้งเรียงรายอยู่ริมถนน และกระจายออกไปเป็นหย่อมๆ ตามเครือข่ายติและการแบ่งปันพื้นที่ทำกินในครอบครัว ในอดีตการสร้างบ้านเรือนยังคงใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ลักษณะบ้านเป็นเรือนที่มีพื้นยกสูงได้ดูบ้านเป็นสถานที่ทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า ปั่นฝ้าย เป็นต้นเป็นลักษณะเดียวกันกับหมู่บ้านดอนรวบและบางหลง ในปัจจุบันลักษณะของบ้านส่วนใหญ่เป็นลักษณะบ้านที่มั่นคง โดยก่ออิฐถือปูนเป็นส่วนมาก และบ้านที่มีลักษณะแบบไทยทรงดำแบบเดิมแทบจะไม่มีให้เห็นแล้ว ชาวบ้านและเจ้าอาวาสได้ร่วมกันสร้างบ้านเรือนไทยทรงดำขึ้นในเนื้อที่อาณาบริเวณของวัดคอเตี้ย เพื่อเป็นที่ศึกษา อนุรักษ์ และสืบ

ทอดวัฒนธรรมอันดีงามของชาวบ้านเอาไว้ ภายในตัวบ้านก็มีสิ่งของเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ ของชาวไทยทรงดำเก็บไว้ และทุกปีชาวบ้านก็จะจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณีไทยทรงดำขึ้นเป็นประจำทุกปี

ประชากร

ประชากรในหมู่บ้านคอดีปัจจุบันมีจำนวน 700 คน โดยแบ่ง เป็นเพศชาย จำนวน 336 คน เพศหญิง จำนวน 364 คน มีจำนวน 210 ครัวเรือน สำหรับจำนวนผู้สูงอายุตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไปในหมู่บ้าน มีจำนวน 78 คน เป็นชาย 42 คน เป็นหญิง 36 คน จากการสอบถามจำนวนประชากรที่เป็นชาวไทยทรงดำมีประมาณ 580 คน คิดเป็นร้อยละ 82.86 % ประชากรอื่นๆ ประมาณ 120 คน คิดเป็นร้อยละ 17.14 % (ธรรมรัตน์ จันทพงษ์ 2551)

การศึกษา

ในหมู่บ้านคอดีมีโรงเรียนที่เปิดทำการสอนในระดับประถมศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 จำนวน 1 แห่ง มีจำนวนนักเรียน 118 คน จำนวนครู 7 คน ทางโรงเรียนได้มีการสนับสนุนให้นักเรียนใส่ชุดของไทยทรงดำทุกวันศุกร์ และทุกๆเช้าจะให้เด็กนำคำในภาษาไทยทรงดำมาพูดคนละ 1 คำ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้และเข้าใจในภูมิปัญญาที่ตนมีอยู่ เพื่อให้ได้รู้จักและพัฒนาความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งรับเด็กก่อนเกณฑ์ 1 แห่ง ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนบ้านคอดี (สมชัย หมุนสนิท 2550)

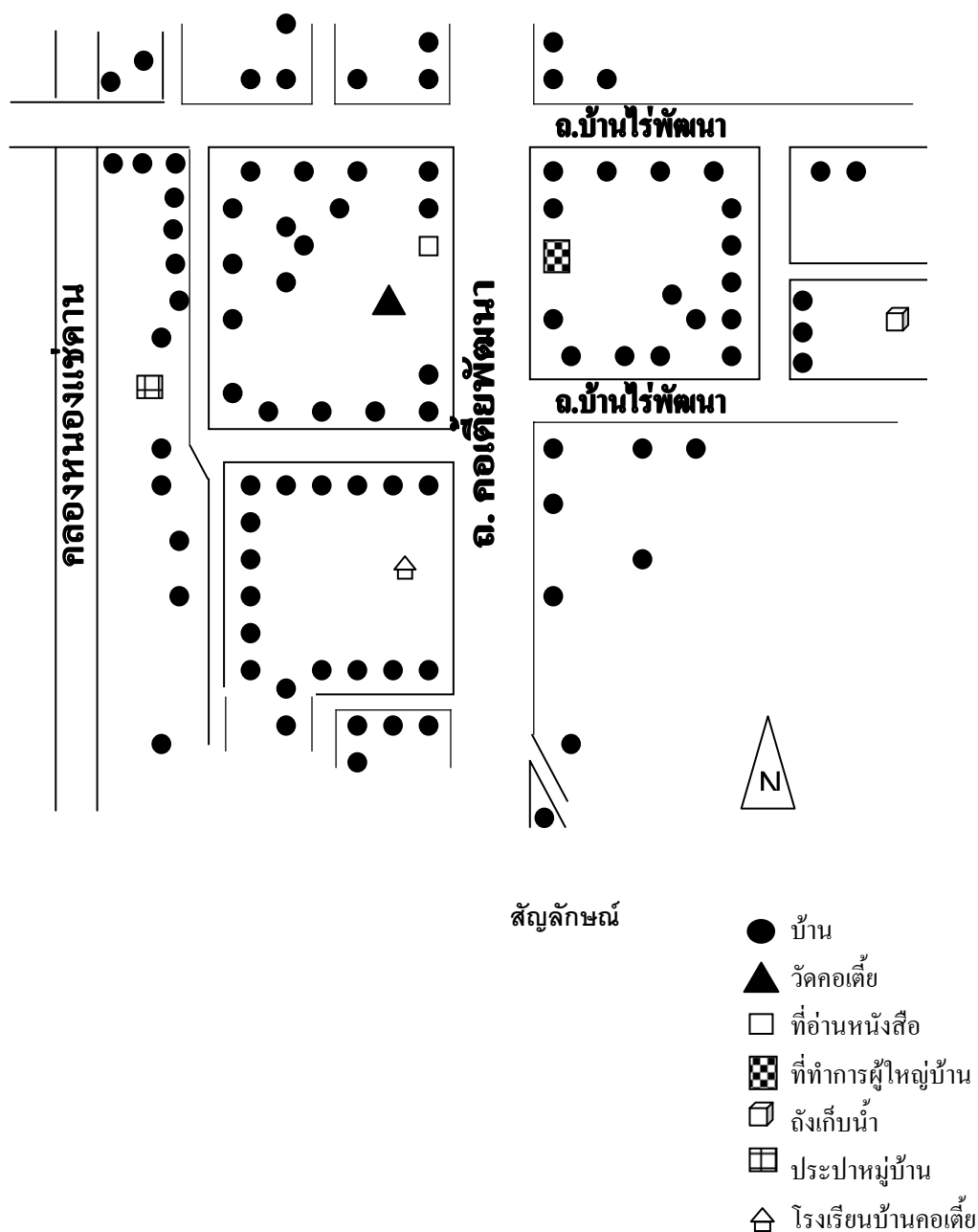
เศรษฐกิจ

สำหรับสภาพเศรษฐกิจของชุมชนส่วนใหญ่มีการส่งเสริมให้ปลูกปาล์มน้ำมัน และมีการเลี้ยงสัตว์ ประมาณ 50 ครัวเรือน และทำนาอยู่บ้างเล็กน้อยไม่ถี่ครัวเรือน มีการส่งเสริมให้ทำข้าวซ้อมมือ และมีการทำเครื่องแกง โดยกลุ่มแม่บ้านร่วมมือกันทำ นอกจากนี้ทางหมู่บ้านได้จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้น 1 แห่ง โดยมีอัตราดอกเบี้ย เท่ากับธนาคาร มีกลุ่มอาชีพเพาะเห็ดฟางประมาณ 10 ครัวเรือน (ธรรมรัตน์ จันทพงษ์ 2550)

ศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านคอดีส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่ไปด้วย มีวัดคอดีเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจโดยชาวบ้านคอดีได้ร่วมกันสร้าง

ขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2522 และมีการไปทำบุญที่วัดในวันสำคัญและวันพระกันเป็นประจำ โดยมีพระครูมงคลจิต (สมคิด จิตฺตปาโล) เป็นเจ้าอาวาส และมีพระภิกษุจำพรรษาในปีพ.ศ. 2550 จำนวน 7 รูป มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ 2 งาน 98 ตารางวา

ภาพที่ 5 แสดงแผนที่หมู่บ้านค้อเตี้ย

ที่มา : ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านค้อเตี้ย หมู่ที่ 9. 2548.(อัคราเนนา)

สาธารณูปโภค

หมู่บ้านคอเดียมีน้ำประปาใช้แทบทุกครัวเรือน และมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน โดยส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลตำบลบางหมาก ประมาณ 50 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นประปาหมู่บ้าน ประมาณร้อยละกว่าหลังคาเรือน ชาวบ้านได้จัดสร้างถังเก็บน้ำขนาดใหญ่เอาไว้ใช้ในยามขาดแคลน 2 แห่ง มีศาลาเอนกประสงค์เพื่อทำกิจกรรมของหมู่บ้าน จำนวน 3 แห่ง

การคมนาคม

เส้นทางคมนาคมของหมู่บ้านคอเดีย ได้อาศัยเส้นทางคมนาคมทางบกคือถนนสายคอนใหญ่ - บางเจริญ เป็นสายหลัก ซึ่งมีระยะทางห่างจากตัวเมืองถึงหมู่บ้าน เป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร การเดินทางจากตัวเมืองชุมพรเข้ามายังหมู่บ้านอาศัยการเดินทางโดยรถยนต์หรือจักรยานยนต์เป็นหลัก ส่วนใหญ่แทบทุกบ้านจะมีรถยนต์หรือจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะในการเดินทาง

ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านบางหลง

ประวัติหมู่บ้านบางหลง หมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง (แผนพัฒนา 3 ปี เทศบาลตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร 2550 -2552 : 1 - 29)

สถานที่แห่งนี้เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ติดอยู่ในเขตป่าสงวนและป่าชายเลน ประกอบด้วย โกงกาง ถั่วขาว ตะปุน พังกาเป็นต้น จากการสัมภาษณ์นายสมบุญ เอื้อยศรี อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง ทราบว่า ในอดีตมีการค้าขายทางเรือพ่อค้าแม่ค้าจากอำเภอสวี ที่เดินทางมาค้าขายในตัวเมืองจังหวัดชุมพร เมื่อเรือมาถึงบริเวณปากคลองบางหลงในปัจจุบัน (ในอดีตเรียกว่า คลองไส้เหล็ก ตามภาษาไทยทรงคำ) บริเวณปากคลองบางหลงเป็นปากคลองที่กว้างกว่า คลองอีเลต ซึ่งเป็นเส้นทางที่ไปสู่ตัวเมืองจังหวัดชุมพร พ่อค้าแม่ค้าก็เข้าใจว่า คลองบางหลงเป็นเส้นทางไปสู่ตัวเมืองจึงพากันพายเรือหลงเข้าไปเป็นประจำ จึงเป็นเหตุให้มีชื่อเรียกว่า “บางหลง” สำหรับครอบครัวชาวไทยทรงดำครอบครัวแรกที่เข้ามาจับจองพื้นที่เป็นครอบครัวแรกคือ ครอบครัวของนายหม่น เอื้อยศรี จากนั้นก็มีชาวไทยทรงดำมาตั้งรกรากเพิ่มขึ้น (สมบุญ เอื้อยศรี 2551) หมู่บ้านบางหลงตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของเทศบาลตำบลท่ายาง ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 3,875 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 2,375 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 1,500 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลและหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ จดฟาร์มเลี้ยงหมูถึงสามแยกกองขยะ

ทิศใต้ จดเลียบถนนคสล.สายบางหลง-คอเตี้ย ถึงดอนมะขาม

ทิศตะวันตก จดฟาร์มเลี้ยงหมูถึงแยกบางหลงคอเตี้ย

ทิศตะวันออก จดสามแยกกองขยะ เลียบถนนบางค้อย-ทุ่งคาน้อย ถึงสามแยก
ดอนมะขาม

นอกจากนี้หมู่บ้านบางหลงยังแบ่งออกเป็น 3 ชุมชนเล็กๆอีก 3 ชุมชน คือ ชุมชนชาวไทยทรงดำ ชุมชนบ้านบางหลง และชุมชนบ้านบางพร้าวใต้ สำหรับชุมชนชาวไทยทรงดำ และชุมชนบ้านบางหลงจะมีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนชุมชนบ้านบางพร้าวใต้ จะมีชาวชุมพรท้องถิ่นเดิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากปัจจุบันมีนายชนสิทธิ์ สิบทิศ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ลักษณะการปกครองเป็นการปกครองแบบเทศบาลตำบล

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านบางหลง ในอดีตการตั้งบ้านเรือนของชุมชนบ้านบางหลงเป็นลักษณะที่เรียบง่ายและเลือกใช้วัสดุที่เรียบง่าย หาได้ง่ายในพื้นที่มาทำเป็นเครื่องประกอบบ้าน โดยไม่ละทิ้งรูปแบบเดิม ในปัจจุบันลักษณะการตั้งบ้านเรือนโดยภาพรวมจะมีลักษณะที่เป็นรูปแบบทันสมัย ก่ออิฐถือปูนเป็นส่วนมาก ไม่แตกต่างไปจากการตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านดอนรวบและหมู่บ้านคอเตี้ย การตั้งบ้านเรือนจะเป็นทิวแถวเรียงยาวไปตามสันดอน มีถนนสายบางค้อย – ทุ่งคาน้อย เป็นเส้นทางสัญจรหลัก

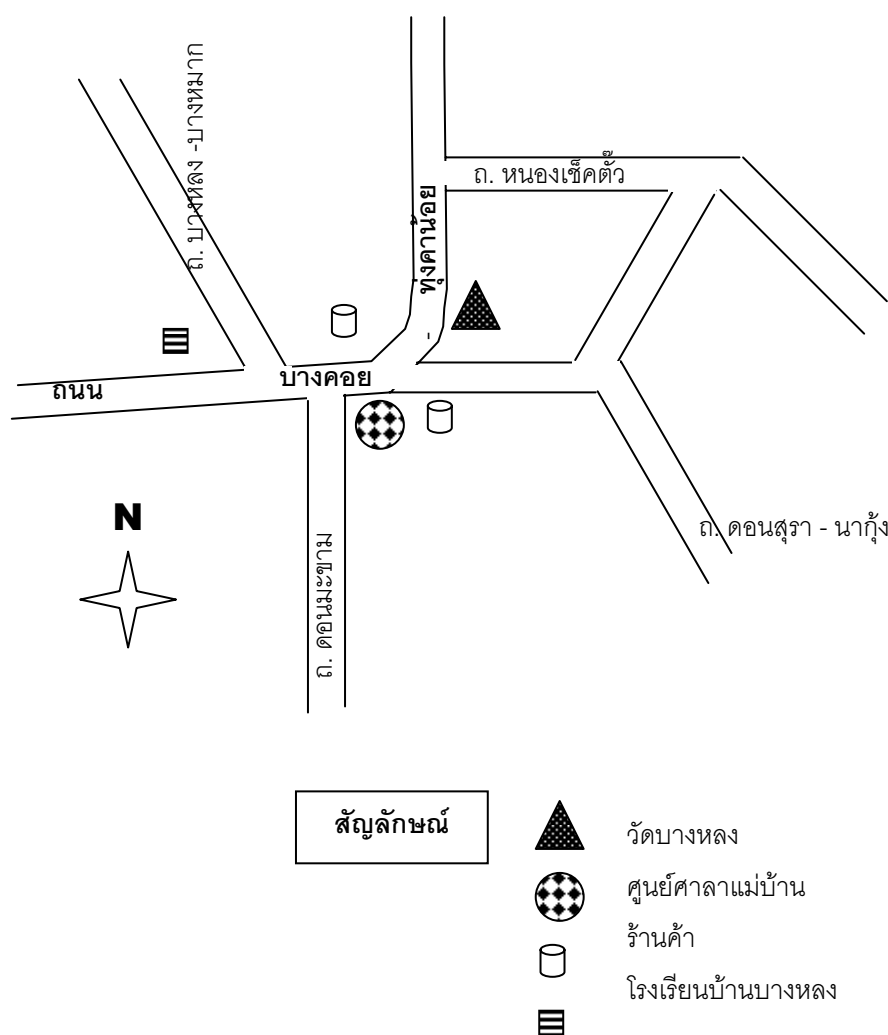
ประชากร

หมู่บ้านบางหลงมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 231 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,085 คน จำนวนเพศชาย 537 คน เพศหญิง 548 คน มีจำนวนผู้สูงอายุ ตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 132 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยทรงดำประมาณ 848 คน คิดเป็นร้อยละ 78.16 %ประชากรอื่นๆ 237 คน คิดเป็นร้อยละ 21.84 % (พยอม สมตัน 2551)

การศึกษา

หมู่บ้านบางหลงมีโรงเรียนที่เปิดทำการศึกษาระดับประถม 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านบางหลง มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 88 คน ครูจำนวน 7 คน เพราะการคมนาคมที่สะดวกอาจทำให้ชาวบ้านน่าจะนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าไปศึกษาต่อยังโรงเรียนที่มีศักยภาพสูงกว่า คือเป็นโรงเรียนที่ใหญ่ และตั้งอยู่ในเมือง เพราะอาจจะมีความเชื่อว่าความสามารถของครูน่าจะดีกว่า จึงทำให้นักเรียนในโรงเรียนนี้มีจำนวนน้อย จากการที่ได้สอบถามครูในโรงเรียนบ้านบางหลงได้มีการ

นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน เช่น ให้นักเรียนไปคูพิรีเสนเรือน แล้วบรรยายสรุปว่า ได้ข้อคิดอะไรบ้าง มีการส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักทำปลาไร่ ซึ่งเป็นที่นิยมบริโภคในท้องถิ่น และมีการนำความคิดเกี่ยวกับเรื่องลวดลายผ้าที่อยู่บนเสื้อฮี มาหัดให้เด็กทำการเย็บปักถักร้อย และพัฒนาไปสู่กระบวนการเรียนการสอนในอนาคตต่อไป (จิระพันธ์ เจริญระโน 2550)

ภาพที่ 6 แสดงแผนที่หมู่บ้านบางหลวง

ที่มา : เทศบาลตำบลท่ายาง. 2549. (อัดสำเนา)

เศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่การปลูกพืช พืชเศรษฐกิจ คือ ปาล์ม ส่วนการเลี้ยงสัตว์เป็นการเลี้ยงสัตว์สำหรับใช้บริโภคเนื้อ เช่น หมู ไก่ การประมงได้แก่ การเลี้ยง กุ้งกุลาดำ เลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง เป็นต้น และรับจ้างทั่วไป ทางเทศบาลตำบลท่ายางได้ ส่งเสริมให้มีกลุ่มอาชีพขึ้นหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้า กลุ่มเลี้ยงปลาเก๋า กลุ่มเลี้ยงปูดำ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้นในแต่ละกลุ่มมีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 20 คน คุณลักษณะจากการที่ หมู่บ้านแห่งนี้เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งโรงงานอุตสาหกรรมอาชีพส่วนใหญ่จึงจะเป็นการรับจ้าง ทั่วไป ในหมู่บ้านมีโรงงานปลาป่น 1 โรงงาน โรงงานผลิตวัตถุดิบน้ำปลา 1 โรงงาน โรงงานผลิต วัตถุดิบด้านอาหารกระป๋อง 1 โรงงาน

ศาสนา

ชาวหมู่บ้านบางหลวงส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา มีวัดอยู่ในหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง คือ วัดบางหลวง มีพระอธิการใจ ยโสธโร เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดบางหลวงองค์ ก่อนซึ่งมรณภาพเมื่อปี พ.ศ. 2549 มีพระภิกษุจำพรรษา 10 รูป นอกพรรษามี 5 รูป มีปูชนียวัตถุที่ เคารพบูชาคือ หลวงพ่อจอน และอดีตเจ้าอาวาสวัดบางหลวง ในวันพระและวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนามีประชาชนเป็นจำนวนมากมาร่วมประกอบพิธีกรรมที่วัด ชาวไทยทรงดำได้ ร่วมกันสร้างเรือนไทยทรงดำไว้ที่บริเวณวัด นอกจากนี้ภายในวัดยังมีการจัดงานเกี่ยวกับประเพณี ไทยทรงดำเป็นประจำทุกปี

สาธารณูปโภค

ประชากรในหมู่บ้านบางหลวงมีไฟฟ้าใช้แทบทุกครัวเรือน มีน้ำประปาใช้ แทบทุก ครัวเรือน จะเห็นได้ว่าทุกครัวเรือนในหมู่บ้านบางหลวงจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายหลายอย่าง เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น พัดลม เป็นต้น และมีถนนสายหลักคือ บางคอย – หุ้งคาน้อย เป็นเส้นทาง หลักนำไปสู่การติดต่อค้าขายและสัญจรไปมาระหว่างชุมชนภายนอกสู่หมู่บ้าน เป็นเส้นทางที่คนใน หมู่บ้านใช้เดินทางเข้าสู่ตัวเมืองได้อย่างสะดวกรวดเร็ว มีศูนย์บริการเกี่ยวกับสุขภาพของกระทรวง สาธารณะสุขมีผู้อยู่ประจำอยู่ทุกวัน ดูแลสุขภาพของคนในชุมชน

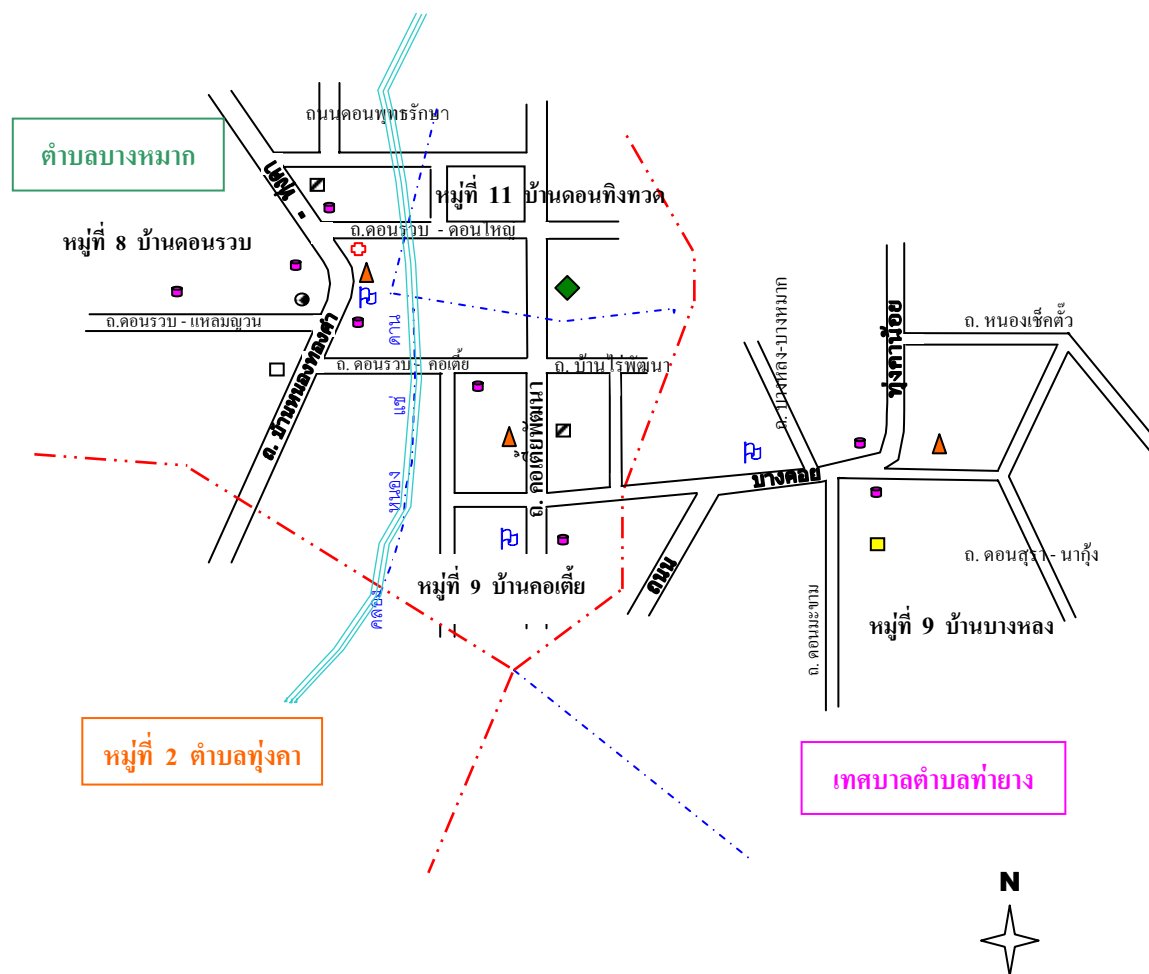
การคมนาคม

การคมนาคมเข้าหมู่บ้านบางหลวง ชาวบ้านจะอาศัยเส้นทางคมนาคมโดยถนนสาย บางคอย – หุ้งคาน้อย ระยะทาง 12 กิโลเมตร ซึ่งเชื่อมต่อจากทางหลวงจังหวัดหมายเลข 4119

ปากน้ำชุมพร ในการเดินทาง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะโดยสารรถประจำทางและรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง และส่วนบุคคลเดินทางเข้าไปในตัวเมือง นอกจากนี้ยังมีถนนลาดยาง และถนนคอนกรีต เดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างตำบลและหมู่บ้าน

ภาพรวมของหมู่บ้านชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ลักษณะร่วมของทั้ง 3 หมู่บ้านในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ในด้านที่ตั้งชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน ล้วนอพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี โดยเดินทางมาโดยทางเรือ บ้างก็เดินทางมาทางเท้า โดยนำวัวควายมาค้าขาย และชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่เป็นกลุ่มในบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องกันของหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งนี้ การเริ่มตั้งหมู่บ้านจากการสอบถามผู้นำชุมชนและผู้สูงอายุในแต่ละหมู่บ้านก็ให้คำตอบว่าน่าจะมาพร้อมกันและแยกย้ายกันตั้งหมู่บ้านพร้อมกัน ลักษณะของหมู่บ้านบางหลังเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้เขตป่าชายเลนห่างจากชายฝั่งทะเลไม่มากนัก ปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งอยู่ในบริเวณนี้ ส่วนหมู่บ้านคอเดียและคอนรวบเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ดอนห่างจากชายฝั่งทะเลมากกว่าหมู่บ้านบางหลัง ในหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษา 2 แห่ง และโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษา 1 แห่ง การคมนาคมมีความสะดวกรวดเร็ว มีถนนเชื่อมโยงติดต่อทำให้การไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านและตัวเมืองเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วกว่าในอดีต เพราะมีการปรับปรุงถนนให้สะดวกขึ้น เมื่อกล่าวถึงภาพรวมด้านสังคมแล้วชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านล้วนมีความเกี่ยวข้องกันเป็นเครือญาติ แทบทั้งนั้นถึงแม้จะมาจากต่างตระกูลกัน แต่ก็ล้วนเดินทางมาจากจังหวัดเพชรบุรี มีเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่เหมือนกันไปมาหาสู่กันเสมอทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยในอดีตจะมีการไปมาหาสู่กันโดยวิธีการเดินทางไปเล่นคอนฟ้อนแคนกันตามประเพณี บางคนก็เดินทางมาพักแรมช่วยกันทำนาในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ในปัจจุบันการอื่นคอน ฟ้อนแคนหมดไป แต่ความสัมพันธ์ฉันญาติมิตรยังคงมีอยู่ ชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านมีการไปมาหาสู่กันผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละหมู่บ้าน เช่น งานประเพณีไทยทรงดำของแต่ละหมู่บ้านที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี การประกอบอาชีพของประชากรทั้ง 3 หมู่บ้านยังยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การตั้งบ้านเรือนในปัจจุบันเป็นไปตามยุคสมัยคือก่ออิฐถือปูนแทบทุกหลังคาเรือน ทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีการประกอบพิธีเสนเรือนกันอยู่จะเห็นได้จากแต่ละหมู่บ้านยังมีหมอเสนเรือน หมอเสนเรือนแต่ละหมู่บ้านก็ยังถูกเชิญให้ไปประกอบพิธีในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน ชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เพราะแต่ละหมู่บ้านก็จะมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเอง

สัญลักษณ์	
- - - - -	▲ วัด
- - - - -	◆ องค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก
====	โรงเรียน
	☑ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน
	☒ สถานีอนามัยประจำตำบลบางหมาก
	■ ศาลาลูกมแม่บ้าน
	□ สถานีตำรวจประจำตำบลบางหมาก
	⊙ จุดรับซื้อปาล์มน้ำมัน
	● ร้านค้าประจำหมู่บ้าน

ภาพที่ 7 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งในตำบลบางหมากและตำบลท่าช้าง

ที่มา : แผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลบางหมากและเทศบาลตำบลท่าช้าง.2550.(อัดสำเนา)

ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ

ข้อมูลนี้เป็นข้อมูลที่อ้างอิงจากงานการศึกษากลุ่มชาวไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ เพราะชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรก็อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดเพชรบุรี และได้นำเอาวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาของตนคิดค้นมาด้วย โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปสัมภาษณ์ผู้ที่เป็ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร ก็ได้รับการยืนยันว่า ได้ยึดถือแบบอย่างมาจากจังหวัดเพชรบุรีซึ่งเป็นแหล่งดั้งเดิมที่ตนย้ายมา สำหรับข้อแตกต่างทางวัฒนธรรม และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้พบเห็นจากการเข้าไปสัมภาษณ์และพูดคุยจะกล่าวในข้อต่อไป

ความเชื่อของชาวไทยทรงดำ

ความเชื่อของชาวไทยทรงดำนั้นมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยมีการเรียนรู้ สืบทอดกันต่อๆมาจนปัจจุบัน บางอย่างก็เลือนหายไปบ้าง บางสิ่งก็ยังคงยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผู้เขียนจะขอจำแนกออกเป็นประเภทดังนี้ คือ

1. ความเชื่อแบบดั้งเดิมคือ ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจำแนกเป็นประเภทอย่างง่าย ๆ คือ ผีที่ให้คุณโดยคอยช่วยเหลือปกป้องคุ้มครอง ให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข เกิดความอุดมสมบูรณ์ สุขภาพร่างกาย แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แลอันตรายต่างๆ และผีที่ให้โทษ คือ คอยรบกวนขัดขวางทำให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างยากลำบาก ซึ่งผีเหล่านี้ เป็นเสมือนกฎเกณฑ์ แบบแผนและธรรมเนียมที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ มีความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและอำนาจเหนือวิสัยที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ สำหรับประเภทของผีนั้นแบ่งตามลำดับความสำคัญดังต่อไปนี้

1.1 ผีแถน หรือผีฟ้า เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจดลบันดาลให้บังเกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งทางดีและทางร้าย เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของแถน เพื่อให้แถนเกิดความเมตตาบันดาลความสุขแก่ตน สำหรับผีแถนนั้นยังจำแนกออกไปตามอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1.1.1 แถนหลวง เป็นหัวหน้าแถนทั้งปวง มีหน้าที่คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของแถนให้เป็นไปตามปกติและตัดสินกรณีพิพาทต่างๆด้วยความยุติธรรม

1.1.2 แถนปีวกาลาวิ มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขและความอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์โลก ทำให้ฝนตกฟ้าร้องตามฤดูกาล

1.1.3 แถนชาด มีหน้าที่กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ให้เป็นไปต่างๆและส่งผลให้เกิดในมนุษย์โลก

1.1.4 แถนแนน มีหน้าที่ต่อมึงขวัญของตน ทำให้อายุของมนุษย์สั้นยาวต่างกันตามที่กำหนดไว้

1.1.5 แถนบุณ มีหน้าที่คลบนัดความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์

1.1.6 แถนเข่อ เป็นแถนที่บันดาลโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้มนุษย์ได้รับความเจ็บป่วยต่างๆ โดยเฉพาะในเด็กๆ

1.1.7 แถนเกาะหรือแถนเคราะห์ มีหน้าที่บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้ายและภัยพิบัติต่อมนุษย์

1.1.8 แถนสิง เป็นแถนที่อยู่ประจำตระกูลคอยปกป้องคุ้มครองรักษาผู้ที่อยู่ในวงศ์ตระกูลให้อยู่เป็นสุขร่มเย็น

1.1.9 แถนสัด มีหน้าที่ดูแลมนุษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัยติดตามจับคนผิดมาลงโทษและคุ้มครองคนดีให้พ้นภัยพิบัติต่างๆ

1.1.10 แถนนุ่งขาว มีหน้าที่บันดาลให้เกิดแสงสว่าง แก่มนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสวยงามเป็นต้น

1.2 ฝิบ้านฝิเมือง ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่าแต่ละเมืองจะมีฝิสิงสถิตอยู่เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้มีความสงบสุขร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ อาจสิงสถิตอยู่ตามเขาหรือต้นไม้ บางแห่งสร้างศาลให้อยู่ในบริเวณที่มีหลักเมือง สำหรับฝิบ้าน หรือฝิประจำหมู่บ้านก็จะมีการสร้างศาลให้อยู่เรียกว่า ศาลเจ้าปู่ ทั้งฝิบ้านและฝิเมืองต้องทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี

1.3 ฝิบรรพบุรุษ หรือฝิเรือน ชาวไทยทรงดำเชื่อว่าฝิบรรพบุรุษที่ถึงแก่กรรมไปจะมาปกป้องคุ้มครองรักษาลูกหลานให้มีความสุขได้ กระดูกพ่อแม่จะถือว่า เป็นเครื่องรางของขลัง ก่อนออกจากบ้านจะต้องบอกกล่าวให้คุ้มครองให้ปลอดภัย ไทยทรงดำมีการสืบฝิ คือผู้ใดมาจากสกุลใด ก็สืบฝิสกุลนั้น โดยลูกชายคนสุดท้ายจะเป็นผู้สืบฝิพ่อแม่และจะเป็นเจ้าของบ้านของพ่อแม่ หลังจากพ่อแม่ถึงแก่กรรมแล้วส่วนบุตรชายคนโตเมื่อแต่งงานแล้วก็จะแยกบ้านไปมีบ้านต่างหาก ส่วนบุตรสาวจะสืบฝิไม่ได้เพราะจะต้องแต่งงานไปนับถือฝิของฝ่ายชาย

ฝิบรรพบุรุษจะเชิญมาอยู่บนแท่นบูชาที่มุมหนึ่งของห้องนอนในบ้าน เรียกที่จัดให้เฉพาะนั้นว่า “กะล่อหอง” ซึ่งแปลว่ามุมห้อง หากผู้ใดมานอนค้างที่บ้านชาวไทยทรงดำจะต้องบอกกล่าวฝิเรือนก่อนเพื่อจะไม่ถูกทำร้ายหรือรบกวน เมื่อมีการเลี้ยงเหล้าแขก ต้องนำเหล้าไปให้ฝิเรือนก่อนแล้วค่อยนำมาให้แขกดื่ม คนที่ไม่ได้เป็นฝิเดียวกันจะเข้ากะล่อหองไม่ได้เพราะเป็นการผิดผี แต่ในปัจจุบันได้มีการลดหย่อนความเชื่อถือนี้ คือหากเจ้าของบ้านอนุญาตก็สามารถเข้าได้ หากครอบครัวใดเป็นชนชั้นผู้ท้าว ก็จะจัดเป็นห้องเล็กๆอยู่ทางด้านข้างของตัวบ้านหรือระเบียงบ้าน

เรียกห้องนี้ว่า“กว้านผีเรียน”บ้านใดที่ไม่มี“กว้าน”จะทำพิธีเสนเต็ง”ไม่ได้พิธีนี้จะทำเมื่อเกิดเหตุร้ายแรงจริงๆ ครอบครัวไทยทรงดำจะมีสมุดที่จดรายชื่อบรรพบุรุษในผีเรียนเดียวกันเรียกว่า”ปืผีเรียน” สมัยก่อนทำด้วยใบลานและเขียนเป็นภาษาโซ่ง ในปัจจุบันจะเขียนในสมุดธรรมดาเป็นภาษาไทย ใช้ในพิธีเสนเรียนเพื่อเชิญผีบรรพบุรุษมากินเครื่องเซ่น

หากครอบครัวใดมีแต่ลูกสาว ก็ต้องให้ลูกชายของลูกสาวสืบผีแทนหรืออาจให้ลูกเขยสืบผีเรียนแทน แต่ถ้าลูกสาวอาศัยอยู่ที่บ้านของลูกเขยและจะให้ลูกเขยสืบผี ต้องปลุกศาลเล็กๆ เรียกว่า “ตูป”ไว้ใกล้ๆบ้านของลูกเขยเพื่อให้ผีเรียนอยู่ จะให้ผีเรียนเข้าไปอยู่ในบ้านของลูกเขยไม่ได้ สำหรับการจ้ดอาหารเช่นไหว้ ชนชั้นผู้น้อยจะเช่นไหว้ทุกสิบวัน (10 วัน ต่อหนึ่งครั้ง) และทุก 5 วันของผู้ที่เป็นชนชั้นผู้ท้าว ตามปฏิทินของไทยทรงดำ เรียกพิธีนี้ว่า “ปาดตง” แปลว่า การนำไปถวาย การทำปาดตงนี้จะทำเมื่อเวลาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เรียกว่าปาดตงข้าวใหม่ (สมทรงบุรุษพัฒน์ 2542 : 2712)

1.4 ผีป่า ผีวง และผีอื่นๆ เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ตามป่า เขา แม่น้ำ หรือตามสถานที่ต่างๆ ถ้าหากคนไปล่วงละเมิดหรือทำไม่ถูกใจ ผีก็อาจทำให้คนเจ็บป่วยได้ ถ้าจะให้หายก็ต้องทำพิธีเลี้ยงผีนั้นเสีย หรือทำการอย่างอื่นที่เห็นว่าเหมาะสมเพื่อเป็นการไถ่โทษ

2. ความเชื่อในศาสนาปัจจุบัน คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนโดยที่ได้รับมาจากการซึมซับรับเอาจากวัฒนธรรมหลักของชนส่วนใหญ่จนปัจจุบันแทบจะแยกไม่ออกระหว่างความเชื่อเรื่องผีและเรื่องพุทธศาสนา โดยพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสนเรียนบางบ้านในหมู่บ้านก็นิมนต์พระมาฉันภัตตาหาร แต่บางบ้านก็ไม่นิมนต์พระมาฉันหรือพิธีกรรมอื่นๆ ก็มีการนิมนต์พระเข้ามาร่วมด้วย จึงทำให้ความเชื่อใหม่กับความเชื่อแบบเก่าสัมพันธ์กลมกลืนกันจนแยกไม่ออก จากการที่ผู้ศึกษาได้สังเกตเห็นว่า ในแต่ละหมู่บ้านของชาวไทยทรงดำที่อาศัยอยู่ก็จะมีการสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวมและทำกิจกรรมทางศาสนาของหมู่บ้าน โดยเฉพาะในวันธรรมสวนะ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามีชาวไทยทรงดำนำอาหารไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัดเป็นประจำ และนอกจากนี้ยังนิมนต์บุตรหลานของตนเข้าไปบวชในพระพุทธศาสนาด้วย จากการสอบถามจะเห็นได้ว่า ชายชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่ได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้วทั้งนั้น จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้ความเชื่อในเรื่องผีดั้งเดิม ผสมกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกอยู่ในสายเลือดของชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน

3. ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อในเรื่องขวัญนี้ดูเหมือนจะเป็นความเชื่อที่เบาบางไปแล้วจากหมู่บ้านเหล่านี้ แต่เดิมนั้นชาวไทยทรงดำเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาต้องมีขวัญติดตามตัวมาตั้งแต่กำเนิด ซึ่งขวัญนี้เป็นเสมือนจิตวิญญาณ มีลักษณะอ่อนไหวง่าย ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวทำงานได้ คล่องแคล่ว สุขภาพร่างกายแข็งแรง มีความสุข โชคดี แต่ถ้ายามใดที่ขวัญออกไปจากตัว

พลัดหลงหรือหนีหายไป ทำให้บุคคลนั้น เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย ประสบเคราะห์กรรม ไม่มีความสุข จึงต้องมีพิธีกรรมที่เรียกว่า สู่วัณ หรือ เรียกขวัญ แปรขวัญ ในบางพิธีจะเรียกว่า ซ่อนขวัญ ในภาษาไทยทรงดำคำว่า ซ่อน หมายถึง การดัก หรือซ่อนเอาบางสิ่งบางอย่างที่หล่นไป กลับคืนมา ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อไว้ในร่างกายของมนุษย์เรานั้นจะมีขวัญ 32 ขวัญ มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่มีอำนาจกำหนดให้ชีวิตดำเนินไป และกระจายอยู่ตามส่วนต่างๆของร่างกาย เช่น ศีรษะ หน้าผาก มือ เท้า เป็นต้น งานวิจัยของภททิยา ยิมเรวัต (2544 : 208) ซึ่งทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์ ในสิบสองจุไท ได้กล่าวถึงเรื่องขวัญของชาวไทยดำในประเทศเวียดนามว่า เขามีความเชื่อว่าคนเรามีขวัญ 80 ขวัญ โดยแบ่งเป็นขวัญที่อยู่ข้างหน้า 30 ขวัญ และขวัญที่อยู่ข้างหลัง 50 ขวัญ และชาวไทยทรงดำก็มีความเชื่อกันว่า เวลาเมื่อเสียชีวิตไปขวัญที่อยู่ในร่างกายจะออกจากร่างและกระจัดกระจายแยกย้ายกันไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ เช่น ขวัญกก ขวัญดิน จะไปอยู่ที่เมืองฟ้า ขวัญหัวหรือศีรษะที่อยู่บริเวณศีรษะจะไปอยู่กับลูกหลานที่กะล่อห้อง ขวัญปลาย หรือเงาจะไปอยู่ที่ป่าแคว หรือป่าช้า และอาจจะกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆในจักรวาล ขวัญที่ออกจากร่างกายนั้นจะต้องไปยังสถานที่ต่างๆโดยหมอมดหรือผู้นำส่งเช่น เชื้อยกก นำส่งไปยังเมืองฟ้า ขวัญของชนชั้นท้าว จะไปอยู่เรือนพาน ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ที่สูงกว่าชนชั้นผู้น้อย

4. ความเชื่อในข้อปฏิบัติอันเป็นจาริตมาแต่อดีต ชาวไทยทรงดำรุ่นเก่ายังมีความเชื่อเกี่ยวกับจาริตธรรมเนียม ที่ถูกถ่ายทอดกันมาแต่เดิมอยู่หลายประการอันเป็นข้อห้าม สำหรับยึดถือและต้องปฏิบัติตาม มิฉะนั้นจะถูกตำหนิ หรือเป็นที่ครหานินทาได้ ว่าไม่รู้ธรรมเนียมนิยม เช่น การตั้งบ้านเรือน ระหว่างผู้น้อยและผู้ท้าว โดยที่ผู้น้อยสามารถตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ผู้ที่เป้นท้าวได้ แต่ห้ามไม่ให้ผู้น้อยตั้งบ้านเรือนอยู่ระหว่างกลางระหว่างโดยมีเรือนผู้ท้าวขวางข้าง เพราะมีความเชื่อว่า จะทำให้ผู้น้อยเจ็บป่วย ถึงขั้นล้มตายได้ เนื่องจากผีผู้น้อยไม่อาจคุ้มครองลูกหลานของตนให้อยู่เย็นเป็นสุขได้เพราะเกรงผีผู้ท้าว และนอกจากนี้ยังมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติที่เป็นรายละเอียดที่ปลีกย่อยในแต่ละพิธีกรรมและผู้มีหน้าที่ต่างๆก็ยังมีข้อยึดถือปฏิบัติของตนอีกมาก ความเชื่อถือที่เป็นข้อห้ามเหล่านี้ชาวไทยทรงดำเรียกว่า “กำบ้าน กำเมือง”

พิธีเสนเรือน

พิธีเสนเรือน คือพิธีเช่นไหว้ผีเรือนของชาวไทยทรงดำ ผีเรือนคือผีบรรพบุรุษ ที่ได้เชิญมาไว้บนเรือน และจัดให้อยู่ ณ มุมห้องๆหนึ่งที่จัดไว้โดยเฉพาะซึ่งเรียกว่า กะล่อห้อง ซึ่งถือว่าเป็นกลาโหมในบ้าน (ถนอม คงยิมละมัย 2542 : 313) พิธีเสนเรือน เป็นประเพณีที่ผู้คนทั่วไปรู้จักมากกว่าประเพณีและพิธีกรรมอื่นๆ เป็นประเพณีที่เชิญผีบรรพบุรุษของตนให้มารับเครื่องเช่น ไหว้ที่ผู้เป็นลูกหลานได้จัดหานามาเลี้ยง พิธีกรรมนี้ได้แสดงออกถึงความกตัญญู ทำให้ลูกหลานได้

ระลึกถึงคุณของบิดามารดาที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้ให้กำเนิดแก่ผู้เป็นลูกหลาน ได้เติบโตสืบต่อมาจนทุกวันนี้ และเชื่อกันว่า เมื่อจัดเซ่นไหว้ผีเรือนแล้ว ผีเรือนก็จะปกป้องคุ้มครองรักษาคนและครอบครัวให้มีความสุข เจริญก้าวหน้า ทำมาค้าขึ้น หรือบางคนก็จัดทำพิธีเสนเรือน เพื่อให้ตนเองหายเจ็บป่วย ได้ทำการบนบานไว้กับผีเรือนเมื่อตนเองหายจากการเจ็บป่วยก็ทำการพิธีเสนเรือน

ชาวไทยทรงดำจึงถือผีเป็นประเพณีในปีหนึ่งหรือ 2 - 3 ปี จะทำพิธีเสนเรือนเสียครั้งหนึ่งส่วนจะทำในวันเดือนใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับความสะดวก ยกเว้นเดือนเก้า และเดือนสิบ จะไม่ประกอบพิธีเสนเรือน เพราะเชื่อกันว่า ผีเรือนกลับไปเฝ้าแดน (แดนคือเจ้าของผีที่อยู่บนฟ้า บางครั้งเรียกว่าผีฟ้า) ดังนั้นการประกอบพิธีเสนเรือนใน 2 เดือนนี้จึงไม่บังเกิดผลใดๆ แต่โดยปกติแล้ว ก็มักจะทำกันในเดือนที่ว่างจากงาน เดือนที่นิยมจัดทำได้แก่ เดือน 4, 6, 12

การที่งดเว้นไม่ทำพิธีเสนเรือนประจำปีนั้น จะทำให้ผีเรือนของคนได้รับความอดอยาก และในที่สุดผีเรือนก็อาจจะก่อความเดือดร้อนให้ตนและคนที่อยู่ในครอบครัวได้ การที่ผู้รับผีทางมารดา คือครอบครัวที่ไม่มีลูกชาย สืบผีใช้ลูกสาวซึ่งต่อมามีลูกชายรับผี หรือลูกสาวรับผี ผีประเภทนี้เรียกว่า ผีตานาย ผู้ทำเสน อาจจะเป็นลูกชายของมารดาที่รับผีของตน คือตายายของผู้ทำพิธีเช่นไหว้ กรณีเช่นนี้ ผีที่ถูกเชิญมารับเครื่องเซ่น จะเป็นดา ยาย ตาทวด ยายทวด น้ำ (ไม่มีแม่ของผู้สืบผีเพราะแม่ไปเข้านับถือผีทางพ่อหากแม่ไม่นับถือผีทางพ่อก็เรียกแม่มารับเครื่องเซ่นได้)

การยกปานเพื่อน คนที่นับถือผีเดียวกันเป็นผู้ยกให้หมอพิธี ผู้เป็นลูกสะใภ้ หลานสะใภ้ ต้องสวมเสื้อฮี พวกลูกหลานใส่เสื้อธรรมดา พวกเป็นแขกไม่นิยมมาก เพราะหากแขกเป็นไทยทรงดำด้วยกันไม่มีสิทธิมากเพราะคนละผี หากเป็นลูกแขกที่เป็นคนไทยหรือจีนหรืออื่นๆ ก็ยกได้แต่ไม่นิยมมากยกปานเพื่อนเพราะไม่ได้นับถือผีเดียวกันกับภรรยา ฝ่ายหญิงไม่มีการแต่งสามีเข้าผีเรียนตนเอง แต่ฝ่ายชายไทยทรงดำสามารถแต่งหญิงที่มีใจไทยทรงดำเข้าผีเรือนฝ่ายชายได้ การยกปานเพื่อน ยก 3 ครั้ง ครั้งแรกเสมอเอว ครั้งที่ 2 เสมอกอก ครั้งที่ 3 สูงเหนือศีรษะ ยกให้หมอพิธี ปานปอมหรือปานอะหลั้ย ใครคนใดคนหนึ่งยกก็ได้และยกครั้งเดียว

การเซ่นให้เรียกผีเจ้าของบ้านก่อน (บิดาของผู้จัดทำเสน) แล้วจึงเรียกชื่อพ่อแม่ผีเจ้าของบ้าน (ปู่ย่าของคนที่จัดทำเสน) รองลงมาแล้วจึงเรียกชื่อผีเรือนเดียวกันที่แต่ละบ้านจะจดชื่อผีเรือนซึ่งเรียกว่า บ๊ับผีเฮือน มาให้หมอเสน หรือหมอผีเฮือน ห้ามเรียกว่าหมอผี ซึ่งคนละความหมาย ผีเรือนที่จะมารับเครื่องเซ่นต้องตายแบบปกติ ไทยทรงดำเรียกว่า ตายดี ถ้าตายโหงเรียกว่า “ตายฮ้าย” ผีพวกนี้ไม่เรียกมารับเครื่องเซ่น

การเสนเรือนจะเริ่มพิธีจากหมอผีเฮือนประมาณ 9.00 น. เสร็จประมาณ 13.00 น. คนทั่วไปนิยมไปร่วมพิธีในตอนเช้ารับประทานอาหารเสร็จก็กลับ โดยนำเหล้าขาวไปช่วยเจ้าภาพคนละขวด (ก่อนหน้านั้นนิยมใช้ข้าวสารไปช่วยเจ้าภาพ) เจ้าภาพก็จะให้ข้าวต้มห่อใส่กะหล่ำปลีกลับคืน

มา คนที่ผีเรือนเดียวกันต้องอยู่จนพิธีหลาแลงกลางเฮือน คือเลี้ยงอาหารกลางวัน เสร็จแล้วจึงจะต้มเหล้าฟายเฮือน คือต้มเหล้าเพื่อความเจริญรุ่งเรือง แต่การต้มเหล้าต้องกั้นหน้าค้ำและถือเป็นพิธีสำคัญ เมื่อต้มเหล้าเสร็จแล้วญาติต่างก็ลากลับ ก่อนกลับก็อวยพรให้ อายุมันขวัญยืน ไปไหนมาไหนก็ปลอดภัย ปราศจากอันตรายทั้งปวง

พิธีเสนเรือนนั้นแบ่งออกเป็น 2 อย่าง ตามชนชั้นของชาวไทยทรงดำหรือไทยโซ่ง คือ 1. พิธีเสนเรือนผู้ท้าว และ 2. เสนเรือนผู้น้อย ในพิธีเสนเรือนของชนชั้น 2 ชนชั้นนี้มีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้ การเสนเรือนผู้ทาวนั้น คือพิธีเสนเรือนของผู้ที่สืบเชื้อสายมาจาชนชั้นปกครองของชาวไทยโซ่ง จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการเสนเรือนของผู้น้อยหรือชนชั้นที่อยู่ใต้ปกครอง โดยในการเสนเรือนนั้นเครื่องเช่นของผู้ท้าวต้องใช้ควาย และหมู ซึ่งในปัจจุบันการเสนด้วยควายไม่ค่อยมี เนื่องจากควายเป็นสัตว์ที่ใหญ่และมีราคาสูงกว่าหมู จึงนิยมใช้วิธีเสนหมูแทน วิธีการเช่นผีเรือนสำหรับผู้ทาวนั้นจะต้องเช่นเหล้าก่อนเป็นอันดับแรก และเช่นหมูภายหลัง ส่วนชนชั้นผู้น้อยจะต้องเช่นหมูก่อนแล้วจึงเช่นเหล้าภายหลัง ตัวผู้ประกอบพิธีกรรมเองก็เช่นเดียวกัน คือ หมอเสน ในการเสนเรือนผู้ท้าวก็ต้องใช้ผู้ประกอบพิธีเสนเรือนคือหมอเสนเรือนที่เป็นชนชั้นผู้ท้าว ส่วนชนชั้นผู้น้อยก็ใช้ผู้ประกอบพิธีคือหมอเสนที่เป็นผู้น้อยด้วย เครื่องแต่งกายของหมอที่เป็นผู้ท้าวต้องสวมเสื้อที่เป็นผ้าฝ้ายสีแดง นุ่งกางเกงขาวสีดำ หรือสีอื่นที่สุภาพ มีสายคาดเอวสีแดง และเหน็บมีดหมอ ในเวลาที่ทำพิธีต้องนั่งบนตั่ง ซึ่งเรียกว่า ตั่งกำ ส่วนหมอผู้น้อยต้องแต่งกายด้วยเสื้อสี นุ่งกางเกงขาวสีสุภาพ และถือวี หรือเรียกว่า พัด ซึ่งทำด้วยขนนกได้แก่ นกยูง นกกาเหว่า หรือนกอินทรี เป็นต้น ในเวลาประกอบพิธีกรรมหมอผู้น้อยจะต้องนั่งบนเสื่อ ลักษณะการเช่นอาหาร ของหมอเสนผู้น้อยและผู้ท้าวก็มีความแตกต่างกัน คือ หมอเสนผู้ที่เป็นท้าว จะจัดอาหารทุกชนิดที่มีใส่ห่อรวมกัน เรียกว่า ห่อหลอ แล้ววางไว้บนปานเฟือน เมื่อเรียกชื่อผีบรรพบุรุษหนึ่งชื่อก็จะทำการยกห่อหลอหนึ่งครั้ง หลังจากนั้นก็จะทำการทิ้งห่อหลอ โดยจะมีคนที่มีใช้ญาติเดียวกันมารับห่อนั้นไป ส่วนหมอเสนที่เป็นผู้น้อยต้องใช้วิธีคืบอาหารด้วยตะเกียบซึ่งเรียกว่า ถู โดยเรียกชื่อผีบรรพบุรุษหนึ่งตนก็คืบให้หนึ่งครั้ง ส่วนการเลี้ยงอาหารผู้ที่เป็นหมอ ก็แตกต่างกัน คือหมอผู้น้อยเจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหาร 2 ครั้ง พิธีงายหมอ คืออาหารเช้า และพิธีแลงหมอ คือ อาหารเย็น ส่วนหมอผู้ที่เป็นท้าว จะเลี้ยงอาหารครั้งเดียว ในเรื่องพิธีกรรมและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมก็มีความแตกต่างกัน โดยพิธีเสนของผู้น้อยจะมีวิธีการที่มากมายและเย็นเยือกกว่าผู้ที่เป็นท้าว

พิธีเสนเรือนในโอกาสต่างๆของชาวไทยทรงดำ

จากการที่ชาวไทยทรงดำมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับผีประเภทต่างๆ จึงทำให้มีการก่อทำนุค พิธีกรรมต่างๆขึ้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างและอ้อนวอนให้ผิ้นั้นมาปกป้องคุ้มครองให้ชีวิตและ

ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขและดำเนินชีวิตไปอย่างราบรื่น แม้ว่าในบางแห่งบางพื้นที่จะยังมีการประกอบพิธีกรรมอยู่บ้างและในบางแห่งก็มีการเลือนหายไปแล้วหรือไม่ได้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวแล้วแต่จะขอรวบรวมมานำเสนอดังต่อไปนี้เพื่อเป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของกลุ่มชาวไทยทรงดำที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ซึ่งได้ประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์และสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน

1. เสนเรียกขวัญหรือเสนโต(เสนตัว) การเสนเรียกขวัญเป็นการเสนเพื่อเรียกขวัญ เป็นการเสนเพื่อเสริมสิริมงคล เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เสนผีขึ้นเสื้อ มี 3 ชั้นคือ

1.1 เสนต่อมิ่งต่อแนน

1.2 เสนปู่ย่าเมืองฟ้า

1.3 เสนปู่ย่าเมืองลุม

ในกรณีที่มีการเจ็บไข้ได้ป่วย คนโง่งจะมีความเชื่อว่าขวัญของคนป่วยจะหลงอยู่ในที่ต่างๆ ต้องทำพิธีเสนเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับตัว การเสนต้องมีพอมด หรือแม่หม่อมมนต์ หมอบ้านหมอบเมือง เป็นผู้ประกอบพิธี ในการเสนต้องมีการเป่าปี่ด้วย บางครั้งเรียกว่า เสนเป่าปี่ ในจังหวัดชุมพร พิธีนี้จากการสอบถามผู้มีอายุแล้วทราบว่าเคยมีปฏิบัติแต่ปัจจุบันนี้ไม่มีแล้ว

2. เสนรับมดในภาษาโง่ง เรียกว่า เสนอับมด เป็นพิธีที่กระทำเพื่อประกาศให้ทราบว่าตนเองจะรับมดมาเพื่อบูชา และจะดำเนินชีวิตในฐานะที่เป็นทายาทของมด ซึ่งอาจจะเป็นแม่หม่อมพอมด ต่อไปได้ เป็นการประกาศให้ทราบถึงความที่ตนเองมีเชื้อสายของมดปกป้องอยู่ มดเป็นผีเรือนที่มีวิญญาณวิเศษกว่าผีเรือนทั้งหลาย สืบเชื้อสายมาโดยสายเลือด บางคนมักเจ็บไข้ได้ป่วยและชาวไทยโง่งก็มีความเชื่อว่า วิญญาณของผู้ที่เคยเป็นมดนั้น จะมาอยู่ด้วย และจะต้องเสนรับมด ก็จะต้องเชิญมาขึ้นหิ้ง ผู้ประกอบพิธีคือ พอมด

3. เสดังบังหน่อ (เสนกินปาง) เป็นพิธีกรรมที่กระทำเพื่อเซ่นไหว้ผีเรือนที่เป็นผีพ่อ ปู่ตา หรือบรรพบุรุษที่มีวิชาอาคม เวทย์มนต์คาถา ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ถอนพิษแมลงสัตว์กัดต่อยได้ หรือแก้ไสยศาสตร์ได้ เรียกว่าเป็นหม่อมมนต์มาก่อน ลูกหลานต้องอัญเชิญให้อยู่บนหิ้งต่างหากอีก 1 หิ้ง ในกะล่อห้อง ผู้ร่วมพิธีเสดดังบังนี้จะให้ลูกหลานที่เป็นผู้ชายสวมเสื้อธรรมดา 3 คน ถือไม้ไผ่ 5 ลำ โดยให้ 2 คน ถือข้างละ 2 ลำ รวมเป็น 4 ลำ เหลือ 1 คน ให้ถือน้ำ 1 ลำ และเดินรำไปรอบๆพร้อมกับกระท่งไม้ไผ่ลงไปที่พื้นกระดาน ให้เกิดเสียงดังเป็นจังหวะ “ดัง บังหน่อ”

การเสดดังบังหน่อ เป็นพิธีที่มีการเป่าปี่ ร่ายรำ กระแทกกระทอนไม้ไผ่ มีร่วมขาร่วมแฉ่ง มีพวงมาลัยคล้องคอ เป็นการเชิญชวนผู้มาร่วมพิธีเข้าไปร่ายรำ ซึ่งมีข้อคิดว่า การร่ายรำจะทำ

ให้หายปวดหลังปวดเอว เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ พิธีนี้ไม่มีปฏิบัติในกลุ่มชาวไทยทรงดำ ในจังหวัดชุมพร ผู้ที่ประกอบพิธีคือ พ่อมด

4. เสนฆ่าเกิด เป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้แม่เดิมของเด็กมาเอาชีวิตเด็กแรกเกิดไป ชาวไทยทรงดำเชื่อกันว่า เด็กที่เกิดมาจะมีแม่เดิมเป็นผีคอยติดตามมาด้วย และคอยมาเอาชีวิตเด็กกลับคืนไป จึงทำให้เด็กมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย อยู่เป็นประจำ ต้องไปทำพิธีเอื้องถามหาอาการและทำการบนบานบอกกล่าววว่า ถ้าหายก็จะทำพิธีเสนฆ่าเกิด ในปัจจุบันไม่มีพิธีนี้แล้ว ในจังหวัดชุมพร อาจจะมีในจังหวัดอื่นๆ เพราะว่าการสาธารณสุขได้เจริญก้าวหน้ามากประกอบกับการที่ผู้คนได้รับการศึกษามากขึ้น จึงทำให้พิธีนี้เลือนหายไป ผู้ที่ประกอบพิธีนี้คือ พ่อมด

5. เสนเต็งหรือเสนน้อยจ้อย เป็นการเสนเรือนเพื่อถ่ายโทษ เป็นการถ่ายความผิดที่ผีเรือนไปกระทำผิดต่อผีแดนหรือผีฟ้า บางคนก็เรียกว่า เสนผีฟ้า จนเป็นเหตุให้ผีเรือนมาทำร้ายลูกหลานให้เจ็บป่วย ต้องไปหาหมอเอื้อง(หมอที่เป็นผู้ทำหน้าที่พยากรณ์ โดยส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง) หมอเอื้องก็จะเสี่ยงทาย โดยจะมีห่อผ้าที่พันพับให้เป็นลูกตุ้ม และหมอเอื้องจะทำการสอบถามถึงสาเหตุแห่งการเจ็บป่วย(จากผี)ว่า มาจากอะไร เมื่อถามถึงสาเหตุที่ทำให้คนเจ็บป่วย ลูกตุ้มก็จะแกว่ง แจ้งเหตุแห่งการเจ็บป่วย ว่า ผีอะไรทำร้าย และผู้เจ็บป่วยก็จะทำพิธีบนบานว่าถ้าหายก็จะทำการเสนให้ผีแดนกิน คำว่า เเต็ง ในภาษาโซ่ง แปลว่า เบื้องบน พิธีกรรมนี้มีกิจกรรมมากมาย เช่น ต้องมีสาวหนุ่มรับใช้แม่มด ที่จะหุงข้าวตำข้าว ฆ่าไก่ ในพิธีจะสานควาย 32 ตัว ด้วยตอก ทำเงินปลอม หมากพลูปลอม เพื่อบูชาผี ชนชั้นผู้น้อยเช่นด้วยไก่และหมูจิ้น ไก่จำนวน 12 ตัว คนชั้นผู้ท้าวเช่นด้วยควายและไก่จำนวน 24 ตัว การเสนเช่นนี้บางครั้งก็เรียกว่า เสนน้อยจ้อย แปลว่า การเช่นที่เล็กน้อย เป็นการพูดให้กำลังใจ หรือมีความตั้งใจในการที่จะทำ จากเรื่องใหญ่ทำให้ดูเป็นเรื่องเล็ก สำหรับผู้ประกอบพิธีคือ แม่มด และพิธีนี้ก็หมดไปจากพื้นที่แห่งนี้แล้ว

6. เสนสะเดาะเคราะห์ คือ การเสนแก้เคราะห์ให้กับบุคคลที่หายจากเจ็บป่วย เกิดจากความเชื่อที่ว่า อาการเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นจากการที่ตนเองบกพร่องต่อการเช่นไหว้ และรอดมาได้ เพราะผีเรือนคุ้มครอง เมื่อหายแล้วก็เป็นการเช่นไหว้เพื่อทำการขอบคุณ ค่ผีเรือน และเป็นขวัญและกำลังใจแก่ผู้เจ็บป่วย พิธีกรรมนี้จะจัดทำสำหรับผู้สูงอายุ ผู้ที่ประกอบพิธีนี้คือ แม่มด

7. เสนแผ่วเอือน หรือภาษาไทยแปลว่า เสนกวาดบ้าน หมายถึงกวาดสิ่งที่ไม่ดีร้ายได้หมดสิ้นไปจากบ้านหลังนั้น จะเสนกรณีที่บ้านหลังนั้นมีผู้อาศัยอยู่เสียชีวิต และจะถือว่าบ้านนั้นเป็นบ้านไม่ดี หรือ “เอือนฮ้าย” อาจจะใช้เวลาหลังจากเผาศพแล้วประมาณ 1 – 2 เดือน ผู้ที่อยู่ในเรือนจะเชิญแม่มดมาทำพิธีโดยไม่ตั้งปางเสน(เครื่องบูชาผีเรือน) ใช้เวลาเพียงเล็กน้อยไม่ต้องบอกแขกจำนวนมาก แม่มดจะมาท่องมนต์ขับไล่สิ่งเลวร้ายพร้อมกับทำพิธีกวาดบ้านด้วยใบหนาดและใบมะยม ใช้เวลาประมาณ ครึ่งวัน หากตั้งปางเสนจะทำพิธี 1 วัน

8. เสนกวดักว้าย พิธีกรรมนี้จะต่อเนื่องจากพิธีเสนแพ้วเรือน คือขับไล่สิ่งไม่ดีให้ห่างตัว จะทำเฉพาะบ้านที่มีคนเสียชีวิต พิธีกรรมนี้ต้องตั้งปางเสน(จัดเครื่องเซ่น) หากเสนแพ้วเรือนไม่ตั้งปางเสนมาถึงขั้นนี้ก็ต้องแจ้งผีเรือนอีกครั้งหนึ่งว่าแพ้วเรือนแล้ว แม่มดไม่ต้องทอมนดับทเสนแพ้วเรือน หากยังไม่เสนแพ้วเรือน ต้องทอมนดับทเสนแพ้วเรือนและเสนกวดักว้ายในวันเดียวกัน พิธีกรรมนี้ใช้เวลา 1 วัน

9. เสนแก้เคราะห์เรือน ในกรณีที่บ้านหลังนั้นมีผู้เสียชีวิต และ หากไม่เคยเสนแพ้วเรือน หรือ เสนกวดักว้าย ก็จะเสนแก้เคราะห์เรือน เสนชนิดนี้ทุกบ้านที่มีการตายต้องเสนทุกครอบครัว พิธีกรรมนี้เป็นพิธีที่สำคัญสำหรับบ้านที่มีคนเสียชีวิต เมื่อเสนแก้เคราะห์เรือนแล้ว จึงจะเสนหมูให้กลายเป็นบ้านที่บริสุทธิ์ การเสนแก้เคราะห์เรือนอีกกรณีหนึ่ง คือ เสนในกรณีที่มีการปลูกบ้านใหม่ เป็นการบูชา ตะปู หรือเชือกที่รัดรั้งให้บ้านตั้งอยู่ได้ ต้องเสนแก้เคราะห์เรือนก่อนแล้วค่อยทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ดังนั้นบ้านทุกบ้านจะต้องผ่านการเสนแก้เคราะห์ ผู้ประกอบพิธี คือแม่มด ในกรณีนี้ต้องใช้แม่มด 2 คน เพื่อขับมนต์ผลัดเปลี่ยน ใช้เวลา 1 วัน ในปัจจุบันพิธีนี้ไม่ค่อยนิยมปฏิบัติแล้ว

10. เสนเอาผีขึ้นเรือน คือการเซ่นเพื่อเชิญผีขึ้นเรือน โดยผู้ที่เสียชีวิตมีอาการตายอย่างปกติ ไม่ใช่ การตายด้วยอาการตายโหง ซึ่งในกรณีนี้จะไม่มีการเชิญขึ้นเป็นผีเรือน พิธีกรรมนี้จะทำก่อนเสนแก้เคราะห์เรือน และทำหลังเสนแพ้วเรือนและเสนกวดักว้าย เมื่อบ้านเรือนสะอาดแล้วจึงเชิญผีขึ้นมาปกป้องคุ้มครองผู้อยู่อาศัยในบ้าน การทำพิธีกรรมนี้ เป็นหน้าที่ของ “เข็ญ” ผู้ที่จัดการศพ โดยจะกำหนดตั้งแต่ตอนวันเผ่าว่าจะเชิญผีขึ้นเรือนในวันใด พิธีนี้ไม่นิยมบอกแขกที่บ้าน นอกจากประกาศในวันเผาศพ นิยมจัดในวันหลังจากฌาปนกิจแล้ว 1-2 เดือน และหากว่าบ้านใดยังไม่ได้ทำพิธีนี้บ้านนั้นก็ยังถือว่ายังไม่บริสุทธิ์ จะทำการมงคลใดๆยังไม่ได้ ปัจจุบันในกลุ่มไทยทรงดำจังหวัดชุมพรไม่มี เข็ญ ผู้ประกอบพิธีนี้ จึงมีการเชิญหมอเสนเรือนมาทำพิธีแทน.

พิธีแต่งงานของชาวไทยทรงดำ

ก่อนที่หนุ่มสาวชาวไทยโง่งจะเข้าพิธีแต่งงาน จะต้องผ่านการเกี่ยวพาราสีผูกสมักรักใคร่กันก่อน ไทยโง่งมีประเพณีเกี่ยวกับการละเล่นที่เรียกว่า เล่นคอน หมายถึงการเล่นลูกข่างนั่นเอง เป็นการเล่นที่หนุ่มสาวชาวไทยทรงดำนิยมเล่นกันโดยจะโยนให้ถูกกันเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างหนุ่มสาว นิยมเล่นกันในเดือนห้า ซึ่งเป็นเวลาว่างที่ชาวไทยโง่งทุกคนได้พักผ่อนจากการทำนา ทำไร่ พวกหนุ่มสาวไทยทรงดำจะพากันไปเล่นคอนในหมู่บ้านต่างๆ อาจจะเดินทางข้ามตำบล หรืออำเภอเลยก็ได้ ในปัจจุบันสามารถเดินทาง去玩ข้ามจังหวัดได้

สำหรับสาว ๆ ชาวไทยทรงดำจะรวมกลุ่มกันประมาณ 5-6 คนด้วยกันซึ่งเป็นสแวกบ้านใกล้เคียงกันสถานที่แห่งนี้เรียกว่าช่วงซึ่งจะมีผู้กำหนดสถานที่ให้เป็นช่วงให้พวกสาว ๆ ได้มาทำการทอผ้า ปั่นด้าย เย็บปักถักร้อย เมื่อหนุ่ม ๆ ที่นัดกันมาเล่นคอนก็จะมารวมกลุ่มกันเล่นลูกช่วง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่การเล่นที่ทำด้วยผ้าสี่เหลี่ยมจตุรัสกว้างยาวด้านละประมาณ 4 นิ้ว ด้านในบรรจุเมล็ดนุ่นหนา 2 นิ้ว มีหูสำหรับโยน อยู่ตรงกลางและมีพู่ห้อยอยู่ตามมุมทั้ง 4 หนุ่มสาวที่เล่นลูกช่วงนั้นจะต้องแต่งกายด้วยชุดที่ใส่ในโอกาสพิเศษ คือใส่ผ้าที่มีสีสัน และยืนเป็นแถวเรียงหน้ากระดานห่างกันประมาณ 10 เมตร และต่างฝ่ายพยายามจะทอดลูกช่วงให้ถูกกันทั้งสองฝ่าย หลังจากนั้นจะนัดกันไปคุยในสถานที่ที่จัดไว้ ในขณะที่นั่งคุยไม่มีการล้วงละเมิดกันและกันการเล่นลูกช่วงจะสลับกับการแข่งแคนซึ่งเป็นการฟ้อนรำกันเป็นคู่ๆ คำร้องเป็นทำนองหยอกล้อกันหรือเป็นการเกี้ยวพาราสีกัน ในช่วงระยะเวลาการเล่นคอนแข่งแคนนี้เป็นช่วงระยะเวลาที่หนุ่มสาว ได้มีโอกาสรู้จักกันและกันอันอาจนำไปสู่การตกลงดำเนินชีวิตร่วมกันโดยพิธีกรรมการแต่งงานก็จะเกิดขึ้นต่อไป

ชาวไทยทรงดำเรียกการแต่งงานว่า “งานกินดอง” เป็นการเลี้ยงฉลองการเกี่ยวดองเป็นญาติกัน และเป็นการบอกกล่าวผีเรือนว่าผู้ใดจะมาเป็นเขยเป็นสะใภ้ในตระกูลของตน เมื่อหนุ่มสาวชอบพอกันฝ่ายชายจะให้ผู้ใหญ่ที่ตนเองเคารพนับถือไปทาบทามฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงจะรับการทาบทามพร้อมทั้งสืบว่าฝ่ายชายเป็นคนอย่างไร ชยันทำมาหากินหรือไม่ หลังจากสืบดูหากไม่ตกลงก็บอกเลิกไป แต่ถ้าฝ่ายหญิงตอบตกลงฝ่ายชายก็จะส่งผู้ใหญ่ไปสู่ขอ ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันในเรื่องสินสอดทองหมั้นพร้อมทั้งหาฤกษ์แต่งงาน สินสอดในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งของ โดยฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เรียกสินสอด เช่น วัวหรือหมู 1 ตัว ไก่ 4 ตัว ขนมหันอับ 4 ปีก น้ำตาล 2 ปีก มะพร้าว 50 หรือ 100 ลูก เหล้า 2 ถัง หมากสด 100 ลูก ขนมหสด (กะละแม) 4 ถาด หาบกล้วย 1 หาบ ค่าเลี้ยงคนในงาน 800 – 1000 บาท ทอง 1 หรือ 2 บาท แล้วแต่จะเรียก (เรณูเหมือนจันทร์เชย 2541 : 117)

การนัดวันแต่ง ชาวไทยทรงดำจะเลือกวันดีของทั้งสองฝ่ายให้ตรงกัน ไม่เอาวันที่มีคนตายในบ้าน หลังจากนัดวันแล้วฝ่ายชายก็จะเตรียมข้าวของก่อนวันไปแต่ง 2 วัน และจะต้องนำหมูหรือวัว น้ำตาล มะพร้าว ไปให้ที่บ้านฝ่ายหญิงก่อนเพื่อเตรียมทำขนม สำหรับฝ่ายชายจะเตรียมหาคนเป็น “ล่ามขันหมาก” เพื่อนเจ้าบ่าว 4 คน เจ้าสาวสะพายกะหล่ำ 2 คน ขันหมาก(หมากพลู) และหาหญิงสาวชายหนุ่มอุ้มปิ่นขนมและถาดขนม บุคคลที่อุ้มและหาบถาดขนม สัมภาระในหาบกล้วยมีสิ่งของหลายอย่าง เช่น อ้อย กล้วย ข้าวต้มมัด เหล้า ไก่ และผลไม้ทุกอย่าง ส่วนในกะหล่ำมีเหล้า 1 ขวด ยาสูบ หากพลู และในขันหมากจะต้องมีมิดหนีบ ยาสูบ หมากพลู ยาสูบ เต้าปูน เป็นต้น และต้องเตรียมที่นอน หมอน เสื้อ หมวก พลุ ยาสูบ ยาม มีดพริ้ว ปลอกมิด

ในวันแต่งงานเมื่อฝ่ายชายจัดเตรียมขันหมาก และของใช้ในพิธีเรียบร้อยแล้วเมื่อได้ฤกษ์จะยกขันหมากแห่ไปบ้านฝ่ายหญิง เมื่อขบวนขันหมากมาถึงบ้านฝ่ายหญิงลأمฝ่ายชายจะนำหน้าขบวน ต่อจากนั้นเพื่อนเจ้าบ่าว 1 คนจะอุ้มขันหมากและคนอุ้มขนม 2 ปีกบรวมทั้งเป็กะเหล็บ อีก 4 คน ขึ้นบ้านฝ่ายหญิงเรียกว่า “ส่อง” (เอาของที่เตรียมในขบวนขันหมากไปมอบให้ผีเรือนของฝ่ายหญิงที่กะล่อหอง) เสร็จแล้วกลับลงใส่โดยนำขันหมากลงมาด้วยเพื่อนำหน้าขบวน จากนั้นขบวนขันหมากขึ้นบนบ้านทุกคนพร้อมขนม 4 ถาด และหาบกล่าวโดยมีลูกเขยหาบเหล้า 1 ถัง เสื้อ หมอน ส่วนเจ้าบ่าวจะสะพายมิด ปลอกมิด ยามแดง หมวก จากนั้นลأمฝ่ายชายจะมอบสิ่งของที่เตรียมไปให้กับลأمฝ่ายหญิงพร้อมทั้งเงินสินสอดทองหมั้น เมื่อทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงไหว้ผีเรือนโดยเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวรวม 6 คน การไหว้ผีเรือนลأمฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้นำบอกให้ไหวว่าต้องไหวใครบ้าง(ผีเรือน)ส่วนฝ่ายเจ้าสาวจะไหว้ตอบพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยเพื่อนเจ้าสาวจะเป็นผู้นำในการไหว้พ่อแม่ฝ่ายชาย

ถ้ามีการสู่หรืออาสา เช่น สู่ 1 หรือ 2 ปี คือ ฝ่ายชายจะไม่ไหว้แต่งออกมา จะไม่รับเจ้าสาวมาบ้านฝ่ายชาย พ่อแม่ฝ่ายชายจะมอบให้สู่หรืออาสาประจำตามที่กำหนดไว้ การสู่หรืออาสาขงนอกจะเรียกว่า “สู่ตานอก” คือไปมาหาสู่กัน พ่อแม่ฝ่ายชายจะยอมให้ลูกไปมาหาสู่ฝ่ายหญิงเป็นประจำได้ พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะมารับไหว้ เมื่อเสร็จพิธีฝ่ายชายจะกลับบ้านเหนืออยู่ช่วยงานอีกได้ แต่ถ้าจะแต่งกลับบ้านหรือจะไม่สู่หรืออาสา ฝ่ายชายจะแต่งตาม “แม่โค” หรือตามแม่ที่แต่งงานมา โดยคิดเป็นเงินตามที่แม่แต่งงานมา แล้วลأمฝ่ายชายและลأمฝ่ายหญิงทุกคนจะให้คู่บ่าวสาวมาไหว้ผีเรือนพร้อมกันเป็นการแต่งออกจากบ้านของฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชาย

การส่งตัวเจ้าสาวจะนำของที่เตรียมมาบ้านเจ้าบ่าว โดยเตรียมใส่หาบขึ้นบ้านซึ่งเจ้าบ่าวก็นำใส่ชุดเดิม คือเสื้อสี พกปลอกมิด มิดพริ้ว สวมหมวก ยาม ส่วนเจ้าสาวนุ่งผ้าลายแดงโมสวมเสื้อสี เก้าผมยกลงและเป็กะเหล็บ กล่องข้าว ตัง กระบอกน้ำ เมื่อถึงบ้านเจ้าบ่าวจะจับมือเจ้าสาวจูงขึ้นบันได เมื่อขึ้นบันไดได้ 3 ขั้นเจ้าสาวจะเทน้ำในกระบอกล้างหน้าตัวเองแล้วก้าวขึ้นบันไดขึ้นต่อไป เมื่อขึ้นบันไดถึงขั้นบนพ่อแม่ของเจ้าบ่าวจะมารอรับเจ้าบ่าว และเจ้าสาวแล้วจูงแขนขึ้นบันได และจูงเข้าห้องนอน ส่วนหาบสิ่งของของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะหาบตามเจ้าบ่าวและเจ้าสาวตามขึ้นไปเก็บไว้บนบ้าน

จากนั้นจึงจัดเตรียมของมาไหว้ผีเรือนที่กะล่อหอง มีลأمฝ่ายหญิงมาคอยบอกกล่าวลأمฝ่ายชายเป็นผู้ตอบและลأمฝ่ายชายเป็นผู้แนะนำเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาวให้ไหว้พ่อแม่พี่น้องของฝ่ายชาย ส่วนฝ่ายเจ้าบ่าว 6 คน คือ เจ้าบ่าว เพื่อนเจ้าบ่าว 4 คนและลأمก็ไหว้ญาติฝ่ายเจ้าสาวที่เจ้าบ่าวยังไม่ไหว้ตอนที่อยู่บ้านเจ้าสาว

ต่อจากนั้นเริ่มทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว ฝ่ายเจ้าบ่าวจะจัดเตรียมเครื่องสู่ขวัญไว้ได้แก่ หัวหมู เท้า ขา หาง กระดุก (ประกอบเป็นตัวหมู ข้ามค้ม ขนมหัน ผลไม้ เหล้า 2 ขวด ชันน้ำ กล้องข้าว ชันหมาก ขวดเหล้าเปล่า 1 ขวด แล้วยำไม้ไผ่จักตอก 1 คู่ปลายตอกแยกจากกันเป็นสองแฉก ไล่ลงไปในขวดที่มีเหล้าเอากาไลแขน 1 คู่ สามปลายตอกเข้าครอบคอขวดไว้ และจุดเทียนชัย 2 ต้นปักคู่กัน เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งเคียงคู่จับตอกที่ปากขวดดึงเข้าหาตัว หมอทำขวัญนั่งตรงกันข้ามกับเจ้าบ่าวเจ้าสาว หมออบรมคู่บ่าวสาวที่ทั้งสองฝ่ายหามาจะเป็นผู้กล่าวคำตอบโต้กัน ส่วนพานขวัญประกอบด้วยจานหมากพลู สายสิญจน์ตัดไว้สำหรับผูกข้อแขนซึ่งพ่อแม่ ญาติพี่น้องทุกคนทั้งสองฝ่ายจะรับขวัญคู่บ่าวสาว ญาติพี่น้องทุกคนจะเอาเงินใส่ในจานขันหมากซึ่งอยู่ในพานขวัญเพื่อรับขวัญคู่บ่าวสาวพร้อมทั้งอวยพรคู่บ่าวสาวเช่น ให้อยู่ดีกินดี อายุมั่นขวัญยืน รักกันมั่นคง สิบปีอย่าเปลี่ยนหน้า สิบฟ้าอย่าเปลี่ยนคู่ให้อยู่กันจนแก่เฒ่า เห็นลูก เห็นหลาน เห็นเหลน

ในพิธีสู่ขวัญหมอขวัญจะร้องเรียกขวัญ ส่วนหมอที่ทำหน้าที่อบรมก็จะร้องเพลง(ขับ) เป็นภาษาโชน โดยที่ผลัดเปลี่ยนสลับกันเรียกขวัญและอบรม เมื่อเรียกขวัญเสร็จเรียบร้อย ขึ้นต่อไปเป็นการเสี่ยงทายที่เรียกว่า “สุดสาแนน” คือต้นเทียนที่จุดไว้ 2 ต้นถ้าสุกสว่างไสวทั้งสองต้น คู่บ่าวสาวก็จะเจริญรุ่งเรืองถ้าเทียนทั้งสองต้นริบหรี่ คู่บ่าวสาวจะทำสิ่งใดไม่เจริญรุ่งเรือง แต่ถ้าเปลวเทียนแฉ่งเข้าเป็นเกลียวก็แสดงให้เห็นว่าทั้งคู่มีความกลมเกลียวไม่ขัดคอกัน แต่ถ้าเปลวเทียนไม่พัดเข้าหากัน แสดงว่าคู่บ่าวสาวต่างคนต่างทำมาหากิน นอกจากนี้ยังทำการเสี่ยงทายอีกว่า เปลวต้นไหนสูงกว่ากันหรือต่ำกว่ากันถ้าเปลวของเจ้าบ่าวสูงหมายความว่าเจ้าบ่าวจะเป็นผู้นำ แต่ถ้าเปลวของเจ้าสาวสูงหมายความว่าเจ้าสาวจะเป็นผู้นำเสี่ยงทายแล้วเป็นอันเสร็จพิธี

จากนั้นหมอขวัญจะมอบเงินให้พร้อมกับผูกข้อมือให้เจ้าบ่าวเจ้าสาว เมื่อหมอขวัญผูกข้อมือแล้วพ่อแม่พี่น้องทุกคนของทั้งสองฝ่ายจะทยอยผูกข้อมือรับขวัญ เป็นอันเสร็จพิธีสู่ขวัญ จากนั้นจึง“กางมุ้ง-ปูเสื่อ” เป็นการกางมุ้งให้คู่บ่าวสาว พี่ชายหรือน้องชายฝ่ายเจ้าสาวจะไปหา “ขอหยัน” หรือ “ขอมุ้ง” เป็นขอที่เกี่ยวกับหุ้มึงและนำเชือกมาผูกกับของมุ้ง(ขอมุ้งนั้นทำด้วยแขนงไม้ไผ่)พี่ชายหรือน้องชายจะมาผูกไว้ 4 มุม และผู้หญิงคนอื่นๆอีก 2 คน เป็นคนที่แต่งงานแล้ว และ仍将อยู่กันด้วยกันเป็นผู้กางมุ้ง โดยหนึ่งในสองคนจะแสดงตัวเป็นผู้ชาย ส่วนอีกคนแต่งเป็นผู้หญิงเหมือนเดิม ทั้งสองคนช่วยกันปูเสื่อด้วย ส่วนพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะช่วยกันนำเงินมาผูกกับหุ้มึงให้ลูกทั้งสองคน คนที่ช่วยกางมุ้งก็แยกเข้าไปนอนในมุ้ง คนที่แต่งเป็นชายถูกสมมติให้เป็นเจ้าบ่าวจะเข้าไปนอนก่อน แล้วคนที่แต่งเป็นหญิงถูกสมมติให้เป็นเจ้าสาวจะตามเข้าไปที่หลัง (คนที่ปูเสื่อ) เจ้าสาวสมมติที่เข้าไปกราบเท้าสามี 3 ครั้ง แล้วดึงผ้ามาห่มให้เจ้าบ่าวสมมติแล้วจึงนอนและดึงผ้ามาห่มให้ตัวเอง โดยเจ้าบ่าวและเจ้าสาวตัวจริงจะนั่งดูอยู่ข้างๆมุ้ง ส่วนคน 2 คน (คนช่วยกางมุ้ง) นั่งอยู่นอกมุ้งจะกล่าวอบรมเจ้าบ่าวเจ้าสาว เช่น อบรมให้เป็นเมียที่ดี ดูแลผัวให้ดี

บูชาข้าว ให้เข้าใจกัน เป็นต้น เมื่ออบรมเสร็จแล้วคนสมมติออกมาให้เจ้าบ่าวตัวจริงเข้าไปนอนในมุ้งก่อนแล้วเจ้าสาวตัวจริงจะเข้าตามทีหลัง เมื่อเจ้าสาวเข้าไปก็จะไปกราบเท้าสามี แล้วดึงผ้ามาห่มให้เจ้าบ่าวและห่มให้ตัวเองถึงจะนอนลงได้

จากนั้นพ่อแม่ฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจึงเอาเงินมาหว่านในมุ้งที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวกำลังนอนตลอดทั้งคืนที่นอนจะหว่านมากน้อยเท่าใดก็ได้ พอหว่านเงินแล้วจะเรียกให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวมาเก็บเงิน ซึ่งทั้งสองจะใช้ไหวพริบว่าใครจะตื่นก่อนตื่นหลังแล้วก็เก็บเงินที่หว่านในมุ้ง เมื่อเก็บเงินได้แล้วฝ่ายเจ้าบ่าวจะมอบให้ฝ่ายเจ้าสาว เมื่อเจ้าสาวได้รับเงินจากเจ้าบ่าวแล้วก็กราบเจ้าบ่าว เป็นอันเสร็จพิธี

สมัยก่อนการแต่งงานของหนุ่มสาวเกิดขึ้นตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ผู้ชายที่ตกลงจะแต่งงานกับผู้หญิงจะต้องมาอยู่ทำนาที่บ้านของผู้หญิง 3 ปี เรียกว่า “สา” แต่ถ้าผู้ชายคนไหนไม่ยอมอยู่บ้านผู้หญิง 3 ปี ก็จะต้องเอาข้าวมาที่บ้านผู้หญิงปีละ 2 เกวียน เพื่อเป็นการชดเชยที่ฝ่ายชายไม่ได้มาทำงานที่บ้านฝ่ายหญิง

ปัจจุบันชาวไทยทรงดำมีพิธีแต่งงานที่แตกต่างจากสมัยก่อน คือ บางครอบครัวที่แต่งงานได้คัดถอนพิธีบางอย่างลงเพื่อให้กระชับ บางคนจัดพิธีแต่งงานตามแบบไทย คือจัดพิธีทำบุญเลี้ยงพระ รดน้ำสังข์ต่อจากนั้นจึงไปไหว้ผีเรือน

การทำพิธีบ้านเจ้าสาวจะมีการรับไหว้ตามปกติ พอเสร็จพิธีบ้านเจ้าสาวแล้วก็จะไปบ้านเจ้าบ่าวเพื่อทำพิธีรับลูกสะใภ้ เมื่อไปถึงบ้านเจ้าบ่าวทั้งสองคนจะเปลี่ยนมาใส่ชุดสี แล้วล้างหน้า ล้างตาและล้างเท้าให้สะอาด ถึงจะขึ้นเรือนได้ พอขึ้นเรือนแล้วจะไปในห้องผีเรือน(กะล่อหอง) ซึ่งเป็นบุคคลที่ล่องลับไปแล้วที่เจ้าบ่าวให้ความเคารพ มีคนนำประกอบพิธี 1 คน เพื่อบอกให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวทำความเคารพ แล้วให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวพูดตามต่อจากนั้นก็บอกลูกที่อาวโสในบ้านนั้นรับลูกสะใภ้ แล้วเรียกชื่อนุคคลต่อไปจนครบ เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีกรรมการทำศพ (บุญต ฆมนุช 2532 : 141)

ชาวโซ่งถือว่าการตายเป็นเรื่องสำคัญมากเมื่อมีการตายคนทั้งหมู่บ้านจะหยุดการทำงานทุกอย่างเป็นการไว้ทุกข์ และช่วยกันจัดการเกี่ยวกับประเพณีงานศพนั้น เรียกว่า “ กำบ้าน กำเมือง ” จะหยุดทอผ้า หยุดทำไร่ไถนา และถือเป็นความโศกเศร้าจนกว่าจะนำศพไปเผาเสร็จแล้วจึงจะทำงานตามปกติได้

ชาวโซ่งนับถือผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว มีความเชื่อว่าคนตายไปเป็นผีแล้วสามารถให้โทษคุณแก่คนเป็นได้ โดยเฉพาะถ้าพ่อแม่ตายลง พ่อแม่นั้นจะต้องเป็นผีเฝ้าเรือนหรือ “ ผีเรือน ” ประจำบ้านต่อไป มีการอัญเชิญให้เป็น “ ผีเอน ” จดชื่อใส่ในบัญชีผีประจำบ้านเรียกว่า

“บีบผีเหือน” แต่ละ ครั้งที่มีการเซ่นอาหารเพื่อเลี้ยงผีเรือนก็จะนำบีบผีเหือนนั้นมาอ่านชื่อแล้วเรียกให้มารับเครื่องเซ่นทีละคนในพิธีเซ่นเรือน ผีที่จะเชิญเป็นผีเรือนได้จะต้องเป็นผีที่ตายดีคือเจ็บป่วยตาย แก่หมดอายุและตายในบ้าน ส่วนผีที่ตายนอกบ้าน ตายโหง และอายุน้อย จะไม่เชิญให้เป็นผีเรือน

เมื่อคนตายใหม่ๆบรรดาญาติพี่น้องจะช่วยกันอาบน้ำศพให้สะอาด จัดแจงแต่งตัวสวมเสื้อใหม่ จะนำเสื้อสีประจำตัวของผู้ตายกลับมาข้างในออกแล้วใส่ให้กับศพ

อาจารย์ถนอม คงยิ้มละมัยได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า “...ชายเสื้อด้านในเย็บดอกรอบตัวเสื้อ ด้านในจะมีลวดลายสวยงามเอาไว้คลุมโลงศพ พาดที่เรือนคนตาย(แป้วเฮว)พับเป็น 4 ชั้น และรอบอก(ฮ้างนม)สำหรับสะใภ้ใช้ในงานเสนหรือเข้าไปปาดตง(เลี้ยงผีเรือนประจำวัน)หากพับตามยาวของเสื้อเอาไว้พาดว่า ในงานแต่งงานที่ญาติผู้ใหญ่ไปร่วมงาน ไม่ต้องใส่ในตัวให้ใช้พาดว่า สาวเข้าร้านนั่งรับประทานอาหารกับแม่คนนอกนั้นใช้ด้านที่มีลวดลายน้อย เรียกว่า “ด้านถูก” หรือ “ลวงดี” ด้านที่มีลายมากเรียกว่า “ด้านโน” หรือ “ลวงปลิ้น” ด้านที่มีลวดลายน้อยใส่ในงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ โยนลูกช่วง เป็นเพื่อนเจ้าสาว เป็นสาวเข้าร้าน(สาวรับใช้แม่คนในงานเสนตั้ง)ยกพานเพื่อนงานเสน และท้ายสุดตัวเองตายก็ใส่ด้านที่มีลายน้อยเพื่อไปเผ้าแณ (บทความเรื่องใส่เสื้อให้ศพเป็นการเข้าใจผิด ผู้เขียนสอบถามหลายจังหวัดที่มีไทยทรงดำก็ได้ความเช่นกัน ที่เขียนว่ากลับด้านในออกมาใส่เสื้อให้คนตายนั้นผิดข้อเท็จจริง เจ้าของภูมิปัญญาของชี้แจง)...”

การยกศพที่ชาวไทยโซ่งเรียกว่า “ซอน” วางบนแคร่ทำด้วยไม้ไผ่ เรียกว่า “จอง” จองนี้จะต้องทำขึ้นในทันทีที่รู้ว่ามีคนตายต้องตัดไม้มาทำไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม เสร็จแล้วนำศพมาวางไว้ได้ชื่อ บ้านตามยาวของชื่อไม่วางขวางชื่อ ซึ่งมีผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายสีขาวหรือสีแดงปูรองยาวไปทางปลายเท้าของผู้ตายแล้วทาบผ้าที่เหลือนั้นมาคลุมตัวศพจากปลายเท้าถึงคอศพ และผ้าอีกด้านหนึ่งคลุมทับศีรษะให้มิด แล้วใช้ไม้กลัดทำด้วยไม้ไผ่กลัดชายผ้าชั้นบนและชั้นล่างให้ติดกัน แล้วสร้าง “เรือนแส” ครอบ เรือนแสมีลักษณะคล้ายมุ้งใหญ่ทำด้วยผ้าขาวหรือทำเป็นม่านล้อมให้รอบก็ได้ เรือนแสนี้จะทำเฉพาะรายที่ฐานะดีเท่านั้น เหนือศพขึ้นไปจะมีราวไม้ไผ่แขวนไว้กับชื่อบ้าน เรียกว่า “ข้าวล่วน” หรือ “ตะพานล่วน” เจ้าของบ้านจะนำเสื้อผ้าของผู้ตายแขวนพาดไว้ นอกจากนี้ยังนำผ้าซึ่งทอไว้ทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้ายมาวางพาด ธรรมเนียมชาวโซ่งถือว่าบ้านใดมีผ้ามากแสดงถึงความขยันและฐานะดี จะต้องนำมาแสดงให้เห็นในงานนี้ด้วยที่ “ข้าวล่วน” นี้ยังมีไข่ดิบห่อข้าวเหนียวแขวนไว้ด้วย ที่ปลายเท้าของศพจะมีเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วยข้าวปลาอาหาร หมากพลู น้ำ ตั้งไว้ การวางศพนี้ถ้าเป็นศพหญิงจะวางไว้ได้ชื่อนอกห้องผีเรือนถ้าเป็นศพชายจะวางไว้ในห้องผีเรือน สมัยก่อนจะตั้งศพไว้ 1 คืน รุ่งขึ้นจึงนำไปเผาปัจจุบันตั้งศพไว้ 2 - 3 คืน นิมนต์พระมาสวดและฉันอาหารเพลเสร็จแล้วเทศน์หน้าศพ ทอดผ้าบังสุกุล ตามแบบ

พระพุทธศาสนา ในสมัยก่อนเมื่อมีศพที่บ้านใดจะต้องก่อกองไฟไว้ข้างบ้านติดกับห้องผีประมาณ 1 วา ให้ลูกทั้งคืน ชาวโชนเรียกว่า “วันแสงไฟเรือน” วันเช่นนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของการตาย คนโชนจึงถือกันว่าอย่าก่อกองไฟไว้ข้างบ้านลักษณะนั้น เพราะไม่เป็นมงคล

วันรุ่งขึ้นเจ้าของบ้านจะต้องไปเชิญหมอปิธีมาทำพิธีโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีศพ เรียกว่า เชื้อย หมอปิธีจะทำพิธีบอกทางให้กับผู้ตาย เพื่อให้วิญญาณเดินทางกลับไปบ้านเกิดเมืองนอน คือเมืองแฉงหรือเมืองฟ้า การบอกทางให้กับผู้ตายนี้เริ่มด้วยหมอปิธีจะนั่งบนม้านั่งต่อหน้าโลงศพ ปักมิดเหน็บหางคมออกจากตัวไว้ข้างหน้าผูกข้อมือด้วยดอกไม้วีไผ่ที่ข้อมือของหมอเอง และที่ข้อมือของญาติลูกหลานทุกคนที่อยู่ในพิธีเป็นเคล็ดว่าผูกให้ขวัญอยู่กับตนมิให้ขวัญตามผีไป หมอปิธีจะอ่านคำบอกทางที่แต่งไว้เป็นคำคล้องจองในสมุดมีความยาวประมาณ 10-12 หน้ากระดาเป็นภาษาโชน เนื้อความในสมุดเป็นการสรรเสริญความดีของผู้ตาย บอกให้เจ้าของขวัญผู้ตายทราบว่า ผู้ตายได้หมดหน้าที่ทางโลกนี้แล้ว ขอให้ขวัญไปอยู่เมืองฟ้าให้ “เถนเข่อ” ผู้สร้างมนุษย์นี้นำขวัญไปสร้างให้ผู้ที่เกิดมาใหม่ต่อไปเสร็จแล้วก็บอกกับผู้ตายให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางไปทีละถิ่น โดยเริ่มออกจากบ้านของตนเอง เช่น จากบ้านเกาะแรด รุ่งขึ้นก็ต้องไปที่ป่าช้าของวัดก่อนเพื่อเผาร่าง เมื่อเผาเสร็จแล้วจึงทำพิธีบอกทางให้เดินต่อไป

เมื่อหมอปิธีบอกทางเสร็จแล้วก็ให้ยกหีบศพหันขวากับซื้อบ้านแล้ววางลงจากนั้นจึงให้ลูกหลานเดินเวียนศพจากซ้ายไปขวา 3 รอบ แล้วเดินออกตรงทางออกนั้นจะมีหมอฟีผู้หญิงเรียกว่า มดหรือหญิงผู้เผ่าถือสวิงซ้อนปลา ทำท่าซ้อนไปมาเพื่อเป็นการช้อนขวัญของผู้เดินวนรอบนั้นไว้มิให้ขวัญเตลิดตามคนตายไป ในสวิงนั้นมีเสื้อผ้าของผู้ที่เดินวนอยู่ด้วย มีญาติผู้ใหญ่คอยยืนรอรับเป็นแถวอยู่ 2 ข้างทางหลายคน ต่างจับมือถือน้ำเช็ดออกมาจากการเดินวนเป็นการรับขวัญให้มาอยู่กับตน อย่าไปอยู่กับพวกผี หลังจากนั้น จึงมีการพักผ่อนและนำอาหารมาเลี้ยงกันในตอนกลางวัน

ตอนบ่ายเป็นการเคลื่อนศพจากบ้านไปยังป่าแหว่ หรือป่าช้า ปัจจุบันคือวัดข้างบ้านวัดไควัดหนึ่งแล้วแต่เหมาะสม ลูกชายของผู้ตายจะต้องโกนผมแล้วโปกผ้าด้วยผ้าขาว ใส่เสื้อคอวีสีขาว ไม่ต่อแขน เรียกว่า ใส่เสื้อตกปกหัวขาว เป็นการไว้ทุกข์

การห้ามศพออกจากบ้านใช้ลูกเขย 4 คน ถ้าบ้านนั้นไม่มีเขยถึง 4 คน ก็จะจ้างผู้อื่นให้ห้ามแทน ใช้เชือกมะนิลาล้อมหุ้มโลงศพและหามด้วยไม้ไผ่เดินไปตามทางจนถึงป่าแหว่หรือวัด ผู้เป็นลูกชายผู้ตายจะถือธงนำหน้า ธงนั้นทำด้วยผ้าทอเองสีขาวหรือแดงขนาดใหญ่ยาว 2 เมตรขึ้นไป ใช้ไม้ไผ่ปลายผ่าซีกดิบตรงกลางย่นเป็นด้ามธงชายตรงดั่งด้วยเศษผ้าขนาด 1 นิ้ว ยาว 12 นิ้ว เป็นริ้วๆ การห้ามศพนี้จะไม่มีกรวางศพลงกับพื้นดินเลยถ้าระยะทางไกลจะมีคนเปลี่ยน เมื่อถึงป่าแหว่แล้วหมอปิธีจะทำการเสี่ยงทายเพื่อขอซื้อที่ดินสำหรับเผาศพเสียก่อนโดยโยนไม้คว่ำหางย ถ้าไม้คว่ำหางยหมดหรือหางยหมดแสดงว่าที่นั้นไม่อนุญาตให้เผา การเสี่ยงทายที่จะสามารถเผาได้คือไม้

จะต้องคว่ำ 1 อัน หาย 1 อัน จึงจะเผาได้หรือแล้วแต่จะเสี่ยงถาม เมื่อได้ที่แล้วจึงช่วยกันถางหญ้า พรวนดินให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมแล้วปักเสา 4 เสา สูงแก่ศีรษะ แล้ววางแคร่หรือจองบนปลายเสาได้จอง จะมีพื้กองไว้เต็ม พิธีเผาจะเริ่มด้วยเชื่อยจะจุดไฟไว้ก่อน แล้วเจ้าภาพจะจุดไฟเป็นคนแรก จากนั้น ญาติมิตรจะจุดไฟตาม ในขณะที่ไฟลุกอยู่นั้น เจ้าภาพจะนำเครื่องใช้ของผู้ตายห่อผ้าแล้วโยนข้าม กองไฟให้คนอื่นอีกฝ่ายหนึ่งรับไว้ โยนไปโยนมา 3 ครั้ง เรียกว่า โยนของหน้ากองไฟ เป็นการ อุทิศของใช้ให้ผู้ตาย แจกที่ไปร่วมพิธีก่อนจะกลับบ้าน ได้จะต้องให้หมอผีชักไฟออกก่อน คือ หมอ จะดึงพื้จากกองไฟมา 1 ดุ้น เพื่อสมมติว่าดึงขวัญของคนเป็นกลับมาผู้ตายจะมีมิดได้หรือขวานติด ตัวไปด้วย เพื่อช่วยกันตัดไม้ให้เป็นสถานที่เผาศพ ส่วนหญิงจะมีมิดเล็กติดมือไปด้วย เพื่อสำหรับ ตัดไม้เสียบชีได้ นอกจากนั้นยังมีโบราณคดียื่นหูไว้กันผีอีกด้วย การแต่งตัวของหญิงที่ไปร่วมงาน ศพนี้นิยมใส่เสื้อสีดำตามแบบของโซ่ง

วันรุ่งขึ้นเป็นวันเก็บกระดูกและส่งของเครื่องใช้ให้ศพ เช่นสร้างพาหนะให้ไปเมืองฟ้า สร้างเรือนแก้วให้อยู่และส่งเสื้อผ้าเครื่องใช้ให้ไปใช้ พิธีเริ่มด้วยชาวบ้านจะช่วยกันสร้างสิ่งของ ต่างๆเพื่ออุทิศให้ผู้ตายดังนี้

1. ชง ทำด้วยผ้าทอสีขาวและสีแดง เป็นผ้าไหมและผ้าฝ้ายทั้งผืน ผูกติดกับปลายไม้ ไม้ซึ่งผ่าปลายและใช้คิบบินชงไว้ ปลายชงตกแต่งด้วยริ้วเศษผ้าสีต่างๆ กันชงยาวประมาณ 2.5 เมตรและ 1.50 เมตร มีจำนวนไม่น้อยกว่า 4 - 5 อัน ชงผ้านี้ถ้าผู้ตายมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ผ้าชงจะยาว มากบางผืนยาวถึง 10 เมตรก็มี ชงนี้มีไว้ให้ผู้ตายเกาะชงไปเมืองฟ้า

2. เสาหลวง เป็นต้นเสาขนาดเท่านองยาวประมาณ 2 เมตร ที่ปลายเสาจะทำเป็นตัว หงส์ แกะสลักด้วยไม้และตกแต่งด้วยเศษผ้าสีเพื่อใช้เป็นพาหนะให้ศพที่เป็นเพศชายขี่ไปเมืองฟ้าแต่ ถ้าผู้ตายเป็นเพศหญิงปลายเสาหลวงนี้จะทำเป็นปลีมีลักษณะเป็นท่อนไม้ยาว 1 สอก ทรงกระบอก ที่ปลายมีห่อหมากพลูและเงินบาทห่อใบตองผูกติดไว้รอบๆปลี ตกแต่งด้วยเศษผ้าสีแดงเหลือง และ ขาว เป็นริ้วๆรอบๆปลายเสาทำเป็นกลีบด้วยไม้ไผ่ซี่กประมาณ 6-8 แฉกถ่างให้กางออกคล้าย ดอกไม้บาน

3. เรือนแก้ว ทำด้วยกระดาษและเศษผ้าไหม เป็นลักษณะของบ้านเรือนไทยคล้ายศาล พระภูมิวางอยู่บนพื้นกระดานและมีริ้วรอบ 4 ด้าน ตกแต่งด้วยเศษผ้าริ้วสีต่างๆเช่นเดียวกันสำหรับ เป็นบ้านเรียนให้ผู้ตายไปอยู่ในเมืองฟ้า

4. ร่ม ทำด้วยไม้ไผ่ กระดาษและผ้าสีต่างๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณไม่ต่ำกว่า 1 ฟุต มีลักษณะคล้ายกลดผูกติดกับปลายเสาหลวง

5. บ้าน บ้านที่สร้างอุทิศให้กับผู้ตายนี้จะสร้างขึ้นเป็นบ้าน 4 เสา ขนาดกว้าง 1 ศอก ยาวศอกคืบ โครงสร้างทำด้วยไม้ไผ่มัดด้วยจาก อย่างไม่ประณีตเสาบ้านสูง 1 เมตร มีรั้วรอบบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องเตรียมส่วนต่างๆของบ้านให้พร้อมแล้วไปสร้างที่ป่าแหว่ หรือ ป่าช้า

สิ่งของที่เตรียมไว้ทั้ง 5 อย่างนี้ จะนำมาวางแทนที่โลงศพเพื่อเตรียมไว้สำหรับพิธีส่งผีในตอนเช้า การเก็บกระดูกนั้นหมอปิธีและญาติจะไปยังป่าแหว่ในตอนเช้าตรู่ก่อน เมื่อกลับมากินข้าวเช้าแล้วจึงจะขนของที่จะอุทิศให้ศพไปป่าแหว่อีกครั้งหนึ่ง หมอปิธีจะนำกระดูกที่เผาแล้วทั้งหมดมาลาดแล้วล้างน้ำให้หมดเถ้านแล้วจัดเรียงเป็นรูปร่างคนใหม่ การหยิบกระดูกออกจากกองเถ้านี้ ทั้งหมอปิธีและญาติของผู้ตายจะไม่หยิบด้วยมือ แต่จะใช้ต้นอ้อยจักให้มีขนาดเล็กเท่าตะเกียบ 2 อัน คีบกระดูกออกจากกอง ชาวโซ่งถือว่าถ้าใช้มือหยิบแล้วนั้นจะปลูกพืชผักจะไม่ได้ผลดี เรียกว่ามือร้อน เมื่อได้กระดูกมาต่อกันเป็นรูปคนทั้งตัวแล้ว หมอปิธีจะนำอาหารควมามี หมู ไก่ ข้าว เหล้า เป็นต้นมาเช่นเสร็จแล้วจึงเดินทางกลับบ้านเพื่อเตรียมที่จะทำบุญอุทิศต่อไป

ความแตกต่างระหว่างประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร

ผู้ศึกษาได้ทำการเปรียบเทียบวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมที่ได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ทำการศึกษาไว้ในสถานที่ต่างๆ เช่น จังหวัดเพชรบุรี นครปฐม และจังหวัดใกล้เคียง ที่กล่าวมาค้น กับวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำที่ได้พบเห็นในหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร โดยอาศัยการสอบถามพูดคุยกับผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมมาก่อน ซึ่งมีข้อปฏิบัติที่แตกต่างดังต่อไปนี้

ความเชื่อของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร

ชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรยังมีความเชื่อที่เหมือนกันกับชาวไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี คือ มีความเชื่อเรื่องผี และแถน โดยผีแถนหรือผีฟ้า เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า เป็นผีที่ใหญ่กว่าผีทั้งปวง มีอำนาจคลั่งคลานให้ดีและร้ายสามารถกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ ความเชื่อผีบ้านผีเมืองของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรก็ยังมีอยู่ จะเห็นได้จากการที่แต่ละหมู่บ้านจะมีศาลพ่อปู่ที่เชื่อกันว่าช่วยคุ้มครองหมู่บ้านให้ปลอดภัยเป็นหลักชัยของหมู่บ้าน และจะมีประเพณีเลี้ยงศาลพ่อปู่กันในวันเดือน 5 – 6 ของทุกปี และในแต่ละหมู่บ้านก็จะเลี้ยงศาลพ่อปู่ไม่ตรงกัน ในการประกอบพิธีเลี้ยงศาลพ่อปู่ก็จะมีผู้ประกอบพิธี คือ เจ้าจำ ความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษก็ยังคงมีอยู่ โดยแต่ละบ้านจะมีพื้นที่เฉพาะในตัวบ้านที่จัดสรรไว้เพื่อเป็นที่สถิตของเหล่าดวงวิญญาณบรรพชนที่ละสังขารจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก เพื่อให้ท่านเหล่านั้นปกป้องบ้านเรือนและคนในครอบครัวให้อยู่สุขสบาย ผู้ชายของแต่ละครอบครัวต้องทำการสืบทอดบรรพบุรุษถ้าครอบครัวใดมี

ลูกชายมากกว่า 2 คนก็จะให้ลูกชายคนโตเป็นผู้สืบผิต่อไป ความเชื่อเรื่องผีป่า ผีนา ผีเจ้าที่ และผีที่ไม่ดีก่อความเดือนร้อนให้โทษ เช่น ผีเกือก ผีโพง ผีที่เสียชีวิตไม่ดี เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ยังคงมีอยู่ สำหรับความเชื่อเรื่องผีต่างๆจะมีทุกกลุ่มชนไม่เฉพาะแต่ชาวไทยทรงดำ เพียงแต่จินตนาการและการเรียกชื่อผีอาจมีความแตกต่างกันเท่านั้น ส่วนความเชื่อเรื่องขวัญ ยังพอมีชาวไทยทรงดำจำนวนหนึ่งที่ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ เช่น การสู่ขวัญเด็กอ่อน การเรียกขวัญ การแบ่งขวัญ เป็นต้น ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำขวัญ แบ่งขวัญ ก็ยังมีชีวิตอยู่ ชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรนอกจากจะถือผีและยังมีการนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กันไปด้วย ชายชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่จะผ่านการอุปสมบทตามประเพณีแล้วแทบทั้งนั้น

พิธีเสนเรือนในโอกาสต่างๆ

พิธีเสนปีซึ่งเป็นพิธีที่ต้องอาศัยหมอเสนปี หรือหมอมนต์มาทำพิธี เช่น พิธีเสนตั้งบั้งหนอ พิธีเสนตัว เสนฮับมด เป็นต้น จากการสอบถามผู้ที่สูงอายุในหมู่บ้าน ปรากฏว่าไม่มีทำกัน เพราะเป็นพิธีที่ยุ่งยากและเป็นเรื่องใหญ่ ต้องฆ่าสัตว์ใหญ่ คือฆ่าควายมาเช่น ประกอบกับในอดีตหมอมนต์ หรือพ่อมดในจังหวัดชุมพร ไม่มี เวลาจะประกอบพิธีต้องไปเชิญมาจากจังหวัดเพชรบุรี ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก จึงไม่มีใครปฏิบัติ พิธีเสนเรือนอันเกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีที่เป็นแม่มด เช่น เสนสะเดาะเคราะห์ เสนกวัดกว้าย เสนแผ้วเสือน เป็นต้น ได้หมดไปแล้วทั้ง 3 หมู่บ้าน สาเหตุจากการที่ขาดผู้สืบทอด ในปัจจุบันมีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีกรรมคือเจริญพระพุทธมนต์แทน แต่พิธีเสนเรือนที่มีหมอเสนเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน สำหรับข้อปฏิบัติของหมอเสนและขั้นตอนบางอย่างในพิธีกรรมก็มีความผิดเพี้ยนแตกต่างกันออกไป เช่น การเหยียบจันบันได หมอเสนเรือนบางคนกล่าวว่า หมอเสนเรือนเวลาไปเสนเรือนบ้านเจ้าภาพขณะขึ้นบันไดไม่ควรเหยียบจันบันไดขั้นสุดท้าย จะต้องข้ามไปเสีย ในขณะที่หมอเสนเรือนบางคนกล่าวว่า ในขณะที่ขึ้นบันไดไม่ควรเหยียบบันไดขั้นแรกให้ข้ามไปเสีย เป็นต้น ขั้นตอนขณะทำพิธีกรรมก็จะแตกต่างกันไปบ้างเพียงเล็กน้อย

ประเพณีอินกอนและประเพณีกินดอง

ประเพณีกินดองหรือการแต่งงานของชาวไทยทรงดำ เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากการอินกอน เพราะว่าการอินกอน เป็นประเพณีที่นำไปสู่ความใกล้ชิดสนิทสนมกันของหนุ่มสาวชาวไทยทรงดำ และเป็นประเพณีที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้มีกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้หนุ่มสาว มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ได้แก่ กิจกรรม “อยู่ขวง” เป็นกิจกรรมที่หญิงสาวชาวไทยทรงดำกลุ่มหนึ่งมานั่งปั่นฝ้าย เย็บปักถักร้อย ดำ

ข้าว เป็นต้น และชายหนุ่มที่มีความสนใจในตัวหญิงสาวก็จะไปนั่งสนทนากับหญิงสาว เป็นการศึกษาพฤติกรรม และอุปนิสัยของแต่ละฝ่าย ชายหนุ่มและหญิงสาวจะมีความรักใคร่ชอบพอกันจะต้องคบหาดูใจกันมาเป็นระยะเวลาพอสมควร สำหรับกฎเกณฑ์ของการแต่งงานของชาวไทยโซ่ง มีระบบและขั้นตอนที่ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยอาศัยภูมิปัญญาที่ได้ถูกถ่ายทอด และสั่งสมมาเป็นระยะเวลานาน เป็นประเพณีที่ต้องเตรียมตัวตั้งแต่ยังไม่แต่งงานไปจนถึงการแต่งงานแล้ว โดยมีการไปมาหาสู่กันระหว่างครอบครัวฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เปรียบเสมือนการคบหาดูใจกันว่าจะอยู่กันได้นานหรือไม่รายละเอียดดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ในปัจจุบันการอื่นก่อน การเล่นลูกช่วง หมดไปจากหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน คงเหลือไว้แต่การฟ้อนแคน ซึ่งได้ทำการอนุรักษ์ไว้ โดยจัดเป็นงานประเพณีของแต่ละหมู่บ้าน มีการจัดงานเพียงวันเดียวโดยผู้ที่มาร่วมฟ้อนแคนจะเดินทางมาจากจังหวัดต่างๆ เช่น เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม เป็นต้น จุดประสงค์เพื่อเป็นการพบปะไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้องต่างจังหวัด อาศัยกิจกรรมเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ ส่วนประเพณีกินดองหรือการแต่งงานตามประเพณีของชาวไทยทรงดำ พบว่ายังมีบางบ้านจัดอยู่ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เช่น ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง อาจจะไม่ใช่ชาวไทยทรงดำ ซึ่งมาแต่งงานกับชาวไทยทรงดำ บางบ้านเพียงแค่มาไหว้ผีเรือนไหว้พ่อแม่ ไม่ต้องจัดงานเป็นทางการก็มี ส่วนเครื่องประกอบในพิธีและขั้นตอนในพิธีกรรมต่างยังคงอาศัยรูปแบบจากจังหวัดเพชรบุรี อาจจะมีผิดเพี้ยนไปบ้าง เช่น การแต่งงานของผู้ท้าวต้องใช้เพื่อนเจ้าบ่าว 8 คน แต่ที่พบมีเพียง 4 คน เป็นต้น

พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพ

พิธีกรรมเกี่ยวกับศพ เป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนไปจากเดิมเช่นเดียวกัน ถ้าบ้านใดมีการตาย ผู้ที่รู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีก็จะช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของที่ประกอบในพิธี มีการอาบน้ำศพ สวมเสื้อฮีให้กับผู้ตาย เตรียมสิ่งของใส่ไว้ในโลงศพ เช่น มะกอนกิ่ง สำหรับให้ผู้ตายนำไปฝากญาติพี่น้องที่ปรโลก และจะบรรจุศพลงในโลง แล้วตั้งบำเพ็ญกุศล นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรมตามแบบพระพุทธศาสนา และนำศพไปเผาที่วัด (บางบ้านทำการฌาปนกิจที่บ้าน) สำหรับญาติพี่น้องจะมีการไว้ทุกข์โดยการนุ่งผ้าสีขาวหรือผ้าด้ายดิบสีขาว ใช้ผ้ามาโพกศีรษะลักษณะคล้ายคนจึน ในกรณีที่ผู้ตายอายุไม่มากก็ไม่นิยมทำ ส่วนการทำศพแบบดั้งเดิมของผู้ที่ทำหน้าที่ “เข็ย” คือทำหน้าที่บอกทางดวงวิญญาณให้ไปสู่สรวงสวรรค์ และทำหน้าที่เสนเรือน หรือเอาผีจึนเรือนหมดไปจากหมู่บ้าน ในปัจจุบันหน้าที่จัดการศพเป็นหน้าที่ที่ทำหรือจัดการกันเอง การเผาสิริระร่างกายของผู้ที่มีอายุมากคือตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไปนิยมเผาในพื้นที่ของตนเอง ส่วนผู้มีอายุน้อยจะนำไปเผาที่วัด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของผู้ที่เป็นญาติพี่น้อง หลังจากเผาสิริระร่างกายแล้ว กระดูกก็จะเก็บ

ไปไว้ที่บ้านส่วนที่เหลือใส่หม้อดินฝังเอาไว้ การทำบ้านเรือนให้ผู้ตายก็จะสร้างหลังเล็กๆบนที่ที่ฝังหม้อบรรจุกระดูกของผู้ตาย โดยส่วนประกอบก็จะมีธง(จาวอน) ปานแลงปานงาย เป็นต้นแต่จะมีลักษณะที่เล็กลง ไม่นิยมทำเสาหลวง และไม่มีปรากฏว่านำเสื้อผ้าของผู้ตายไปไว้ที่บ้านซึ่งสร้างไว้ให้กับผู้ตาย แต่จะเป็นการโยนข้ามโลงศพ 3 ครั้ง ถ้ามีผู้ที่จะนำไปใช้ก็มอบให้ไปใช้ ส่วนการเชิญผีขึ้นเรือนก็ยังไม่กำหนดวัน ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมก็จะเป็น “เข็ญ” แต่จะเป็นหมอเสนเรือนแทน

พิธีกรรมต่างๆของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรเป็นพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดมาจากจังหวัดเพชรบุรีโดยคนไทยทรงดำที่นี้ถือว่า จังหวัดเพชรบุรีเป็นบ้านใหญ่เมืองใหญ่ต้องยึดถือหลักเกณฑ์จากของเดิม แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงของสภาพการเป็นอยู่ทำให้บางสิ่งบางอย่างเปลี่ยนไปตามสภาพภูมิศาสตร์ แหล่งที่ทำกิน ตามวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ที่ตนได้เข้ามาอาศัยอยู่ ทำให้สังคมของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพรเปลี่ยนไป

บทที่ 5

การวิเคราะห์ข้อมูล

บทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม เรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพรซึ่งได้จัดลำดับหมวดหมู่ไว้ในบทที่ 4 ซึ่งเป็นการกล่าวถึงสภาพทั่วไปของจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน และได้กล่าวถึงประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีการนำเสนอรายละเอียดและสาระสำคัญ โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนให้มากยิ่งขึ้น และเพื่อประกอบการพิจารณาในการตีความหมายข้อมูลในการวิจัย ผู้วิจัยจึงทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนแต่ละท่านโดยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์หมอเสนเรือน ในหมู่บ้านของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านคอนรวบ หมู่บ้านคอเตี้ย และหมู่บ้านบางหลง ปัจจุบันในหมู่บ้านชาวไทยทรงดำทั้ง 3 แห่งมีหมอเสนเรือนจำนวน 7 คน สำหรับภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนแต่ละคนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประวัติหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านบางหลง

1.1 นายเสต ยอดทอง หมอเสนาเรือนผู้ตัวชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านบางหลง เป็นชาวหมู่บ้านบางหลงโดยกำเนิด เกิดเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2483 บิดาชื่อนายหยอด ยอดทอง มารดาชื่อนางวัน ยอดทอง มีพี่น้อง 5 คน เป็นชาย 3 คน เป็นหญิง 2 คน นายเสต ยอดทอง เป็นบุตรคนที่ 3 อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อายุ 68 ปี มีอาชีพทำสวน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนวัดบางหลง มีบุตรชาย 3 คน เสียชีวิต 1 คน ภรรยาเสียชีวิตแล้วตั้งแต่อายุ 52 ปี บิดาของนายเสต ยอดทอง เสียชีวิตตั้งแต่อายุ 72 ปี ในขณะที่หมอเสตมีอายุได้ 40 ปี ลักษณะบ้านของนายเสต ยอดทอง มีลักษณะก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น ครึ่งบนเป็นไม้ เป็นห้องนอนและเป็น “กะล่อห้อง” สำหรับเป็นที่เก็บอัฐิบรรพบุรุษและเป็นที่ไว้หิ้งบูชาครูหมอเสนาเรือน ครึ่งล่างก่ออิฐกันเป็นห้อง สำหรับไว้ทำครัว และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ภายในบ้านมีข้าวของเครื่องใช้และเครื่องอำนวยความสะดวกหลายอย่าง ได้แก่ โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เป็นต้น ปัจจุบัน นายเสต ยอดทอง อยู่กับบุตรชายคนเล็กเพียง 2 คน ส่วนบุตรชายอีก 1 คนไปทำงานที่กิโล 30 บ้านห้วยทรายขาว ตำบลวังใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีอาชีพทำสวนยางพาราโดยปลูกยางพาราบนเนื้อที่ประมาณ 50 - 60 ไร่ ลักษณะอุปนิสัยของนายเสต ยอดทองเป็นคนร่าเริง อารมณ์ดี มีอัธยาศัยดี ยึดมั่นในประเพณีของชาวไทยทรงดำ เข้ากับคนทั่วไปได้ง่าย บริเวณรอบบ้านของนายเสต ยอดทอง มีความร่มรื่นและมีพืชจำพวกมะพร้าวและปาล์มน้ำมันเป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกไว้เพื่อเป็นรายได้ให้กับครอบครัว ปัจจุบันนายเสต ยอดทองได้ประกอบอาชีพทำสวนโดยมีสวนอยู่ที่กิโล 30 ตำบลวังใหม่ บ้านห้วยทรายขาว อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นที่เดียวกับที่บุตรชายของตนได้ไปตั้งรกรากไว้ หมอเสต ยอดทอง ทำสวนกาแฟและสวนทุเรียน โดยปลูกกาแฟสลับกับทุเรียนซึ่งปัจจุบันมีต้นกาแฟประมาณ 1,000 ต้น

ภาพที่ 8 นายเสต ยอดทอง หมอเสนาเรือนแห่งบ้านบางหลง

นอกจากนี้ยังได้ปลูกต้นทุเรียนพันธุ์หมอนทองประมาณ 200 ต้น บนเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ บ่อยครั้งที่นายเสต ยอดทองจะไปทำงานอยู่ที่สวนของตนเองและกลับมายังบ้านบางหลังทุกวันที่ 1 และวันที่ 16 ของทุกเดือน

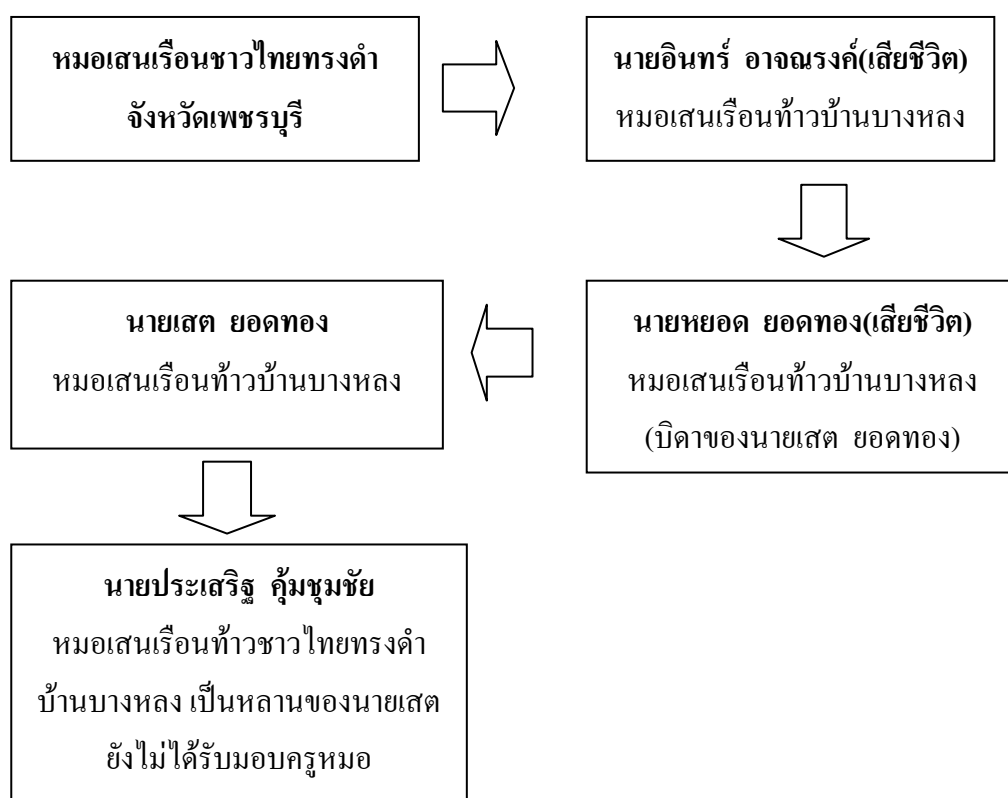
นายเสต ยอดทองได้เรียนรู้และพบเห็นเกี่ยวกับพิธีเสนเรือนจากบิดาโดยวิธีการสังเกตจดจำและรับรู้มาตั้งแต่เด็ก เพราะบิดาของท่านเป็นหมอเสนเรือนเช่นเดียวกัน นายเสต ยอดทองจึงได้รับรู้และซึมซับรับเอาประเพณีและพิธีกรรมนี้มาตั้งแต่เยาว์วัย ประกอบกับวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำในสมัยนั้นยังเป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลี้ยงชีวิต ความเชื่อเรื่องผีและขวัญจึงมีความเหนียวแน่น ก่อเกิดเป็นประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติกันอย่างไม่ขาดสาย เมื่ออายุได้ประมาณ 17 - 18 ปีได้เริ่มเรียนเกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรือนอย่างจริงจัง โดยวิธีการจดบันทึกจากตำราของบิดาโดยตัวหนังสือที่ท่านได้จดบันทึกในสมัยนั้นยังคงเป็นตัวหนังสือหรือตัวอักษรของไทยทรงดำ แล้วนำไปท่องจำ เวลาไปทำงานในไร่นาหรือทำกิจกรรมอย่างอื่นก็จะท่องหนังสือหรือตำราเกี่ยวกับพิธีเสนเรือนไปด้วย และในช่วงที่เรียนอยู่ก็ได้ออกไปช่วยเป็นลูกมือให้กับบิดาของตน โดยเป็นผู้ช่วยหมอเสนให้กับบิดา ช่วยหยิบ ช่วยส่งของ และทำอย่างอื่นแล้วแต่บิดาจะสั่ง ในช่วงที่ปฏิบัติงานกับบิดานั้นได้รับการอบรมสั่งสอนแนะนำจากบิดาหลายครั้งหลายหน และได้เฝ้าสังเกต ฟังหัด ทดลองปฏิบัติอยู่เป็นเวลาประมาณ 1 ปี จนชำนาญจนคล่องแคล่ว

นายเสต ยอดทอง ได้เริ่มทำพิธีเสนเรือนด้วยตนเองอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกเมื่ออายุประมาณ 20 ปี โดยได้ไปรับมอบหิ้งครุหมอ หรือยกครุจากบิดาของตน คือนายหยอด ยอดทอง การมอบครุต้องนำดอกไม้ธูปเทียน หมากพลูไปบอกกล่าว และนำมาทำหิ้งไว้เพื่อบูชา ที่ “กะลือห้อง” ก่อนที่จะออกไปเสนเรือนแต่ละครั้งต้องระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่อยู่บนหิ้งเสมอ และจะต้องออกซื้อเจ้าที่เจ้าทางที่ปกป้องคุ้มครองรักษาหมู่บ้าน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ ผู้ที่จะประกอบพิธีกรรมได้นั้นจะต้องมีเสื้อซึ่งได้รับมอบจากครูอาจารย์ที่ตนได้เล่าเรียนมาหรือจะไปซื้อหาหรือตัดเองก็ได้ โดยทำจากผ้าฝ้ายสีแดง และมีดหมอ เป็นเครื่องหมายแห่งความสำเร็จ สามารถออกไปทำพิธีเสนเรือนได้แล้ว ในการทำพิธีเสนเรือนในแต่ละครั้งหมอจะต้องสวมเสื้อผ้าไหมสีแดง และมีดหมอถือไปด้วยทุกครั้ง เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับหมอเสนเรือนที่เป็นท้าว

1.2 นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านบางหลง เป็นชาวหมู่บ้านบางหลงโดยกำเนิดอยู่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 9 ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร บิดา ชื่อนายสุข คุ่มชุมชัย มารดาชื่อนางรวัย คุ่มชุมชัย ปัจจุบันนายประเสริฐ คุ่มชุมชัยมีอายุ 61 ปี นายประเสริฐ เป็นบุตรคนโตของครอบครัว จากพี่น้อง 12 คน ปัจจุบันเหลือ 11 คน เสียชีวิตไป 1 คน แต่เดิมครอบครัวของนายประเสริฐมีอาชีพทำนาทำสวนเลี้ยงครอบครัวต่อมาจึง

อยู่เสมอ และหลังจากที่ท้องจำได้แล้ว ได้ออกไปเรียนรู้โดยวิธีการปฏิบัติจริง โดยได้ออกไปทำพิธี
เสนเรือนกับนายเสต ยอดทอง จนถึงปัจจุบันจำนวน 7 – 8 ครั้ง โดยนายเสต ยอดทองจะมา
ชักชวนตนไปด้วยเสมอ ไม่ว่าจะออกไปงานเสนเรือนที่ใด นายเสต ยอดทองก็ต้องชักชวนนาย
ประเสริฐไปด้วยทุกครั้ง

**แผนผังลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือน
ของนาย เสต ยอดทอง และนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย**

แผนภาพที่ 3 แผนผังแสดงสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือนของนายเสต ยอดทอง
และนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย

ที่มา : นายเสต ยอดทอง, นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย หมอเสนเรือนชาวบ้านบางหลง.
สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2550.

2. ประวัติหมอเสนอเรียนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านดอนรวบ

2.1 นายจำรูญ เทวบิน หมอเสนอเรียนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านดอนรวบ เป็นชาวหมู่บ้านดอนรวบ เกิดที่บ้านดอนเมมา บ้านเลขที่ 62/1 หมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร นายจำรูญ เทวบิน เป็นบุตรของ นายแล นางไม เทวบิน ปัจจุบันมีอายุ 49 ปี ได้แต่งงานมีครอบครัวแล้วและมีบุตร 4 คน โดยมีบุตรสาว 2 คน และบุตรชาย 2 คน มีอาชีพ ทำกสิกรรม และรับจ้าง ลักษณะบ้านของท่านเป็นบ้านสองชั้นก่ออิฐถือปูนชั้นบนเป็นไม้ โดยการตั้งบ้านเรือนไม่ห่างจากบ้านของมารดาและบิดามากนัก บริเวณรอบบ้าน มีต้นมะพร้าวและต้นไม้อื่นๆ สำหรับนำมาบริโภคและค้าขายเป็นพืชเศรษฐกิจ ลักษณะนิสัยของหมอจำรูญ เป็นคนพุดน้อย ครุ่นใจ เป็นกันเอง

สาเหตุที่เข้ามาเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับการเป็นหมอเสนอเรียนและพิธีกรรมเสนอเรียน โดยได้รับการชักชวนจากหมอศรี หรือนายสมศรี เทวบิน ผู้เป็นอาของตน ได้ขอร้องให้เรียน โดยตนเองไม่ค่อยเต็มใจที่จะเรียนนัก ครั้งแรกหมอศรีผู้เป็นอาจารย์ให้คนมาบอกมาให้ไปหา แต่ตนก็ไม่ได้ไป พอครั้งที่ 2 ก็ให้คนมาตามตนเองอีกครั้ง ตนเองจึงไปและได้รับการร้องขอให้เรียนเพื่อทำการสืบทอดการเป็นหมอเสนอเรียน หมอสมศรีเป็นห่วงว่า ผู้ที่จะประกอบพิธีหมอเสนอเรียนจะสูญหายไปจากหมู่บ้าน เพราะไม่ค่อยมีใครสนใจที่จะเรียน จึงได้มอบให้นายจำรูญ เทวบิน เรียนไว้เพื่อสืบทอดขนบธรรมเนียมนี้ให้คงอยู่ต่อไป

ภาพที่ 10 นายจำรูญ เทวบิน หมอเสนอเรียนแห่งบ้านดอนรวบ

ลักษณะขั้นตอนและวิธีการเรียนรู้การเป็นหมอเสนอเรียน ในระยะแรกนายจำรูญได้ไปจดบันทึกตำราบทเสนอเรียน จากนายสมศรี เทวบิน ผู้เป็นอาจารย์ โดยได้จดบันทึกเป็นภาษาไทย ได้นำมาท่องจำ โดยทำการเรียนและท่องจำไปเรื่อยๆ ไม่ว่าเวลาไหน ขณะทำงานในไร่ นา หรือเวลาว่าง ก็หัดท่องจำบทความเกี่ยวกับพิธีเสนอเรียน และตนเองก็หมั่นไปมาหาสู่กับอาจารย์ มีข้อสงสัยใดๆก็สอบถามวิธีการขั้นตอนการทำพิธีเสนอเรียน จากอาจารย์อยู่ตลอดเวลา หมอสมศรีผู้เป็น

อาจารย์ก็ได้แนะนำพร่ำสอนให้ ทำเช่นนั้นอยู่ประมาณ 1 ปี ในช่วงระยะเวลาที่อาจารย์มีชีวิตอยู่นายจำรูญ เทวบิน ไม่ได้ออกไปฝึกหัดและปฏิบัติงานกับอาจารย์ของตนเองเลย

นายจำรูญ เทวบิน ได้เริ่มทำพิธีเสนเรื่อนเป็นครั้งแรกเมื่ออายุได้ 48 ปี โดยครั้งแรกได้เสนเรื่อนของนายพาย พนาลัย นายจำรูญกล่าวว่า

...ตอนแรกก็ไม่กล้าทำหรอกแต่เมื่อนายพาย พนาลัยได้มาบอกให้ทำและย้ำอีกว่า “ถ้าไม่ทำเลยก็จะไม่เคย” ที่นี้อาจารย์ก็เลยสั่งเอาไว้ว่า “ถ้าเจ้าของบ้านยอมรับก็ทำได้” จึงได้ลงมือทำ... (จำรูญ เทวบิน 2550)

ในปี 2550 นายจำรูญได้ทำการประกอบพิธีกรรมเสนเรื่อนให้กับชาวบ้านเกือบ 10 หลังคาเรือนแล้ว ในช่วงระยะการเสนเรื่อนใหม่ๆ หมอจำรูญได้ชักชวนให้นายอำนาจ แสงทองไปกับตนด้วยเพราะว่านายอำนาจได้ออกติดตามนายสมศรีผู้เป็นอาจารย์ไปทำการประกอบพิธีเสนเรื่อนบ่อยครั้ง และในตอนนั้นนายอำนาจ แสงทองยังไม่สามารถประกอบพิธีเสนเรื่อนได้ เพราะอายุยังไม่ถึงเกณฑ์

...หมอน้อย(อำนาจ แสงทอง)ยังทำไม่ได้ หมอน้อยยังไม่ถึงเกณฑ์ อายุยังไม่ถึงเกณฑ์ คนที่เมืองเพชรบุรี เขาบอกว่า อายุยังไม่ถึง 30 อย่าเพิ่งออก...(จำรูญ เทวบิน 2550)

2.2 นายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรื่อนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านคอนรวบ เป็นชาวบ้านคอนรวบ เกิดที่บ้านคอนรวบ บ้านเลขที่ 24 หมู่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร บิดาชื่อ นายสุธรรม แสงทอง มารดา ชื่อ นางปราณี แสงทอง อายุ 28 ปี ปัจจุบันประกอบอาชีพ รับราชการ เป็นเจ้าหน้าที่แผนกจัดเก็บรายได้ ขององค์การบริหารส่วนตำบลตำบลบางหมาก การศึกษาจบ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง(ปว.ส.) นายอำนาจ แสงทอง อยู่กับครอบครัวที่ประกอบไปด้วย ยาย คือ นางวุ่น เทวบิน และญาติๆประกอบไปด้วย น้ำ อา ส่วนมารดาเสียชีวิต ลักษณะบ้านของนายอำนาจ แสงทอง เป็นบ้านชั้นเดียว ตั้งอยู่ติดถนนสายบ้านหนองทองคำ – สี่แยกทุ่งคา ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมของชาวบ้านที่เดินทางไปมาระหว่างตัวเมืองกับหมู่บ้าน ชีวิตในวัยเยาว์ ของนายอำนาจ แสงทอง ได้เรียนรู้และรู้จักประเพณีไทยทรงดำมาตั้งแต่เด็กๆ เพราะเคยได้ไปงานเสนเรื่อนกับยายบ่อยๆ ได้เห็นและได้สัมผัสวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำที่เป็นไปในขณะนั้นทุกวัน เกิดความสงสัยและอยากเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีของชาวไทยทรงดำ นายอำนาจ แสงทองได้ศึกษาเล่าเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนวัดคอนรวบ และได้เข้าไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยเทคนิคชุมพร ในตัวเมืองชุมพร จนจบการศึกษา ปวส. และช่วงชีวิตหนึ่งก็ได้ออกไปทำงานยังต่างจังหวัดอยู่ 2 - 3 ปี จึงได้กลับมาอยู่ที่บ้านคอนรวบ และได้สมัครเข้าทำงานที่ องค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลบางหมากจนถึงปัจจุบัน

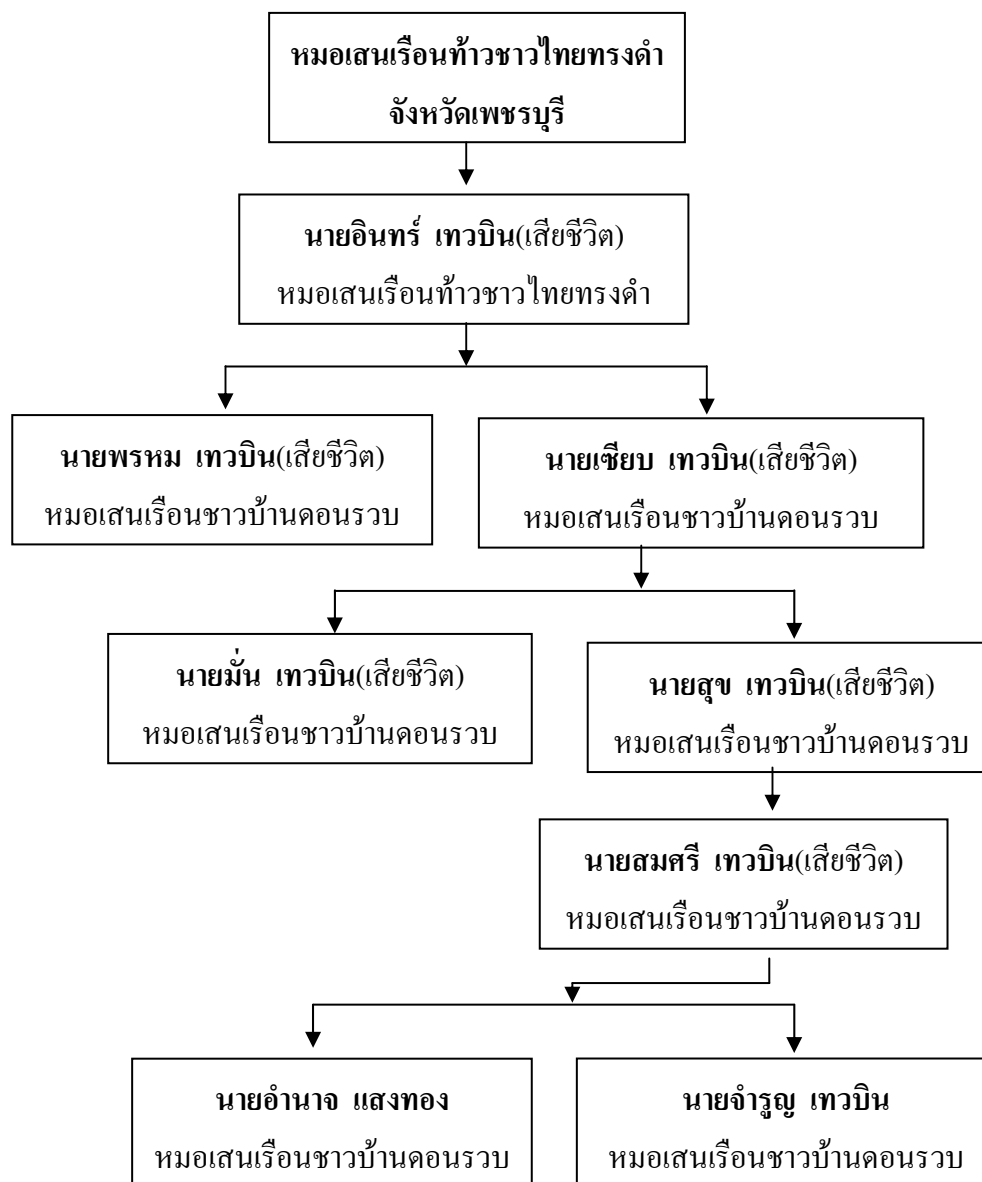
สาเหตุที่ได้เรียนวิชาที่เกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรื้อนเนื่องจาก มารดาของ นายสมศรี เทวบิน คือ นางสุด เทวบิน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับนายอำนาจ แสงทอง โดยเป็นพี่สาวของยาย และตนเองได้นับถือผีเรือนทางฝ่ายมารดาเพราะบิดามิใช่เป็นชาวไทยทรงดำ นางสุด เทวบิน ได้มองเห็นแวว และลักษณะท่าทาง ซึ่งเป็นคนที่เฉลียวฉลาด มีความสามารถจำความต่างๆ ได้ดี จึงได้แนะนำให้เรียน เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางเสนเรื้อน เพื่อจะได้สืบทอดวิชาการนี้ให้สืบทอดไปได้ และประกอบกับตัวนายอำนาจเองมีความชอบมาตั้งแต่ยังเด็ก เพราะได้เห็น ได้สัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยทรงดำมาตั้งแต่เยาว์วัย และมีความต้องการอยากจะทำอนุรักษประเพณี และพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ต่อไป

ภาพที่ 11 นายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรื้อนแห่งบ้านดอนรวบ

ขั้นตอนการเรียนรู้วิธีการเสนเรื้อน ในระยะแรกได้เรียนจากครูอาจารย์ เมื่ออายุได้ 19 ปี โดยวิธีการเรียนแบบปากต่อปาก ท่องจำแบบมุขปาฐะในเวลาค่ำๆก็จะไปหาอาจารย์ไปฝึกเรียนรู้ และหัดท่องเรียนรู้ขั้นตอน และสอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ถ้าหากยังจำไม่ได้ก็ให้จดบันทึกแล้วนำมาท่องจำ โดยจดบันทึกเป็นภาษาไทย เมื่อท่องจำข้อความที่จะต้องเรียนได้หมดสิ้นแล้วก็ไปฝึกหัดปฏิบัติงานกับหมอเสนเรื้อนผู้ที่เป็นอาจารย์ คือนายสมศรี เทวบิน โดยได้ฝึกหัดและปฏิบัติงานกับอาจารย์อยู่โดยเป็นคนแต่งเสน แต่งปานเพื่อนให้กับอาจารย์ ประมาณ 8 ปี ได้ทำการปฏิบัติงานอย่างจริงจัง คือเริ่มออกเสนเรื้อนได้โดยไม่มีอาจารย์ติดตาม เมื่ออายุได้ 27 ปี งานแรกที่ได้ไปทำคือ บ้านนายโพธิ์ เสาวคนธ์ บ้านแหลมญวน ได้มีนายจำรูญ เทวบิน ได้เดินทางไปร่วมปฏิบัติงานอยู่ด้วย จากการที่ได้สอบถามนายอำนาจ แสงทอง ถึงความรู้สึกต่อพิธีกรรมนี้และตนเองได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมนี้ นายอำนาจ แสงทองได้มีความรู้สึกภูมิใจในการที่ได้เป็นหมอเสนเรื้อน และได้ช่วยเหลือคนในหมู่บ้านในการให้บริการแก่ประชาชนชาวไทยทรงดำและตนเองอยากจะเรียนไปทางการเป็น “เชื้อย” ด้วยเพราะว่าที่หมู่บ้านนี้ยังไม่มี

แผนผังลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือนของนายจำรูญ เทวบิน
และนายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ

แผนภาพที่ 4 แผนผังแสดงลำดับการสืบทอดหมอเสนเรือนของนายจำรูญ เทวบิน

และนายอำนาจ แสงทอง

ที่มา : นายจำรูญ เทวบิน นายอำนาจ แสงทอง นายสุรินทร์ เทวบิน นางพรหม นพแก้ว

และนางกลม เทวบิน. สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2550.

3. ประวัติหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำหมู่บ้านคอเตี้ย

3.1 นายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านคอเตี้ย เป็นชาวหมู่บ้านคอเตี้ยโดยกำเนิด ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อายุ 65 ปี มีอาชีพ ค้าขาย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านคอเตี้ย บิดาชื่อ นายพล แป้งอ่อน มารดา ชื่อ นางแดง แป้งอ่อน บิดาของหมอกลอง แป้งอ่อนเคยเป็นผู้ประกอบพิธีเสนาเรือนให้กับชาวไทยทรงดำชนชั้นผู้น้อย ตัวหมอกลอง แป้งอ่อนก็ได้เจริญรอยตาม

ภาพที่ 12 นายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนาเรือนแห่งบ้านคอเตี้ย

บิดาเช่นกัน ปัจจุบันได้แต่งงานมีครอบครัวและมีบุตร 4 คน ลักษณะอุปนิสัย หมอกลอง แป้งอ่อน เป็นคนร่าเริง เป็นกันเอง ชอบพูดชอบคุย ลักษณะบ้านของนายกลอง แป้งอ่อน เป็นบ้านที่ก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น 1 หลัง และอีก 1 หลังเป็นที่พักอาศัยและร้านจำหน่ายอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และขายของชำราย หลังบ้านเป็นสวนซึ่งปลูกพืช ผลไม้และไม้ยืนต้นต่างๆสำหรับไว้รับประทานและเป็นพืชเศรษฐกิจ เป็นที่ให้ร่มเงาสำหรับพักผ่อนหย่อนใจในช่วงโอกาสต่างๆ ฐานะทางครอบครัวเป็นคนที่ฐานะดี ปัจจุบันหมอกลอง แป้งอ่อน อยู่กับภรรยาและคนทำงาน บ้านที่บุตรสาวที่กรุงเทพฯจ้างมาอีก 1 คน ส่วนบุตรชายและบุตรสาวอยู่ที่กรุงเทพฯ ประกอบอาชีพธุรกิจ จะมาเยี่ยมบิดามารดาในช่วงวันปีใหม่และวันสงกรานต์ ทุกปี

สาเหตุที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีเสนาเรือนและเป็นผู้ประกอบพิธีเสนาเรือน ของนายกลอง แป้งอ่อน ในสมัยเด็กของท่านได้รับรู้และเรียนรู้การเป็นเสนาเรือนจากบิดาของตน เพราะว่า บิดาของตนเองเป็นผู้ประกอบพิธีเสนาเรือน ให้กับคนในหมู่บ้าน และตนเองก็ได้ติดตามบิดาไปช่วยงานในแต่ละครั้ง จึงทำให้มีความรู้ความสามารถในพิธีกรรมโดยไม่ต้องบอก คือได้เรียนรู้ พบเห็น เหตุการณ์ บรรยากาศที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ด้วยตนเอง ในระยะแรกๆนายกลอง แป้งอ่อน ไม่ได้สนใจเกี่ยวกับเรื่องเสนาเรือนมากนัก บิดาของท่าน ได้กระตุ้นเคยอ เชิงขอร้องแถมบังคับให้

เรียน เพราะเกรงว่าต่อไปในภายภาคหน้าจะไม่มีใครเรียน ไม่มีใครสืบทอดวิชานี้ต่อไป ตัวท่านเอง จึงได้เรียนตามคำของบิดา

ขั้นตอนการเรียนรู้การเป็นหมอเสนเรื่อน เมื่อนายกลอง แป้งอ่อน มีอายุได้ 25 ปี บิดาของตนเอง คือ นายพล แป้งอ่อน เห็นควรที่จะให้เรียนการประกอบพิธีกรรมเสนเรื่อนได้แล้ว จึงให้มาจดบันทึกข้อความซึ่งจดเป็นตัวหนังสือภาษาไทย เพราะหมอไม่ได้เรียนหนังสือไทยทรงดำ เหมือนบิดา และบทเรียนที่จะต้องศึกษา แล้วนำไปท่องจำในขณะนั้นตัวหมอเองได้เรียนคู่กับ น้องชายคือนายปิ่น แป้งอ่อน แต่นายปิ่นไม่ได้สนใจมากนักเพราะมีภาระเกี่ยวกับการประกอบ อาชีพหาเลี้ยงตัวเอง ไม่ค่อยมีเวลาว่าง จึงได้เลิกไป ส่วนนายกลอง แป้งอ่อน อาศัยเวลาว่างจาก งาน ก็มาฝึกท่องจำ ถ้ามีความสงสัยในข้อความใดก็สอบถามได้จากบิดาของตน และประกอบกับการที่ตนเองได้ซึมซับรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีนี้มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ต่อมาไม่นานบิดาของ นายกลอง แป้งอ่อน ได้เสียชีวิตลง ท่านก็ไปรับการมอบหิ้ง หรือมอบครูจากนายลา โตวังจร ผู้เป็น บิดาของนายเลศ โตวังจร และตนเองก็ได้ติดตามนายลา โตวังจรผู้เป็นอาจารย์ไปเสนเรื่อนใน หมู่บ้านต่างๆ โดยทำการผลัดเปลี่ยนกับอาจารย์ในการว่าความเสนเรื่อนเป็นภาษาไทยทรงดำ ในขณะประกอบพิธี ด้วยทุกครั้ง ได้ออกติดตามอาจารย์เป็นเวลา 3 ปี

การประกอบพิธีเสนเรื่อนครั้งแรกของนายกลอง แป้งอ่อน หลังจากที่ได้ติดตาม อาจารย์คือ นายลา โตวังจรซึ่งเป็นน้ำ ได้ประมาณ 3 ปี จนมีความชำนาญ และคล่องแคล่ว เป็นที่ พอใจของอาจารย์แล้ว อาจารย์ก็ให้ออกปฏิบัติงานได้ โดยเริ่มเมื่ออายุได้ 57 ปี ซึ่งนายลา โตวังจร เป็นผู้มอบครูให้ โดยการมอบครูจะต้องมี หมาก พลู และ เงิน 6 สลึง หมอก็ได้มอบเสื้อฮีให้ และวีหรือพัดขนนก ขนนกที่ใช้ต้องเป็นขนของนกขนาดใหญ่ ขนนกที่นิยมใช้กันก็จะเป็นขนนก เหยี่ยว ขนนกอินทรีฯ แสดงถึงความมีอำนาจ ทรงพลัง ขนนกยูง หมายถึง ความงดงามทั้งท่วงท่า และลีลา ขนนกกาเหว่า แสดงถึงลักษณะการกล่าวคำว่าความเป็นภาษาไทยทรงดำในพิธีเสนเรื่อน ได้อย่างคล่องแคล่ว ไพเราะน่าฟัง เป็นต้น ดังคำที่นายกลอง แป้งอ่อนกล่าวไว้ว่า

...วีหรือพัดนั้นต้องมีขนนกยูงเสริมจะเป็นขนนกอะไรก็ได้ ต้องเป็นนกใหญ่ ชนิดที่เป็นนกใหญ่ เช่น กาเหว่า นกยูง ตามหลักแล้วต้องเอาขนนกยูงมากนั้นแหละแต่หาไม่ค่อยจะได้ ถ้า ได้ก็ย้อมสีเสียดหมด มันจะต้องยึดถือตามโบราณจริงๆ ถ้าให้ดีจริงต้องมีขนนกหลายๆชนิด ถ้าให้ดีก็ มีขนนกกาเหว่าเสริมก็ดีเสียดมันดั่งดินนกกาเหว่านะ แต่หาไม่ค่อยได้ เหยี่ยวแดง ก็ได้ เอาเป็นว่านก ใหญ่ๆทุกชนิดก็ได้แล้ว ทำให้นั่นยาวขึ้นด้วย...(กลอง แป้งอ่อน 2550)

สำหรับวีหรือพัดของนายกลอง แป้งอ่อน ประกอบด้วยขนนกกาเหว่าแซมด้วยขนนกยูง นายกลอง แป้งอ่อน ประกอบพิธีเสนเรื่อนมาแล้วไม่ต่ำกว่า 100 ครั้ง ในปีนี้ ไปทำพิธีให้กับ ชาวบ้านประมาณ 5-6 บ้าน แล้ว

6. นายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านคอเตี้ย โดยเป็นหมอเสนเรือนของชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้น้อย อายุ 65 ปี เป็นชาวบ้านคอเตี้ยโดยกำเนิด บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีอาชีพรับจ้าง ปัจจุบันนายเลิศ โตวังจร ทำงานก่อสร้าง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านคอเตี้ย ได้แต่งงานกับหญิงชาวไทยทรงดำบ้านคอเตี้ยด้วยกัน มีบุตร 5 คน ลักษณะบ้านของนายเลิศ โตวังจร เป็นบ้าน 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง ชั้นล่างเป็นห้องสำหรับนั่งเล่น มีอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกเช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เป็นต้น หลังบ้านประกอบไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งปลูกไว้เป็นพืชที่ใช้ประโยชน์ในครอบครัว อุปนิสัย เป็นคนที่มีอัธยาศัยดี ให้การเป็นกันเองกับผู้สัมภาษณ์

ภาพที่ 13 นายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรือนแห่งบ้านคอเตี้ย

สาเหตุที่เข้ามาเรียนเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเสนเรือนของนายเลิศ โตวังจร วิถีชีวิตของท่าน ได้มีความเกี่ยวข้องและผูกพันเกี่ยวกับประเพณีการเสนเรือนมาอย่างมากมาย โดยบิดาของท่านเองคือ นายลา โตวังจร ได้เรียนวิธีการประกอบพิธีเป็นหมอเสนเรือนผู้น้อยชาวไทยทรงดำ ท่านจึงได้แบบอย่างจากบิดา มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ประกอบกับตนเองได้พบเห็นและสัมผัสกับวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำมาตั้งแต่ยังเด็ก และเมื่อเริ่มโตเป็นหนุ่ม ก็ชอบไปเล่นแคน เป่าแคน ไล่สาวตามประเพณีของชาวไทยทรงดำ หัดเป็นหมอแคน เป่าแคนได้เป็นอย่างดี ท่านมีความสนใจในเรื่องของการเสนเรือนประกอบกันด้วย เมื่ออายุได้ 59 ปี นายกลอง แป้งอ่อน จึงได้ชักชวนให้มาเรียนวิธีการเป็นหมอเสนเรือน เพราะต้องการให้วิชาการเสนเรือนนี้ได้กลับไปสู่บุคคลที่บิดาเคยเป็นหมอเสนเรือน เพื่อเป็นการสืบทอดมิให้สูญหายไป

ขั้นตอนและวิธีการเรียน หลังจากนายเลิศ โตวังจร ได้ตอบตกลงในการเรียนวิธีการเสนเรือนแล้ว จึงได้ไปจดบันทึก ข้อความที่เกี่ยวกับการกล่าวในพิธีการเสนเรือนจาก นายกลอง แป้งอ่อน โดยไปจดบันทึกมาครั้งละ 1 บท เพื่อมาท่องจำ เป็นการจดบันทึกเป็นอักษรภาษาไทย

ทรงดำ เพราะตนเองได้รับการเรียนการสอนภาษาไทยทรงดำจากบิดาของตนมาตั้งแต่ครั้งบิดายังมีชีวิตอยู่ เมื่อท้องจำบทที่ตนจดมาได้แล้ว ก็กลับไปจดบทต่อไปมาท้องจำอีก ในแต่ละครั้งที่กลับไปหาอาจารย์นายเลิศก็ได้ถามถึงข้อสงสัยในแต่ละบทจากอาจารย์ ทำอย่างนี้เรื่อยจนท้องจำข้อความการว่าความในภาษาไทยทรงดำได้อย่างคล่องแคล่ว และได้เดินทางติดตามอาจารย์ไปเล่นเรือนในหมู่บ้านต่างๆประมาณ 3 – 4 ปี ในขณะการปฏิบัติงานอยู่ก็ได้อ่านความในพิธีเล่นเรือน ผัดเปลี่ยนกับอาจารย์ คือนายกลอง แป้งอ่อน และถ้ามีข้อผิดพลาดประการใด หรือปฏิบัติขั้นตอนใดไม่ถูกต้อง อาจารย์ก็จะแนะนำให้ในขณะนั้น โดยวิธีการบอกกล่าว และปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ปัจจุบันนายเลิศ ไตรังจร ได้รับการมอบหิ้ง หรือมอบครูแล้ว โดยการนำห่อหมากพลู พร้อมเงิน 6 สลึง ไปรับมอบมาจากนายกลอง แป้งอ่อน ตัวนายเลิศเองได้ทำการจัดทำวี หรือพัด และเสื่อฮีเตรียมไว้สำหรับใช้ในการประกอบพิธีเล่นเรือนในที่ต่างๆ ท่านได้เริ่มประกอบพิธีกรรมด้วยตัวเองเป็นครั้งแรกที่บ้านของนางผิง เสาวคนธ์ บ้านคอเตี้ย หมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เป็นครั้งแรก

7. นายชาย แม่่นสร หมอเล่นเรือนชาวไทยทรงดำ แห่งหมู่บ้านคอเตี้ย หน้าที่ประกอบพิธีกรรมการเล่นเรือนให้กับชนชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้น้อย หมอชาย แม่่นสร เป็นชาวบ้านคอเตี้ยโดยกำเนิด เกิดที่บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อายุ 58 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านคอเตี้ย มีอาชีพกสิกรรม ทำไร่นา มีบุตร 3 คน ลักษณะบ้านของนายชาย แม่่นสร เป็นลักษณะบ้านชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน อุปนิสัยของหมอชาย แม่่นสร เป็นคนที่มีลักษณะตรงไปตรงมา พูดเสียงดังฟังชัด เป็นกันเองกับผู้สัมภาษณ์

ภาพที่ 14 นายชาย แม่่นสร หมอเล่นเรือนแห่งบ้านคอเตี้ย

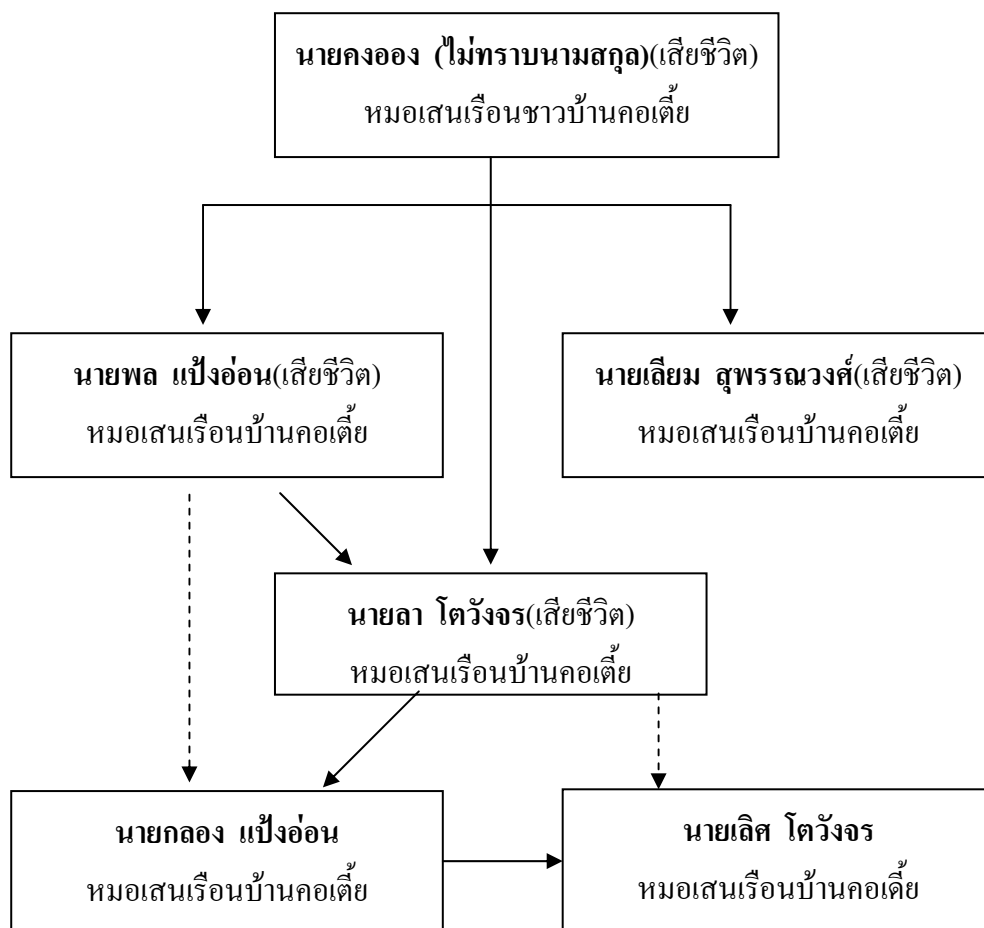
สาเหตุที่เรียนการประกอบพิธีเล่นเรือน เมื่อตอนเป็นเด็กได้เห็นประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเล่นเรือน เกิดความชอบ และอยากเรียนได้ อยากท้องจำได้อย่างที่เขาทำกันบ้าง เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ มิให้สูญหายไป ท่านได้เริ่มเรียนรู้อย่างจริงจังเมื่ออายุได้ 40 ปี ก่อนหน้าที่จะมาเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอเล่นเรือน ท่าน

ได้เคยบวชในพระพุทธศาสนา ประมาณ 1 พรรษา ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและลาสิกขาออกมาเป็นฆราวาสได้ช่วยทำนา ทำสวน และได้เริ่มเรียนรู้การประกอบพิธีกรรมเสนเรือนจากนายเชาว์ ร่วมยอด หมอเสนเรือนชาวบ้านดอนรวบ โดยตนเองเรียนคู่กันนายเสียน ร่วมยอด ซึ่งเป็นบุตรของนายเชาว์ ร่วมยอด แต่นายเสียน ร่วมยอด ได้เสียชีวิตไปแล้ว เหลือตนเพียงผู้เดียว

ขั้นตอนและวิธีการเรียน หลังจากที่นายข่าย แม่่นสรได้มีความสนใจในการเรียนเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเสนเรือนแล้ว ได้เข้าไปหานายเชาว์ ร่วมยอด ผู้เป็นอาจารย์ ได้ไปจดตำราเรียนเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเสนเรือนจากนายเชาว์ ร่วมยอด แล้วนำมาท่องจำ ใช้เวลาในการท่องจำในขณะทำงานในสวน ในนา อย่างวิริยะอุตสาหะ มีข้อความซักถาม หรือข้อสงสัยประการใดก็เข้าไปหาอาจารย์ โดยสอบถามขั้นตอนการทำพิธีกรรมต่างๆ และหลังจากนั้นได้ออกติดตามอาจารย์ไปทำพิธีเสนเรือนตามสถานที่ต่างๆ โดยทำการช่วยเหลืออาจารย์ในการเป็นลูกมือ พลัดเปลี่ยนอาจารย์ ในเวลากล่าวคำต่างๆในพิธี มีข้อผิดพลาดประการใดผู้ที่ป็นอาจารย์ก็จะคอยแนะนำบอกกล่าวให้ฟัง นายข่าย แม่่นสรได้ออกติดตามอาจารย์ อยู่ประมาณ 3-4 ปี จนทำความเข้าใจและเรียนรู้ทุกขั้นตอนได้อย่างชำนาญคล่องแคล่วทุกประการแล้ว อาจารย์ก็ได้ปล่อยให้ออกปฏิบัติงานแต่เพียงผู้เดียว ในเวลาที่อาจารย์ใกล้สิ้นชีวิต ก็ได้ให้คนมาตามท่านไปเพื่อมารับมอบทั้งหมด เอามารักษาหรือทำการบูชาไว้ที่บ้าน

สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของหมอเสนเรือนแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็น บุคคล บรรยายาศ เหตุการณ์ต่างๆ ประกอบกับฉันทะภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งได้ก่อร่างสร้างสมมาตั้งแต่เยาว์วัย เป็นตัวหล่อหลอมให้เกิดการเรียนรู้ ชักจูงให้สนใจในการเรียนวิชาการเสนเรือน โดยมีผู้รู้ เชี่ยวชาญในด้านการเสนเรือนคือหมอเสนเรือนที่เป็นครูอาจารย์คอยชี้แนะ และประเมินผลจากการสังเกต ทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเสนเรือน

**แผนผังลำดับการถ่ายทอดการเป็นหมอเสนเรื่อน
ของนายกลอง แป้งอ่อน และนายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรื่อนชาวไทยทรงดำบ้านคอดี**

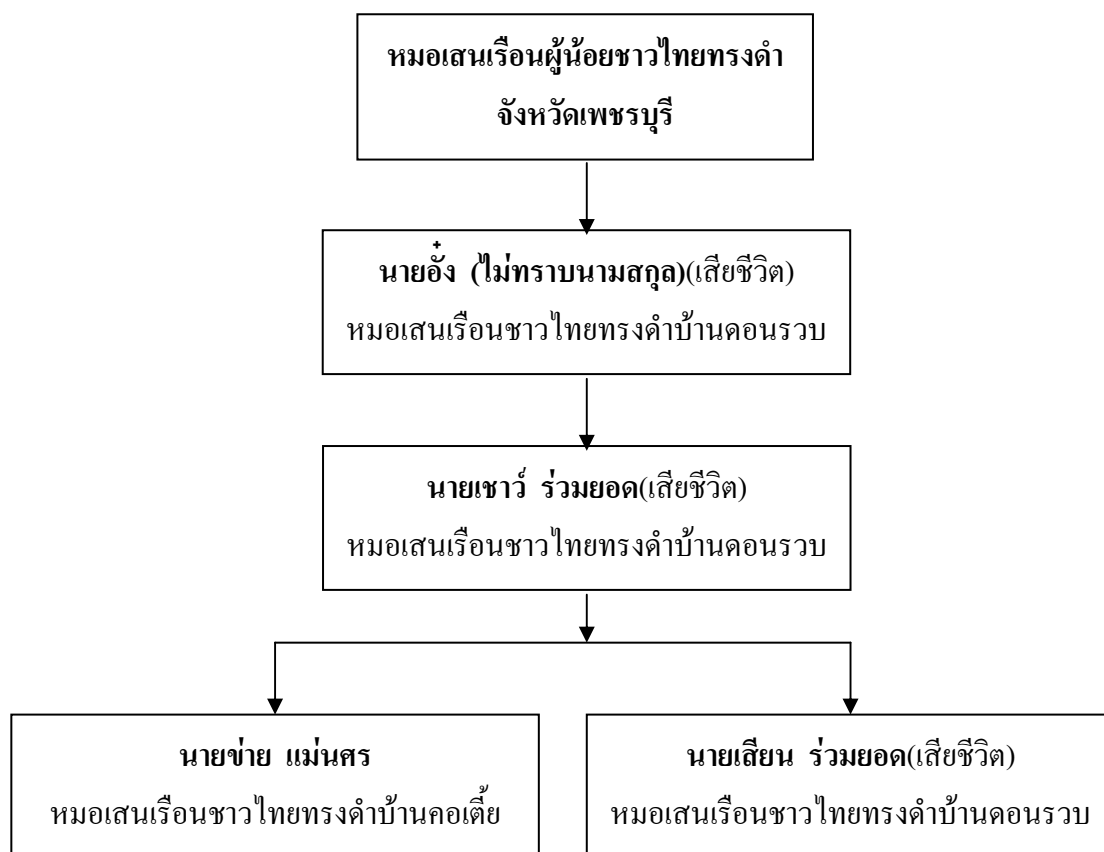

แผนภาพที่ 5 แผนผังแสดงการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื่อนของนายกลอง แป้งอ่อน
และนายเลิศ โตวังจร

ที่มา : นายกลอง แป้งอ่อน นายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรื่อนชาวไทยทรงดำบ้านคอดี.

สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550.

**แผนผังลำดับการถ่ายทอดการเป็นหมอเสนเรือน
ของนายข่าย แม่่นสร หมอเสนชาวไทยทรงดำบ้านคอเคี้ย**

แผนภาพที่ 6 แผนผังแสดงลำดับการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือนของนายข่าย แม่่นสร

ที่มา : นายข่าย แม่่นสร หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเคี้ย. สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550.

ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ในตอนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร จากการสัมภาษณ์ภาคสนามได้พบข้อสรุปเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพรมีดังนี้

สถานภาพของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ

สถานภาพของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรแบ่งได้เป็น 2 ประการดังนี้คือ

1. สถานภาพส่วนบุคคล จากการได้ศึกษาและสัมภาษณ์ประวัติของหมอเสนเรือนในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรพบว่า เป็นเพศชายล้วน ไม่ปรากฏว่ามีเพศหญิง หมอเสนเรือนแต่ละคนต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีจึงจะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือได้รับการยินยอมให้ทำการเสนเรือนได้ ส่วนใหญ่แต่งงานมีครอบครัวและมีบุตรธิดาแล้ว มีเพียงนายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรือนชาวบ้านดอนรวบเท่านั้นที่ยังไม่ได้แต่งงาน เนื่องจากชาวไทยทรงดำไม่มีกฎหมายห้ามแต่งงานสำหรับหมอเสนเรือน เพราะฉะนั้นหมอเสนเรือนจึงสามารถมีครอบครัวได้ จะห้ามก็แต่เพียงการแต่งงานที่ผิดประเพณีของชาวไทยทรงดำเท่านั้น และข้อห้ามที่มีให้นอนร่วมกับภรรยาและลูกละเว้นการร่วมประเวณีในคืนออกไปทำพิธีเสนเรือน สำหรับการศึกษาของหมอเสนเรือนแต่ละคนส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา มีเพียงนายอำนาจ แสงทองเพียงคนเดียว ซึ่งจบการศึกษาในระดับอนุปริญา การประกอบอาชีพของหมอเสนเรือนทุกคนไม่ขัดต่อการประกอบพิธีกรรมของตนเอง คือ เป็นอาชีพที่สามารถจะละวางภาระที่ตนเองกระทำอยู่ไปทำการเสนเรือนได้

2. สถานภาพทางสังคม สถานภาพของหมอเสนเรือนในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) หมอเสนเรือนผู้ท้าว 2) หมอเสนเรือนผู้น้อย ซึ่งการจำแนกนี้เป็นไปตามลักษณะของกลุ่มชาวไทยทรงดำที่แบ่งออกเป็น 2 ชนชั้นใหญ่ๆ คือ

2.1 ชนชั้นผู้ท้าว คือ ชนชั้นที่ถือกำเนิดและสืบเชื้อสายมาจากตระกูล หรือ “สิ่งลอ” ซึ่งชาวไทยทรงดำเชื่อว่า ตระกูลนี้มีต้นกำเนิดมาจาก “ท้าวลอคำ” ที่เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองในสมัยนั้น หรือเป็นท้าววังเมือง ในชนชั้นผู้ที่เป็นท้าวยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.2.1 ท้าวเพี้ย หมายถึง ท้าวใหญ่ เป็นท้าววังเมือง ระดับปกครองบ้านเมือง เป็นโอรสที่เกิดจากมเหสีที่ได้รับการอภิเษกสมรสอย่างถูกต้อง

1.2.1 ท้าวสำ หมายถึง ท้าวที่เป็นรองจากท้าวใหญ่ เป็นโอรสที่ถือกำเนิดจากมเหสีองค์รอง หรือชาวไทยทรงดำบางคนกล่าวว่า เมียน้อย

ชาวไทยทรงดำที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลที่เป็นท้าวทั้ง 2 นี้ถ้ามีความประสงค์จะทำการเสนเรือนต้องไปเชิญหมอเสนเรือนที่เป็นท้าวมาประกอบพิธีเท่านั้น แต่ในการประกอบพิธีกรรมของทั้ง 2 ท้าวนี้ จะไม่ประกอบพิธีกรรมในวันเดียวกัน ดังคำที่มีผู้กล่าวว่า “เพียไปหน้าซำดอยหลัง” หมายถึงการนับวัน “ปาดตง” ซึ่งชาวไทยทรงดำจะมีปฏิทินสำหรับจดจำวันเวลาที่จะทำการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ โดยชนชั้นที่เป็นท้าวจะต้องทำการเลี้ยงผีทุก 5 วัน ส่วนชนชั้นผู้น้อยจะต้องทำการเลี้ยงผีทุก 10 วัน

2.2 ชนชั้นผู้น้อย คือ ชนชั้นที่ถือกำเนิดและสืบเชื้อสายมาจากตระกูลหรือ “สิง” อันที่ไม่ใช่ตระกูลกษัตริย์ เช่น สิงวิ สิงกา เป็นต้น ในแต่ละตระกูลก็จะมีข้อปฏิบัติประจำสืงของตนเอง

สำหรับชนชั้นผู้น้อย ต้องไปเชิญหมอเสนเรือนที่ประกอบพิธีกรรมที่สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นผู้น้อยด้วยเหมือนกัน เพราะในการกล่าวคำเสนเรือน หรือขั้นตอนในการทำพิธีเสนเรือนของผู้ท้าวและผู้น้อยแตกต่างกัน การแต่งกายขณะทำการเสนเรือนสำหรับหมอผู้น้อยต้องแต่งกายด้วยชุดเสื้อสี และมีพัดหรือวี ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากขนนก ซึ่งแล้วแต่จะหามาได้ แต่นิยมทำด้วยขนนกที่มีขนาดใหญ่ เช่น นกเหยี่ยว นกกาเหว่า นกยูง เป็นต้น ในขณะที่ท้าวความจะต้องนั่งบนเสื่อ ไม่นั่งบนตั่งเหมือนหมอเสนเรือนที่เป็นท้าว หมอเสนเรือนที่สืบเชื้อสายหรือเกิดมาในตระกูลที่เป็นท้าว ชาวไทยทรงดำถือว่ามียศศักดิ์สูงกว่าหมอเสนเรือนผู้น้อย ในอดีตมีการยึดถือธรรมเนียมอย่างเคร่งครัดแต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไป จนเหลือไว้แต่เพียงการถือศักดิ์กันในการประกอบพิธีกรรมการเสนเรือนเท่านั้น เช่น หมอเสนผู้น้อยจะไปประกอบพิธีกรรมให้กับชาวไทยทรงดำที่เป็นท้าวไม่ได้ โดยเกรงต่ออำนาจของผีผู้ที่เป็ท้าว ถือว่าเป็นผีที่ใหญ่กว่าตน ส่วนหมอเสนเรือนที่เป็นท้าวสามารถทำให้กับผู้น้อยได้ ในกรณีที่ไม่มีหมอเสนผู้น้อย ในพิธีเสนเรือนผู้ที่ประกอบพิธีเสนเรือนหรือเจ้าภาพจะต้องไปเชิญหมอเสนที่สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นผู้ที่เป็นท้าวด้วยเช่นกัน ในด้านการแต่งกาย หมอเสนที่เป็นท้าว จะต้องมีการแต่งกายที่ต่างไปจากหมอเสนผู้น้อย คือ ในขณะที่ทำพิธีกรรมจะต้องใส่เสื้อไหมสีแดง ใส่กางเกงที่สุภาพ เรียบร้อย และในขณะที่ทำการเสนจะต้องนั่งบนตั่งที่นั่งเสมอ ส่วนรายละเอียดและขั้นตอนในการทำพิธีเสนเรือนก็มีความต่างกัน

ชาวไทยทรงดำยกย่องให้ผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบการเล่นเรือนเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญด้านการเสนเรือน สำหรับผู้ที่ต้องการจะประกอบพิธีเสนเรือนก็ต้องไปหาเพื่อขอให้หมอเสนเรือนไปเสนเรือนให้โดยจะนำหมากพลู บุหรี่ ไปไหว้วาน ส่วนหมอก็จะนำหมากพลูที่ชาวบ้านไปไหว้วานนั้นนำขึ้นหิ้งไปบูชาครูเพื่อบอกกล่าวให้รับทราบในตอนคำวันนั้นก่อนที่จะออกไปเสนเรือนต่อไป ชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรได้ให้ความสำคัญกับหมอเสนเรือนในยามที่มีกิจเกี่ยวกับการเสนเรือนซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ต้องอาศัยหมอเสนเรือน โดยยกย่องในฐานะที่เป็นผู้รู้

ผู้เชี่ยวชาญ ในด้านการประกอบพิธีกรรมเสนเรือน และให้ความเคารพนับถือและให้ความสำคัญใน ขณะที่ประกอบพิธีกรรม หลังจากทีประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วก็มีวิถีชีวิตอย่างปกติธรรมดา เหมือนคนทั่วไป

...เขาก็ให้ความเคารพนับถือเป็นธรรมเนียมนั่นแหละ ถ้าไม่ได้ไปเสนเรือนก็เป็นคนธรรมดาเหมือนอย่างเรานี้แหละ ถ้าเวลาเสนเรือนเขาก็เรียกว่า หมอเสน ไม่ได้เสนเรือนก็เป็นคนธรรมดา...(บัว พุ่มพวง 2550)

บทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ

บทบาทของหมอเสนเรือนแห่งหมู่บ้านทั้ง 3 ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรอาจจำแนกออกเป็นด้านต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. การประกอบพิธีกรรม บทบาทของหมอเสนเรือนในด้านการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของการประกอบพิธี เพราะถ้าไม่มีผู้นำในการเป็นสื่อกลางระหว่างผีกับมนุษย์แล้ว การประกอบพิธีก็จะไม่เป็นพิธีเสนเรือน การประกอบพิธีเสนเรือนเป็นสิ่งที่ต้องทำเป็นประจำทุก 3 หรือ 5 ปี บ้านใดที่ครบรอบขวบปีก็จะต้องประกอบพิธีกรรมเสนเรือนนี้ เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ทั้งบุคคลในครอบครัว สัตว์ และพืช ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ให้อยู่รอดปลอดภัย เกิดความมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ไม่มีอะไรมารบกวน เป็นต้น การเสนเรือนเป็นการเลี้ยงเซ่นสรวงแก่ผีบรรพบุรุษให้ได้รับการความสุข และเมื่อผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษได้รับการเซ่นสรวงอย่างนี้แล้วก็จะตอบแทนด้วยการปกป้องคุ้มครองให้เกิดความสุข นับเป็นความเชื่อถือ เป็นจารีตประเพณีหนึ่งในกลุ่มสังคมไทยทรงดำที่ดำเนินมาแต่ครั้งบรรพกาล เป็นการสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน

ในการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้จึงต้องอาศัยบุคคลผู้รู้ เข้าใจในการทำพิธี และสามารถกล่าวคำเซ่นสรวงได้ บุคคลที่กล่าวถึงก็คือ หมอเสนเรือน นั่นเอง ในการประกอบพิธีนั้นมียายละเจียดปลีกย่อย และขันตอนมากมาย แม้ตัวผู้ที่เป็นหมอเสนเองจะต้องมีเชื้อสายหรือบรรพบุรุษที่เป็นชนชั้นเดียวกันด้วย

2. การถ่ายทอดความรู้ บทบาทของหมอเสนเรือนในด้านการถ่ายทอดความรู้เป็นการถ่ายทอดโดยตรง คือการบอกเล่า แนะนำ แก่ผู้ที่มาสอบถาม และโดยอ้อม คือ การปฏิบัติกิจกรรมให้เห็นเป็นแบบอย่างในด้านพิธีกรรม ประเพณี แก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ที่ร่วมอยู่ในบรรยากาศในขณะนั้น

การถ่ายทอดโดยตรงนั้นได้แก่ การที่หมอเสนถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านนี้แก่ผู้ที่มาขอเรียนวิชา หรือการถ่ายทอดแก่บุตรหลานหรือญาติพี่น้องที่ตนประสงค์จะให้สืบทอดวิชาการนี้

ต่อไปในอนาคต การบอกกล่าวแนะนำให้กับเจ้าภาพหรือญาติของเจ้าภาพที่จัดการประกอบพิธีกรรมนี้ขึ้นส่วนมากผู้ที่สูงอายุในครอบครัวหรือในหมู่บ้านจะเป็นผู้ที่แนะนำในเรื่องจารีตประเพณีของชาวไทยทรงดำ เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ชาวไทยทรงดำให้ความนับถือ

การถ่ายทอดวิธีการเป็นหมอเสนเรื่อนส่วนใหญ่ผู้ที่เป็นหมอเสนเรื่อนจะมองหาบุคคลที่เหมาะสมสำหรับการถ่ายทอด โดยอาจจะพิจารณาคัดเลือกจากองค์ประกอบที่ได้ดังต่อไปนี้

2.1 เชื้อสายหรือชนชั้น บุคคลที่จะเป็นหมอเสนเรื่อนได้จะต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายเดียวกันกับหมอเสนเอง เช่น หมอเสนที่เป็นชนชั้นผู้น้อย ก็จะเลือกผู้ที่สืบทอดเป็นชนชั้นเดียวกันกับตน สำหรับประกอบพิธีกรรมให้แก่ผู้ที่เป็นชนชั้นเดียวกัน

2.2 เพศ การเลือกเพศในการที่จะถ่ายทอดวิชาการเป็นหมอเสนเรื่อนนั้นหมอที่จะทำการถ่ายทอดจะนิยมถ่ายทอดวิชานี้ให้กับเพศชายเท่านั้น ไม่นิยมถ่ายทอดให้กับเพศหญิง เพศหญิงอาจจะมีหน้าที่สำหรับรองรับอยู่แล้ว คือ การเป็นแม่มด จากการสัมภาษณ์ชาวไทยทรงดำในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีหมอเสนเรื่อนเป็นเพศชายทั้งหมด

2.3 วัยหรืออายุ สำหรับวัยเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลที่เป็นหมอเสนจะต้องพิจารณาคัดเลือก เพราะการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ดูขลัง เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา จำจะต้องอาศัยบุคคลที่มีวัยที่เหมาะสม เป็นที่น่าเชื่อถือ เป็นที่ฟังฟังได้ และสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับผู้เชิญไปประกอบพิธีกรรมได้ ก่อให้เกิดการยอมรับ โนมน้าวหรือชักนำจิตใจได้เป็นอย่างดี

...คนที่เป็หมอเสนควรจะมียายุประมาณ 30 – 40 ปี เพราะว่าคนที่อายุน้อย(วิชาอาคม/จิตใจ)ยังไม่แข็งแรง ความที่ว่่าเกี่ยวกับการป้องกันอาจจะบกพร่อง สิ่งเหล่านี้ตาเรามองไม่เห็น ที่นี้บางคนทำเล่นส่งเดชไปก็อาจทำการก่อโทษให้หมอได้...(กลม เทวบิน 2551)

2.4 วุฒิภาวะหรือความสามารถ ในอดีตผู้ที่รับการถ่ายทอดวิชาการเป็นหมอเสนเรื่อนได้จะต้องมีความสามารถในการพูด เขียนและ อ่านหนังสือของชาวไทยทรงดำได้ ทั้งนี้ต้องประกอบด้วยควมวิริยะอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนจึงจะสามารถจดจำคำว่าเป็นภาษาໄຂ່ได้ ในปัจจุบันความสามารถดังที่กล่าวมาบางสิ่งก็อาจจะไม่มีในตัวผู้ที่สืบทอด เช่น การอ่าน การเขียนภาษาไทยทรงดำ แต่อาศัยการจดบันทึกเป็นอักษรไทยแล้วนำมาหัดอ่านเป็นสำเนียงไทยทรงดำ

การศึกษาทางการในปัจจุบัน ทำให้ชาวไทยทรงดำสามารถพูดอ่านเขียนภาษาไทยได้ แต่มีผลกระทบต่อกรพูดอ่านเขียนภาษาไทยทรงดำ ทำให้การบันทึกข้อความซึ่งแต่เดิมบันทึกด้วยภาษาไทยทรงดำ ต่อมาเมื่อมีการเรียนรู้ภาษาไทยทำให้หมอเสนเรื่อนบางคนบันทึกข้อความเป็นภาษาไทยแทน หมอเสนเรื่อนบางคนไม่สามารถอ่าน เขียนภาษาไทยทรงดำได้ แต่ยังคงอาศัยการ

เลียนเสียงจากการฝึกจากหมอเสนาเรียนที่เป็นอาจารย์ ส่วนระดับศึกษาไม่มีผลต่อสถานภาพของหมอเสนาเรียน เพราะว่าจากการรวบรวมข้อมูลจะเห็นว่าหมอเสนาที่จบระดับการศึกษาขั้นสูงสุดคือ ปวส. การศึกษาในทางเป็นหมอเสนาเรียนขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

2.5 อาชีพ ในอดีตวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำเป็นวิถีชีวิตที่เลี้ยงชีวิตของตนเอง ด้วยวิถีแห่งเกษตรกรรม ทำไร่ ไถนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ไม่ได้เร่ร่อนหรือร่อนเร่ไปอยู่ในต่างถิ่นต่างที่ จึงมีเวลาในการประกอบพิธีกรรมเสนาเรียนได้ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบพิธีเสนาเรียน ในปัจจุบันผู้ที่ประกอบอาชีพทำงานที่ต้องเดินทางไปอยู่ในที่ไกลโดยไม่ได้ทำงานอยู่ในหมู่บ้าน จะไม่ถูกพิจารณาจากบุคคลผู้ที่จะถ่ายทอดให้

2.6 การปฏิบัติตนในครรลองคลองธรรม ไม่ละทิ้งจารีตประเพณีเดิมของตนเอง ผู้ที่จะสืบทอดการเป็นหมอเสนาเรียนนั้นจะต้องยึดมั่นในหลักการหรือข้อปฏิบัติที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากผู้รู้คือหมอเสนาผู้ที่เป็นอาจารย์ ละเว้นข้อห้ามที่เป็นแบบแผนของหมอเสนาไม่ละทิ้งจารีตประเพณีอันดีงามของตนเอง

ในการไปฝึกงานกับคนที่เป็นครูบาอาจารย์ของหมอเสนาเรียนนั้นจะทำให้หมอเสนาได้พบเห็นหรือสัมผัสกับเหตุการณ์จริง สามารถทำให้หมอเสนาแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังได้ฝึกหัดการกล่าวว่าความเป็นภาษาลาวโซ่งหรือไทยทรงดำได้อย่างถูกต้องทั้งสำเนียง อักษรการว่าความ การหยุด การเอื้อนคำ ตลอดจนถึงการปฏิบัติตามขั้นตอนทุกอย่างโดยไม่ติดขัดหรือขัดข้อง

การถ่ายทอดโดยทางอ้อมแก่ผู้ที่มาร่วมประกอบพิธีกรรม หรือผู้ที่เข้ามาพบเห็นและสังเกตการณ์ต่างๆ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามและวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำผ่านทางพิธีกรรมเสนาเรียน เป็นการสั่งสอนหรือถ่ายทอดโดยไม่ได้บอกกล่าวแก่ผู้ใด แต่ผู้ที่พบเห็นเกิดการเรียนรู้เอง โดยการสังเกต จากการทำกิจกรรมต่างๆของหมอเสนาเรียน การได้ยิน คือ การฟังการว่าความหรือที่ชาวไทยทรงดำเรียกว่า คำม ของหมอเสนาเรียนในการเช่นไหว้ผีเรือน การได้สัมผัสบรรยากาศที่อบอวลด้วยกลิ่นอายแห่งวัฒนธรรม การร่วมแรงรวมใจของเครือญาติ ก่อให้เกิดความสามัคคีปรองดองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสิ่งที่กลุ่มชนได้ยอมรับและปฏิบัติตามกันมา

บทบาทของหมอเสนาทุกคนใน 3 หมู่บ้านนอกจากจะประกอบพิธีกรรมแล้วยังทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน กลุ่มชนที่เข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมหลายด้าน ได้แก่ การถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ทักษะคติต่อการเสนาเรียน การถ่ายทอดด้านการจัดเตรียมเครื่องเช่นในการเสนาเรียน การสร้างขวัญกำลังใจโดยการสร้างความเชื่อมั่นในการประกอบพิธีกรรมให้แก่กลุ่มชน การช่วยเหลือในด้านการประกอบพิธีเสนาเรียน แก่ชาวไทยทรงดำที่มาไหว้วานให้ไปเสนาเรียน

โดยไม่คิดค่าตอบแทน เพราะว่ามีข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาว่าไม่ให้เรียกร้องค่าตอบแทนจากผู้เป็นเจ้าภาพ แต่ฝ่ายเจ้าภาพเป็นผู้ที่จะให้ค่าตอบแทนเอง

3. การให้บริการแก่กลุ่มชน หน้าท้องของหมอเสนเรื่อนนั้นถือว่าเป็นหน้าที่ที่ให้บริการแก่ชุมชนในด้านการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการเสนเรื่อน เพราะว่าผู้ที่จะทำพิธีเสนเรื่อนได้นั้นจะต้องเป็นหมอเสนและต้องมีความเชี่ยวชาญทั้งทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ สามารถทำได้ทุกขั้นตอนและครบถ้วน เพราะว่าถ้าหากขาดตกบกพร่องไปสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ทำให้การเสนเรื่อนเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น ไม่เป็นที่สบายใจแก่เจ้าภาพที่กระทำการเสนเรื่อน ส่วนตัวหมอเองก็จะไม่สบายใจ การว่าความต่างๆก็จะติดขัดขัดข้องไปหมดทุกอย่าง บางรายได้กระทำการติดสินบนไว้กับผีเรื่อนสินบนนั้นก็ไม่ได้ขาดไปเพราะมีข้อบกพร่องในระหว่างประกอบพิธี ฉะนั้นจำต้องอาศัยหมอเสนที่มีความเชี่ยวชาญ และสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆให้ลุล่วงไปได้

การเสนเรื่อนเป็นประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติเป็นประจำ หากบ้านใดมีกำลังทรัพย์จะประกอบพิธีนี้ทุกปีก็ได้ หรือจะเสนทุก 3 หรือ 5 ปีก็ได้ และหากบางบ้านมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ รายได้รายรับในครอบครัวไม่เพียงพอก็สามารถผ่อนผันไปได้ โดยต้องไปบอกที่กะลื้อห้องซึ่งเป็นที่อยู่ของผีเรื่อน ในการเสนเรื่อนก็ต้องไปหิวานหมอเสนเรื่อนที่มีความรู้ ความสามารถและเชี่ยวชาญในการเสนเรื่อนมาประกอบพิธีกรรมให้

ชาวไทยทรงดำบางคนมีความเชื่อว่า เมื่อตนเองหรือบุคคลภายในบ้านมีความเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่รู้จักหาย ก็จะไปหาหมอเอื้อง ให้ทำการเอื้อง หมายถึงการพยากรณ์ หรือทำนายว่า สาเหตุแห่งการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากอะไร ถ้าหมอเอื้องทำนายว่า อาการเจ็บป่วยนั้นมาสาเหตุมาจากผีเรื่อนมาทักท้วง ก็จะไปประกอบพิธีเสนเรื่อน เพื่อให้หายเจ็บป่วย เพราะว่าเมื่อบุคคลประสบปัญหาหรืออุปสรรคต่างๆจะมีความวิตก กังวล หวาดหวั่น พรั่นพรึงต่อเหตุการณ์หรือสิ่งที่ปรากฏขึ้นแก่ตนเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลเสียต่อสุขภาพร่างกาย เพราะว่าจิตใจไม่สบาย ไม่ปกติย่อมจะส่งผลต่อร่างกาย การทำพิธีกรรมจึงเป็นการแก้ไขหรือบรรเทาเบาบาง เรื่องร้ายให้จางคลาย หรือกลับกลายเป็นดีได้ ทำให้จิตใจเป็นปกติสุข ผ่อนคลาย สร้างความเข้มแข็งมั่นคง เป็นการสร้างกำลังใจแก่ตนเอง และผู้ที่อยู่รอบข้าง

บุคคลผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเป็นส่วนสำคัญต่อการทำพิธีกรรมอย่างยิ่ง เพราะว่าพิธีกรรมเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อแสดงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ตามองไม่เห็น เป็นการกระทำขึ้นเพื่อให้ตนเองได้รับสิ่งที่ต้องการ หรือปรารถนา กลุ่มชนที่มีแบบอย่างยึดเป็นสิ่งเดียวกันย่อมสร้างสรรค์สิ่งที่มาตอบสนองความต้องการของตนเอง ก็ด้วยเหตุที่ต้องการความสุข ความอยู่รอดปลอดภัย การประกอบพิธีเสนเรื่อนนั้นจะหมดความสำคัญลงไปหรือจะดำเนินไปมิได้ถ้าหากขาดเสียซึ่งบุคคลผู้ทำหน้าที่กล่าวเชิญวิญญาณ

บรรพบุรุษประจำตระกูลนั้นมารับเครื่องเช่นสังเวย วัฒนธรรมทั้งหลายอันเกิดจากพิธีกรรมดังกล่าวก็จะขาดหายไป ดังเช่นพิธีกรรมที่จะต้องเชิญแม่มดมาทำพิธีปัดรังควาน หรือเรียกกันว่า เสนแม่มด แต่ในปัจจุบัน ชุมชนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองชุมพรไม่มีแม่มดแล้วพิธีกรรมดังกล่าวก็หมดไป ในที่สุดก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีแทน

หมอเสนเรือนจึงมีบทบาทเข้ามารับใช้กลุ่มชน คือ รับหน้าที่ในการติดต่อกับวิญญาณ กระทำการเช่นสังเวย บัดปลีแก่ผู้ที่ล่วงลับไปและบำบัดความป่วยไข้สร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้อยู่อาศัยภายในบ้าน นับว่าเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องอาศัยความเสียสละเป็นที่ตั้งคือ ต้องเสียสละทั้งเวลา แรงกาย แรงใจ ในการมาปฏิบัติหน้าที่นี้ให้สำเร็จลุล่วงไป เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม จดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขแห่งชีวิตและความอยู่รอดปลอดภัยของผู้มาไหว้วานนั่นเอง

4. ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ การจัดพิธีกรรมเสนเรือนของเจ้าภาพ นับว่าเป็นการระลึกถึงผู้ที่มีพระคุณซึ่งจากไปอยู่อีกสถานที่หนึ่งโดยวิธีการติดต่อกับดวงวิญญาณผ่านทางหมอเสนเรือนที่ตนได้เชิญมาประกอบพิธีกรรม ในช่วงพิธีกรรมหนึ่งหมอเสนเรือนจะเชิญผู้เป็นเจ้าภาพและเครือญาติเดียวกันหรือสายตระกูลเดียวกันมาร่วมทำพิธี “จำเหล่าฟายเฮือน” โดยเจ้าภาพและญาติผู้เดียวกันจะทำการ เมยเหล้า หรือ ดื่มเหล้าด้วยกัน เป็นการดื่มเพื่อความเป็นสิริมงคล ถือว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ นอกจากนั้นในการจัดกระทำพิธีนั้น ผู้ที่เป็นเครือญาติย่อมจะเข้าร่วมมือในการจัดเตรียมพิธีและอาหารสำหรับเลี้ยงดูกัน บางท่านก็นำสิ่งของมาร่วมในงานด้วย นับว่าเป็นสถานที่พบปะพูดคุยและสนทนากัน สาระสำคัญของพิธีกรรมนี้ นอกจากจะบ่งบอกถึงความกตัญญูกตเวทีของผู้ที่เป็นเจ้าภาพต่อผู้เป็นบุพการีของตนแล้ว ยังบ่งบอกถึงความสมัครสมานสามัคคีของหมู่คณะด้วย เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้มีความเกื้อกูลช่วยเหลือกัน ประองดองรักใคร่ มีความเคารพยำเกรงต่อกัน อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ที่สูงอายุ และผู้ที่ล่วงลับไปแม้จะมองไม่เห็นด้วยตาและรับรู้ด้วยจิตวิญญาณ ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดมาอย่างชาญฉลาด เพื่อให้สังคมชาวไทยทรงดำอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

5. การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำมีมากมายหลายอย่าง เช่น วัฒนธรรมด้านที่อยู่อาศัย ด้านการบริโภค ด้านการแต่งกาย ด้านเครื่องมือเครื่องใช้ ด้านภาษา ด้านการละเล่นและนันทนาการ ด้านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำที่ได้รับการสืบทอดและรักษากันต่อมาเป็นเวลานาน ผ่านทางผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้สูงอายุแทบทั้งสิ้น และบุคคลที่เป็นหมอเสนเรือนก็เป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้และเข้าใจในวัฒนธรรมต่างๆเหล่านี้

5.1 วัฒนธรรมด้านที่อยู่อาศัย ของชาวไทยทรงดำเป็นสิ่งที่มีความเชื่อถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษว่า การจะสร้างบ้านเรือน สำหรับผู้ที่เป็นชนชั้นผู้น้อยไม่ควรสร้างบ้านเรือนอยู่ในระหว่างบ้านเรือนของชนชั้นผู้ท้าว เพราะผีเรือนผู้น้อยไม่สามารถคุ้มครองปกป้องลูกหลานของตนได้ จะทำให้ผู้คนในบ้านพากันป่วยไข้ไม่สบายและเสียชีวิตในที่สุด การสร้างบ้านของชาวไทยทรงดำทุกบ้านเรือนจะมีส่วนหนึ่งของตัวบ้านซึ่งสร้างขึ้นออกจากตัวบ้านแต่มีใช้ชานไว้สำหรับเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือเป็นสถานที่ของผีบรรพบุรุษเรียกว่า กว๊าน บางบ้านก็เป็นส่วนหนึ่งของมูห้องซึ่งเรียกว่า “กะล่อห้อง” ในเวลาเสนเรือนหมอเสนเรือนจะมาทำพิธีเช่นผีตรงสถานที่แห่งนี้ เพราะฉะนั้นการสร้างบ้านของชาวไทยทรงดำทุกบ้านจะต้องมีกะล่อห้อง หรือกว๊านไว้สำหรับให้ผีเรือนอยู่และประกอบพิธีกรรม ในพิธีเสนเรือนในโอกาสต่างๆ

5.2 วัฒนธรรมในด้านการบริโภคของชาวไทยทรงดำ ในเวลาเสนเรือนก็จะมีอาหารหลายอย่างหลายชนิด แต่มีอาหารที่จะต้องเตรียมไว้มีให้ขาดเลยนั่นก็คือ หมูต้ม ไก่ต้ม จูบผัก แกงหน่อไม้ หรือจูบหน่อไม้ น้ำซุบหรือน้ำต้มหมู และอาหารคาวหวานต่างๆ แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีเสนเรือนที่จะต้องมีก็คือ หมูต้ม ไก่ต้ม จูบผัก และแกงหน่อไม้ สำหรับหมูจะต้องเป็นเครื่องเช่นสังเวในพิธีกรรม จะขาดไม่ได้ ถ้าเป็นชนชั้นผู้น้อยจะใส่หมูดิบลงในปานเพื่อน ส่วนชนชั้นผู้ท้าวก็จะใส่หมูที่สุกแล้วลงในปานเพื่อนหรือพานเครื่องเช่น ไก่ต้ม ใช้สำหรับทำพิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีแปงได้ และแปงมด จะต้องใช้ไก่เท่านั้น ส่วนจูบผักและแกงหน่อไม้จะเป็นสิ่งที่ต้องปรุงเตรียมไว้เพื่อพิธีกรรมนี้โดยเฉพาะด้วย จะขาดไม่ได้เลยทีเดียว ในเวลาเสนเรือนหมอเสนหรือคนแต่งเสนจะแนะนำ และจะตรวจสอบว่ามีอาหารชนิดใดขาดไปบ้าง จะต้องจัดเตรียมไว้ให้ครบครันโดยเฉพาะอาหารที่เป็นหัวใจสำคัญสำหรับงานเสนเรือน แต่ชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องการจัดเตรียมอาหารในเวลาเสนเรือนเป็นอย่างดีแล้ว หมอเสนเรือนหรือคนแต่งเสนไม่จำเป็นต้องบอกกล่าว หรือแนะนำเพียงแค่ดูแล้วสิ่งใดขาดไปก็ให้นำมาใส่

5.3 วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย เป็นอีกส่วนหนึ่งในเวลาเสนเรือน หมอเสนเรือน เจ้าพิธี และญาติๆจะต้องแต่งกายด้วยชุดของชาวไทยทรงดำ คือ ตัวหมอเสนเรือน ที่เป็นชนชั้นผู้ท้าวจะต้องสวมเสื้อไหมสีแดง หมอเสนที่เป็นผู้น้อยจะต้องสวมเสื้อสีสีดำและมีลวดลายอยู่ข้างลำตัว เจ้าภาพและญาติๆก็ต้องแต่งกายด้วยเสื้อสีเช่นเดียวกัน ในขณะที่ทำพิธีเสนเรือนจะต้องมีเสื้อของผู้ที่เป็นเจ้าพิธีหรือเจ้าภาพอยู่ด้วย โดยเสื้อที่นำมาไว้ในพิธีนั้นจะเป็นเสื้อสี และในเวลาเสนเรือนเสร็จก็จะมีพิธีมอบเสื้อให้เจ้าพิธีอีกด้วย นับว่าเป็นวัฒนธรรมอีกด้านหนึ่งที่ได้อนุรักษ์ไว้ เพื่อมิให้เสื่อมสลายไปจากความทรงจำของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

5.4 วัฒนธรรมด้านเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นสิ่งที่จะต้องมีในเวลาเสนเรื่อน คือ ปานเพื่อน ปานเช่า เชี่ยนหมาก เป็นต้น สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้มีความจำเป็นในพิธีกรรมนี้มาก โดยเฉพาะปานเพื่อน ภาชนะบรรจุเครื่องเช่นที่ขาดไม่ได้ ในอดีตชาวไทยทรงดำมีภาชนะสำหรับใช้สอยมากมาย และปานเพื่อนที่ใส่เครื่องเช่นนี้ก็มักมีแทบทุกบ้าน ในปัจจุบันมีเฉพาะบางบ้าน ส่วนใหญ่ผู้คนที่จะไปขอยืมมาจากบ้านของหมอเสน เพราะหมอเสนจะมีข้าวของเครื่องใช้ประเภทนี้อยู่ หมอเสนที่เป็นท้าวในเวลาเสนเรื่อนจะต้องมี “ตั้งกำ” ไว้สำหรับนั่งจะไม่นั่งเสื่อเหมือนหมอเสนเรื่อนผู้น้อย “ตั้งกำ” จึงเป็นเครื่องใช้อีกประเภทหนึ่งที่จะต้องมีการเสนเรื่อนของชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้ท้าว

5.5 วัฒนธรรมด้านภาษา ภาษาเป็นเครื่องแบ่งแยกและบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนหนึ่งๆ และเป็นความเจริญทางวัฒนธรรมของตนเองด้วย ชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนที่บ่งบอกถึงความงอกงามและมีความเจริญมาช้านาน นั่นคือมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง ในเวลาเสนเรื่อนหมอเสนจะต้องทำการว่าความ เป็นภาษาไทยทรงดำ หรือไทยโซ่ง ได้เป็นอย่างดี เพราะว่าหากไม่มีการว่าความเป็นภาษาไทยโซ่งก็ไม่ใช่ว่าการเสนเรื่อน ในการว่า ความ จะต้องอาศัยหมอเสนที่มีความสามารถในการเล่าเรียนวิชาทางด้านนี้มา โดยเฉพาะ และมีการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี จากครูบาอาจารย์ที่เชี่ยวชาญ และหมอเสนทุกคนจะต้องฝึกการว่าความเป็นภาษาไทยทรงดำทั้งหมด

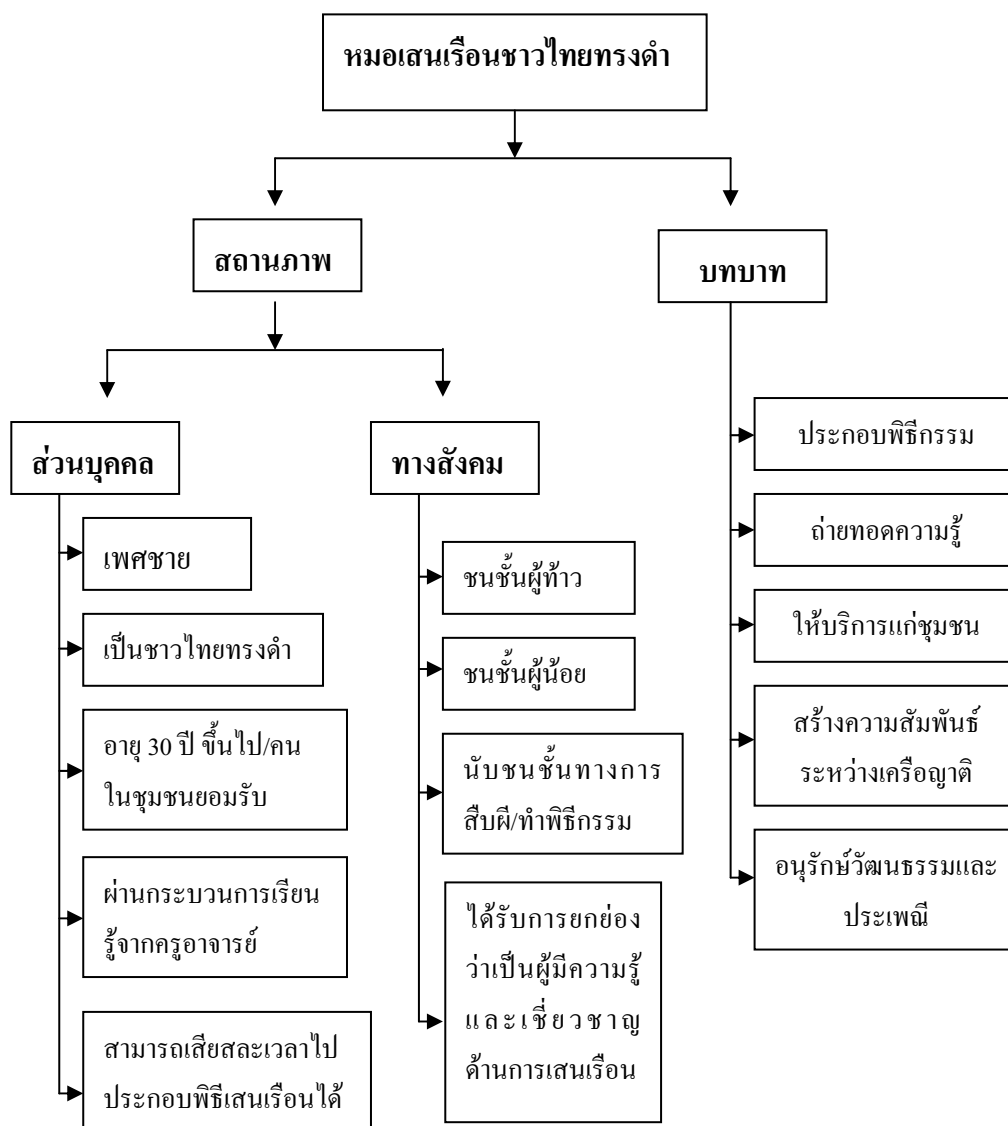
5.6 วัฒนธรรมด้านความเชื่อและพิธีกรรม พิธีกรรมในปัจจุบัน ที่ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ยังคงนิยมปฏิบัติให้เห็นอยู่ก็คือ การเสนเรื่อน เพราะเป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำยังคงผูกพันและได้พบเห็นเป็นประจำ สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ผีแดน และผีที่อยู่ในสถานที่ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มาควบคุมดูแลสังคมของชาวไทยทรงดำในอดีตและส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน

หมอเสนเรื่อน เป็นผู้หนึ่งที่สามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์อันนี้ไว้ได้ เพราะชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับวิญญาณผีบรรพบุรุษของตนได้ นอกจากนี้ หมอพิธีเสนเรื่อนยังมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่อย่างอื่นได้อีก เช่น การเป็นล่ามให้คู่บ่าวสาว ในพิธีแต่งงาน การทำพิธีบอกทางให้กับผีที่จะไปสู่สวรรค์

ในการประกอบพิธีเสนเรื่อน หมอเสนต้องเรียนรู้วิธีการว่าความหรือกล่าวคำบอกในการเช่นสังเวช ซึ่งการว่าความนั้นจะต้องกล่าวเป็นภาษาพูดของชาวไทยทรงดำในทุกขั้นตอนทุกอย่าง อย่างละเอียดถี่ถ้วนซึ่งก็เป็นการอนุรักษ์ภาษาไทยทรงดำอีกด้านหนึ่ง และการปฏิบัติตนของ

หมอเสนก็ยังยึดถือการปฏิบัติที่ครูบาอาจารย์ได้สั่งสอน โดยยึดตามหลักจารีตและธรรมเนียมเดิมที่ครูบาอาจารย์ได้ยึดถือปฏิบัติ

จากการศึกษาในภาคสนามสรุปได้ว่า สถานภาพการเป็นหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองชุมพร เป็นเพศชาย สามารถมีครอบครัวได้ และต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปี การประกอบพิธีเสนเรือนเป็นไปตามเชื้อสายหรือชนชั้นที่สังคมกำหนดไว้ และชาวไทยทรงดำจะให้ความสำคัญกับหมอเสนเรือนเฉพาะในพิธีกรรมเท่านั้น หมอเสนเรือนในปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวไทยทรงดำเท่านั้น มิได้กระจายไปสู่กลุ่มชนอื่น บทบาทของหมอเสนเรือนมีหลายด้าน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรม การถ่ายทอดความรู้ทั้งแก่ผู้ที่มาสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือนและผู้ที่อยู่ร่วมอยู่ในพิธีกรรม การให้บริการในด้านการเสนเรือนแก่ชาวไทยทรงดำ การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาวไทยทรงดำ ในอดีตหมอเสนเรือนนอกจากจะเรียนเกี่ยวกับเสนเรือนแล้วยังเรียนรู้เกี่ยวกับวิชาคาถาอาคมทางด้านการรักษาขจัดปัดเป่าหรือขับไล่สิ่งชั่วร้าย รักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วย และเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวไทยทรงดำ เพราะสามารถเป็นที่พึ่งพาได้ในด้านการรักษาอาการเจ็บป่วย สร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้คนในหมู่บ้าน สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรดังกล่าว ผู้ศึกษาได้สรุปเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 7 แสดงสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ
ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเฒ่าชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

สำหรับในตอนี่ 3 นี้จะกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเฒ่าชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร โดยอาศัยข้อมูลจากการ ศึกษา สังเกตและสัมภาษณ์หมอเฒ่าชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำนั้นเป็นการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยความเชื่อเป็นพื้นฐาน และปฏิบัติกันต่อๆมาเป็นพิธีกรรมและกลายเป็นประเพณีในที่สุด การเรียนรู้สามารถกระทำได้หลายวิธี ได้แก่ การพบเห็น การจดจำ การบอกเล่า การปฏิบัติตาม และการอบรมสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ โดยผู้ศึกษาจะได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเฒ่าที่ถ่ายทอดไปยังหมอเฒ่ารุ่นต่อไป

สำหรับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเฒ่าที่ถ่ายทอดไปยังหมอเฒ่าที่มีความสนใจและเข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและพิธีกรรมหมอเฒ่ารุ่นนั้นมีดังต่อไปนี้

ในกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเฒ่าที่ถ่ายทอดไปยังหมอเฒ่ารุ่นต่อไป ในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านที่ผู้ศึกษาเข้าไปสัมภาษณ์ พบว่ามีหมอเฒ่าที่เป็นอาจารย์และเป็นศิษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านบางหลงและหมู่บ้านคอเตี้ย ในหมู่บ้านบางหลง หมอเฒ่าที่เป็นอาจารย์ผู้ถ่ายทอดคือ นายเสต ยอดทอง ได้ถ่ายทอดวิชาให้กับ นายประเสริฐ คุ้มชุมชัย ทั้ง 2 ท่านเป็นญาติกัน และเป็นหมอเฒ่าชนชั้นผู้ทำว ส่วนในหมู่บ้านคอเตี้ย หมอเฒ่าที่เป็นอาจารย์คือ นายกลอง แป้งอ่อน เป็นผู้ถ่ายทอดให้กับ นายเลิศ ไตรังจร ซึ่งเป็นบุตรของครูหมอที่นายกลอง แป้งอ่อน ไปรับมอบครุมา และหมอเฒ่ารุ่น 2 ท่านนี้ ทำหน้าที่ เสนาเฒ่าให้กับชนชั้นผู้น้อย ผู้ศึกษาทำการศึกษาหมอเฒ่า 2 คนนี้ คือ หมอเสต ยอดทอง และหมอกลอง แป้งอ่อน ในฐานะที่เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการเฒ่าเฒ่าให้กับศิษย์

สำหรับหมอเฒ่าที่เหลือยังไม่มีคนมาเรียนหรือขอเป็นศิษย์ บางท่านมีแต่เพียงผู้มาพูดคุยและบอกความประสงค์เอาไว้แต่ยังไม่ได้มาเรียน ผู้ศึกษาจะศึกษาโดยมองหมอเฒ่าเฒ่าเฒ่าทั้งหมดในฐานะเป็นศิษย์ หรือเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากอาจารย์ว่า มีระเบียบการศึกษาขั้นตอน หรือวิธีการเรียนรู้ และสื่ออุปกรณ์ในการเรียน ระยะเวลาในการเรียน เป็นต้น

1.1 การเรียนรู้วิชาการเสนอเรียนขั้นผู้ท้าว ของนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย การเรียนรู้วิชาการเป็นหมอเสนอเรียนของ นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย บ้านบางหลง เป็นการเรียนการสอนที่เป็นไปตามธรรมชาติ โดยมีห้องเรียนที่ไม่กำหนดแน่นอน อาจจะเป็นที่บ้านหรือที่ทำงานของตนเองก็ได้ หรือในไร่นา ผู้ศึกษาทำการศึกษาวิธีการเรียนการสอนของนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดจากหมอเสด ยอดทอง ดังต่อไปนี้

1.1.1 ผู้ถ่ายทอด นายเสด ยอดทอง หมอเสนอเรียนแห่งบ้านบางหลง เป็นผู้ที่มีความรู้ และเชี่ยวชาญในพิธีเสนอเรียนเป็นอย่างดี สามารถให้คำแนะนำและปรึกษาแก่ผู้ที่มาสอบถามได้ และได้ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีเสนอเรียนมาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งได้รับการสืบทอดการเป็นหมอเสนอเรียนมาจากครูหมอก็คือ นายหยอด ยอดทอง ผู้เป็นบิดาของตน สำหรับการถ่ายทอดวิชาการเป็นหมอเสนอเรียนให้แก่ นายประเสริฐ คุ่มชุมชัยนี้ นายเสด ยอดทอง ได้คัดเลือกจากคุณสมบัติที่กล่าวแล้ว คือ เชื้อสาย อายุ เพศ วัย วุฒิภาวะ เป็นต้น ลักษณะและวิธีการถ่ายทอดของนายเสด ยอดทอง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.1.1.1 การถ่ายทอดโดยวิธีการมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า แนะนำ แก่นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ในเวลาที่มาสอบถาม หรือสนทนาปราศรัย และในการประกอบพิธีกรรมคือการเสนอเรียน

1.1.1.2 การถ่ายทอดโดยการทำให้ดูเป็นแบบอย่าง โดยลงมือปฏิบัติจริงในเวลาที่นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ออกไปปฏิบัติงานด้วย เป็นวิธีการที่ฝึกหัดให้ผู้เรียนได้สังเกตและจดจำนำไปทำเป็นแบบอย่าง

1.1.2 ขั้นตอนและวิธีการเรียน ขั้นตอนและวิธีการถ่ายทอด เป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เป็นไปตามอัธยาศัยของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนที่มีความสนใจก็จะมี ความวิริยะอุตสาหะมากและเรียนรู้ได้รวดเร็ว วิธีการเรียนเป็นรูปแบบที่เป็นทางการ มีตำราที่จดบันทึกต่อกันมาจากครูอาจารย์คนก่อนๆ โดยบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เขียนด้วยลายมือของตนเอง เป็นภาษาไทยทรงคำ บอกเล่าเนื้อความที่กล่าวถึงการเสนอเรียน คำกล่าวในพิธีการเสนอเรียน โดยมีบทเรียนเป็นขั้นตอนในแต่ละขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนจะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไป

นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ได้รับการทาบทามเชิงขอร้องจากนายเสด ยอดทองให้เรียนวิชาเสนอเรียน เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีนี้มิให้สูญหายไป การเรียนในครั้งนี้ในระยะแรกๆ เป็นการเรียนที่ไม่ค่อยจะเต็มใจนัก แต่เป็นการเรียนเพื่อต้องการทราบถึงประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำเท่านั้น ไม่อยากจะไปประกอบพิธีกรรมเหมือนหมอเสนอเรียนทั่วไปดังมีความตอนหนึ่งที่กล่าวว่า

...หมอเสดก็อยากจะให้ยกครูนั้นแหละ แต่ผมไม่ค่อยอยากเรียน ไม่อยากทำ ที่เรียนนั้นก็เพราะต้องการเรียนรู้ประเพณีเท่านั้นเอง ไม่ได้ตั้งใจ จะไปทำพิธีเสนเรือนหรืออยากรู้ว่าเขาทำอะไรบ้าง ธรรมเนียมเป็นอย่างไร ที่นี้มีคนเขามาพูดกับผมว่า แล้วสุเป็นผู้ลาว เป็นผู้ทำด้วย และเป็นลูกคนโต ของครอบครัว ทำไมจึงไม่เรียน จึงเรียนเพื่ออยากรู้ เวลาใครเขามาถามว่าทำอย่างไรๆ จะได้บอกถูก เราคิดไปอย่างนั้น ที่เรียนมันก็ยุ่งๆแถมบังคับนั้นแหละ...(ประเสริฐ คุ่มชุมชัย 2550)

การเริ่มเรียนในระยะแรกต้องไปจดบันทึกคำรามาจากหมอเสด ยอดทอง โดยนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ไม่ได้จดบันทึกเป็นภาษาไทยทรงคำหรือภาษาโซ่ง แต่จดบันทึกเป็นภาษาไทยแทน เพราะไม่รู้หนังสือลาวหรือไทยทรงคำ แล้วนำมาอ่านเลียนเสียงเป็นภาษาไทยทรงคำในเวลาออกเสียงจึงไม่ถนัด ทำให้สำเนียงที่ออกเพี้ยนไปบ้าง

...ผมไม่รู้หนังสือลาว ก็จดบันทึกเป็นหนังสือไทย แต่เวลาอ่านออกเสียง ต้องออกเสียงเป็นหนังสือลาว มันก็ชักเพี้ยนเหมือนกัน ผมจดเป็นคำไทยมาเลย คำบางคำเขียนเป็นไทยแล้วออกสำเนียงในภาษาโซ่งยาก ส่วนมากจะออกไปในทำนองภาษาไทยเสียมากกว่า เวลาไปพูดก็เหมือนกับคนที่เพิ่งหัดพูดภาษาลาว...(ประเสริฐ คุ่มชุมชัย 2550)

1.1.3 สถานที่เรียน สำหรับสถานที่เรียนภาคทฤษฎีนั้นไม่จำกัดสถานที่เรียน โดยผู้เรียนจะไปเรียนที่ไหนก็ได้ตามอัธยาศัย ส่วนสถานที่เรียนของ นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย นั้น คือ ที่บ้านและที่ทำงาน

...ผมจดบันทึกแล้วก็มาเรียนด้วยตนเองที่บ้าน เวลาไปทำงานเป็นยาม ช่วงเวลาว่างผมก็จะนำไปท่องจำด้วย...(ประเสริฐ คุ่มชุมชัย 2550)

ส่วนสถานที่เรียนรู้ในภาคปฏิบัตินั้นจะต้องเรียนรู้ในบรรยากาศจริงในสถานที่จริง โดยติดตามครูหมอที่เป็นอาจารย์ไปเป็นผู้ช่วยหมอเสน ช่วยจัดการทุกอย่างให้กับอาจารย์ และอาจารย์ก็จะให้ขึ้นตั่งนั่งว่าความเป็นภาษาไทยทรงคำด้วย

1.1.4 บทเรียนที่ต้องเรียนรู้ การเรียนเป็นหมอเสนเรือนนั้นต้องมีบทเรียนและขั้นตอนในบทเรียนด้วย โดยการเรียนรู้ในแต่ละบทเรียนหรือบทว่าความของหมอเสนเรือนที่เป็นผู้ทำและหมอเสนเรือนที่เป็นผู้น้อยจะมีคำว่า ความไม่เหมือนกัน โดยบทเรียนที่ นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ต้องเรียนนั้นมีดังต่อไปนี้คือ

1.1.4.1 บทไต้เว็นเจ็บเว็นฮ้าย ซึ่งจะมีคำกล่าวพรรณนาถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของผู้เป็นท้าว และวิถีชีวิตที่พึงปฏิบัติในแต่ละวัน และปรารภสาเหตุของการประกอบพิธี รวมถึงการเตรียมข้าวปลาอาหารที่จะจัดทำการเสนเรือน ในวันนั้น

1.1.4.2 โก้นหล่าลูกปลุกหล่าต้น เป็นขั้นตอนที่กระทำต่อจากบทที่ผ่านมาโดยหมอเสนเรือนหรือ “จาง” (เรียกเฉพาะหมอเสนเรือนที่เป็นท้าวเท่านั้น) จะทำการสืบทอดว่าในตระกูลนั้นมีสมาชิกจำนวนเท่าไร มีใครบ้าง เป็นการประกาศให้ทราบว่า จะเชิญดวงวิญญาณชื่ออะไรบ้างมารับเครื่องเซ่นที่จัดไว้

1.1.4.3 บทเสนหล่า เป็นบทที่กล่าวถึงเรื่องการเชิญผีเรือนมาร่วมกันดื่มเหล้าที่หมอได้จัดเตรียมไว้ให้โดยจะทำการเชิญทีละคน สำหรับพิธีกรรมการเซ่นเหล้านี้จะเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติต่างไปจากผีผู้น้อยกล่าวคือผีผู้น้อยจะรับประทานอาหารก่อน แล้วค่อยดื่มเหล้า ส่วนผีที่เป็นท้าวจะดื่มเหล้าก่อนแล้วจึงรับประทานอาหารภายหลัง

1.1.4.4 บทกัณฑ์หล่า บทนี้เป็นการเชิญดวงวิญญาณที่เสียชีวิตด้วยสาเหตุที่ไม่ดี เช่น จมน้ำ ถูกฆ่า ตกต้นไม้ เป็นต้น และวิญญาณที่เสียชีวิตตั้งแต่อายุน้อย ชาวไทยทรงดำไม่นิยมเชิญดวงวิญญาณเหล่านี้มาไว้เป็นผีเรือนเพราะเกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่ตนเองและครอบครัว สำหรับบทนี้จะกระทำซ้ำอีกครั้งในขั้นตอนที่เซ่นด้วยหมู แต่จะต่างกับที่บทนี้จะเป็นการเซ่นด้วยเหล้า

1.1.4.5 บทเสนหมู เป็นข้อความที่มีคำกล่าวถึงการเชิญผีเรือนให้มารับประทานอาหารซึ่งหมอเสนเรือนจะต้องกล่าวคำพรรณนาถึงสิ่งของที่มีอยู่ภายในบ้านเรือนเครื่องเซ่นที่เจ้าเสื่อหรือเจ้าภาพจัดหาว่ามีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมมูลเชิญให้มารับประทานอาหารโดยจะเรียกชื่อผีเรือนทีละรายเป็นลำดับไปเช่นเดียวกับการเซ่นเหล้าในครั้งแรก

1.1.4.6 บทช่องเสน เป็นการบอกกล่าวผีเรือนให้ทราบถึงการทำพิธีเสนเรือนและขอให้ผีเรือนช่วยปกป้องคุ้มครองครอบครัวของเจ้าเสื่อ(เจ้าภาพ)ให้อยู่เย็นเป็นสุข

1.1.4.7 บทปิดอันฮ้าย เป็นบทเสนเรือนที่กล่าวเพื่อความปลอดภัยของเจ้าเสื่อ เป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากบ้านเพื่อให้บ้านมีแต่สิ่งดี และผู้ที่อยู่ในบ้านปลอดภัย ปราศจากอันตรายมาเบียดเบียน

1.1.4.8 บทกัณฑ์เสื่อ ต่อจากนั้นผู้ที่เป็จางก็จะมอบเสื่อคั้นให้กับเจ้าเสื่อหรือเจ้าภาพพร้อมทั้งอวยพรให้เจ้าภาพอยู่เย็นเป็นสุข(สาเหตุที่มอบเสื่อนั้นเพราะว่า เจ้าภาพหรือเจ้าเสื่อ ไม่ได้อยู่ร่วมพิธีด้วยทุกขั้นตอนจะต้องมีการกินต่าง ๆ มากมายจึงไม่มีเวลา จึงได้เอาเสื่อของเจ้าภาพนั้นมาวางไว้ในพิธีเปรียบเสมือนว่าเจ้าภาพได้อยู่ร่วมในพิธีด้วยทุกครั้ง)

1.1.4.9 บทแบ่งไต้ พิธีการแบ่งไต้ เป็นการกล่าวคำเซ่นอาหารให้แก่ผีขวัญที่สิงสถิตอยู่ในไต้ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแบ่งแยกเป็นเพศชายและเพศหญิง โดยในแต่ละกะล่อห้องของบ้านทุกบ้านจะมีสัญลักษณ์นี้แสดงอยู่ สัญลักษณ์ของเพศชาย ได้แก่ กระพ้อ, คันธนูขนาดเล็กและพัดที่สานด้วยดอกไม้ไผ่ สำหรับกระพ้อนั้น เป็นภาชนะที่สานด้วยดอกไม้ไผ่

ตาห่าง มีขนาดเล็ก ส่วนสัญลักษณ์แสดงถึงเพศหญิงนั้นได้แก่ ระบาย โดยประดิษฐ์ขึ้นจากใบมะพร้าวสานเป็นชั้นๆไปมาประมาณ 7 ชั้น

1.1.4.10 บทจำหล้าฟายเอือน เป็นช่วงที่ “จาง” หรือหมอเสนเรือนได้เชิญให้ญาติพี่น้องฝึเดียวกันกับเจ้าเลื่อมาร่วม “เมยหล้า”หรือดื่มเหล้าร่วมกับฝึเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล

1.1.5 ระยะเวลาในการเรียนสำหรับระยะเวลาในการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก การเรียนในภาคทฤษฎีขึ้นอยู่กับความวิริยะอุตสาหะ ของผู้เรียนเป็นสำคัญ เพราะถ้าผู้เรียนสามารถจดจำได้เร็วการเรียนก็เร็วตามไปด้วย

...พอไปจดได้แล้วมาท่องจำ มันก็ไม่ยากหรอก แต่ว่าซ้ำๆกัน ถ้าตั้งใจจริง มันก็ง่าย ผมเรียนอยู่ประมาณ 2-3 เดือน ตอนนั้นก็ยังไม่ได้อยู่...(ประเสริฐ คุ้มชุมชัย 2550)

ในช่วงที่ 2 เป็นการเรียนในภาคปฏิบัติ คือไปฝึกหัดกับอาจารย์ เป็นช่วงที่ทดสอบความสามารถ และทักษะความชำนาญ ไหวพริบและการแก้ไขปัญหา อาศัยการประเมินจากอาจารย์และความชำนาญของผู้เรียน ผู้เรียนบางคนติดตามอาจารย์ไปเป็นปีก็มี บางคนก็ 2-3 งานก็มี อาจารย์จึงอนุญาตให้ออกงานเองได้ หรือเรียนจบ

1.1.6 สื่อและอุปกรณ์ การเรียนวิชาการเสนเรือนนั้นก็ต้องมีสื่อและอุปกรณ์เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เช่นเดียวกัน สำหรับสื่อและอุปกรณ์ในการเรียนของนายประเสริฐ คุ้มชุมชัย มีดังต่อไปนี้

1.1.6.1 ตัวครูผู้สอน คือนายเสต ยอดทอง เป็นสื่อในการเรียน ซึ่งเมื่อมีปัญหาหรือข้อสงสัยต่างๆหมอประเสริฐก็จะไปสนทนาและสอบถามจากนายเสต ยอดทองอยู่เสมอ

1.1.6.2 ตำราเรียนที่ได้ไปจดบันทึกมาจากนายเสต ยอดทอง ซึ่งเป็นคำกล่าวเช่นไหว้ และวิธีการ ขั้นตอนตั้งแต่เริ่มพิธีจนเสร็จสิ้นพิธี สำหรับตำราที่จดบันทึกนั้นในอดีตหมอเสนชาวไทยทรงดำจะนิยมจดบันทึกเป็นภาษาไทยทรงดำหรือลาวโซ่ง เพราะหมอเสนในอดีตส่วนใหญ่ไม่รู้ภาษาไทย พูดภาษาไทยไม่ได้ เป็นการสะดวกต่อการอ่าน และง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในปัจจุบันนายเสต ยอดทอง มีตำราวิชาเสนเรือนที่บันทึกเป็นภาษาไทยทรงดำ ส่วนนายประเสริฐ คุ้มชุมชัย ไปจดตำราเรียนมาเป็นภาษาไทย เพราะไม่รู้เกี่ยวกับภาษาไทยทรงดำเลย

1.1.6.3 อุปกรณ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบในการเสนเรือน เช่น ปานเผื่อน ดั่งนั้ง อาหารและเครื่องดื่มสำหรับประกอบพิธี เป็นสิ่งที่พบเห็นได้ในเวลาประกอบพิธีกรรม โดยผู้เรียนจะได้ศึกษาจากของจริง อุปกรณ์เหล่านี้เป็น

เครื่องมือที่สามารถสื่อถึงพิธีกรรมได้เป็นอย่างดีและชัดเจนต่อการทำความเข้าใจ และอุปกรณ์เหล่านี้หมอเสนส่วนใหญ่จะรู้จักเป็นอย่างดีแล้ว

1.1.6.4 สถานการณ์จริงที่เกิดขึ้น เป็นบรรยากาศจริงที่ได้ประสบและได้รับรู้ เป็นห้องเรียนที่ใช้ปฏิบัติงานภาคสนามสำหรับฝึกฝนทักษะความชำนาญและเก็บเกี่ยวประสบการณ์ ของหมอเสนที่เริ่มต้นการเป็นหมอเสน

1.1.7 การประเมินผลและสิ้นสุดการเรียนรู้หลังจากที่ได้เรียนในภาคทฤษฎี
คือท่องบ่นตำราที่ได้จดบันทึกไว้จนมีความจำได้แม่นยำแล้ว จะต้องออกติดตามอาจารย์ไปปฏิบัติงานตามสถานที่ต่างๆด้วย เพื่อเป็นการทดสอบความสามารถ ครูหมอที่เป็นอาจารย์ก็จะให้ขึ้นตั่งนั่งว่าความเป็นภาษาไทยทรงคำด้วย การประเมินผลจะทำได้โดยการสังเกต และทดสอบจากการให้ลงมือปฏิบัติจริง การประเมินผลจึงเป็นช่วงระยะเวลาที่ครูหมอผู้เป็นอาจารย์จะได้ใกล้ชิดกับศิษย์ ตลอดจนสังเกตศึกษาพฤติกรรมและความสามารถต่างๆจากศิษย์ เมื่ออาจารย์เห็นความคล่องแคล่ว ทักษะและความชำนาญ สามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเองแล้วก็จะบอกให้ไปหาเสื้อสำหรับประกอบพิธีมาสั่ โดยเสื้อสำหรับประกอบพิธีของหมอเสนที่เป็นผู้ท้าวจะตัดเย็บจากผ้าฝ้ายสีแดง หมอเสนบางคนจะมีสายคาดเอวซึ่งก็เป็นสีแดงเช่นเดียวกัน และหมอเสนทุกคนจะมีมิดหมอด้วย สำหรับติดตัวไปในเวลาประกอบพิธีทุกครั้ง หลังจากนั้น ครูหมอที่เป็นอาจารย์ก็จะบอกให้ไปรับมอบครู โดยจะมี หมากพลู เหล้า และเงินอีก 12 บาท สำหรับเป็นเครื่องบูชาครูอาจารย์

การรับมอบครูนั้นมีความหมายในลักษณะที่ผู้ที่เรียนนั้นสำเร็จการศึกษาแล้ว สามารถรับมอบภาระ ธุระและความไว้วางใจจากครูหมอในการประกอบพิธีกรรมเสนเรือนนี้ต่อไปได้ และถือว่าเป็นการสืบทอดสืบทอดอำนาจ เป็นทายาททางการประกอบพิธีกรรมสืบทอดไป ในการที่หมอเสนแต่ละคนจะออกไปเสนเรือนใครคนใดคนหนึ่ง หมอเสนจะต้องไม่ลืมในการที่จะตั้งสติกำหนดระลึกถึงครูหมอกันที่เป็นครูบาอาจารย์ตั้งแต่คนแรกและคนท้ายสุดที่ได้รับมอบครูหมอมานั้นด้วย เป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดไม่ได้เลย

1.2 การเรียนรู้วิชาการเสนเรือนชนชั้นผู้น้อย ของนายเลิศ โตวังจร กระบวนการเรียนการสอนของหมอเสนชนชั้นผู้น้อยมีลักษณะคล้ายกับการเรียนการสอนของหมอเสนชนชั้นผู้น้อย ต่างกันแต่เพียงผู้ถ่ายทอด ระยะเวลาในการเรียนและบทเรียนที่ไม่เหมือนกันเท่านั้น

1.2.1 ผู้ถ่ายทอด สำหรับผู้ถ่ายทอดการเรียนการสอนให้กับ นายเลิศ โตวังจร นั้น คือ นายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนเรือน ชาวบ้านคอเตี้ย การถ่ายทอดก็เป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนตามอัธยาศัย วิธีการถ่ายทอดก็เป็นไปในรูปแบบเดียวกันกับหมอเสนเรือนท้าวตั่งที่กล่าวมาแล้ว

1.2.2 ขั้นตอนและวิธีการเรียน นายเลิศ โตวังจร ได้เรียนรู้วิธีการเป็น หมอเสนเรื้อน โดยการแนะนำจากนายกลอง แป้งอ่อน ซึ่งเป็นผู้ได้รับมอบครูจากบิดาของนาย เลิศ โตวังจร โดยที่นายกลอง แป้งอ่อน ต้องการจะให้วิชาการเสนเรื้อนนี้อาศัยอยู่กับทายาทของครูหมอ ที่ตนเองได้รับมอบมา และไม่ต้องการให้สูญหายไป

วิธีการเรียนนั้นนายเลิศ โตวังจร ได้ไปจดบันทึกตำราเรียนมาจากนายกลอง แป้งอ่อน แล้วนำมาท่องจำ เมื่อท่องจำได้แม่นยำแล้ว ก็ได้ออกไปช่วยนายกลอง แป้งอ่อน ไปช่วยงานเสน เรื้อนของผู้น้อยชาวไทยทรงดำ

1.2.3 สถานที่เรียน สถานที่เรียนวิชาการเสนเรื้อนของนายเลิศ โตวังจร คือ บ้าน ในเวลาว่างจากงานต่างๆหมอเลิศ โตวังจรจะนำตำราที่ตนเองไปจดบันทึกมาออก มาท่องจำ โดยท่องจำอยู่ประมาณ 1 เดือน

1.2.4 บทเรียนที่ต้องศึกษา บทเรียนที่ต้องศึกษานี้เป็นบทเรียนที่ต่างไป จากบทเรียนของหมอเสนเรื้อนทั่วไป และมีขั้นตอนวิธีการ ยืดยาวกว่าการเสนเรื้อนของผู้ทั่วไป โดย หมอเสนเรื้อนจะต้องเรียนรู้วิธีการและขั้นตอนทุกอย่าง มีขั้นตอนและวิธีการดังต่อไปนี้

หลังจากที่คนแต่งเสนจัดเตรียมสิ่งของที่จำเป็นจะต้องมี และข้าวปลาอาหารใส่ไว้ใน ปานเพื่อน โดยจะต้องจัดเรียงตกแต่งให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีไว้ให้เรียบร้อยแล้วก็จะเชิญหมอ เสนมาทำพิธีกรรม

1.2.4.1 การมอบปานเพื่อน เป็นการมอบสิ่งของที่จัดอยู่ใน ภาชนะสำหรับเซ่นไหว้ซึ่งเรียกว่า “ปานเพื่อน” ให้หมอเสน โดยจะมีเจ้าภาพและญาติพี่น้องมา ช่วยกันยก จะเป็นการยก 3 ครั้ง 3 ระดับ คือ ครั้งที่ 1 ยกขึ้นในระดับเอว ครั้งที่ 2 ยกขึ้นระดับ คอหรืออก ครั้งที่ 3 ยกขึ้นโดยให้เลยศีรษะขึ้นไป การยกปานเพื่อนนี้เป็นการแสดงถึงความอุดม สมบูรณ์มีข้าวปลาอาหารมากมาย มีความพร้อมในการที่จะเสนเรื้อน และการมอบปานเพื่อนให้กับ หมอเสนนั้นเป็นการให้สิทธิในการเป็นเจ้าของได้อย่างเต็มที่ เพราะว่าหลังจากเสร็จพิธีแล้วสิ่งของที่ อยู่ในปานเพื่อนก็จะเป็นของหมอทั้งหมด จากนั้นเจ้าภาพจะจัดอาหารมาให้กับหมอ เรียกว่า “ปาน ไก่ช้อง” และเรียกขั้นตอนนี้ว่า “จ่ายหมอ” หรือการรับประทานอาหารเช้าของชาวไทยทรงดำ ผู้ช่วยหมอเสนจะทำการมอบปานอาหารนี้ให้กับหมอและหมอก็ตอบรับจากนั้นหมอและญาติก็จะ ร่วมรับประทานอาหารกัน จากนั้นหมอเสนเรื้อนจะเริ่มทำพิธี “หน่องก่อ” เป็นการบอกกล่าวให้ ทราบถึงการเสนเรื้อน ซึ่งคล้ายกับ บท “ไต่เวนเจ็บเวนฮ่าย” ต่อจากนั้นจะทำการประกาศให้ผีเรื้อน ทราบเกี่ยวกับการเสนเรื้อนและเชิญให้มารับเครื่องเซ่นที่ได้จัดเตรียมไว้ เรียกว่า “โก่นหล้าลูก ปลุกหล้าต้น”

1.2.4.2 การเซ่นครั้งแรก เรียกว่า เสนปางแปง เป็นการเซ่นหมู และอาหารครั้งแรก แล้วกล่าวคำเชิญผีเรือนเป็นภาษาไทยทรงดำแล้วคืบอาหารด้วย “อู” หรือ ตะเกียบทิ้งลงที่ช่องซึ่งทำไว้ข้างฝาบ้าน

1.2.4.3 การเซ่นครั้งที่ 2 เรียกว่า เสนก้ากัก เป็นการเซ่นไห่วครั้งที่สองมีข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับการเซ่นครั้งแรก

1.2.4.4 การเซ่นครั้งที่ 3 เรียกว่า เสนสองต๊ับ เป็นการเซ่นไห่วครั้งที่สามมีข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับเซ่นครั้งที่ หนึ่งและสอง

1.2.4.5 การเซ่นครั้งที่ 4 เรียกว่า เสนหิง เป็นการเรียกผีเรือน ที่มารับเครื่องเซ่นไม้ทั้น ซึ่งผีต่างๆที่อยู่ในสถานที่ใกล้เคียงให้มารับเครื่องเซ่น

1.2.4.6 พิธี “แก้มแฮ” เป็นการเชิญดวงวิญญาณนายอานและนายเอนมารับเครื่องเซ่น เครื่องเซ่นจะประกอบด้วยเหล้า 1 ขวด มีใบตองสดปูบนพื้น มีจ๊ับหมูวางบนใบตอง ข้าวเหนียว พร้อมตะเกียบ น้ำดื่มหมู น้ำ ในระหว่างนี้หมอเสนจะทำพิธีเชิญผีเรือนมากินอาหารคือเครื่องเซ่น ในขณะที่หมอเสนกล่าวคำเชิญผีมากินเครื่องเซ่นก็จะมีผู้ช่วยหมอเสนใช้ตะเกียบคืบจ๊ับหมูหรือแกงหน่อไม้ และผู้ช่วยหมอเสนอีก 1 คนจะอยู่ข้างนอกจะทำพิธีเช่นผีตระกูลเดียวกันซึ่งอยู่ต่างบ้านต่างเมือง รวมทั้งผีที่ไม่ได้เป็นผีเรือน ให้มากินเครื่องเซ่น เรียกพิธีนี้ว่า “พิธีขาวหว่า” คำว่า “หว่า” หมายถึง ญาติพี่น้อง หลังจากเสร็จพิธี “แก้มแฮ” แล้วจะเป็นการทำพิธี “เลงหมอ” หรือ “เลงกางเฮือน” คือหมอเสนจะรับประทานอาหารร่วมกับเจ้าภาพและญาติผีเดียวกัน ต่อจากนั้นเป็นการเซ่นเหล้า

1.2.4.7 การเซ่นเหล้าครั้งที่ 1 นี้เรียกว่า “เสนเหล้าหลวง” เป็นการเซ่นเหล้าครั้งใหญ่ โดยหมอเสนจะทำการเรียกชื่อเฉพาะผีเรือนเจ้าภาพเท่านั้น ส่วนผีเรือนที่เป็นญาติทั้งหมดจะเรียกชื่อรวมกันทั้งหมด

1.2.4.8 การเซ่นเหล้าครั้งที่ 2 เรียกว่า “เสนตาแกง” เป็นการเซ่นเหล้าหลังจากรับประทานอาหารแล้วถือเป็นการล้างปาก

1.2.4.9 การเซ่นเหล้าครั้งที่ 3 เรียกว่า “เสนเหล้ากู” เป็นการเสนครั้งสุดท้าย หลังจากนั้นผู้ช่วยหมอเสนจะทำการรื้อปานเพื่อนเก็บไว้ให้หมอ

1.2.4.10 พิธี “จำเหล้าฟายเฮือน” โดยหมอเสนจะเรียกเจ้าภาพและญาติผีเดียวกันเข้ามาล้อมวง หมอเสนเรือนจะรินเหล้าแจกจ่ายให้ทุกคน จากนั้นก็จะทำการ “เมยเหล้า” (ดื่มเหล้า) โดยทำการเมยเหล้า 3 ครั้ง ถือว่าเป็นการดื่มเหล้าเพื่อความสามัคคี และรวมญาติพี่น้อง

1.2.4.11 พิธีแปงไต้ เป็นการเซ่นผีขวัญเพื่อให้ช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาผู้ที่เป็เจ้าเสื้อและครอบครัว คำว่า “แปง” หมายถึงการทำให้ดีขึ้น ส่วน “ไต้” นั้นหมายถึงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงขวัญให้กับลูกหลานเจ้าภาพ ซึ่งเป็นการเซ่นขวัญทำให้อายุมั่นขวัญยืนเครื่องเซ่นประกอบด้วยข้าวจ้าว ไก่ต้ม หมากพลู เหล้าและขันน้ำ

1.2.4.12 พิธีแปงมด ซึ่งพิธีนี้จะมีผู้ช่วยหมอเสนจะมาทำพิธีแทน โดยเป็นการเชิญครุมด ครุมดที่หมอเคารพนับถือมารวมดื่มห้ำก่อนที่จะเสร็จสิ้นพิธีเสนเรือน

1.2.4.13 พิธีฟายท่าน เป็นการเชิญเทวดาที่ปกป้องรักษาหมู่บ้านที่ชาวไทยทรงดำเคารพนับถือมารับเครื่องเซ่น

ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการ “ฟายหมอ” หรือ “หยาดหมอ” เป็นการขอบุญแก่หมอที่ได้เดินทางมาทำพิธีให้กับเจ้าภาพ โดยผู้ช่วยหมอเสนจะเป็นคนว่าความ ต่อจากนั้นจะเป็นการ มอบเสื้อคืนให้แก่เจ้าของ ต่อจากนั้นผู้ช่วยหมอเสนจะเป็นผู้ที่ว่าความ ในเชิงบอกกล่าวแนะนำในการดำเนินชีวิตประจำวันและอวยพรให้มีความสุขความเจริญ ขั้นตอนนี้เรียกว่า แปงขวัญ ทำพิธีโดยนางผง เสาวคนธ์ เสร็จพิธีกรรมประมาณ 15.00 น.

1.2.5 ระยะเวลาในการเรียนนายเลิศ ไตวังจร ใช้ระยะเวลาในการเรียนประมาณ 1 เดือนและออกปฏิบัติงานอยู่กับนายกลอง แป้งอ่อน ประมาณ 1 ปี

1.2.6 สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนของนายเลิศ ไตวังจร มีวิธีการเรียนการสอนและสื่ออุปกรณ์ เหมือนกับหมอเสนผู้ทำชาวไทยทรงดำ โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้แนะนำ มีการจดบันทึกตำราเรียน มีอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมเป็นสื่อในการสอนซึ่งเป็นสิ่งที่หมอเสนจะได้พบเห็นในเวลาไปฝึกงานจริง และบรรยากาศที่ถูกสร้างขึ้นจริงโดยอาศัยชาวบ้านที่ต้องการประกอบพิธีกรรมเป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งหมอเสนที่ฝึกใหม่ต้องเข้าไปเรียนรู้โดยลงมือปฏิบัติจริงกับสถานการณ์จริง อุปกรณ์จริงที่มีอยู่ในขณะนั้น การเรียนการสอนในลักษณะนี้จึงเป็นการสื่อความจริงที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองชุมพร

1.2.7 การประเมินผลและสิ้นสุดการเรียนการสอน ประเมินผลหลังสิ้นสุดการเรียนรู่วิชาการเป็นหมอเสนเรือนของนายเลิศ ไตวังจร ก็มีลักษณะคล้ายกับกระบวนการเรียนรู้ของนายประเสริฐ ชุ่มชุมชัย คือ เมื่อท่องบ่นตำราเรียนจนจำได้ขึ้นใจแล้วไปฝึกหัดออกเสียงกับผู้เป็นอาจารย์จนมีความคล่องแคล่วเป็นที่ยอมรับของอาจารย์แล้วก็จะให้ออกไปปฏิบัติงานในสถานที่จริงเมื่อทำงานได้คล่องแคล่ว มีความชำนาญจนเกิดทักษะเป็นที่พอใจของอาจารย์แล้ว อาจารย์ก็จะบอกให้มารับมอบครู โดยผู้เรียนจะต้องหาเสื้อฮี และวีหรือพัดมาไว้เพื่อเป็นเครื่องประกอบในการทำพิธีกรรม หมอเสนเรือนบางท่านจะได้รับมอบเสื้อจากครูอาจารย์โดยตรง

1.3 ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของหมอเสนเรือนทั้งที่เป็นผู้ท้าวและผู้ນ้อย

จากการสัมภาษณ์หมอเสนเรือนแต่ละท่านถึงข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามที่หมอเสนเรือนทุกคนจะต้องยึดถือไว้อย่างมั่นคง ผู้ศึกษาได้สรุปข้อปฏิบัติและข้อห้ามดังกล่าวไว้รวมกัน โดยที่หมอเสนเรือนแต่ละคนทั้งที่เป็นชนชั้นผู้ท้าวและชนชั้นผู้ນ้อยจะต้องปฏิบัติและยึดถือไว้หลายอย่างหลายประการดังต่อไปนี้

1.3.1 ข้อปฏิบัติของหมอเสนเรือนทั้งที่เป็นผู้ท้าวและผู้ນ้อย

1. หากพลูที่เจ้าภาพนำมาไหว้วานหมอให้ไปเสนเรือน หมอจะต้องนำขึ้นหิ้งบูชาครูเสมอ
2. ก่อนออกจากบ้านต้องว่าคาถาป้องกันตัวเสียก่อน
3. เมื่อถึงบ้านเจ้าภาพแล้วก่อนจะขึ้นบันไดหมอเสนต้องว่าคาถาก่อน
4. ก่อนที่จะนั่งตั้งว่าความต้องกล่าวคาถากำกับด้วยทุกครั้ง

1.3.2 ข้อห้ามของหมอเสนเรือนทั้งที่เป็นผู้ท้าวและผู้�้อย

1. หมอเสนที่เข้ามาไหว้วานให้ไปเสนเรือนแล้ว ในคืนก่อนที่จะไปเสนเรือนจะต้องไม่นอนกับภรรยาและลูก
2. ก่อนขึ้นเรือนเจ้าภาพห้ามเหยียบบันไดขั้นสุดท้าย ต้องข้ามไปเสีย หมอเสนบางคนกล่าวว่า ก่อนขึ้นเรือนเจ้าภาพห้ามเหยียบบันไดขั้นแรก
3. ห้ามหมอเสนเรียกร้องค่าเงินทองหรือค่าบริการจากเจ้าภาพ
4. หลังจากที่น่าหากพลูขึ้นหิ้งบูชาครูหมอแล้ว คนที่เป็นหมอเสนจะต้องไม่กินอะไรอีกเลยจนกว่าประกอบพิธีเรียบร้อยแล้ว แต่จะดื่มน้ำได้
5. ในเวลาไปงานศพ ห้ามไม่ให้กินอาหารบริเวณงานหรือบ้านงานนั้น
6. เมื่อมีคนมาไหว้วานให้ไปประกอบพิธีกรรมแล้ว ไม่ให้หมอถือจอบ เสียม ออกไปป่า หรือทำไร่ไถนา (หรือถ้าจะออกไปก็ควรรู้เวลาและระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ก่อนจะออกไปประกอบพิธีกรรมควรทำความสะอาดร่างกายแต่งตัวไว้ให้พร้อม)
- 7) เมื่อออกจากบ้านไปแล้วไม่ควรหันหลังกลับเข้ามาบ้านอีกจนกว่าจะประกอบพิธีกรรมที่บ้านเจ้าภาพจนเสร็จเรียบร้อย

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านมีทั้งภาคทฤษฎี คือการบอกกล่าว จดบันทึกคำรา การท่องจำ เป็นต้นและภาคปฏิบัติ คือการออกปฏิบัติงานร่วมกับอาจารย์ ตลอดจนการประเมินผลการเรียนตามสภาพที่เป็นจริง ดังแผนภาพที่แสดงต่อไปนี้

แผนภาพที่ 8 สรุปกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของห่มขอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ
ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

2. กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนที่ถ่ายทอดไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนที่ถ่ายทอดไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ คนแต่งเสน(คนแต่งเครื่องเช่น) เจ้าภาพ และผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบนี้จะเข้าไปในลักษณะที่เป็นครุพักหลักจำเป็นส่วนใหญ่ สำหรับกระบวนการเรียนรู้ของคนแต่งเสนอาจจะมีลักษณะที่มีการบอกกล่าวและถ่ายทอดกันมาระหว่างคนแต่งเสนเองกับหมอเสนเรือน หรือคนแต่งเสนที่เคยเรียนมาก่อนแนะนำให้ผู้รู้รุ่นต่อไปทำตาม ส่วนการเรียนรู้ระหว่างหมอเสนเรือนกับเจ้าภาพ และผู้อื่นที่เกี่ยวข้องเป็นการเกี่ยวข้องกันโดยผู้ที่จะทำพิธีเสนเรือนมาขอให้หมอไปเสนเรือนให้ โดยเจ้าตัวเป็นผู้ที่ได้รับคำแนะนำจากผู้อื่นมาแล้ว อาจจะเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือว่าตนเองมีความเชื่ออยู่แล้วเพราะเคยเห็นผู้ใหญ่ปฏิบัติกันมาจึงปฏิบัติตามด้วย การเสนเรือนของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพรอาจมาจากสาเหตุ 3 ประการ คือ

1) การเสนเรือนตามวาระหรือประเพณี ชาวไทยทรงดำทุกคนที่มีครอบครัวจะทำการเลี้ยงผีทุก 3 – 5 ปี เมื่อเจ้าภาพมีความอยู่ดีกินดีอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารและดำรงชีวิตอย่างปกติสุขแล้วหวนระลึกถึงผีเหย้าผีเรือนที่ได้ปกป้องคุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัยจึงทำการเสนเรือน

2) มีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น เช่น มีความเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องการจะหายจึงไปบนบานกับผีเรือนไว้ และเมื่อตนหายแล้วจึงทำการเสนเรือน

3) การเสนเรือนในกรณีที่มีครอบครัวมีผู้เสียชีวิต โดยอาการตายที่ปกติ ไม่ตายโหง เจ้าภาพก็จะทำพิธีเชิญผีขึ้นเรือน

จะเห็นได้ว่าการเสนเรือนของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร นิยมเสนเรือนกันด้วยเหตุ 3 ประการประการใดประการหนึ่ง จึงทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และมีการถ่ายทอด ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมขึ้น และถือแบบอย่างการปฏิบัติต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย

2.1 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญา ของ คนแต่งเสน จากการได้เข้าไปสัมผัสและสัมภาษณ์คนที่แต่งปานเสน ก็ได้พบว่า คนที่แต่งเสน คือคนที่ทำการจัดเตรียมสำหรับสำหรับเช่นผีเรือน โดยจะต้องทำการจัดแต่งสิ่งของ และข้าวปลาอาหาร ขนมหวานและผลไม้หลากหลายชนิด จัดใส่ไว้ในปานเพื่อนั้นโดยไม่ให้ขาดคบกบพร่อง และห้ามขาดสิ่งของที่สำคัญคือ หมูที่จะต้องทำการเช่น จูบหน่อไม้ หรือแกงหน่อไม้ ผักจู้บ หรือยำผัก และในการตกแต่งจัดเรียงต้องให้ได้ระบบระเบียบตามที่ประเพณีได้วางเอาไว้เป็นแบบให้ยึดถือ คือทุกอย่างที่จัดลงในปานเพื่อนั้นจะต้องมีอย่างละ 7 สิ่ง ห้ามมิให้ขาดหรือเกิน และสำหรับตัวผู้ที่ทำการจัดแต่งปาน

เครื่องเช่นนั้นจะต้องมีชั้นเดียวกันด้วย คือ ผู้ที่เป็นท้าวจะต้องทำการจัดแต่งให้กับผู้ท้าวเท่านั้น และผู้น้อยก็ต้องการแต่งให้กับผู้น้อย ไม่ปะปนกันและในการแต่งเสนก็มีรายละเอียดซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลเหล่านี้ที่ได้ทำการจัดแต่งปานเสนเรือน

นางพรหม นพแก้ว อายุ 73 ปี อยู่บ้านดอนรวบ เป็นผู้ที่มีความสามารถทำพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อของชาวไทยทรงดำได้หลายอย่าง เช่น การแปงขวัญ การซ่อนขวัญ การแปงมด เป็นต้น ได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เมื่ออายุประมาณ 28 ปี ได้ทำการแต่งเสนให้กับเจ้าภาพที่เป็นท้าว ได้ทำการแต่งเสน มาเป็นระยะเวลานานตั้งแต่สมัยที่หมอสเอนเรือนคนเก่า คือนายสุข เทวบิน ยังมีชีวิตอยู่ ในการเรียนวิชานั้นนางพรหมกล่าวว่า เป็นการเรียนอย่างไม่เป็นทางการ ครูอาจารย์ชักชวนให้เรียน ก็อยากลองดู

...สมัยนั้นดิฉันยังสาวครูอาจารย์มาที่บ้านฉันบ่อย มาให้ฉันบิบ เส้นให้แล้วแกก็ชักชวนให้เรียน ฉันก็อยากลองดู เรียนในระยะแรกนั้น เป็นการเรียนอย่างง่ายๆเล็กๆ ก่อน คือการเรียกขวัญหลง และแปงขวัญ ต่อไปก็เรียนสิ่งที่ยากและใหญ่ขึ้นคือ การแปงเฮือน และต่อจากนั้นก็เรียกขวัญตัว...(พรหม นพแก้ว 2551)

ในระหว่างที่เรียนอยู่นั้นครูอาจารย์ได้ไปมาหาสู่เพื่อเป็นการสอบถามและประเมินการเรียนว่าก้าวหน้าไปหรือไม่ และเมื่อเรียนรู้และท่องจำได้แล้วก็ได้ออกไปทำพิธีตามสถานที่ต่างๆที่มีผู้ให้หว่านมา โดยจะมีอาจารย์ติดตามไปด้วย

...เมื่อเรียนได้คล่องแคล่วแล้ว จำได้แล้ว เวลาทำพิธีในครั้งแรกๆก็จะมีครูอาจารย์ติดตามไปด้วย...(พรหม นพแก้ว 2551)

การเรียนวิธีการแต่งปานเพื่อนหรือแต่งเสนนั้นนางพรหม นพแก้ว ได้เรียนรู้มาจากแม่ของตน ซึ่งตนเองได้รับคำบอกเล่าจากหมอสเอนและแม่ของตน

...ฉันเรียนวิธีแปงมด มาจากนายสุข เทวบิน เรียนหลายคน เรียนรู้จากแม่ของฉันบ้าง แม่ฉันรู้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นมอบปานงายให้จาง (หมอสเอนท้าว) ก็รู้ แปงขวัญ แปงมดก็รู้ ส่วนเรื่อง การเรียนวิธีแต่งปานเสนฉันเรียนมาจากแม่ แม่ของฉันไปช่วยนายสุข เทวบิน ในเวลาเสนเรือนเมื่อก่อนพ่อของแม่ฉันคือนายเชียบ เทวบิน ก็เป็นหมอสเอน...(พรหม นพแก้ว 2551)

นางกลม เทวบิน อายุ 60 ปี อยู่บ้านดอนรวบ บุตรสาวคนที่ 5 ของนายสุข เทวบิน ได้ทำการแต่งเสนมาเป็นระยะเวลานานแล้วตั้งแต่สมัยบิดาของตนยังมีชีวิตอยู่ และทำเรื่อยจนมาถึงหมอสเอนคนปัจจุบัน ในการเรียนการแต่งเสน บิดามารดาของตนเป็นผู้ถ่ายทอดให้ เวลาที่ไปเสนที่ไหนก็จะพาไปด้วย และได้สังเกตการแต่งเสนจากมารดา และได้รับการอบรมสั่งสอนจากมารดาของตน

...เวลาถึงงานเสนเรือนที่ไหนพ่อของฉันทก็จะพาไปด้วย ฉันทได้ไปดูเขาตอนที่ผู้เพื่อน(เรือ ปานเพื่อน) แม่ของฉันทก็แนะนำให้ ในช่วงนี้ฉันทยังไม่ได้แต่งเสน แต่จะมาแต่งเสนจริงจังตอนที่ลุง พร(นายสมศรี เทวบิน)เป็นหมอเสน...(กลม เทวบิน 2551)

นางกลม เทวบินได้ชักชวนให้นางสาวสำราญ สามวงศ์ มาร่วมงานกับตนด้วย โดย กล่าวถึงการศึกษาที่ครูอาจารย์ที่เป็นบิดามารดาของตนกล่าวว่า การแต่งเสนนั้นจะต้องอาศัยการเรียนรู้ เป็นคู่เพราะว่าเวลามีปัญหาอะไรจะได้ช่วยกันแก้ไขและคอยช่วยเหลือกัน หรือในกรณีที่คนหนึ่งติด ธุระไม่สามารถไปจัดการแต่งเสนได้ก็จะได้มีคนไปทำแทนได้ จึงชวนนางสาวสำราญ เรียนด้วย

นางสาวสำราญ สามวงศ์ อายุ 55 ปี อยู่บ้านคอนรวบ เป็นคนแต่งเครื่องเช่นในพิธี เสนเรือน เป็นบุตรสาวของนางเขียน สามวงศ์ สำหรับมารดาของนางสาวสำราญ สามวงศ์ ไม่ได้ เรียนรู้และฝึกหัดด้านการแต่งเครื่องเช่น แต่จะถนัดทางด้านการจับร้อง เพราะว่าเป็นแม่จับในเวลา ที่มีการละเล่นหรืองานประเพณีต่างๆได้รับการเชิญให้จับอยู่เสมอ นางสาวสำราญ สามวงศ์ ได้รับการชักชวนจากนางกลม เทวบิน ซึ่งเป็นญาติพี่น้องเชื้อสายเดียวกัน คือเป็นผู้ทำเช่นเดียวกัน ให้มาทำการแต่งเสนเพื่อจะได้ช่วยเหลือกันในยามที่จะต้องแต่งเสน หรือในกรณีที่ผู้ใดผู้หนึ่งไม่ สามารถออกไปทำการแต่งเสนได้ ก็จะให้อีกคนไปทำการแต่งเสนแทน นางสาวสำราญ สามวงศ์ ได้ทำการแต่งเสนให้กับเจ้าภาพเสนเรือนที่เป็นท้าว หลายบ้านแล้ว นางสาวสำราญ สามวงศ์ ได้ เริ่มฝึกหัดทำการแต่งเสนร่วมกับนางกลม เทวบินได้ไม่นานมานี้เอง

...ฉันทเพิ่งจะเริ่มทำการแต่งเสน การเรียนของฉันทยังไม่ค่อยละเอียดเท่าไร ต้องอาศัยมีคน นำพาทำ จึงจะทำได้ ถ้าให้ทำเองก็ยังไม่ถนัดเท่าไรนัก...(สำราญ สามวงศ์ 2551)

นางบัว พุ่มพวง อายุ 79 ปี อยู่บ้านบางหลง เป็นอีกคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ใน ด้าน การแต่งเครื่องเช่น ได้เรียนรู้วิธีการแต่งเสนมาจากบิดาของตน คือ นายอินทร์ อาจณรงค์ ได้พบ เห็นและเรียนรู้จากการได้เข้าไปช่วยเหลืองานเสนเรือนของชาวบ้านบางหลง ได้เรียนรู้จากการบอก เล่าจากบิดา เมื่อบิดาของตนเสียชีวิตก็ได้ไปช่วยแต่งเครื่องเช่นให้กับนายเสต ยอดทอง หมอเสน เรือนท้าวบ้านบางหลง

...เรียนแต่งเสนมานานแล้วตั้งแต่สมัยอยู่กับพ่อ เวลาพ่อไปทำพิธีเสนเรือนก็จะพาน ฉันทไปด้วย ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแต่งเสนจากพ่อนี้แหละและแอบจำมาจากคนรุ่นก่อนด้วย พอหมอเสต เป็นผู้เสนเรือนก็ไปช่วยทุกครั้ง...(บัว พุ่มพวง 2550)

นางผง เสาวคนธ์ อายุ 78 ปี อยู่หมู่บ้านคอเตี้ย เป็นคนแต่งเสนให้กับชาวไทยทรง คำที่เป็นผู้น้อย ได้ทำการแต่งเสนมานานหลายปีแล้ว และนางผง เสาวคนธ์ก็ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่อง การเป่ามด และเป่าขวัญ เหมือนกัน โดยได้เรียนรู้กับครูบาอาจารย์ โดยนางผงจะเรียกการเรียนนี้ ว่าเป็นการ “แอบเรียน” โดยจะไปทำการเรียนด้วยวิธีการสังเกตและจดจำ บางทีก็ไปขอจดมาเป็น

ตำราและท่องจำ สำหรับเรื่องการแต่งเสนนี้ ได้ทำมานานแล้ว และส่วนใหญ่ก็จะติดตามหมอข่าย แม่นสร ไปทำพิธีเสนเรือนในสถานที่ต่างๆ ด้วย เพราะนางผง เสวคนธ์เป็นผู้ที่มีความสามารถในการว่าความ แปรมด แปรขวัญได้

...ฉันเคยเรียนกับครูอาจารย์รุ่นก่อน ไปจดมาบ้าง จำมาบ้าง แล้วลองหัดทำ พอทำได้ก็ออกไปช่วยงานตามแต่เขาจะมามอบ ก็ไปช่วยเขา ตามหมอเสนหมอข่ายไปช่วยแต่งปานเสน ช่วยแปรมด แปรได้ ตามแต่จะทำได้...(ผง เสวคนธ์ 2550)

นางผง ร่วมยอด อายุ 80 ปี อยู่หมู่บ้านคอนรวบ เป็นคนที่มีความสามารถแต่งเครื่องเช่นได้เช่นเดียวกัน โดยได้ทำการแต่งเสน เมื่อตอนที่สามีทำหน้าที่เป็นหมอเสน สามีของนางผง ร่วมยอด คือ นายเซว ร่วมยอดเสียชีวิตไปแล้ว ปัจจุบันนางผง ร่วมยอด ยังทำการแต่งเสนให้กับชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้น้อย

...ฉันทำมาตั้งแต่สามีเป็นหมอเสนเรือน เห็นผู้รู้เขาทำก็หัดทำตาม อาศัยครูพักลักจำเอาบ้าง ตามเขาบ้าง แล้วก็ทำมาเรื่อยๆ...(ผง ร่วมยอด 2550)

2.2 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของหมอเสนเรือนไปยังเจ้าภาพ และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเสนเรือน กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของเจ้าภาพนั้นเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม สามารถทำได้โดยผ่านทางหมอเสนเรือน คนสูงอายุที่ให้คำแนะนำปรึกษาหรือแก่ครอบครัวอยู่เสมอ อาจจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัว หรือผู้สูงอายุที่อยู่ภายนอกครอบครัว ซึ่งก็เป็นเครือญาติที่มีความเชื่อเดียวกัน เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีของชาวไทยทรงดำเป็นอย่างดี เพราะว่าชาวไทยทรงดำในชุมชนทั้ง 3 ชุมชนนั้นล้วนได้รับรู้และรับทราบเรื่องราวจากการแนะนำของผู้ที่ผ่านประสบการณ์และสูงวัยมาแล้วทั้งนั้น เพราะฉะนั้นผู้ที่สูงวัยจึงมีบทบาทต่อการถ่ายทอด ความเชื่อประเพณีและกรรมเช่นเดียวกัน ในการเข้าไปสัมภาษณ์และสังเกตภาคสนามนั้นผู้ศึกษาได้เข้าไปพูดคุยสนทนากับเจ้าภาพ ที่ทำการเสนเรือนจำนวน 2 ท่านและสอบถามคนที่มาร่วมพิธีเสนเรือนด้วย คือ

นางเชย พนาลัย อายุ 80 ปี เป็นเจ้าภาพในการเสนเรือน โดยนางเชย พนาลัย ได้นับถือผีเรือนทางฝ่ายสามี และเป็นผู้ทำว จึงได้เชิญหมอเสนที่เป็นท้าวมาทำการเสนเรือนให้ ผู้ที่ทำการเสนเรือนให้คือ นายอำนาจ แสงทอง หมอเสนบ้านคอนรวบ

สำหรับบรรยากาศภายในงานเป็นไปด้วยความสนุกสนานและอบอุ่น มีญาติพี่น้องมาช่วยกันทำขนมตั้งแต่ก่อนงาน 1 วัน ในวันงานก็มีผู้มาร่วมงานมากมาย ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องและญาติบ้านใกล้เคียง ผู้ที่มาร่วมงานในทางจะมีการถือเหล้า เบียร์มาร่วมงานด้วย ไม่นิยมช่วยงานด้วยเงิน ผู้ศึกษาได้เข้าไปสัมภาษณ์พูดคุย และสังเกตการณ์ตั้งแต่เช้า โดยเริ่มตั้งแต่การทำหมู จะมีผู้ขาย

จำนวน 4 – 5 คน ไปช่วยกันทำและจะนำหมูมาต้มในกระทะใบใหญ่ ในธรรมเนียมของผีเรือนทำวนั้น จะต้องต้มหมูให้สุกเสียก่อน แล้วจึงจัดส่งไปให้คนแต่งเสนทำการแต่งเสน ไม่นิยมใช้หมูดิบเหมือนชนชั้นผู้น้อย การเสนเรือนในหมู่บ้านบางบ้านก็นิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ก่อนที่จะทำพิธีกรรมคือการเสนเรือน เมื่อเสร็จทางพิธีพระแล้วจึงเริ่มทำพิธีกรรม นางเซย พนาลัยทำการเสนเรือนโดยสาเหตุที่ได้ทำการเสนเรือนก็เพราะได้บนบานไว้กับผีเรือนในเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าตนหายป่วยก็จะทำการเสนเรือน และตนเองก็มีอาการทุเลาเบาบางลงจึงได้ทำการเสนเรือน

...ได้ว่าไว้ จึงได้ทำ เพราะว่าเจ็บขา ปวดหัวเข่า ทีนี้ไปดูร่างทรง เขาบอกว่า ให้เลี้ยงผีผู้ใหญ่ จึงได้ทำการเสนเรือน ตอนนี้อาการปวดขาที่รู้สึกว่าจะทุเลาลงไปแล้ว...(เซย พนาลัย 2550)

การเสนเรือนของนางเซย พนาลัย ได้ทำตามวาระด้วยโดยทำการเสนเรือนทุก 3 ปี ปีนี้ประจวบเหมาะกับตนเองปวดขาและได้บนบานไว้ หมูที่เลี้ยงไว้ก็โตมาครบปีแล้วจึงได้ทำการเสนเรือน นางเซยมีความเชื่อว่า หมูที่ตนเลี้ยงไว้นั้นเติบโตมาได้เพราะได้บอกกล่าวไว้กับผีเรือน

...หมูที่เลี้ยงไว้ ตอนแรกมันก็ไม่รู้จักโตสักที เอาข้าวให้กินก็ไม่โตสักที ซื้อมาราคา 1,200 บาท จะขายให้ใครก็ไม่มีใครเอา ลูกสาวไปดูร่างทรงเขาก็บอกว่า ให้บอกกล่าวแก่ผีเรือนว่าจะนำหมูนี้ไปทำการเสนเรือน มันก็เริ่มกินอาหารและอ้วนท้วนสมบูรณ์ และฉันก็บอกว่าขอให้เขาหายปวดด้วย จึงจะทำให้ ต่อมาอาการก็ทุเลาไป...(เซย พนาลัย 2550)

ในด้านความเชื่อถือเกี่ยวกับผีเรือน ของนางเซย พนาลัย เป็นการอาศัยความเชื่อที่รุ่นปู่รุ่นย่าถือปฏิบัติตามกันมาดังคำที่กล่าวว่า

... ผีนั้นก็ต้องนับถือและถ้าไม่นับถือก็จะให้โทษแก่ผู้นั้น มีหลายคนที่บอกว่าไม่นับถือซึ่งคนๆนั้นก็คนไทยทรงดำมาตั้งแต่ดั้งเดิมบรรพบุรุษของเขาตั้งแต่ปู่แต่ปู่เป็นชาวไทยทรงดำตัวเขาเองจึงเจ็บไข้ได้ป่วยไปต่างนานา เมื่อทำการเสนเรือนก็หายเจ็บไข้ได้ป่วย คนสมัยนี้ไม่ค่อยนับถือถ้าไม่เจ็บไข้ได้ป่วยก็จะไม่รู้...(เซย พนาลัย 2550)

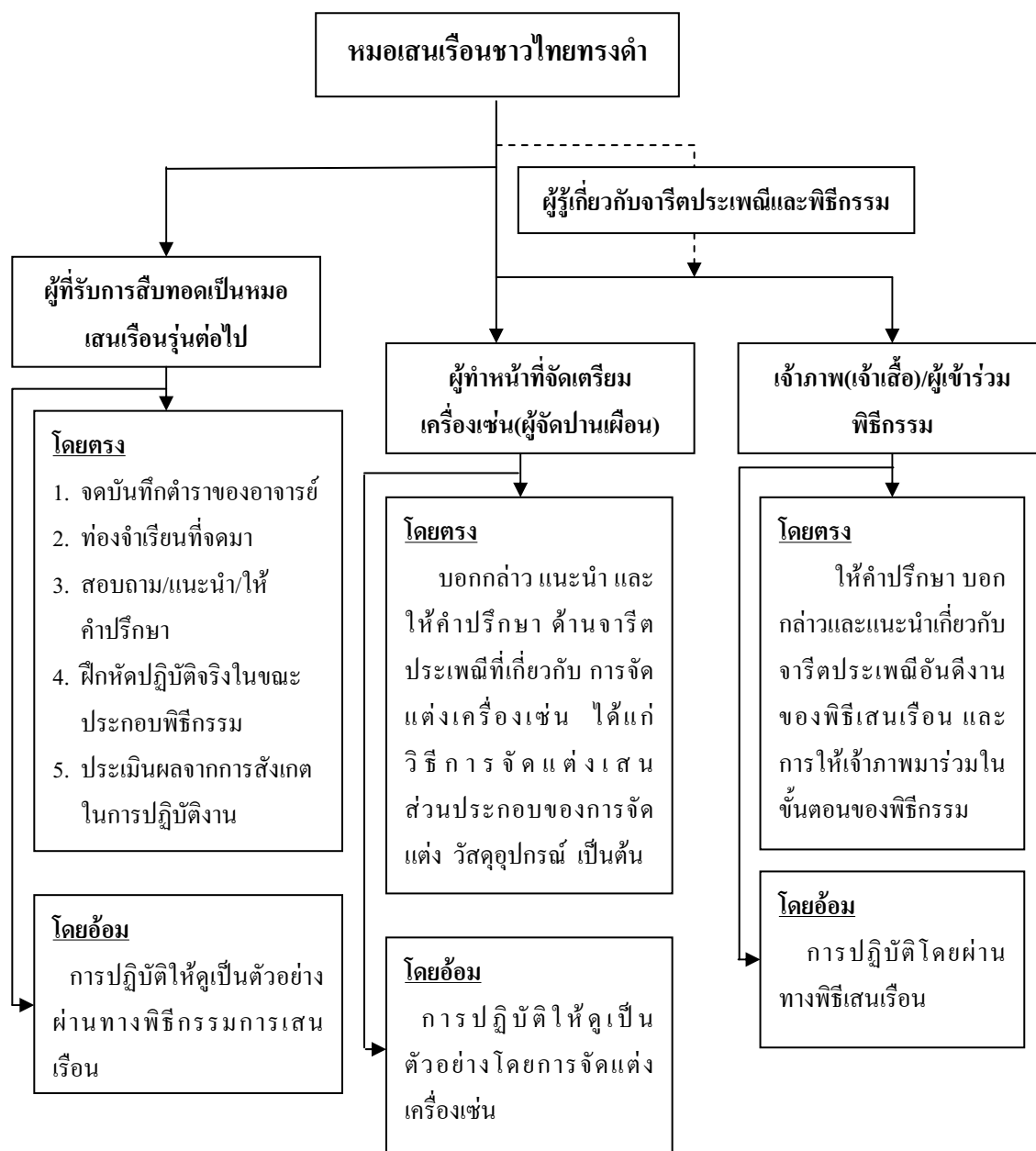
นางเซย พนาลัย ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเสนเรือนมานานแล้วโดยอาศัยบรรพบุรุษได้เคยทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และเป็นการสอนโดยไม่ได้พูดหรือบอกกล่าวอย่างเป็นทางการแต่เป็นการทำให้ดูโดยการลงมือปฏิบัติจริง จากบรรยากาศจริงที่สัมผัสได้ และรับรู้ได้ชัดเจน ตัวนางเซยเองได้เคยไปงานเสนเรือนบ้านอื่นๆหลายครั้ง ในการเสนเรือนครั้งนี้ของนางเซย พนาลัย ผู้ที่เป็นคนจัดการทุกอย่างหรือเตรียมงานคือ ลูกชายของตน คือนายพุด พนาลัย ซึ่งในเวลาทำพิธีกรรมก็จะมีเสื้อของนายพุดไปวางไว้ในพิธีกรรมด้วย สำหรับตัวของนายพุดเองก็ได้พบเห็นพิธีกรรมนี้มาหลายครั้งหลายหนแล้วเช่นเดียวกัน และมีความเชื่อถือในเรื่องของผีเรือนนอกจากนี้ยังถือปฏิบัติในจารีตของชาวไทยทรงดำและได้ทำการเสนเรือนเมื่อครบวาระ

นางปิ่น อินทนาม อายุ 53 ปี บ้านดอนรวบ ได้ทำการเสนเรื่อนเป็นประจำทุก 5 ปี ปีนี้ครบปีเช่นเดียวกัน สำหรับบรรยากาศภายในงานเป็นไปอย่างเป็นกันเอง ผู้ศึกษาได้ไปสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ที่บ้านงานตั้งแต่วันที่ 05.00 น. ภายในบริเวณพิธีตัวผู้ศึกษาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีและเป็นกันเองอย่างมาก ได้รับการอำนวยความสะดวกทุกอย่างในการศึกษาและสัมภาษณ์โดยเฉพาะการบันทึกภาพเหตุการณ์ต่างๆในขณะทำพิธีกรรมด้วย เมื่อไปถึงได้พบผู้ที่มาเตรียมอาหารตั้งแต่เช้าเช่นเดียวกัน แม่ครัวจัดเตรียมอาหารที่สำคัญคือ แกงหน่อไม้ หรือแกงหน่อส้ม จูบผัก และอาหารที่ประกอบอีก 2-3 อย่าง ในงานนี้เจ้าภาพได้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ด้วย โดยมีความเชื่อว่า แม่ผดไม่มีแล้วจึงนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์แทน เพราะว่าในอดีตแม่ผดมีบทบาทในการเสนเรื่อนเช่นเดียวกันโดยจะทำพิธีเสนกวัดกว่าก่อนวันพิธีเสนเรื่อน ในจังหวัดชุมพร คนที่เป็นแม่ผดไม่มีแล้วชาวบ้านจึงนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์แทน

สาเหตุที่ได้จัดทำพิธีเสนเรื่อนของนางปิ่น อินทนาม ได้จัดทำขึ้นตามวาระโอกาสที่เวียนมาบรรจบครบรอบ และตนเองมีความพร้อมมูลในการที่จะจัดทำคือมีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์และมีกำลังทรัพย์ในการที่จะจ่ายในการซื้ออาหารมาทำการเสนเรื่อน สำหรับการเรียนรู้ที่นางปิ่น อินทนาม ได้ในการเสนเรื่อน ได้เรียนรู้ ได้สังเกตและได้เคยพบเห็นเหตุการณ์มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ประกอบกับการได้รับอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจารีตประเพณีมาจากบิดามารดาบางอย่างก็ได้จากการสอบถามจากผู้รู้ เช่น เพื่อนบ้าน หมอเสนเรื่อน เป็นต้น จึงเรียนรู้

จากการสัมภาษณ์ภาคสนามเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรพอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนมี 2 อย่าง คือ กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาวิชาการเสนเรื่อนไปยังหมอเสนรุ่นต่อไป และกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องการถ่ายทอดไปยังผู้ที่จะเป็นหมอเสนรุ่นต่อไปมีความแตกต่างกันโดยแบ่งออกเป็น 2 ชั้นตามเชื้อสายของแต่ละคนซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการถ่ายทอดที่เป็นระบบมีผู้ถ่ายทอด สื่ออุปกรณ์และการประเมินผลโดยการสังเกต การรับมอบครูหมอถือเป็นการสิ้นสุดการเรียนรู้ สำหรับกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำผ่านทางหมอเสนไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องนั้นแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ คนแต่งเครื่องเซ่น และเจ้าภาพและบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมในพิธีกรรมเป็นการถ่ายทอดโดยอาศัยการบอกกล่าว แนะนำ ให้คำปรึกษา และการกระทำให้เห็น ในพิธีกรรม สำหรับผู้ที่จัดแต่งเครื่องเซ่น และเจ้าภาพนั้นอาจจะได้รับคำสั่งสอนมาจากผู้สูงอายุที่มีความรู้ในด้านจารีตประเพณีของชาวไทยทรงดำเป็นผู้ถ่ายทอด

อีกทางหนึ่งด้วย ในตอนที่ 3 ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ผู้ศึกษาได้สรุปเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 9 สรุปกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ในตอนนี้จะกล่าวถึงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร โดยแยกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ๆคือ

1. ความต่อเนื่องของพิธีกรรมเสนเรือนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านพิธีกรรมเสนเรือนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

1. ความต่อเนื่องของพิธีกรรมเสนเรือนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

สำหรับในประเด็นของความต่อเนื่องด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนชาวไทยทรงดำ จะศึกษาถึงระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่หมอเสนเข้าไปมีบทบาทและองค์ประกอบที่ทำให้ภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร พบว่ามีปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยทรงดำยังคงอนุรักษ์รักษาประเพณีและวัฒนธรรมของตนเองไว้หลายประการคือ

1.1 ความเชื่อถือ เชื้อมั่น ในความมีอยู่ของสรรพสิ่งที่มีตัวตนอยู่ภายหลังจากความตาย ตลอดจนพิธีกรรม และตัวผู้ประกอบพิธีกรรม ในการสื่อไปยังผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และสิ่งเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อ สภาวะจิตใจของชาวไทยทรงดำตลอดไป トラบเท่าที่ความเชื่อนี้จะเสื่อมสลายไป ในการศึกษาพบว่าชาวไทยทรงดำยังคงมีความเชื่อในเรื่องผีซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่นอกเหนือจากธรรมชาติที่มนุษย์จะจับต้องได้และสัมผัสได้โดยผ่านทาง การกระทำที่แสดงออกมา ในรูปลักษณะต่างๆ ยึดถือและปฏิบัติพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการบวงสรวงและเซ่นไหว้เพื่อให้ตนและครอบครัวได้ประสบความสำเร็จความเจริญก้าวหน้า ความผูกพันในขณะที่พวกเขายังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์และถึงแม้จะเดินทางไปสู่อีกภพหนึ่งแล้วก็ตามแต่ความเกี่ยวข้องก็ยังไม้อาจตัดขาดไปได้ ความเชื่อของชาวไทยทรงดำจึงผูกพันเกี่ยวข้องอยู่กับแดน ผีบรรพบุรุษ และผีต่างๆ ที่ไม่มีตัวตนแต่มีความเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถบันดาลให้เจ็บไข้ได้ป่วย และสร้างความยุ่งยากปัญหาและอุปสรรคแก่ชีวิต ในด้านบวกสามารถดลบันดาล ให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้าและหายป่วยไข้เป็นต้น

ในด้านตัวผู้ประกอบพิธีกรรมในสังคมชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ปัจจุบันยังคงมีแต่หมอเสนเรือน และผู้ที่ทรงวิชาในด้านการประกอบพิธีกรรมซึ่งแต่ละคนก็ได้รับ

การถ่ายทอดมาจากอาจารย์หลายท่านไม่ว่าในด้านการเรียกขวัญ การแบ่งขวัญ เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวไทยทรงดำที่มีความสามารถพิเศษในด้านการเรียนรู้และติดต่อกับจิตวิญญาณได้

การที่ชาวไทยทรงดำมีการยอมรับนับถือต่ออำนาจหลังความตายและทำการเช่นสรวงต่างๆจึงเป็นการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ในกลุ่มชนของตนไว้อย่างแน่นแฟ้น และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้สังคมปัจจุบันที่เป็นยุคข้อมูลข่าวสารทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เป็นอย่างดี

1.2 การอบรมสั่งสอน เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวไทยทรงดำมีการสืบเนื่องหรือธำรงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ โดยการถ่ายทอดปลูกฝังความคิดต่อการปฏิบัติตนให้ดำเนินไปตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในกรณีของการประกอบพิธีกรรมเสนเรือน หมอเสนจะเป็นผู้ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ถ้าหากขาดตัวหมอเสนแล้วก็จะไม่มีพิธีกรรมนี้ได้ และทำให้ผู้ที่ต้องการประกอบพิธีกรรมต้องไปแสวงหาผู้ที่มีความสามารถมาทำให้ถึงกับเชิญมาจากต่างจังหวัด จะเห็นได้จากหมอเสนที่อยู่ในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร ต้องเดินทางไปทำการเสนเรือนให้กับชาวไทยทรงดำในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง เช่น อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

ฉะนั้นจึงมีการสืบทอดวิชาหมอเสนเรือนกันขึ้นเพื่อป้องกันการขาดหายไปของประเพณีและพิธีกรรมนี้ขึ้น เพราะในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร พิธีกรรมบางอย่างและผู้ประกอบพิธีกรรมบางอย่างได้สูญหายไปอย่างน่าเสียดาย เช่น พิธีเสนของพ่อมด และพิธีเสนของแม่มด ทั้งนี้เพราะขาดการสืบทอดและไม่มีผู้สนใจเล่าเรียน เป็นต้น การสั่งสอนหรือสืบทอดวิชาความเป็นหมอเสนเรือน เป็นไปในบุคคลที่มีความสนใจและผู้ที่เป็ญญาดีพื้น้องเท่านั้น เป็นการเรียนตามอัธยาศัย อาศัยความวิริยะอุตสาหะของผู้เรียนเป็นสำคัญ เมื่อเรียนแล้วก็ต้องออกไปปฏิบัติงานกับอาจารย์ที่เป็นผู้อบรมสั่งสอน

1.3 บทบาทหน้าที่และโครงสร้างครอบครัว ชาวไทยทรงดำเป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีการจัดระบบสังคมของตนเอง โครงสร้างภายในครอบครัวของชาวไทยทรงดำในอดีต ผู้ชายจะมีหน้าที่สืบทอดการเลี้ยงชีพบรรพบุรุษ โดยเฉพาะลูกชายคนโตจะต้องรับหน้าที่นี้โดยอัตโนมัติ หรือผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะต้องนำพาภาระนี้ไปสู่ครอบครัว ในปัจจุบันภาระหน้าที่นี้บางครั้งครอบครัวก็ตกไปเป็นของฝ่ายหญิง หรือผู้สูงอายุที่เป็นผู้รู้และยังรักษาขนบธรรมเนียมเอาไว้ เพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่ของชาวไทยทรงดำ จะเป็นที่ยึดพึ่งพิงแก่ลูกหลานในเรื่องของการเสนเรือน การทำขวัญเด็กก่อน การทำพิธีกรรมภายในครอบครัว เช่น การปัดตง ซึ่งต้องทำเป็นประจำทุก 5 วัน สำหรับผู้ที่เป็นท้าว และทุก 10 วันสำหรับผู้ที่เป็นผู้น้อย ในหมู่บ้านชาวไทยทรงดำ ในอำเภอ

เมือง จังหวัดชุมพรในปัจจุบันก็ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่เป็นประจำเช่นกัน บางคนต้องทำเครื่องหมายไว้ที่ปฏิทินเพราะว่าการนับวันของชาวไทยทรงดำนับไม่ตรงกับปฏิทินสากล และผู้ชายส่วนใหญ่ก็ยังเป็นผู้ที่สืบทอดการทำพิธีกรรมต่างๆเช่นเดียวกัน

1.4 จาริต ประเพณีนิยม ที่ปฏิบัติและยึดถือตามกันมา ชาวไทยทรงดำมีวิถีชีวิตที่ยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองเอาไว้ การที่ชาวไทยทรงดำได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ที่มีอายุมากเป็นผู้ที่คอยให้การอบรมสั่งสอนและครอบครัวชาวไทยทรงดำยังคงไปมาหาสู่กันมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมจากผู้รู้ มีประสบการณ์และได้พบเห็นแบบอย่างจากบรรพบุรุษรุ่นก่อนจึงเป็นประเพณีและจาริตที่ได้ยึดถือและปฏิบัติกันมา และชาวไทยทรงดำบางคนก็ยังทำเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกหลานของตนโดยยึดถือปฏิบัติเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่ได้รับการสั่งสอนจากคนรุ่นก่อนๆและแนะนำให้กับลูกหลานของตนได้ปฏิบัติตามด้วย จะเห็นได้ว่าผู้ที่ได้เรียนรู้ประสบการณ์มาแต่เก่านั้นก็จะเป็นผู้ที่คอยบอกกล่าวกันว่าประเพณีของชาวไทยทรงดำควรจะเป็นอย่างไร ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีบทบาทที่สำคัญต่อเยาวชนที่เป็นลูกหลาน เกี่ยวกับพิธีกรรม จาริตประเพณีต่างๆของชาวไทยทรงดำ

1.5 การส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานบางหน่วยงานได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบลท่ายาง และโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนมองเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำ ก็ให้การสนับสนุนการส่งเสริมการจัดกิจกรรมอันเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของกลุ่มชนเหล่านี้ ได้จัดสรรงบประมาณเข้ามาช่วยส่งเสริมการจัดงานประเพณีไทยทรงดำ สำหรับในโรงเรียนครูอาจารย์ที่มองเห็นความสำคัญก็ได้ร่วมกันส่งเสริมและจัดกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมและนำความรู้เหล่านั้นมาเป็นหลักสูตรสำหรับเรียนในโรงเรียนด้วย เช่นในโรงเรียนทั้ง 3 แห่งในพื้นที่ 3 หมู่บ้านที่มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่ โรงเรียนวัดคอนรวบได้ร่วมมือกับวัดและชาวบ้านจัดกิจกรรมนำเด็กเข้าร่วมในงานเทศกาลประเพณีไทยทรงดำของวัดคอนรวบเป็นประจำทุกปี โรงเรียนบ้านคอเตี้ย ได้มีการส่งเสริมให้นักเรียนแต่งกายในชุดไทยทรงดำในวันศุกร์ และจะมีการพูดภาษาไทยทรงดำทุกเช้า ซึ่งเป็นการนำเอาคำในภาษาของชาวไทยทรงดำมาพูดหน้าเสาธง และได้ร่วมมือกับวัดและชาวบ้านจัดกิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับงานเทศกาลประเพณีไทยทรงดำ สำหรับโรงเรียนบ้านบางหลง ครูบางคนได้มีการส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำ เช่น พานักเรียนไปเรียนรู้เกี่ยวกับการเสนาเรือนโดยเดินทางไปดูและเรียนรู้ในสถานที่จริงแล้วนำมาสรุปให้ฟังในชั้นเรียน นอกจากนี้ก็ยังมี การนำวิธีการทำปลาร้าซึ่งชาวไทยทรงดำนิยมทำรับประทานกันทุกบ้าน โดยนำมาเป็นหลักสูตรสอนในโรงเรียน

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านพิธีกรรมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนาชาวไทย ทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ถึงแม้ระยะเวลาจะผ่านไปหลายชั่วอายุคนแล้วก็ตามพิธีเสนเรื่อนยังคงเป็นพิธีกรรมที่มีปรากฏอยู่ในหมู่บ้านชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน ในอำเภอเมืองชุมพร หมอเสนาเรื่อนที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและเคารพนับถือในการเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมก็ยังคงมีอยู่เคียงคู่ไปกับการประกอบพิธีกรรมเสนเรื่อนของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร แต่การประกอบพิธีเสนเรื่อนของชาวไทยทรงดำก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและกาลเวลา การถ่ายทอดความรู้ในด้านการประกอบพิธีกรรมของหมอเสนาเรื่อนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน จากการได้เข้าไปพูดคุย สัมภาษณ์และสังเกตพฤติกรรมภายในหมู่บ้าน ก็พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงมาจากปัจจัยหลายประการดังนี้

2.1 ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ชาวไทยทรงดำใน อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีความเชื่อดั้งเดิมคือ การนับถือผีบรรพบุรุษ และผีที่อยู่ตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งเปรียบเสมือนศาสนาประจำกลุ่มชนของตน โดยมีความยึดถือว่าสิ่งเหล่านี้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์แอบแฝงอยู่ สามารถให้คุณและโทษได้ การดำเนินชีวิต การประพาศ ปฏิบัติจึงเป็นไปภายใต้อำนาจของสิ่งที่ตนเองมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้น การเช่นสรวงและสังเวทเพชฌาไฟดิน วิญญาณภูตผีต่างๆ จึงมีการเกิดขึ้นเพื่อความสวัสดิภาพของตนเองและครอบครัวปรากฏในรูปแบบต่างๆ และมีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

ปัจจุบันการยึดถือและปฏิบัติดังเช่นที่กล่าวมานั้นของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ค่อยจางหายไปอย่างช้าๆ แทบจะไม่ได้รู้ตัว จากการสอบถามชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร พบว่ามีจำนวนน้อยที่ไม่ค่อยได้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของชาวไทยทรงดำแบบเดิมแล้ว เช่น การทำป้าดตง การทำพิธีเสนเรื่อน ชาวบ้านบางคนไม่ค่อยได้สนใจในพิธีกรรมนี้หรือไม่ค่อยได้ปฏิบัติเป็นธรรมเนียมแล้ว หากแต่ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ หรือมีความเจ็บไข้ได้ป่วย โดยที่ตนเองได้ไปสอบถามหมอคูหรือหมอเอื้องมา แล้วต้องปฏิบัติจึงจะปฏิบัติตาม แต่บางบ้านก็ยังมีการปฏิบัติอยู่แต่มีจำนวนน้อย

ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนามานานแล้วตั้งแต่ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ ความคิดความเชื่อของพระพุทธศาสนาก็ไม่อาจปฏิเสธต่อความเชื่อเรื่องผีหรือจิตวิญญาณของบรรพบุรุษของชาวไทยทรงดำได้ แต่อาจจะเปลี่ยนเพียงรูปแบบจากการเช่นสังเวทมาเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้หลังจากการเสียชีวิตของผู้ที่วายชนม์ การทำพิธีเสนเรื่อน หรือทำพิธีป้าดตง ต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ทางพระพุทธศาสนาถือได้ว่า เป็นการบำเพ็ญกตัญญูต่อผู้ที่เสียชีวิตไป ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ผู้ที่ยังมี

ชีวิตอยู่จะพึงกระทำ นอกจากนี้หลักธรรมต่างๆของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสากลก็มีปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำอยู่ไม่น้อย เพราะว่าชาวไทยทรงดำก็นิยมทำบุญ เข้าวัด ฟังเทศน์ ตามวาระโอกาสต่างๆ จึงทำให้มีการซึมซับรับเอาคติความเชื่อ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยเช่นเดียวกัน สำหรับชายชาวไทยทรงดำก็ยังนิยมบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก สำหรับหมอเสนเรือนทุกคนก็ยังได้เคยผ่านการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนามาแล้วทั้งนั้น บางคนยังนิยมใช้คาถาที่เป็นภาษาบาลีเข้ามาใช้ในการทำพิธีเสนเรือนก็มี

สรุปได้ว่า ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพรก็ยังนิยมนับถือผีบรรพบุรุษอยู่ แต่การแสดงออกในทางด้านการเช่นไหว้ ในบางพิธีกรรมลดจำนวนลงจนเหลือเพียงเล็กน้อย ส่วนพิธีเสนเรือนนั้นก็ยังคงปฏิบัติอยู่แต่ลดจำนวนลงไป นอกจากมีการนับถือผีแล้วยังมีการนับถือพระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ควบคู่ไปด้วย อาจจะเรียกได้ว่า ผีก็ไม่ละ พระก็ไม่ทิ้ง เป็นการปฏิบัติควบคู่กันไป จะเห็นได้จากการที่ผู้สัมภาษณ์ไปลงภาคสนามในพิธีเสนเรือนแทบทุกงาน จะมีปรากฏว่า เจ้าภาพได้นิยมนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านก่อนแล้วจึงทำพิธีเสนเรือนภายหลัง

2.2 การคมนาคมและการสื่อสาร ในอดีตการคมนาคมยังไม่สะดวกการเดินทางเข้าไปตัวเมืองก็เป็นไปได้ยาก ยานพาหนะสำหรับเดินทางก็ไม่ต้องเดินด้วยเท้าเปล่ามีผู้เล่าว่า จะไปตลาดแต่ละครั้งจะต้องห่อข้าวไปกินในระหว่างทาง เครื่องมือติดต่อสื่อสารก็ไม่มีเช่นเดียวกัน คงจะมีแต่วิทยุทรานซิสเตอร์ประจำบ้านเท่านั้น ทำให้ชาวไทยทรงดำยังคงมีวิถีชีวิตที่อยู่ในระบบแบบแผนของตนเอง ความเข้มข้นของพิธีกรรมจึงเป็นไปอย่างเคร่งครัดและปราศจากสิ่งเจือปนภายนอก ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในวิถีชีวิตของตนเอง ชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่นิยมอยู่กับบ้านทำมาหากินโดยยึดหลักธรรมชาติ

ในยุคปัจจุบันการแพร่กระจายของข้อมูล การสื่อสารและการคมนาคมเป็นไปอย่างรวดเร็วมากทำให้ชาวไทยทรงดำสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันกับบุคคลต่างๆทำให้รับเอาวัฒนธรรมหรือความรู้ใหม่ๆเข้ามาอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้หมู่บ้านทั้ง ๓ หมู่บ้านมีการคมนาคมที่สะดวกสบายมีถนนลาดยางและถนนคอนกรีตเข้าถึงหมู่บ้าน ชาวไทยทรงดำแทบทุกครัวเรือนยังมีรถเป็นพาหนะในการเดินทาง มีโทรศัพท์มือถือ มีข้าวของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกต่างๆมากมาย เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น นอกจากนี้ยังมีตู้โทรศัพท์สาธารณะเข้าถึงหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านดอนรวบมีเสาสัญญาณโทรศัพท์มือถือตั้งอยู่ในหมู่บ้านด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วัฒนธรรมและประเพณีเก่าแก่ที่เป็นมรดกสืบทอดจากบรรพบุรุษเปลี่ยนแปลงไปคนส่วนใหญ่มุ่งเน้นการออกไปทำงานในสถานที่ต่างๆและบุคคลภายนอกก็เดินทางเข้ามาสู่หมู่บ้านทำให้เกิดการ

แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น สำหรับวัฒนธรรมที่พยายามฟื้นฟูก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น การเล่นคอนในอดีตเมื่อถึงช่วงยามว่างหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวหนุ่มๆชาวไทยทรงดำก็จะเดินทางโดยดัดเท้าเปล่าไปตามหมู่บ้านต่างๆในระหว่างทางก็จะมีการขับร้องชมทางไปตลอดเมื่อไปถึงบ้านสาวชาวไทยทรงดำก็จะมีการเล่นคอนเกี่ยวพาราสักกัน และมีจารีตต่างๆ อีกมากเกี่ยวกับการเล่นคอน แต่ในปัจจุบันเป็นเพียงการเดินทางมาจากต่างจังหวัดเพื่อมาพอรำกันเท่านั้น การเดินทางของหมอเสนเรือนที่จะไปยังหมู่บ้านหรือบ้านเจ้าภาพก็มีความสะดวกมากขึ้น จากเมื่อก่อนเดินทางด้วยเท้าเปล่าก็มีการนำยานพาหนะมารับมาส่งหรือหมอเสนบางคนก็นำยานพาหนะไปเอง สำหรับหมอเสนบางคนที่มีคนมาไหว้วานให้ไปทำยังต่างจังหวัดก็มียานพาหนะมารับไปทำพิธีให้

2.3 เศรษฐกิจของครอบครัว สภาพเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ โดยในอดีตชาวไทยทรงดำในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพรยังมีวิถีชีวิตที่เป็นรูปแบบดั้งเดิม คือการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ รายได้ของครอบครัวยังพอเป็นไปได้ เพราะค่าครองชีพยังไม่สูง การกินอยู่จึงเป็นไปอย่างตามแต่จะหาได้ ในการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการเสนเรือนก็ยังคงกระทำกันเป็นประจำเมื่อครบวาระที่กำหนด นอกจากนี้พิธีกรรมอื่นๆ ก็กระทำต่อเนื่องเช่นเดียวกันเช่น พิธีป่าดง เลี้ยงผีทุก 5 และ 10 วัน เป็นต้น

ปัจจุบันการจะประกอบพิธีกรรมเสนเรือนผู้เป็นเจ้าภาพต้องเตรียมเงินไว้สำหรับการประกอบพิธีกรรมอย่างน้อยต้อง 10,000 บาทขึ้นไป เพราะจะต้องนำไปจัดเตรียมเกี่ยวกับเครื่องเช่นสังเวย บางบ้านที่ไม่ได้เลี้ยงหมูก็ต้องไปซื้อหมูที่คนอื่นเลี้ยงมาทำพิธี นอกจากนี้ยังมีสัตว์อีกประเภทหนึ่งก็คือไก่ โดยจะทำการชำแหละไก่ 2 - 3 ตัว ชาวไทยทรงดำที่ประกอบพิธีเสนเรือนถ้าบ้านใดที่ไม่ได้เลี้ยงไก่ไว้ก็จะไปจ่ายตลาดซื้อไก่ชื้อหมูมาทำพิธีทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายไปอีกรวมทั้งค่าขนส่งและค่าน้ำมันนอกจากนี้ยังมีรายจ่ายอื่นๆอีกหลายอย่าง ในการเสนเรือนแต่ละครั้งเจ้าภาพจะต้องบอกกล่าวให้กับญาติพี่น้องมาร่วมกินร่วมรับรู้ด้วย จึงมีลักษณะคล้ายงานเลี้ยงไปอีกแบบหนึ่ง

...เดี๋ยวนี้การเสนเรือนต้องมีค่าใช้จ่ายหลายอย่าง อย่างน้อยต้องเตรียมเงินไว้ไม่ต่ำกว่าหมื่นบาทจนถึงจะเสนเรือนได้...(เสต ยอดทอง 2550)

เมื่อพิธีเสนเรือนเป็นเรื่องยุ่งยากขนาดนี้จึงมีบางบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีก็ไม่นิยมทำ เพราะเมื่อทำแล้วก็ต้องมีรายจ่ายเป็นจำนวนมากจึงทำให้ชาวไทยทรงดำบางคนละเลยในการประกอบพิธีกรรมเสนเรือน

...ถ้าบ้านไหนเมื่อครบวาระที่จะเสนเรือนแล้วแต่ไม่มีทุนก็ต้องไปผัดผ่อนกับผีเรือนหรือไปขอมาที่กะลื้อห้องนะว่าอย่าถือสาถูกลาน...(เสต ยอดทอง 2550)

จากการเข้าไปศึกษาในภาคสนามพบว่า การทำพิธีเสนเรือนของชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านกระทำโดยเฉลี่ย ปีละประมาณ 50 หลังคาเรือน และอีกประการหนึ่งชาวไทยทรงดำบางกลุ่มก็

ออกไปทำงานในตัวเมืองหรือในโรงงานที่มีอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านทำให้ไม่มีเวลาในการที่จะระลึกรู้ถึงบรรพบุรุษของตนเอง ต่อเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยหรือไปรักษาที่ไหนไม่หายก็ไปพึ่งหมอเถื่อนซึ่งเป็นชาวไทยทรงดำให้เยี่ยง(ทำนาย)ดู ถ้าหมอเถื่อนทำนายว่า สาเหตุการเจ็บป่วยเกิดจากการที่ถูกผีกระทำก็จะให้ไปประกอบพิธีเสนเรือนจึงจะทำการเสนเรือน

เมื่อสภาพเศรษฐกิจเป็นเช่นนี้จึงมีผลต่อการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร คือบุคคลที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมก็มีจำนวนน้อยลง ผู้ที่จะมีใจรักต่อการเป็นผู้ว่าความในการเชิญผีมากินเครื่องเซ่นก็จะน้อยลง เพราะการที่ผู้จะเป็นหมอเสนเรือนได้นั้นจะต้องตั้งใจเรียนคำกล่าวความเหล่านี้ได้อย่างคล่องแคล่วและต้องเข้าไปหาครูบาอาจารย์ที่ตนเองอยากจะเรียนและต้องไปจดบันทึกเอาข้อความที่ต้องการเรียนมาท่องจำเพราะว่าหมอเสนที่เป็นอาจารย์จะไม่ให้ตำราของตน เพราะกลัวว่าจะเสียหายและผู้ที่นำไปนั้นไม่เอาใจใส่ก็จะทำให้สูญหายได้ อีกอย่างหนึ่งถือว่าการแผ่ขยายตำราให้มากขึ้นด้วย เมื่อผู้ที่นำความไปว่ากล่าวและท่องจำได้แล้วก็ต้องไปหาและสอบถามครูอาจารย์ถึงขั้นตอนที่จะประกอบพิธีกรรม ขั้นสุดท้ายก็ต้องออกไปฝึกปฏิบัติงานกับอาจารย์เพื่อให้เกิดความชำนาญ และหลังจากนั้นอาจารย์จะให้ออกไปปฏิบัติงานได้ ชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่ให้ความสนใจแต่การออกไปหางานทำภายนอกบ้านจึงทำให้ไม่มีโอกาสที่จะเรียนรู้และไม่สนใจในการประกอบพิธีกรรมของตนเอง

2.4 การศึกษา การศึกษาที่จะกล่าวถึงนี้เป็นการศึกษาที่เป็นทั้งภายในระบบ นอก ระบบและตามอัธยาศัย โดยเฉพาะการศึกษาที่เป็นภายในระบบ สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แนวความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างไปจากแนวความคิดเดิม ซึ่งวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำจากที่เคยยึดถือหลักคำสอน แนวความคิดที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม จากคนที่เป็นรุ่นปู่ย่า ตายาย ที่เคยสั่งสมประสบการณ์กันมายาวนาน จนเป็นจารีต ประเพณี พิธีกรรมที่จะต้องปฏิบัติ เมื่อการศึกษาและวิทยาการใหม่เข้ามามีบทบาทต่อเยาวชนลูกหลานชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน เด็กๆ ก็เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน ทำให้เด็กและเยาวชนที่ได้รับการศึกษามีความเชื่อต่างไปจากระบบความเชื่อเดิม โดยที่การศึกษาใหม่ที่ได้รับทำให้เกิดความเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรมใหม่ และวัฒนธรรมเก่าที่ตนเคยได้รับทำให้มองวัฒนธรรมของตนเองเป็นวัฒนธรรมที่ด้อยคุณค่า ล้าสมัย บางครั้งมีความละอายที่จะเปิดเผยตัวเองว่าเป็นชาวไทยทรงดำ เด็กและเยาวชนเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน ก็ไม่มีโอกาสที่จะซึมซับเอาวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมก็มีโอกาสน้อย เช่น พิธีกรรมการเสนเรือน ถ้าหากวันที่ทำพิธีเสนเรือนตรงกับวันที่ต้องไปเรียนเด็กและเยาวชนก็ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ

...เด็กสมัยนี้เขาไม่ค่อยสนใจเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้หรอก เขามัวแต่ไปโรงเรียนกัน ไปเล่น ไปเที่ยว ตามประสาเขา...(ชาย แม่นสร 2550)

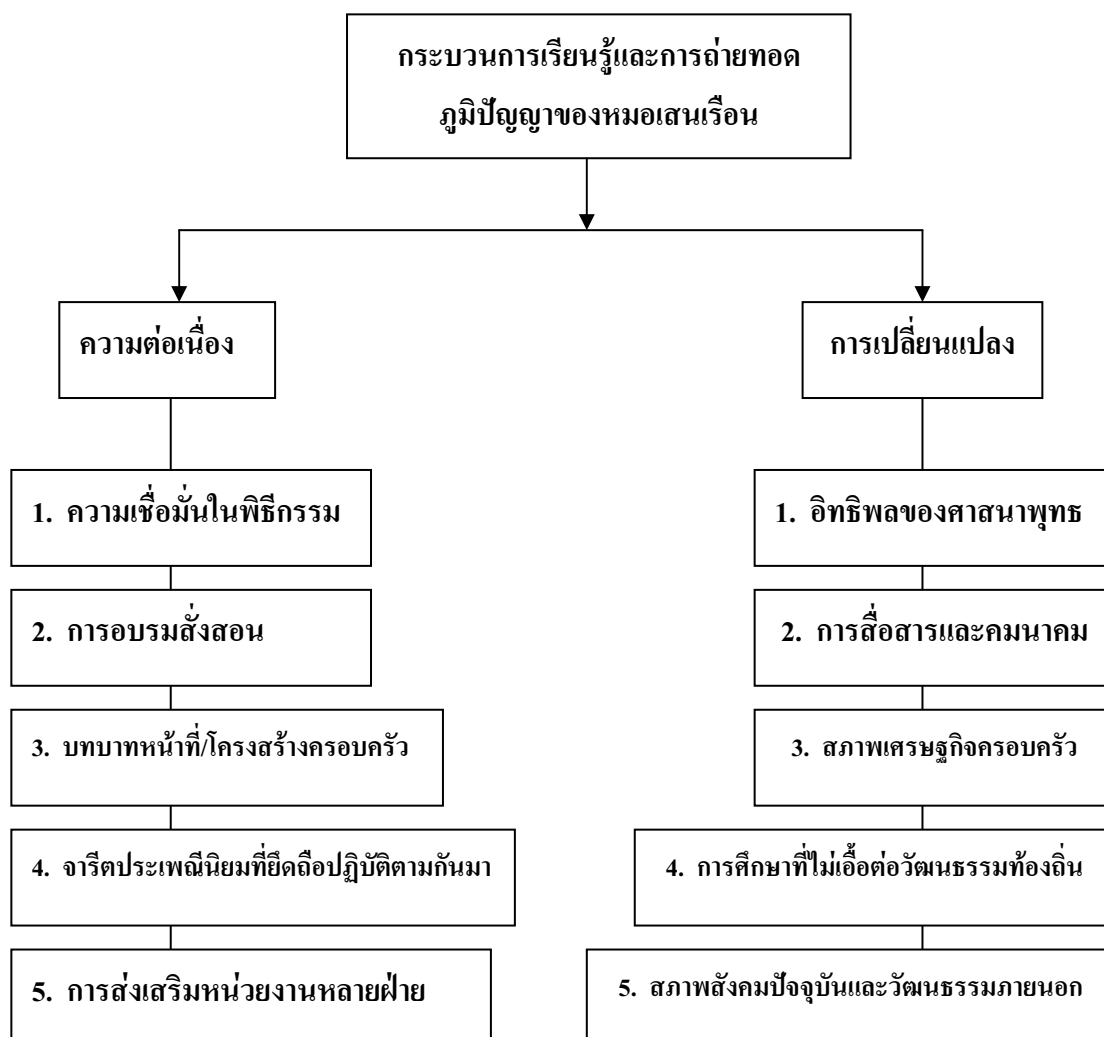
การถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างหมอเสนเรือนกับบุคคลทั่วไปเกี่ยวกับพิธีเสนเรือนก็สามารถทำได้เพียงผู้ที่มีความสนใจที่จะเรียนเท่านั้น หรือเกิดจากการขอร้องของหมอเสนเรือนเองที่ต้องการอยากให้มีผู้สืบทอดพิธีกรรมต่อจากตนเองในอดีตมีผู้กล่าวว่า ผู้ที่ทำหน้าที่เสนเรือนมีมากกว่าสมัยนี้เพราะว่า ผู้ที่เป็นหมอเสนจะพาบุตรหลานของตัวเองไปทำพิธีกรรมด้วย โดยให้ไปช่วยหรือเป็นลูกมือในการหยิบฉวยสิ่งของที่จะประกอบพิธีกรรม การถ่ายทอดจึงเกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ตรง สำหรับปัจจุบันตัวหมอเสนเรือนที่เป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมก็มีโอกาสถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลที่เป็นรุ่นเดียวกันเท่านั้น เพราะว่าเด็กและเยาวชนเข้ารับการศึกษาศิลปวิทยาการสมัยใหม่ไม่มีความเชื่อมั่นหรือไม่มีใครสนใจต่อการที่จะเป็นผู้เสนเรือน อีกประการหนึ่งการเรียนการสอนเกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรือนก็เป็นการเรียนการสอนตามอัธยาศัย เมื่อมีผู้มาสนใจในการเรียนก็จะไปแจ้งความประสงค์ให้กับหมอเสนที่เป็นอาจารย์ แต่ในปัจจุบันนี้ผู้ที่จะสนใจในการที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมก็มีจำนวนน้อย อาจจะมีเพียงคนเดียวเท่านั้นหรือบางคนก็เรียนด้วยความไม่อยากเรียน เพราะขัดต่อคำบอกเล่าของหมอเสนผู้ที่ดินเคารพนับถือไม่ได้ จึงเรียนด้วยความจำใจ

2.5 สภาพสังคมปัจจุบันและวัฒนธรรมภายนอก ปัจจุบันสถาบันครอบครัวของชาวไทยทรงดำส่วนใหญ่ก็กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมีพ่อแม่และลูกไปข้างแล้วน้อยนักที่คนในครอบครัวจะมีปู่ย่า ตายาย การอบรมเลี้ยงดูจึงเป็นไปตามสังคมและวัฒนธรรมส่วนใหญ่ บางบ้านหรือบางครอบครัวไม่นิยมให้บุตรหลานของตัวเองพูดภาษาไทยทรงดำ หรือชาวไทยทรงดำที่ไปแต่งงานกับบุคคลภายนอก ก็จะนิยมให้บุตรหลานของตัวเองพูดภาษากลาง หรือภาษาใต้เป็นส่วนใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้ความรู้สึกและความสำนึกในการเป็นกลุ่มชนที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองก็จะเริ่มละลายไปและสลายไปในที่สุด เมื่อนั้นเด็กและเยาวชนก็จะไม่เรียนรู้และเกิดการหวั่นไหววัฒนธรรมที่ตนรุ่นก่อนได้สืบทอดกันมาทั้งทางการปฏิบัติ จารีต ประเพณี และพิธีกรรมอันเป็นภูมิปัญญาของตน

ท้ายที่สุดแล้วความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายดังกล่าวมาเกิดจากตัวผู้ที่เป็นชาวไทยทรงดำเองที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันจะมีความสำนึก ตระหนักและหวงแหนในคุณค่าของวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนที่บรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนได้เพียรพยายามยืมนั่นคือ บอกกล่าว ถ่ายทอดมาเป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่ามากน้อยเพียงไร หากว่าชาวไทยทรงดำรุ่นปัจจุบันยังเล็งเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของตนเองไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก็จะดำรงอยู่ต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน แต่หากว่าไม่

เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดังกล่าวมาเป็นเอกลักษณ์ซึ่งเป็นรากเหง้าของตนเองที่จะแสดงให้บุคคลภายนอกได้เห็นก็หมดคุณค่าและเสื่อมสลายไปกับกาลเวลาในที่สุด เมื่อนั้นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่เฝ้าเช่นสรวงอยู่ก็จะไม่สรรเสริญและไม่เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

จากการสัมภาษณ์ภาคสนามเกี่ยวกับเรื่องความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงด้านพิธีกรรมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาพอสรุปได้ว่า ความเชื่อถือในเรื่องผีและขวัญยังคงมีอยู่ในกลุ่มชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้าน การอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามยังคงมีอยู่โดยอาศัยผู้ที่มีความรู้ได้แก่ผู้มีอายุ และหมอเสนเรื่อน การเป็นครอบครัวขยายมีผลต่อการดำรงขนบธรรมเนียมเอาไว้คือผู้ที่มีอายุในครอบครัวจะเป็นผู้ที่แนะนำสั่งสอนให้บุตรหลานยึดถือและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐยังมีส่วนช่วยส่งเสริมกิจกรรมบางอย่างเช่น การฟ้อนแคน โรงเรียนนำภูมิปัญญาบางอย่างไปเป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนสำหรับเด็กในโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงพบว่า หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตบางส่วนชาวไทยทรงดำ จึงทำให้เกิดการยอมรับและนับถืออย่างจริงจัง ระบบเทคโนโลยีทางด้านคมนาคมและการสื่อสารมีความทันสมัยทำให้มีการติดต่อกับกลุ่มชนภายนอกและรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายในกลุ่มชนทำให้ต้องออกไปหางานทำในสถานที่ที่เจริญกว่า การประกอบพิธีกรรมลดจำนวนลงเพราะค่าใช้จ่ายในพิธีแต่ละครั้งมีราคาสูง การศึกษาที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการจนลืมความเป็นรากเหง้าของตนทำให้พากันละทิ้งวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษสั่งสมมาอย่างยาวนาน ผู้ศึกษาได้สรุปเป็นแผนภาพ แสดงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรไว้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 10 แสดงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือน ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของหมอ
เสนเรื่อนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรื่อนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้าน
ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อนด้าน
ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
3. เพื่อศึกษาความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ของการถ่ายทอดภูมิปัญญา ของหมอ
เสนเรื่อนด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

วิธีการดำเนินการวิจัย ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษาได้ศึกษาในเรื่องบทบาท กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อนในด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร วิธีการวิจัยผู้วิจัยศึกษาภูมิหลังและประวัติของหมอเสนเรื่อนทุกคนเพื่อเป็นข้อมูลทั่วไป โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) และไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการวิเคราะห์จากแหล่งเอกสาร โดยผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้ศึกษาได้ใช้แนวทางการสัมภาษณ์ การสังเกตและอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์ คือ อุปกรณ์บันทึกภาพและบันทึกเสียง สมุดบันทึกเป็นอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย มีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัย

การตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) คือการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลจากแหล่งเวลา แหล่งบุคคลและแหล่งสถานที่ และการตรวจสอบแบบสามเส้าด้วยวิธีการเก็บข้อมูลคือการสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปสำหรับข้อมูลที่ได้

จากการเก็บรวบรวมในสนามทั้งวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย การเปรียบเทียบข้อมูล และการวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดของข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัยผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ตอนที่ 1 ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

สำหรับหมอเสนเรือนในแต่ละหมู่บ้านที่ผู้ศึกษาเข้าไปศึกษาจะพบว่าหมอเสนเรือนอยู่จำนวนไม่มากดังต่อไปนี้

1. ผู้ประกอบพิธีเสนเรือนในหมู่บ้านบางหลงมี 2 ท่านคือ

1.1 นายเสต ยอดทอง เป็นหมอเสนเรือนผู้ทำว ชาวไทยทรงดำ เกิดที่บ้านบางหลง เป็นบุตรคนที่ 3 ของครอบครัว อายุ 69 ปี มีอาชีพทำสวน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ได้แต่งงานกับหญิงชาวไทยทรงดำ มีบุตร 3 คน ได้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับการเสนเรือน ตั้งแต่อายุประมาณ 18 ปี จากบิดาของตนเอง และได้ออกติดตามบิดาของตนไปประกอบพิธีเสนเรือนในหมู่บ้านเป็นประจำ ได้ช่วยเหลือบิดาในการทำพิธีตามแต่บิดาจะสั่ง จนได้รับความไว้วางใจให้ประกอบพิธีกรรมเองได้แล้ว บิดาจึงได้มอบครูให้เมื่ออายุประมาณ 20 ปี หลังจากบิดาเสียชีวิตก็ได้ทำหน้าที่แทนไปประกอบพิธีกรรมตามหมู่บ้านต่างๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะเป็นผู้มาไหว้วาน บางครั้งเดินทางไปทำพิธีในอำเภออื่น คืออำเภอท่าแซะ อำเภอปะทิว และในต่างจังหวัด คือ สุราษฎร์ธานี ระยะเวลาการทำงานประมาณ 40 ปี

1.2 นายประเสริฐ คุ่มชุมชัย หมอเสนเรือนท้าวชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 9 ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ปัจจุบัน มีอายุ 62 ปี เป็นบุตรชายคนโต จากพี่น้อง 12 คน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อาชีพเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยของบริษัทแห่งหนึ่ง ปัจจุบันแต่งงานแล้วมีบุตร 2 คน ได้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีเสนเรือนเมื่ออายุ 51 ปี โดยการชักชวนจากนายเสต ยอดทอง จากนั้นก็ไปจดบันทึกตำราจากนายเสต ยอดทอง ผู้เป็นอาจารย์ ประกอบกับตนเองมีความสนใจในข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีของชาวไทยทรงดำอยู่เป็นทุนเดิม อยากจะอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำให้ดำรงอยู่ต่อไป เมื่อนำตำรามาท่องจำแล้วก็ได้ไปฝึกงานกับอาจารย์ทุกครั้ง ปัจจุบันนายประเสริฐ คุ่มชุมชัย ยังไม่ได้รับมอบครูจากนายเสต ยอดทอง ผู้เป็นอาจารย์ รวมระยะเวลาการทำงานเสนเรือน 12 ปี

2. ผู้ประกอบพิธีเสนเรือนในหมู่บ้านดอนรวบมี 2 ท่าน คือ

2.1 นายจำรูญ เทวบิน หมอเสนเรือนท้าวชาวไทยทรงดำบ้านดอนรวบ เป็นบุตรคนที่ 5 จากจำนวนพี่น้อง 7 คน อายุ 49 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ประกอบอาชีพกสิกรรม ได้เรียนเป็นหมอเสนเรือนจากนายสมศรี เทวบินซึ่งเป็นอา โดยในระยะแรกๆนั้น ไม่ได้สนใจที่จะเรียน เพราะไม่ชอบภายหลังทนการรบเร้าไม่ได้จึงได้เข้ามาเริ่มฝึกหัดและจดบันทึกตำราไปท่องจำ และเมื่อท่องจำได้แล้วก็แจ้งให้นายสมศรี ทราบ แต่ในช่วงที่ผู้เป็นอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่ ตนเองไม่เคยได้ไปฝึกงานกับอาจารย์เลย แต่ได้สอบถามจากนายอำนาจ แสงทอง ซึ่งได้ติดตามอาจารย์ไปประกอบพิธีกรรมอยู่บ่อยๆ ปัจจุบันทำพิธีเสนเรือนมาประมาณ 2 ปีแล้ว ทำมาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง กลุ่มคนที่ไปทำก็คือ ชนชั้นผู้ท้าว

2.2 นายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรือนท้าวชาวไทยทรงดำ บ้านดอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อายุ 29 ปี ประกอบอาชีพ เป็นเจ้าหน้าที่แผนกจัดเก็บรายได้ ขององค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลบางหมาก การศึกษาจบประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากวิทยาลัยเทคนิคชุมพร ได้เริ่มเรียนรู้การเป็นหมอเสนเรือนเมื่ออายุได้ 19 ปี โดยได้ไปเรียนรู้จากอาจารย์ที่บ้านไปฟังการว่าความจากปากของอาจารย์และจดบันทึกจากตำราของอาจารย์มาท่องจำ หลังจากท่องจำได้แล้วก็เรียนรู้ขั้นตอนการทำพิธีกรรมจากการบอกกล่าวและการฝึกปฏิบัติในขณะที่ติดตามอาจารย์ไปประกอบพิธีกรรมในสถานที่จริงประมาณ 8 ปี หลังจากอาจารย์เสียชีวิตลงก็ได้ออกปฏิบัติงานด้วยตนเองประมาณ 2 ปี กลุ่มบุคคลที่ไปทำก็คือ ชนชั้นผู้ท้าว

3. ผู้ประกอบพิธีเสนเรือนในหมู่บ้านคอเตี้ยมี 3 ท่านคือ

3.1 นายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนเรือนผู้น้อยชาวไทยทรงดำ เป็นชาวบ้านคอเตี้ย อายุ 65 ปี อาชีพค้าขาย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านคอเตี้ย ได้เริ่มเรียนรู้การเป็นหมอเสนเรือนจากนายพล แป้งอ่อนผู้เป็นบิดาซึ่งเป็นหมอเสนเรือน ในระยะแรกนั้นก็ไม่ได้สนใจเท่าที่ควรแต่บิดาก็ขอร้องแกมบังคับให้ทำก็ได้ลองฝึกท่องและจดจำได้และออกปฏิบัติงานกับบิดาอยู่เป็นระยะเวลา 3 ปี หลังจากบิดาเสียชีวิตก็ได้ออกปฏิบัติงานเอง ตนเองได้รับมอบครูจากนายลา โตวังจร ได้ออกปฏิบัติงานเมื่ออายุประมาณ 57 ปี ทำมาแล้ว 15 ปี โดยทำพิธีเสนเรือนให้กับชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้น้อย

3.2 นายข่าย แม่่นสร หมอเสนเรือนผู้น้อยชาวไทยทรงดำ อายุ 59 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านคอเตี้ย อาชีพกสิกรรม ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรือนจากนายเซว ร่วมยอดเมื่ออายุ 40 ปี ได้ออกติดตามอาจารย์อยู่ประมาณ 3 – 4 ปี เมื่อมีความเชี่ยวชาญก็ได้รับมอบครูกับนายเซว ร่วมยอด โดยตนเองได้เรียนรู้และรับมอบครูร่วมกัน นายเสียน ร่วมยอด ผู้เป็นบุตรของอาจารย์ด้วยได้ทำการเสนเรือนมาแล้วไม่ต่ำกว่า 15 ปี โดยทำพิธีเสนเรือนให้กับกลุ่มชาวไทยทรงดำที่เป็นผู้น้อย

3.3 นายเลิศ โตวังจร หมอเสนเรือนผู้น้อยชาวไทยทรงดำ บ้านคอเตี้ย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านคอเตี้ย อายุ 65 ปี อาชีพทำงานก่อสร้าง มีความสามารถอ่านเขียนภาษาไทยทรงดำได้ หลังจากบิดาของตนเสียชีวิตก็ได้รับการชักชวนให้เรียนวิชาหมอเสนเรือนอย่างจริงจังจากนายกลอง แป้งอ่อนเมื่ออายุ 59 ปี ปัจจุบันนายเลิศ โตวังจรยังได้ออกไปประกอบพิธีกรรมร่วมกับอาจารย์เป็นประจำ ประกอบพิธีด้วยตนเองเพียงครั้งเดียว

หมอเสนเรือนทั้ง 3 หมู่บ้านล้วนเป็นเพศชาย อยู่ในระหว่างอายุ 29 – 69 ปี ระดับการศึกษาของหมอเสนส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ส่วนระดับอนุปริญาตมีเพียง 1 คน หมอเสนเรือนแต่ละคนอาชีพที่ไม่ขัดต่อการประกอบพิธีกรรมการเสนเรือน การเรียนรู้เกี่ยวกับการเสนเรือนของหมอเสนเรือนส่วนใหญ่เคยได้พบเห็นและสัมผัสพิธีกรรมมาตั้งแต่เด็ก และมีความสนใจ มีความสนใจในการเรียน มีบางท่านที่เรียนด้วยความเกรงใจต่ออาจารย์ที่เป็นญาติ หมอเสนเรือนส่วนใหญ่มีครอบครัวแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับหมอเสนเรือนในช่วงที่ประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมทำให้หมอเสนเรือนเป็นคนที่พิเศษขึ้น และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านการเสนเรือน

ตอนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

จากการวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือน ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรผู้ศึกษาได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

สถานภาพของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ

สถานภาพของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. สถานภาพส่วนบุคคล เป็นสถานภาพเฉพาะของหมอเสนเรือนแต่ละท่าน ซึ่งสรุปได้ดังนี้ หมอเสนเรือนทุกคนเป็นเพศชายล้วน มีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปี ส่วนใหญ่แต่งงานมีครอบครัว ระดับการศึกษาของแต่ละคนอยู่ในระดับประถมศึกษา มีเพียงหมอเสนเรือนชาวบ้านคอนรวบท่านเดียวที่ยังไม่ได้แต่งงาน และจบการศึกษาในระดับอนุปริญญา การประกอบอาชีพของหมอเสนแต่ละคนไม่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบพิธีเสนเรือน

2. สถานภาพทางสังคม หมอเสนเรือนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) หมอเสนเรือนที่เป็นท้าว สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นเจ้าเมือง 2) หมอเสนเรือนที่เป็นผู้น้อย เป็นผู้ที่อยู่ในระดับชนชั้นผู้น้อยหรือสามัญชน การประกอบพิธีกรรมของหมอเสนเรือนเป็นไปตามชนชั้นของตนคือหมอเสนเรือนที่เป็นท้าวจะประกอบพิธีให้กับชาวไทยทรงดำที่เป็นชนชั้นผู้ท้าว ส่วนหมอเสนเรือนที่เป็นผู้น้อย ก็จะประกอบพิธีให้กับชนชั้นผู้น้อย หมอเสนเรือนที่เป็นผู้ท้าว ชาวไทยทรงดำถือว่า มีศักดิ์สูงกว่า หมอเสนเรือนที่เป็นผู้น้อย เป็นที่ยำเกรงของชนชั้นผู้น้อย ในปัจจุบันการนับระดับชนชั้นมีเฉพาะในพิธีกรรมต่างเท่านั้น ส่วนในช่วงเวลาอื่น เป็นบุคคลธรรมดาทั่วไป

บทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ

บทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ปัจจุบันสรุปได้ดังนี้

1. การประกอบพิธีกรรม บทบาทของหมอเสนเรือนในด้านการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของการประกอบพิธี เพราะถ้าไม่มีผู้นำในการเป็นสื่อกลางระหว่างผีกับมนุษย์แล้ว การประกอบพิธีก็จะไม่ถือว่าเป็นพิธีเสนเรือน และในการประกอบพิธีกรรมเสนเรือนนั้นจะต้องใช้หมอเสนเรือนที่เป็นชนชั้นเดียวกันมาประกอบพิธีกรรมเท่านั้น

2. การถ่ายทอดความรู้ บทบาทของหมอเสนเรือนในด้านการถ่ายทอดความรู้เป็นการถ่ายทอดโดยตรง คือการบอกเล่า แนะนำ แก่ผู้ที่มาสอบถาม และโดยอ้อม คือ การปฏิบัติกิจกรรมให้เห็นเป็นแบบอย่างในด้านพิธีกรรม ประเพณี แก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ที่ร่วมอยู่ในบรรยากาศใน

ขณะนั้น การถ่ายทอดวิธีการเป็นหมอเสนเรื่อนส่วนใหญ่ผู้ที่เป็หมอเสนเรื่อนจะมองหาบุคคลที่เหมาะสมสำหรับการถ่ายทอด โดยอาจจะพิจารณาคัดเลือกจากองค์ประกอบที่ได้ดังต่อไปนี้

2.1 เชื้อสายหรือชนชั้น บุคคลที่จะเป็นหมอเสนเรื่อนได้จะต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายเดียวกันกับหมอเสนเอง เช่น หมอเสนที่เป็นชนชั้นผู้น้อย ก็จะเลือกผู้ที่สืบทอดเป็นชนชั้นเดียวกันกับตน สำหรับประกอบพิธีกรรมให้แก่ผู้ที่เป็นชนชั้นเดียวกัน

2.2 เพศ การเลือกเพศในการที่จะถ่ายทอดวิชาความเป็นหมอเสนเรื่อนนั้นหมอที่จะทำการถ่ายทอดจะนิยมถ่ายทอดวิชานี้ให้กับเพศชายเท่านั้น ไม่นิยมถ่ายทอดให้กับเพศหญิง อาจจะเป็เพราะว่าเพศหญิงมีหน้าที่รองรับอยู่แล้ว คือ การเป็นแม่ผด จากการสัมภาษณ์ชาวไทยทรงดำในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีหมอเสนเรื่อนเป็นเพศชายทั้งหมด

2.3 วัยหรืออายุ สำหรับวัยเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลที่เป็นหมอเสนจะต้องพิจารณาคัดเลือก เพราะการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ดูขลัง เกิดความเชื่อมั่นและศักดิ์สิทธิ์ จำจะต้องอาศัยบุคคลที่มีวัยที่เหมาะสม เป็นที่น่าเชื่อถือ เป็นที่พึ่งพิงได้ และสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดกับผู้ที่เกี่ยวข้องไปประกอบพิธีกรรมได้ ก่อให้เกิดการยอมรับ โน้มน้าวหรือชักนำจิตใจได้เป็นอย่างดี

2.4 วุฒิภาวะหรือความสามารถ ในอดีตผู้ที่รับการถ่ายทอดวิชาความเป็นหมอเสนเรื่อนได้จะต้องมีความสามารถในการพูด เขียนและ อ่านหนังสือของไทยทรงดำได้ ทั้งนี้ต้องประกอบด้วยควมวิริยะอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนจึงจะสามารถจดจำคำว่าเป็นภาษาโซ่งได้ ในปัจจุบันความสามารถดังที่กล่าวมาบางสิ่งก็อาจจะไม่มีในตัวผู้ที่สืบทอด เช่น การอ่าน การเขียนภาษาไทยทรงดำ แต่อาศัยการจดบันทึกเป็นอักษรไทยแล้วนำมาหัดอ่านเป็นสำเนียงไทยทรงดำ

2.5 อาชีพ ในอดีตวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำเป็นวิถีชีวิตที่เลี้ยงชีวิตของตนเองด้วยวิธีแห่งเกษตรกรรม ทำไร่ไถนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ไม่ได้เร่ร่อนหรือรอนแรมไปอยู่ในต่างถิ่นต่างที่ จึงมีเวลาในการประกอบพิธีกรรมเสนเรื่อนได้ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบพิธีเสนเรื่อน ในปัจจุบันผู้ที่ประกอบอาชีพทำงานที่ต้องเดินทางไปอยู่ในที่ไกลโดยไม่ได้ทำงานอยู่ในหมู่บ้าน จะไม่ถูกพิจารณาจากบุคคลผู้ที่จะถ่ายทอดให้

2.6 การปฏิบัติตนอยู่ในกฎระเบียบจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ ไม่ละทิ้งจารีตประเพณีเดิมของตนเอง ผู้ที่จะสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื่อนนั้นจะต้องยึดมั่นในหลักการหรือข้อปฏิบัติที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากผู้รู้คือหมอเสนผู้ที่เป็นอาจารย์ ละเว้นข้อห้ามที่เป็นแบบแผนของหมอเสนไม่ละทิ้งจารีตประเพณีอันดีงามของตนเอง

3. การให้บริการแก่กลุ่มชน หน้าที่ของหมอเสนาเรื่อนั้นถือว่าเป็นหน้าที่ที่ให้บริการแก่ชุมชนในด้านการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการเสนาเรื่อน เพราะว่าผู้ที่ทำพิธีเสนาเรื่อนได้นั้นจะต้องเป็นหมอเสนาและต้องมีความเชี่ยวชาญทั้งทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ สามารถทำได้ทุกขั้นตอนและครบถ้วน เพราะว่าถ้าหากขาดตกบกพร่องไปสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ทำให้การเสนาเรื่อนเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น ไม่เป็นที่สบายใจแก่เจ้าภาพที่กระทำการเสนาเรื่อน ส่วนตัวหมอเองก็จะไม่สบายใจ การว่าความต่างๆก็จะติดขัดขัดข้องไปหมดทุกอย่าง บางรายการติดสินบนที่ได้กระทำไว้ก็ไม่ขาดไปเพราะทำการทั้งหลายขาดตกบกพร่อง ฉะนั้นจำต้องอาศัยหมอเสนาที่มีความเชี่ยวชาญและสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆให้ลุล่วงไปได้

4. ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ หมอเสนาเรื่อนชาวไทยทรงดำถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยในการส่งเสริมและสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างเครือญาติ เพราะว่าสาระสำคัญในการประกอบพิธีเน้นความสามัคคีระหว่างเครือญาติ และความกตัญญูต่อกตเวทิต่อผู้ที่มีพระคุณถึงแม้ท่านเหล่านั้นจะล่วงลับไปแล้ว จะเห็นได้จากขั้นตอนในพิธีกรรมที่ให้ผู้มาร่วมพิธีเข้าร่วมประกอบพิธีร่วมกับหมอเสนาด้วย เช่น การเชิญญาติพี่น้องมาช่วยกันยกพานเพื่อน การที่ญาติพี่น้องพี่น้องเดียวกันจะต้องมาร่วมรับประทานอาหารร่วมกับหมอเสนาเรื่อน การเชิญญาติพี่น้องมาช่วยกัน “เมยเหล้า” ในพิธี “ข้าเหล้าฟายเฮือน” เป็นต้น

5. การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำมีมากมายหลายอย่าง เช่น วัฒนธรรมด้านที่อยู่อาศัย ด้านการบริโภค ด้านการแต่งกาย ด้านเครื่องมือเครื่องใช้ ด้านภาษา ด้านการละเล่นและนันทนาการ ด้านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำที่ได้รับการสืบทอดและรักษากันต่อมาเป็นเวลาช้านาน ผ่านทางผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้สูงอายุแทบทั้งสิ้น และบุคคลที่เป็นหมอเสนาเรื่อนก็เป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้และเข้าใจในวัฒนธรรมต่างๆเหล่านี้ ในพิธีกรรมเสนาเรื่อนนั้นเมื่อพิจารณาแล้วก็พบว่าเป็นการธำรงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไว้หลายด้านด้วยกัน เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ผู้ที่เป็นหมอเสนาเรื่อนจะต้องแต่งกายด้วยชุดที่กำหนดไว้เท่านั้นจะสวมชุดอื่นไม่ได้ โดยหมอเสนาผู้ที่เป็นท้าวจะต้องใส่ผ้าไหมสีแดง ส่วนผู้น้อยจะต้องสวมเสื้อสี ถิ่นหรือพัด เป็นต้น วัฒนธรรมการบริโภค ในการประกอบพิธีกรรมเสนาเรื่อนก็จะพบเห็นอาหารการกินของชาวไทยทรงดำซึ่งขาดไม่ได้ เช่น ผักจู้บ แกงหน่อไม้ และการจัดแต่งอาหาร เป็นต้น วัฒนธรรมทางภาษา ในการว่าความในพิธีกรรมการเสนาเรื่อนของหมอเสนาเรื่อนนั้นจะต้องว่าความด้วยภาษาของชาวไทยทรงดำเท่านั้น จะว่าความด้วยภาษาอื่นไม่ได้ นอกจากนี้เครื่องมือเครื่องใช้ที่นำมาประกอบพิธีกรรมก็แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำเช่นเดียวกัน คือพานเพื่อน ตั่งกำ เป็นต้น วัฒนธรรมด้านความเชื่อและพิธีกรรม พิธีกรรมในปัจจุบัน ที่ชาวไทย

ทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ยังคงนิยมปฏิบัติให้เห็นอยู่ก็คือ การเสนเรื่อน เพราะเป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำยังคงผูกพันและได้พบเห็นเป็นประจำ สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ผีแฉน และผีที่อยู่ในสถานที่ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มาควบคุมดูแลสังคมของชาวไทยทรงดำในอดีตและส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน หมอเสนเรื่อน เป็นผู้ที่สามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์อันนี้ไว้ได้ เพราะชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับวิญญาณผีบรรพบุรุษของตนได้ นอกจากนี้หมอพิธีเสนเรื่อนยังมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่อย่างอื่นได้อีก เช่น การเป็นล่ามให้คู่บ่าวสาว ในพิธีแต่งงาน การทำพิธีบอกทางให้กับผีที่จะไปสู่สวรรค์

ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำนั้นเป็นการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยความเชื่อเป็นพื้นฐาน และปฏิบัติกันต่อๆมา เป็นพิธีกรรมและกลายเป็นประเพณีในที่สุด การเรียนรู้สามารถกระทำได้หลายวิธี ได้แก่ การพบเห็น การจดจำ การบอกเล่า การปฏิบัติตาม และการอบรมสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ ลักษณะการถ่ายทอดมี 2 ลักษณะคือ

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อน ที่ถ่ายทอดไปยังหมอเสนเรื่อนรุ่นต่อไป

จากการศึกษาสรุปได้ว่า การเรียนการสอนของหมอเสนเรื่อนที่เป็นท้าวและผู้ช่วยมีลักษณะคล้ายคลึงกันมีข้อแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น บทเรียนที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำหรับหมอเสนเรื่อนที่เป็นท้าวจะกล่าวคำเชิญผีให้กินเหล้าก่อน และจึงค่อยเชิญให้กินอาหาร ภายหลัง ส่วนผู้ที่เป็นผู้ช่วยจะเชิญผีให้มากินอาหารก่อนและจะต้องใช้ตะเกียบตักให้ในแต่ละครั้ง และข้อปฏิบัติปลีกย่อยอื่นๆ สำหรับรายละเอียดดังกล่าวได้กล่าวมาในบทที่ 4 และ บทที่ 5 แล้ว

การเรียนการสอนของหมอเสนเรื่อนมีลักษณะเป็นมุขปาฐะมีการท่องจำ และจำไปเป็นตำราของตนเองเพื่อเป็นการแพร่ขยายความรู้ให้กว้างขวางและเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ตำราเก่าดั้งเดิมของอาจารย์สูญหายไปจึงมีการคัดลอกตำราไปท่องเป็นแบบเรียน

สำหรับระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับความวิริยะอุตสาหะของผู้เรียนเป็นสำคัญ สถานที่เรียนก็ไม่ได้กำหนดแน่นอนว่าจะเป็นที่ไหน พร้อมเมื่อไรก็เรียนได้ไม่ว่าจะ

ทำงานหรืออยู่ที่ไหนก็ตาม สื่อและอุปกรณ์การศึกษาก็ได้แก่ การจดบันทึกเป็นตำราและตัวครูอาจารย์เองที่เป็นผู้สอน นอกจากนี้ ก็ใช้สถานที่จริงเป็นการฝึกหัดเรียนภาคปฏิบัติ

ในการประเมินผลการเรียนรู้นั้น ขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเองว่ามีความเชี่ยวชาญขนาดไหนที่จะทำให้อาจารย์เป็นที่พอใจ และมอบความไว้วางใจให้ เมื่อเป็นที่พอใจอาจารย์และครูที่เป็นหมอเสนเรียนก็จะมอบครูให้รับไปไว้ปฏิบัติต่อไป สำหรับเครื่องหมายการจบหลักสูตร สำหรับหมอเสนเรียนที่เป็นชนชั้นผู้ท้าวก็จะได้เสื้อไหมสีแดง และสายคาดเอว ส่วนหมอเสนเรียนผู้น้อยก็จะได้รับมอบเสื้อสี และวี สำหรับนำไปประกอบพิธีกรรม หมอเสนเรียนบางคนก็ไปซื้อเอง หรือตัดเองก็มี

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรียนที่ถ่ายทอดไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีเสนเรียน

การถ่ายทอดพิธีกรรมนอกจากจะถ่ายทอดให้แก่บุคคลผู้ที่จะสืบทอดการเสนเรียนแล้ว ยังมีการถ่ายทอดทางอ้อมแก่บุคคลเหล่านี้ ได้แก่ คนแต่งเสน เจ้าภาพ และผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบนี้จะเป็นไปในลักษณะที่เป็นครูพักลักจำเป็นส่วนใหญ่

1. คนจัดแต่งปานเสน คนที่แต่งเสน คือคนที่ทำการจัดเตรียมสำหรับสำหรับเช่นผีเรือน โดยจะต้องทำการจัดแต่งสิ่งของ และข้าวปลาอาหาร ขนมหวานและผลไม้หลากหลายชนิด จัดใส่ไว้ในปานเพื่อนั้น โดยไม่ให้ขาดตกบกพร่อง และห้ามขาดสิ่งของที่สำคัญ คือ หมูที่จะต้องทำการ เช่น จูบหน่อไม้ หรือแกงหน่อไม้ ผักจูบ หรือยำผัก และในการตกแต่งจัดเรียงต้องให้ได้ระบบระเบียบตามที่ประเพณีได้วางเอาไว้เป็นแบบให้ยึดถือ และสำหรับตัวผู้ที่ทำการจัดแต่งปานเครื่องเช่นนั้นจะต้องมีชนชั้นเดียวกันด้วย คือ ผู้ที่เป็นท้าวจะต้องทำการจัดแต่งให้กับผู้ท้าวเท่านั้น และผู้น้อยก็ต้องทำการแต่งให้กับผู้น้อย ไม่ปะปนกันสำหรับกระบวนการเรียนรู้ของคนแต่งเสนมีลักษณะที่มีการบอกกล่าวและถ่ายทอดกันมาระหว่างคนแต่งเสนกับหมอเสนเรียนหรือคนแต่งเสนที่เคยเรียนมาก่อนแนะนำให้คนรุ่นต่อไปทำตาม

2. เจ้าภาพและผู้ที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของเจ้าภาพนั้นเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม สามารถทำได้โดยผ่านทางหมอเสนเรียน คนสูงอายุที่ให้คำแนะนำปรึกษาหารือแก่ครอบครัวอยู่เสมอ อาจจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวหรือผู้สูงวัยที่อยู่ภายนอกครอบครัว ซึ่งก็เป็นเครือญาติที่มีคติความเชื่อเดียวกัน เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีของชาวไทยทรงดำเป็นอย่างดี เพราะว่าชาวไทยทรงดำในชุมชนทั้ง 3 ชุมชนนั้นล้วนได้รับรู้และรับทราบเรื่องราวจากการแนะนำของผู้ที่ผ่านประสบการณ์และสูงวัย

มาแล้วทั้งนั้น เพราะฉะนั้นผู้ที่สูงวัยจึงมีบทบาทต่อการถ่ายทอด ความเชื่อประเพณีและกรรม เช่นเดียวกัน

ตอนที่ 4 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ปัจจัยที่เป็นความต่อเนื่องของพิธีกรรมเสนเรือนและตัวหมอเสนเรือน ก็คือการที่ชาวไทยทรงดำยังมีความเชื่อถือในเรื่องการมีอยู่ของชีวิตหลังความตาย บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปยังกลับมาหาเพื่อให้คุณและโทษ ให้คุณนั้นคือคอยปกป้องคุ้มครองรักษาให้อยู่รอดปลอดภัย ส่วนให้โทษนั้นเมื่อลูกหลานประพฤติตัวไม่ดีหรือมีพฤติกรรมที่กระทำด้วยความไม่ยำเกรงต่อบรรพบุรุษ และนอกจากนี้ก็ยังมีความเชื่อในเรื่องผีต่างๆที่คอยปกป้องคุ้มครองรักษาและให้คุณและโทษต่างๆอีกมากมาย ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีการกระทำบัพเพศเช่นสรวงต่อสิ่งที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติโดยยอมให้ธรรมชาติเป็นใหญ่

ในด้านของตัวบุคคลที่เป็นผู้มีความรู้ทางด้านการประกอบพิธีกรรมแก่ชาวไทยทรงดำนั้นก็มีการยกย่องให้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการว่ากล่าวคำนำเช่นสรวงได้ ทุกคนที่เชิญหมอเสนเรือนมาประกอบพิธีกรรมย่อมมีความเชื่อมั่นต่อตัวหมอเสนเรือนเป็นอย่างดี ในการเรียนการสอนของหมอเสนเรือนก็ยังเป็นระบบที่รักษาไว้อย่างแข็งขันถึงแม้กาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ตัวหมอเสนเรือนยังอยู่และยังมีผู้เชื่อถือและปฏิบัติตามพิธีกรรมอยู่ก็ย่อมไม่สูญหายไป เพราะว่าการเสนเรือนแต่ละครั้งจะเป็นการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำแทบทุกประการ เช่นการแต่งกาย การพูดหรือว่าความเป็นภาษาไทยทรงดำ อาหารการบริโภคที่ยังขาดไม่ได้ การสานประดิษฐ์ภาชนะขึ้นใช้เอง ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ได้เป็นอย่างดี

หน่วยงานของรัฐที่ตั้งอยู่ภายในตำบลและหมู่บ้าน เช่น เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน ก็ได้มีการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมหลายรูปแบบ เช่น ส่งเสริมและจัดสรรงบประมาณมาใช้จ่ายในการประกอบกิจกรรม มีการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่เข้าไปสู่หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของชาวไทยทรงดำอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยเพราะว่าในการประกอบพิธีกรรมแทบทุกบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีก่อนเป็นอันดับแรก จากการสอบถามหมอเสนเรือนทั้งหมดพบว่าทุกคนก็ได้ผ่านการอุปสมบทในพระพุทธศาสนามาแล้วทั้งนั้น จึงทำให้มีความเชื่อมั่นต่อพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน การสื่อสารและการคมนาคมก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การแพร่กระจายจากวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาแทนที่และแทรกซึมอยู่ใน

วัฒนธรรมเก่าส่งผลให้อาหารการบริโภค เครื่องมือเครื่องใช้ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนก็ส่งผลกระทบต่อกรอบพิธีกรรมและตัวผู้ที่เป็นหมอเสนเรื่อน โดยครอบครัวที่มีรายได้น้อยก็จะไม่ประกอบพิธีกรรม และทำให้ผู้ที่ได้เรียนรู้มาเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมอาจมองไม่เห็นคุณค่าและพากันละทิ้งไปในที่สุด เพราะต่างคนต่างก็มุ่งจะทำงานหารายได้มาใช้จ่ายภายในครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลามาสนใจในเรื่องที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรื่อน และการเป็นหมอเสนเรื่อนนั้นต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะและความขยันหมั่นเพียรท่องจำตำราให้ได้ ต้องประพฤติอยู่ในวินัยของหมอเสนเรื่อน การออกติดตามอาจารย์ไปในสถานที่ต่างๆก็จะมีน้อยลง.

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่สำคัญที่นำมาอภิปรายผลดังนี้

ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรื่อน

ภูมิหลังและข้อมูลทั่วไปของหมอเสนเรื่อนทั้ง 3 หมู่บ้าน พบว่า หมอเสนเรื่อนทั้ง 3 หมู่บ้านเป็นเพศชายทั้งหมด เพราะบทบาทหน้าที่ทางสังคมของชาวไทยทรงดำได้กำหนดให้ผู้ชายมีหน้าที่ดูแลครอบครัว สืบทอดตระกูล หมอเสนเรื่อนชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านคนที่มีอายุน้อยที่สุดประมาณ 29 ปี สูงสุด 69 ปี ชาวไทยทรงดำจะไม่นิยมให้ผู้ที่อายุน้อยทำพิธีเสนเรื่อนเพราะเกรงว่าจะทำอะไรไม่จริงจัง ระดับการศึกษาของหมอเสนเรื่อนทั้ง 3 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับประถมศึกษา หมอเสนเรื่อนที่จบการศึกษาในระดับอนุปริญา(ปวส.)มี 1 คน ระดับอาชีวส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำพิธีเสนเรื่อน เช่น รับจ้าง ค้าขาย ทำกสิกรรมเป็นต้น เมื่อมีการเสนเรื่อนก็สามารถปลีกตัวมาทำได้ การทำงานด้านการเสนเรื่อนของหมอเสนเรื่อนส่วนใหญ่จะมีความชำนาญ เพราะว่าได้เรียนรู้และปฏิบัติงานจริงกับอาจารย์ที่ตนติดตามมาก่อน หมอเสนเรื่อนบางท่าน แม้ไม่เคยได้ออกปฏิบัติงานกับอาจารย์แต่ได้การสอบถามจาก ผู้ซึ่งเคยติดตามอาจารย์ ก็สามารถปฏิบัติได้เช่นกัน

การทำหน้าที่ของหมอเสนเรื่อนจะจำแนกไปตามระดับชนชั้นทางสังคมชาวไทยทรงดำ คือ ผู้ท้าวและผู้ผู้น้อย สอดคล้องกับแนวคิดของ ปฐม ทรัพย์เจริญ (2530 : 224) ว่า ในสังคมมนุษย์ทุกแห่งและกลุ่มมนุษย์ส่วนมากจำแนกตามความแตกต่างและชั้นทางสังคมของสมาชิกด้วยเกณฑ์บางอย่าง เกณฑ์เฉพาะนี้ใช้กำหนดในแต่ละสังคม และแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน ในระบบลำดับช่วงชั้นทางสังคมนั้นไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากการยินยอมของบุคคลในสังคม

หมอเสนเรื่อนทั้ง 3 หมู่บ้านดังกล่าวมาถือได้ว่าเป็นผู้ทรงความรู้และมีภูมิปัญญาในด้านการเสนเรื่อน เพราะได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการเสนเรื่อน ซึ่งภูมิปัญญานี้ได้มาจาก

ประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษที่ได้คิดค้นขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตให้กับกลุ่มชนของตน เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมายาวนานซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536 : 6) ว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมา ในการปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศน์ หมอเสนเรือนแต่ละท่านได้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาจนชำนาญ เพราะได้เรียนรู้กับผู้ที่มีความรู้ในชุมชน และผู้ที่ถ่ายทอดก็เป็นญาติกัน เป็นวิชาการที่สืบทอดมาในสายตระกูลซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปฐม นิคมานนท์ (2541 :36 – 39) ว่า การสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ ก็เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะครอบครัวความรู้เหล่านี้เป็นการถ่ายทอดเฉพาะครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีความหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล

สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร

สถานภาพของหมอเสนเรือนแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

1) สถานภาพส่วนบุคคล โดยหมอเสนเรือนทั้งหมดเป็นเพศชายล้วน และมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปี การที่ค่านิยมของชาวไทยทรงดำกำหนดไว้อย่างนี้มีเหตุผลที่สำคัญคือ เพศชายเป็นเพศที่สังคมไทยทรงดำให้ความสำคัญในด้านการเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ที่สืบทอดและดำรงวงศ์ตระกูลซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวาสนา อรุณกิจ (2529 : 109 - 110) ว่า ครอบครัวลาวโซ่งส่วนใหญ่ให้ความสำคัญลูกชายมากกว่าลูกสาว ทั้งนี้เพราะตามประเพณีลูกชายจะเป็นผู้สืบทอดบรรพบุรุษและเลี้ยงพิบบรรพบุรุษ ตลอดจนเลี้ยงพิพ่พ่อแม่ เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตไป โดยทำการป้าดตงและเสนเรือนให้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของงามพิศ สัตย์สงวน (2545 : 337) ว่า ในการสืบเชื้อสายในกลุ่มชาวไทยทรงดำนั้นผู้ชายยังคงมีความสำคัญอยู่มาก โดยจะเป็นผู้สืบทอดมรดก ฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานไปแล้วจะไปอยู่กับญาติของฝ่ายผู้ชาย ผู้ชายจะเป็นใหญ่กว่า เมื่อกล่าวถึงบทบาทด้านครอบครัวแล้วหมอเสนเรือนถือว่าเป็นผู้นำครอบครัวและมีอำนาจในการสืบเผ่าต่อจากบิดามารดาของตน การกำหนดอายุของผู้ที่ประกอบพิธีเสนเรือน เป็นการบ่งบอกถึงสถานภาพแห่งความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความมั่นคงทางด้านจิตใจ เป็นที่เชื่อถือและพึ่งพาได้

2) สถานภาพทางสังคม ของหมอเสนเรือนแต่ละท่านจะถูกเปิดเผยโดยการแสดงออกทางพิธีกรรม ซึ่งหมอเสนเรือนที่เป็นชนชั้นผู้ท้าวจะถูกกำหนดให้ประกอบพิธีกรรมให้กับผู้ที่เป็นท้าวเท่านั้น ส่วนหมอเสนเรือนชนชั้นผู้น้อยจะประกอบพิธีกรรมให้กับชนชั้นผู้น้อย หมอเสนเรือนแต่ละชนชั้นจะมีวิธีการศึกษาที่ต่างกัน เมื่อเสร็จสิ้นการประกอบพิธีกรรมแล้วสถานภาพนั้นก็หมดไป

บทบาทของหมอเสนเรียนชาวไทยทรงดำเมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างทางสังคมเป็นบทบาทที่สังคมชาวไทยทรงดำได้กำหนดขึ้นตามลักษณะคุณสมบัติและการปฏิบัติกิจกรรมนอกจากบทบาทในด้านครอบครัวแล้ว ยังมีบทบาทที่เกิดจากผลสำเร็จเนื่องมาจากการกระทำของตนเอง เป็นตำแหน่งที่กลุ่มชนให้การยกย่องนับถือ คือ

1. ประกอบพิธีกรรม ชาวไทยทรงดำให้ความไว้วางใจแก่หมอเสนเรียนในการประกอบพิธีกรรม เพราะชาวไทยทรงดำถือว่าหมอเสนเรียนเป็นผู้ที่สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการบอกเล่ากล่าวความในการเชิญผีมากินเครื่องเซ่นโดยตัวหมอเสนเรียนเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับผีสร้างความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มชนผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องการเสนเรียน เสริมสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้น สามารถโน้มน้าวจิตใจให้เกิดศรัทธาในพิธีกรรมสร้างขวัญกำลังใจให้เกิดความเข้มแข็งสามารถเผชิญหน้ากับอุปสรรคต่างๆดำเนินชีวิตต่อไปอย่างมีความสุข บทบาทของหมอเสนเรียนในอดีตและปัจจุบันจึงไม่มีความแตกต่างกันในด้านนี้

2. การถ่ายทอดความรู้ หมอเสนเรียนถือว่าเป็นผู้ทรงความรู้ในด้านการเสนเรียน มีความเชี่ยวชาญด้านการเสนเรียนเป็นอย่างดีเพราะได้รับการศึกษาและฝึกฝนจากครูบาอาจารย์ที่รอบรู้มาก่อน จึงสามารถถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลทั่วไปได้ หมอเสนเรียนในอดีตจะถ่ายทอดแก่บุคคลที่มาขอเรียนรู้ไม่เพียงแต่การเสนเรียนเท่านั้นยังมีความรู้ด้านต่างๆที่หมอเสนเรียนมีอยู่ในขณะนั้นมอบให้ด้วย เช่น การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร คาถาอาคมสำหรับป้องกันตัว เป็นต้น หมอเสนเรียนในปัจจุบันมีเพียงนายเลิศ โตวังจร เท่านั้นที่เรียนรู้เกี่ยวกับการเป่าแคน สามารถถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังได้

3. ให้บริการแก่ชุมชน การเสนเรียนเป็นการให้บริการแก่ชุมชนชาวไทยทรงดำในด้านจิตใจ กระทำเพื่อความสบายใจแก่ผู้ที่เป็นเจ้าบ้าน นับว่าเป็นภารกิจที่ต้องอาศัยความเสียสละเป็นที่ตั้ง เป็นการกระทำโดยที่ไม่หวังสิ่งตอบแทน เพราะผู้ที่เป็นหมอเสนเรียนจะไม่มีสิทธิ์เรียกร้องค่าตอบแทนใดในการประกอบพิธี ซึ่งแล้วแต่เจ้าของบ้านจะมอบให้ ฉะนั้นการเป็นหมอเสนเรียนจึงไม่อาจเรียกว่าเป็นอาชีพได้ หมอเสนเรียนในอดีตจะมีความรู้ที่เพิ่มเติมนอกเหนือจากการเป็นหมอเสนเรียน คือ บางคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆด้วย ยาสมุนไพร และคาถาอาคม หมอเสนเรียนบางคนในปัจจุบันเรียนรู้การเสนเรียนเพียงอย่างเดียว บางคนก็มีความรู้ในด้านการเป่าแคน เช่น นายเลิศ โตวังจร เป็นต้น

4. ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ หมอเสนเรียนนั้นถือได้ว่าเป็นผู้ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติของผู้ที่เป็นเจ้าเชื้อหรือเจ้าภาพ เพราะพิธีเสนเรียนเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษซึ่งสมาชิกในตระกูลเดียวกันต้องให้ความร่วมมือในการจัดงานและต้องมาร่วมในพิธี จัดเป็นพิธีรวมญาติที่เปิดโอกาสให้เครือญาติได้มาพบปะและสานความสัมพันธ์

ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่ญาติพี่น้องไม่ได้อยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวเหมือนในอดีต ในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมจะแสดงออกถึงความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับผีหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความเกื้อกูลต่อกัน มีความเคารพยำเกรงกัน อ่อนน้อมถ่อมตน แสดงออกถึงความกตัญญูทศเวที คุณค่าเหล่านี้เป็นตัวประสานเยียวาสังคมให้สงบสุข เจริญก้าวหน้า

5. อนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี หมอเสนเรือนนับได้ว่าเป็นผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยทรงดำไว้อีกทางหนึ่งด้วย เพราะว่า พิธีกรรมที่หมอเสนเรือนไปทำนั้นได้แสดงออกถึงวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำหลายด้านไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย ภาษาพูด อาหารการบริโภค เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น หมอเสนเรือนในอดีตและปัจจุบันก็มีส่วนอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำทำให้ทราบถึงระบบหน้าที่ทางสังคมของชาวไทยทรงดำที่มีต่อกัน โดยตัวหมอเสนเรือนเป็นบทบาทหนึ่งในสังคมไทยทรงดำซึ่งจะต้องประพฤติให้สอดคล้องกับหน้าที่ที่ตนได้เรียนรู้และได้รับการยอมรับในสังคมนั้น โดยมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา จันทสุน (2538 : 117) ว่า หมอเสนเรือน คือผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีเสนเรือนทุกขั้นตอน ตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเป็นผู้รู้คำขบกล่าวเชิญผีเรือนมากินเครื่องเซ่น และสอดคล้องกับงานวิจัยของภัททิยา ยิมเรวัต (2544 : 227)ว่า ผู้ที่จะเป็นหมอเสนเรือนต้องมีความรู้เป็นอย่างดีถึงเรื่องผีและข้อปฏิบัติต่างๆ และจะต้องรู้จัก “ความ” ที่จะใช้พูดในแต่ละพิธีด้วย เพราะเวลาเสนจะมี “ความเว้า” หรือลายของมัน หมอเสนเรือนแต่ละคนในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนชาวไทยทรงดำในด้านการเสนเรือนเป็นผู้ที่ทรงภูมิปัญญาเฉพาะทางและเป็นที่พึ่งพาได้ในยามต้องการเสนเรือน ดังแนวคิดของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 140) ซึ่งกล่าวถึงผู้ทรงความรู้ภูมิปัญญาของชาวอีสานไว้ว่า ผู้มีภูมิปัญญามีความชำนาญเฉพาะทางจะมีอยู่หลายคนสุดแต่ความถนัดของแต่ละคนได้แก่ หมอธรรม หมอยา หรือหมอผีฟ้า ในการดำเนินชีวิต คนในชุมชนต้องพึ่งพาผู้ที่เป็ “หมอ” เหล่านี้ ซึ่งล้วนเป็นผู้มีภูมิปัญญาลักษณะต่างกัน หมอเสนเรือนก็เช่นเดียวกันสามารถนำความรู้ที่ตนได้เล่าเรียนมาเพื่อไปปรับใช้กลุ่มชนในสังคมของตนเป็นองค์ประกอบหนึ่งในพิธีกรรมซึ่งเป็นสื่อกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและคนในสังคมเดียวกัน ความรู้ในด้านการเสนเรือนถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่หมอเสนเรือนมีอยู่ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากครูอาจารย์รุ่นก่อนๆและจะถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อไป สอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2530 : 75) ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมชุมชนและในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อการศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และ

พัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคสมัยได้ บทบาทของหมอเสนาเรือนจึงเป็นทั้งผู้ประกอบพิธีกรรม รับผิดชอบต่อผู้คนในชุมชนด้วยความเต็มใจ เป็นทั้งผู้อบรมรักษาวินัยธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยตรง และโดยอ้อมดังแนวคิดของ ฮิลด์ เอลลิส คาวิทสัน (1987: 43) ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมของชนสามัญทั่วไป ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติ กิจกรรม รวมทั้งสิ่งที่ชาวบ้านประดิษฐ์ คิดสร้างขึ้นจากนั้นก็มีการถ่ายทอดทำตามแบบอย่างกัน ต่อๆกันมา มีการรักษานูรักษ์สืบทอดโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจเพื่อให้คงอยู่อย่างเดิม

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของหมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมืองจังหวัดชุมพร พบว่าการเรียนรู้วิชาการเป็นหมอเสนาเรือนในอดีต ต้องอาศัยความพอใจในการเรียนของผู้เรียนเป็นสำคัญ สำหรับผู้ที่เรียนรู้นั้นจะเป็นบุตรของตนเองเมื่อบิดาที่เป็นหมอเสนาเรือนเดินทางไปทำการเสนาเรือนก็จะพาบุตร ของตนเองไปด้วย สำหรับเป็นผู้ช่วยหมอเสนาเรือน หากเป็นบุตรสาวก็จะฝึกให้เรียนรู้ไปในทางการจัดแต่งเครื่องเซ่น หรือปานเสน ในกรณีที่บุตรชายและบุตรสาวโตพอที่จะช่วยงานได้ หากว่ายังเล็กก็จะยังไม่ฝึกหัดให้เป็นแต่เพียงผู้เฝ้าอยู่ห่างๆ และเมื่ออยู่ในวัยที่จะเรียนรู้การว่าความก็จะให้จดบันทึกตำราโดยจะบันทึกเป็นอักษรไทยทรงดำ(ไทยโซ่ง)และนำไปท่องจำ จนจำข้อความต่างๆ ได้ขึ้นใจ จากนั้นก็ฝึกฝนอยู่กับอาจารย์ โดยเดินทางไปฝึกงานตามสถานที่ต่างๆ จนหมอเสนาเรือนที่เป็นครูอาจารย์เห็นว่าสมควรที่จะออกงานได้เองแล้วจึงได้มอบครูให้ การมอบครูให้จึงเปรียบเสมือนการเรียนจบหลักสูตรการเป็นหมอเสนาเรือน เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีความคล่องแคล่วชำนาญ สามารถแก้ไขปัญหาได้ ในปัจจุบันหมอเสนาเรือนบางคนไม่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้เหมือนในอดีต เช่นไม่เคยได้ออกไปฝึกงานกับอาจารย์ ไม่ได้รับมอบครูจากอาจารย์โดยตรง และไม่ยินดีในการที่จะเรียนรู้ แต่เมื่อได้รับการขอร้องให้เรียนก็ต้องเรียน ในที่สุดก็ยอมรับการเป็นหมอเสนาเรือน อาจเป็นเพราะการกระทำที่เป็นปกติและได้สัมผัสกับสิ่งที่ตนไม่เคยได้สัมผัสมาก่อนจนเกิดความรู้สึกชอบ ส่วนการบันทึกตำรามาท่องจำก็จะนิยมบันทึกเป็นอักษรภาษาไทย เพราะหมอเสนาเรือนบางคนไม่ได้เรียนรู้ภาษาไทยทรงดำ สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประเพณีไปสู่คนที่แต่งเครื่องเซ่นเป็นการถ่ายทอดโดยตรงเช่นเดียวกับเจ้าภาพหรือบุคคลอื่น เป็นการถ่ายทอดโดยทางอ้อมหรือเป็นการกระทำไปโดยไม่รู้ตัว สำหรับวิธีการถ่ายทอดของหมอเสนาเรือนทั้งในอดีตและปัจจุบันมีการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะและทำให้ผู้เป็นตัวอย่าง หมอเสนาเรือนในปัจจุบันไม่ได้ถ่ายทอดแก่บุตรของตนเองเหมือนในอดีตเพราะในปัจจุบันไม่ได้บังคับให้บุตรของตนเองเรียน

ขึ้นอยู่กับความสมัครใจเป็นสำคัญ จึงจะเห็นได้ว่าหมอเสนเรือนที่เป็นศิษย์เป็นอาจารย์ในปัจจุบันจะเป็นญาติกัน คือ เป็นลุงบ้าง อาบ้าง เป็นต้น

หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำมีการสืบทอดวิธีการเสนเรือน มาจากบรรพบุรุษและจากผู้ที่มีปรากฏอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีการกระทำเป็นตัวอย่างให้ดู หมอเสนเรือนส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายการเป็นหมอเสนเรือนมาก่อน เช่น บิดา หรือ ญาติของตนเคยเป็นหมอเสนเรือนมาก่อนและถ่ายทอดวิธีการนี้ให้กับบุตรหลานของตนเอง จึงเป็นการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น และประกอบกับสมัยเด็กๆ ได้เคยเรียนรู้ได้เคยพบเห็นประสบการณ์เหล่านั้นมาแล้วจึงทำให้เกิดการซึมซับรับเอาวัฒนธรรมโดยไม่รู้ตัว จึงสอดคล้องกับแนวคิดของ ปฐม นิคมานัน (2535 : 279 - 281) ที่กล่าวว่าการสืบทอดภายในครัวเรือนเป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลหรือครอบครัว จะพบเห็นว่าหมอเสนเรือนบางคนพยายามสร้างทัศนคติที่ว่าบิดาหรือปู่เป็นหมอเสนเรือนแล้วอยากให้วิชานี้กลับไปสู่บุตรหลานของผู้นั้น การถ่ายทอดของหมอเสนเรือนนั้นเป็นการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของยุทพงษ์ สืบศักดิ์วงศ์ (2548 : 54) ว่า มนุษย์ตั้งแต่ยุคโบราณกาลมาได้ถ่ายทอดความคิดทางปรัชญาเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หนังสือหรือคัมภีร์ แต่ปรัชญาไม่เพียงถูกถ่ายทอดในรูปแบบนี้เท่านั้นยังถูกถ่ายทอดผ่านวิธีมุขปาฐะไม่ว่าจะเป็น จาริต ประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้หมอเสนเรือนยังมีลักษณะที่อาศัยการเรียนรู้ที่เป็นการเรียนโดยไม่ได้รับรู้ตัวคือได้เคยเห็นบุคคลที่อยู่ในครอบครัวทำให้เห็น ตนเองก็มีการเลียนแบบและเอาอย่างมีลักษณะครูพักลักจำซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 40 - 49) ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ที่มีลักษณะครูพักลักจำเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียนแอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่อย่างเงียบและรับเอามาเป็นของตนเอง การถ่ายทอดความรู้ของหมอเสนเรือนไปสู่บุคคลทั่วไปเป็นการถ่ายทอดผ่านทางพิธีกรรมเพราะการเรียนรู้นี้สามารถโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาความคิดความเชื่อถือมาไว้ในตัวเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 46 - 48) ว่า พิธีกรรมมีความขลังมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการมาไว้ในตัว เป็นการต่อยอดความเชื่อต่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชนมาไว้ในตัว จากการที่หมอเสนเรือนได้ทำการประกอบพิธีกรรมให้กับเจ้าภาพผู้ที่มาขอให้ทำพิธีกรรมถือได้ว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้แก่ชาวไทยทรงดำสอดคล้องกับแนวคิดของประมวญ ดิฉินสัตย์ (2539 : 143) ซึ่งกล่าวไว้ว่า การประกอบพิธีกรรมคือการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ของคนรุ่นก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา

ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรือ่นชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

การประกอบพิธีเสนเรือ่นเป็นภารกิจหลักที่หมอเสนเรือ่นจะต้องปฏิบัติ และถ้าหากความเชื่อถือในเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ยังคงเป็นไปอยู่ก็จะทำให้มีการสืบทอดการเรียนรู้วิธีการว่าความของหมอเสนเรือ่นต่อไป ถึงแม้ว่า วัฒนธรรมจากภายนอกจะผ่านเข้ามาปะปนอยู่ในพิธีเสนเรือ่นบ้าง แต่ชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรก็ยังคงมีการสืบทอดพิธีกรรมเสนเรือ่นอยู่ ในปัจจุบันการสืบทอดการเป็นหมอเสนเรือ่นใน 3 หมู่บ้านยังคงดำเนินไปเคียงคู่กันการจัดพิธีเสนเรือ่น จากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลทั่วไปส่วนใหญ่ที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไปมีความเห็นว่าจะยังคงทำพิธีเสนเรือ่นนี้ต่อไป เพราะว่าได้เห็นบิดามารดาหรือญาติของตนทำไว้ ถ้าหากว่า พิธีเสนเรือ่นยังคงอยู่ การตระหนักรู้ในคุณค่าและสาระของวัฒนธรรมก็ยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง พิธีเสนเรือ่นก็จะไม่สูญหายไป แต่การเสนเรือ่นนั้นจะขาดเสียมิได้ซึ่งผู้นำในการประกอบพิธีกรรมคือ หมอเสนเรือ่น ถ้าไม่มีหมอเสนเรือ่นก็ต้องไปเชิญมาจากที่อื่นซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าที่เป็นอยู่ จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับหมอเสนเรือ่นแต่ละคนจะพบว่าหมอเสนเรือ่นเองก็มีความเป็นห่วงต่อการหมดไปของผู้ที่ทำหน้าที่นี้เช่นเดียวกัน

แนวโน้มผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอเสนเรือ่นในอนาคตอาจจะยังมีอยู่ ถ้าหากยังมีผู้ที่ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำและยินดีที่จะเรียนรู้เพื่อสืบทอดต่อไป แต่อาจจะลดจำนวนลงไป ด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้

1. ความไม่เชื่อมั่นในพิธีกรรม ชาวไทยทรงดำรุ่นใหม่ที่เกิดมาพร้อมกับความเจริญทางด้านวัตถุ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางด้านวัตถุและความพึงพอใจ อาจมองพิธีกรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมา โดยเห็นว่าไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตนได้ เป็นสิ่งทิ้งมลายไ้สาระ เป็นสิ่งที่ล้าสมัย ถ้าหากผู้ที่จะเรียนรู้การเป็นหมอเสนเรือ่นมองไม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่ ก็จะทำให้ขาดผู้ที่สืบทอด

2. ระบบการศึกษา ในปัจจุบันการศึกษาได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนในระดับที่สูงขึ้น ทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนมุ่งแต่การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนทำให้ไม่ได้สนใจในวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่ การศึกษาอาจเปลี่ยนแปลงแนวคิดและทัศนคติการเป็นหมอเสนเรือ่นได้ แต่ทั้งนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับ การยอมรับ ความชอบหรือความสนใจของปัจเจกบุคคลเป็นประการสำคัญถ้าหากผู้ใดมีความสนใจในการเรียนการเป็นหมอเสนเรือ่นแม้ระดับการศึกษาจะสูงก็สามารถเรียนรู้ได้ กล่าวคือ การเรียนหมอเสนเรือ่นไม่จำกัดระดับการศึกษาแต่ไม่ค่อยมีผู้สนใจ

3. สภาพเศรษฐกิจ ผู้ที่จะเรียนเป็นหมอเสนเรื่อนได้นั้นก็จะต้องมีอาชีพที่ไม่รัดตัวหรืออาชีพที่เกี่ยวกับการเดินทาง จนไม่มีเวลาให้กับการเสนเรื่อน และถ้าหากประชากรที่อยู่ใน 3 หมู่บ้านเป็นช่วงวัยที่ต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัวมีเป็นจำนวนมาก ไม่มีเวลาให้กับการเรียนเป็นหมอเสนเรื่อน ก็อาจทำให้หมอเสนเรื่อนหมดไปได้

4. การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นโดยตรง ทำให้บุคคลในสังคมได้เรียนรู้สิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่ ทำให้เกิดการยืม โดยรับเอาเทคนิคและวิธีคิดจากสังคมอื่นเข้ามาใช้ เกิดการปรับเปลี่ยน วัฒนธรรมเดิมผสานกับวัฒนธรรมใหม่ที่รับเข้ามาทำให้วิธีการเรียนการสอนเดิมเปลี่ยนแปลงไป

5. พิธีเสนเรื่อนหมดไป ผู้ที่เรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอเสนเรื่อน แต่ไม่มีผู้ที่เสนเรื่อนก็ทำให้การสืบทอดการเป็นหมอเสนเรื่อนขาดหายไปได้ ในอนาคตการเสนเรื่อนของชาวไทยทรงดำ ในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร อาจมีน้อยลงและหมดไปในที่สุด ถ้าหากเยาวชนรุ่นหลังไม่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี อาจจะเหลือเพียงการจัดแสดงให้ผู้คนที่มาเยี่ยมชมเพื่อการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่นั่นมิใช่วิถีชีวิตจริงที่เกิดขึ้นจริงเป็นแต่เพียงการสร้างฉากขึ้นเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อน พบว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านทางพิธีกรรมยังคงเป็นไปในรูปแบบเดิม คือ เป็นการถ่ายทอดทางมุขปาฐะ การบอกเล่า การจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรนำไปท่องจำแล้ว กลับมาบอกกล่าวกับผู้เป็นอาจารย์ และออกไปฝึกงานอยู่กับอาจารย์ตามสถานที่ต่างๆ เมื่อมีโอกาส และอาจารย์จะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนจากผลงานที่ได้ไปทำร่วมกันมาว่ามีความคล่องแคล่ว ชำนิชำนาญเป็นที่พอใจของอาจารย์แล้ว อาจารย์ก็จะเป็นผู้ที่มอบครูให้เป็นการจบการเรียนรู้วิธีการเป็นหมอเสนเรื่อนอย่างสมบูรณ์ ในบางรายไม่ได้ออกติดตามอาจารย์ไปฝึกงานด้วยแต่ก็ออกไปทำร่วมกันกับศิษย์ที่เคยออกไปทำงานร่วมกับอาจารย์จนเชี่ยวชาญแล้วก็ไปรับมอบครูโดยวิธีการบอกกล่าวก็ถือว่าเป็นอันสำเร็จเช่นเดียวกัน

อนึ่งการเรียนการสอนของหมอเสนเรื่อนในปัจจุบันไม่มีการสอนต่อเนื่องหรือรับผู้ที่เข้ามาเรียนอย่างต่อเนื่องเหมือนในระบบโรงเรียน เป็นการเรียนการสอนตามอัธยาศัย แล้วแต่ความสมัครใจของผู้เรียน จึงมีผู้เรียนรู้ไม่มากจะเห็นว่าผู้ที่เป็นอาจารย์จะมีลูกศิษย์เพียงคนเดียว ถ้าหากว่าผู้ที่เป็นอาจารย์เสียชีวิตไปในระหว่างการเรียนการสอน ผู้ที่เรียนก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเรียนจบได้ เพราะผู้ที่เรียนจบอย่างถูกต้องจะต้องได้รับการมอบครูจากอาจารย์เสียก่อน ผู้ที่เรียนไม่จบ ชาวไทยทรงดำจะไม่ยินยอมให้ออกทำการเสนเรื่อน เช่นเดียวกับการเรียนการสอนของบุคคลที่เป็นแม่มดหรือ หมอมนต์ เป็นต้น ในกรณีนี้ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การสืบทอดการเป็นแม่มดขาดหายไป ในหมู่บ้าน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางด้าน ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของหมอเสนเรือน ชาวไทยทรงดำอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ทำให้เกิดความคิดว่าน่าจะมีบางส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อชาวไทยทรงดำ กลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะนำไปปฏิบัติหรือพัฒนาต่อไป

1. บทบาทและสถานภาพทางสังคมของหมอเสนเรือนสามารถแสดงออกมาพร้อมกับการประกอบพิธีเสนเรือนของชาวไทยทรงดำ เช่น การประกอบพิธีกรรม ซึ่งต้องอาศัยหมอเสนเรือนเป็นสำคัญ และหมอเสนเรือนต้องมีชนชั้นเดียวกันจึงจะสามารถทำได้ ในระหว่างการประชุมพิธีเสนเรือนถือว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปในตัว เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติที่ร่วมเผ่าเดียวกัน และตัวหมอเสนเรือนเองก็มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทยทรงดำมิให้สูญหายไป บุคคลที่เป็นผู้นำในท้องถิ่น สถานศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมควรมีการส่งเสริมให้หมอเสนเรือนเป็นที่รู้จัก โดยยกย่องและเน้นให้เห็นความสำคัญของหมอเสนในฐานะเป็นผู้รู้ด้านขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชาวไทยทรงดำ ควรมีการศึกษา ชี้นำ บอกล่าและเน้นความสำคัญของภูมิปัญญาที่มีอยู่ให้เป็นที่รับรู้ร่วมกันทั้งในกลุ่มชาวไทยทรงดำและกลุ่มบุคคลภายนอก เพื่อให้ชาวไทยทรงดำมีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองและต้องการรักษาไว้ต่อไป ซึ่งจะมีผลช่วยให้มีผู้สนใจจะศึกษาและรับการถ่ายทอดเป็นหมอเสนมากขึ้น ในด้านกระบวนการสรรหาหมอเสนเรือน ซึ่งบุคคลผู้ที่เป็นหมอเสนเรือนเอง ควรจะมีการฝึกหัดผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี (เพราะว่ากฎของหมอเสนเรือนไม่ห้ามในด้านการเรียนรู้ ห้ามเพียงการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น) โดยเป็นการเตรียมการเป็นหมอเสนเรือนเพราะผู้ที่มีอายุน้อย น่าจะมีการเรียนรู้ได้เร็ว และเป็นการปลูกฝังบ่มเพาะตั้งแต่ยังเด็กให้มีความรักเข้าใจ และเห็นความสำคัญในวัฒนธรรมของตนเอง

2. การศึกษาหรือการถ่ายทอดเช่นดังกล่าวมานี้เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นไปเฉพาะกลุ่มชน สถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานภาครัฐควรให้มีการจัดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาและส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนอื่นและกลุ่มชาวไทยทรงดำให้มากกว่าที่เป็นอยู่ หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น สำนักวัฒนธรรมควรมีการศึกษาวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทยทรงดำที่มีอยู่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมอบรมมาตั้งแต่อดีต ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นนำไปประยุกต์และเผยแพร่ไปสู่สาธารณชน เป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมย่อยให้เป็นที่รู้จักให้มากขึ้น ในการส่งเสริมวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาวไทยทรงดำไม่ควรที่จะจัด

หรือส่งเสริมเพียงด้านเดียวควรส่งเสริมหลายๆด้าน เช่นในพื้นที่ 3 หมู่บ้านมีการจัดหรือส่งเสริมสนับสนุนเพียงการฟ้อนแคนเพื่อความสนุกสนานเพียงอย่างเดียวแต่ควรมีเนื้อหาสาระที่จะเข้าไปส่งเสริมในด้านอื่น เช่น การเรียนรู้ภาษาไทยทรงดำ ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน เป็นการสร้างความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจในความสามารถที่ตนเองได้เกิดมามีเชื้อสายชาวไทยทรงดำในประเทศไทย

3. การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นไปที่ผู้มีความรู้ความชำนาญทางด้านการเล่นเรือหนังซึ่งพิธีกรรมการเล่นเรือหนังนับว่าเป็นจุดเด่นของชาวไทยทรงดำ ที่แฝงไปด้วยสาระคติธรรมและยังมีความหมายใน 3 หมู่บ้านยังถือปฏิบัติอยู่ นอกจากนั้นยังมีภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่ยังใช้สื่อสารกันอยู่ภายในชุมชน แต่เมื่อจะสื่อสารกับบุคคลภายนอกก็จะใช้ภาษาที่เป็นทางการหรือภาษาถิ่นได้ นอกจากนั้นยังมีวัฒนธรรมอันเป็นของเฉพาะกลุ่มชนอีกหลายอย่างที่กำลังสูญหายไปและบางอย่างอาจสูญหายไปแล้ว การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูวัฒนธรรมที่กำลังจะหายไปหรือสูญหายก็ต้องอาศัยผู้คนในชุมชนเป็นหลักและคนในชุมชนด้วยกันเองที่จะช่วยกันสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มีความรู้สึกหวงแหนวัฒนธรรมของตน โดยการรวบรวมเสาะหาผู้ที่มีความรู้ในชุมชนมาเป็นต้นแบบในการศึกษา มีการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ชุมชนและบุคคลภายนอก โดยมีผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นตัวประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่และประสานกับหน่วยงานในระดับจังหวัด

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นไปที่ห่อเล่นเรือหนังของชาวไทยทรงดำในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรเพียงอย่างเดียว ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้ที่ประกอบพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำที่ทำหน้าที่ในจังหวัดอื่นๆ ในด้านอื่น เช่น บทบาทหน้าที่ของพ่อมด หมอมนต์ แม่มด เป็นต้น

2. วัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำมีหลายด้าน และมีผลต่อการดำรงอยู่ รวมถึงการสืบทอดต่อไปในอนาคตของชาวไทยทรงดำเอง ควรที่จะมีการศึกษาวิจัยในเชิงการประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ เช่น ลวดลายบนผ้าของชาวไทยทรงดำ การทำผลิตภัณฑ์โดยอาศัยภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำเพื่อนำสิ่งที่ดีงามที่เป็นภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำมาใช้ในปัจจุบัน และพัฒนาไปสู่ความเจริญ อันจะเป็นการต่อยอดทางความคิดต่อไป

3. ชาวไทยทรงดำในประเทศไทยอาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ย่อมจะมีความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่กลมกลืนไปกับภาคพื้นวัฒนธรรมที่ตนอาศัยอยู่ น่าจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ เป็นต้น จึงควรที่จะมีการศึกษาในส่วนของการเปรียบเทียบในด้านความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ และสังคม อาจจะพบปัญหาหรือเหตุปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.

2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.

2545. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2546.

. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2542.

การประกาศส่วนภูมิภาค. แผนที่จังหวัดชุมพร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2551.

เข้าถึงได้จาก www.pwa.co.th

กลุ่มส่งเสริมการศาสนาและวัฒนธรรมสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดชุมพร. เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยกับ
ไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ จังหวัดชุมพร. ชุมพร : ชุมพรการพิมพ์, 2543.

กิ่งแก้ว อรรถาทร. “พิธีกรรมกับความเชื่อ.” ใน เอกสารประกอบการสอน ชุมวิชา ไทยคดี
ศึกษา หน่วยที่ 6 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 5. พิมพ์ครั้งที่ 17. นนทบุรี :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2534.

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ RS Printing,
2526.

กลอง แป้งอ่อน. หมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเตี้ย. สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2550.

กลม เทวบิน. ชาวบ้านคอนรวบหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
23 พฤศจิกายน 2550.

ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์แพรววิทยา, 2526.

จ่าย แม่นสร. หมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอเตี้ย. สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550.

ข้อมูลจังหวัดชุมพร. แผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งจังหวัดชุมพร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 7
ธันวาคม 2551. เข้าถึงได้จาก www.chumphon.go.th

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย กระทรวง-
ศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2544.

งามพิศ สัตย์สงวน. สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษา
ครอบครัวไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์, 2543.

จิราพร ธวัชวิเชียร. “การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางวัฒนธรรม.” มิตรครู, 26, 21

(พฤศจิกายน 2527) : 13 – 16.

เจริญ ตันมหาพราน. “เยี่ยมเรือนเยือนเหย้าชาวไทยทรงดำ.” ใน อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 56 ฉบับเดือน
กุมภาพันธ์ 2542, 67-76. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2545.

จำรูญ เทวบิน. หมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ. สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2550.

จิรพรรณ กาญจนจิตรา. “ขอบเขตและสาระแห่งสังคมวิทยา.” ใน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
เบื้องต้น, 25. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.

จิระพันธ์ เจียรไน. ครูโรงเรียนบ้านบางหลง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2550.

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้าน และแหล่ง
วิทยาการในชุมชน.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนา และการใช้แหล่ง
วิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1-8, 211. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.

ชัยนต์ วรรณะภูติ. “ข้อสังเกตในการศึกษาวัฒนธรรม.” ล้านนาคดีศึกษา. 1, 3

(กันยายน – ธันวาคม 2529) : 20 -21.

เชย พนาลัย. ชาวบ้านคอนรวบ หมู่ที่ 8 อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,

23 พฤศจิกายน 2550

ณรงค์ เส็งประชา. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พิทักษ์อักษร, 2537.

ดนัย ไชยโยธา. บรรณาธิการ. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2544.

ดักลาส โอลิเวอร์. แนวความคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยา. แปลโดย จลาตชาย รมิตานนท์ และ
คณะ. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2528.

ถนอม คงยิ้มละมัย. “อำเภอเขาชัย.” เอกสารประกอบการสอน วิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1
หมวดสังคมศึกษา ร.ร. เขาย้อยวิทยา อำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี, 2537. (อัดสำเนา)

ถวิล เกสรราช. “เรื่องราวจาวไตโซ่งดินแดนสยาม.” ใน มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย, 50-51.

นครปฐม : มูลนิธิไทยทรงดำแห่งประเทศไทย, 2548.

ธนสิทธิ์ สิบทิศ. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,

15 ธันวาคม 2550.

ธรรมรัตน์ จันทรพงษ์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
22 พฤศจิกายน 2550.

ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน.” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน :
คติความเชื่อ, 95. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ธีระศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ. เครื่องมือวิจัยทางการศึกษา : การสร้างและการพัฒนา. นครปฐม :
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

เชียร อ่องวงศ์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์.
20 พฤศจิกายน 2550.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. “ไทยทรงดำตามหาวัฒนธรรมสองแผ่นดิน.” ใน อนุสาร อ.ส.ท. 7,1
(มีนาคม 2544), 80-85. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544.

นิพนธ์ เสนาพิทักษ์. “ผู้ไทยโซ่ง.” ใน สาส์นผู้ไทย, 6 – 36. คณะกรรมการชมรมไทยโซ่ง,
บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, 2523

นุกูล ชมพูนิช. ประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัด
นครปฐม. นครปฐม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครุนครปฐม, 2531.

นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี และพิศวาส ปทุมต์ตรังษ์, [ผู้แปล]. วัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.

บรรพต วีระลัย และผจงจิตต์ อธิคมานนท์. “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม.” ใน สังคมวิทยา และ
มานุษยวิทยาเบื้องต้น บทที่ 15, 103-311. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.

บุญมี ปริชาติชนกุล. “ความเชื่อเรื่องผีในพิธีกรรมของชาวไทยโซ่ง บ้านไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน
จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

ปฐม ทรัพย์เจริญ. “การควบคุมทางสังคม.” ใน สังคมวิทยา และมานุษยวิทยาเบื้องต้น บทที่ 10,
216 – 219. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.

บัว พุ่มพวง. ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2550.

ประมวล ดิฉินสัน. คติชนชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ต้นอ้อ แกรมมี จำกัด, 2539.

ประยูร คุปบุญย์. “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณี ประเพณีกิน
 ดอง บ้านเนินตาเกิด จังหวัดนครสวรรค์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
 การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

ประเวศ วะสี. ปัญหาวิกฤตด้านชนบทสู่ทางรอด. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2534.

ประเสริฐ คุ้มชุมชัย. หมอเสนาเรือนชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน
 2550.

ปานทิพย์ คงยิ้มละมัย. “พิธีเสนเรือนในวิถีชีวิตลาวโซ่ง : กรณีศึกษาดำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย
 จังหวัดเพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประชากรศึกษา บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546.

ปิ่น อินทนาม. ชาวบ้านดอนรวบ หมู่ที่ 8 อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
 19 พฤศจิกายน 2550

ปิยวรรณ สุขเกษม. แลดูผู้ไทยโซ่ง. นครปฐม : ศูนย์วัฒนธรรมบ้านไผ่หู่ช้าง, 2540.

ผง เสวคนธ์. ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2550.

พจน์ย์ กงตาล. “นาฏการบนลานขวง : การฟ้อนแคนของชาวไทยโซ่ง ในจังหวัดนครปฐม.”
 วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบัน
 ราชภัฏ นครปฐม, 2545.

พระเทพเวที(ประยูร ปยุตโต). การศึกษาที่สาละวนรกรากแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ :
 อมรินทร์ พรินตติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). พุทธศาสนากันการณะแนว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธ
 ธรรม, 2543.

_____. “สู่การศึกษาแนวพุทธ.” นิตยสารพุทธจักร , 9 (กันยายน 2547) : 58.

_____. พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, 2537.

พรหม นพแก้ว. ชาวบ้านดอนรวบ หมู่ที่ 8 จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2550.

พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. วิถีไท : ภูมิปัญญาสู่ชุมชนบูรณาการ. กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์,
 2544.

พยอม สมตัน. สมาชิกสภาเทศบาลตำบลท่าช้าง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2551.

ภักทิยา ยิมเรวัต. ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2544.

มงคล หวังใจสุข และชมพู โกติรัมย์. สังคมวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฝ่าย
 บริหาร มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2548.

มันที ยมจินดา, บรรณาธิการ. มนุษย์กับธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

มณี พยอมยงค์. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

ม. ศรีบุษรา[นามแฝง]. ไทยคำร่ำพัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2522.

มานิต วัฒนเสน, อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดชุมพร. สนามบินชุมพร ความหวังของคนชุมพร

[ออนไลน์]. เข้าถึงวันที่ 7 ธันวาคม 2551 จาก www.chumphon.go.th/govnews/

มยุรี วัดแก้ว. “โครงสร้างสังคมของลาวโซ่ง.” ปริญญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนา
สังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521.

ยศ สันตสมบัติ. และคณะ. นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน. เชียงใหม่ :

วิถินดีไซน์ จำกัด, 2547.

ยรรยง จิระนคร. และรัตนพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : สถาบัน

วิถีธรรม, 2544.

ยุทธพงษ์ สืบศักดิ์วงศ์. เพลง คนตรี ปริศนา ผ้าทอ ภูมิปัญญาด้านการละเล่นและการช่าง.

กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์เฮาส์, 2548.

รัชนิกร หงส์พนัส. “การผสมผสานท้องถิ่นกับวิถีชีวิตทางสังคม ในการจัดการเรียนการสอน.”

ใน แนวคิดแนวปฏิบัติสำหรับครู, 99. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2546.

รัชพล ปัจจุบันย์. “กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ อำเภอเขา

ฮ้อย จังหวัดเพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอก

ระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

รัตนะ บัวสนธิ์. “การพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

: กรณีศึกษาชุมชนในเขตภาคกลางตอนล่าง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการวิจัย และการพัฒนาหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร

วิโรฒนประสานมิตร, 2535.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาหลักสูตร,

2542.

ระพี สาคริก. “วิกฤตวัฒนธรรม.” นิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม 27, 11 กันยายน

2549. 28-30 นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, 2549.

เรณู เหมือนจันทร์เชย. “การศึกษาอิทธิพลของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ ที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต : กรณีศึกษาหมู่บ้านแหลมกะเจา 3 ตำบลลำลูกบัว อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541

ลักษณะพร กิจบุญชู. “ความชราภาพกับสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุ ในชุมชนไทยโซ่ง บ้านเนินห้วย ตำบลทอง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

เลิศ โตวังจร. หมอเสน่ห์เรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอกเตี้ย. สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2550

วาสนา อรุณกิจ. “พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

วิกร ตันทวุทโธ. หลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2536.

วิจิตรวาทการ, หลวง. กำลังความคิด. กรุงเทพฯ : สามัคคีสาส์น, 2532.

วิชา ทรงแสง. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอนในสถาบันราชภัฏ.” วารสารวิชาการ 23, 3 (มีนาคม 2533) : 73 -79.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ 1999 จำกัด, 2544.

วิมล จิโรจน์พันธุ์. ประชิด สุกณะพัฒน์. และอุดม เขยกิจวงศ์. วิถีไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว, 2548.

ศรีศักร วัลลิโภดม. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อมรินทร์, 2544.

ศิราพร ณ ถลาง และคณะ. เพลง คนตรี ปริศนา ผ้ำทอ : ภูมิปัญญาทางด้านการละเล่น และการช่าง. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548.

ศิริพงศ์ นวลแก้ว. “การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน.” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

สันติสุข กฤดากร, มล. “การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา, 2539.

- สงวน เย็นกาย. ชาวบ้านคอนรวบ หมู่ที่ 8 จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2551.
- สงบ ส่งเมืองและชาณณรงค์ เทียงธรรม. “ชุมพร.” วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 15, 2133 – 2151.
กรุงเทพฯ : สยามเพรสแมนเนจเม้นท์ จำกัด, 2542.
- สนทยา พลศรี. หลักสังคมวิทยา Principle of Sociology. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2545.
- สมชัย หมุนสนิท. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคอเตี้ย. สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2550.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2536.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. “ลาวโซ่ง.” ใน วัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 6, 2700 – 2721. กรุงเทพฯ :
สยามเพรสแมนเนจเม้นท์ จำกัด, 2542.
- สมบุญ เอื้อยศรี. อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
8 กุมภาพันธ์ 2551.
- สมพร เกษมสุขจรัสแสง. “การผสมผสานวัฒนธรรมของลาวโซ่งในเขตอำเภอเขาชัยวัน จังหวัด
เพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษา
ต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 16 เรื่อง ภูมิปัญญาไทย กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์,
2542. 119
- _____. เล่ม 19 เรื่อง วัฒนธรรมไทย 226 กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2542.
- สามารถ จันทร์สุรย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน.” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา เล่ม 1, 114.
กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- สุกัญญา จันทะสุน. “ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอด : กรณีศึกษา”พิธีเสนเรือน” ของ
ชาวลาวโซ่ง จังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา
ผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.
- สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์. 2525.
- สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2536.
- สุวรรณ เอี่ยมอรรถพร. พิมพ์พันธ์ เฉลาคูปลัด และกมลพร บัณฑิตยานนท์, คณะบรรณารักษะ.
แนวคิดแนวปฏิบัติสำหรับครูเพื่อรองรับเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สุรินทร์ เทวบิน. ชาวบ้านคอนรวบ หมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
10 มีนาคม 2551.

เสน่ห์ จามริก. สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2537.

เสต ยอดทอง. หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2550.

เสรี อุ่นยวง. ชุมพร. กรุงเทพฯ : เลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, 2543.

เสรี พงศ์พิศ. คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนวิจารย์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ชาวบ้าน, 2529.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2548.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545.

_____ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554).

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550.

สำราญ สามวงศ์. ชาวบ้านคอนรวบ หมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์,
2 กุมภาพันธ์ 2551

อนุমানราชชน, พระยา[เสฐียรโกเศศ]. วัฒนธรรม. นครหลวง : อมรการพิมพ์, 2515.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประเทศไทย
สังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

อาทรประจักษ์. พระครู. เจ้าอาวาสวัดคอนรวบ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2551.

อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ. การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น :
สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.

อุมาภรณ์ วงศ์วิสิฐศักดิ์. “ประเพณีและพิธีกรรมของชาวคลอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัด
สมุทรสาคร.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2547.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

เอี่ยม ทองดี. ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม ในกระบวนการพัฒนาชนบทไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1
กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2547.

อำนาจ แสงทอง. หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ. สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2550.

ภาษาอังกฤษ

Leach, E. R. Political Systems of Highland Burma n.p. : Beacon Press Books. 1954.

Hild Ellis, Davidson. Patterns of folklore Totawa. N J : DS. Brewer. Rowman & Little field,
1978.

Hammond, Peter B. Culture and Social Anthrepology. New York. The Michigan Company
1967.

Redfield, Robert. The Little Community. Chicago : The University of Chicago Press, 1976.

Klansner, William J. Popular Bhuddism in North Eastern Thailand. New Jersey : Princeton
University Press, 1966.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ภาพหมอนเอนเรือและภาพกิจกรรมต่างๆ

ภาพหมอเสนาเรือนทั้ง 3 หมู่บ้าน

นายเสต ยอดทอง

นายกลอง แป้งอ่อน

นายประเสริฐ คุ้มชุมชัย

นายเลิศ โตวังจร

นายจำรูญ เทวบิน

นายชาย แมนสร

นายอำนาจ แสงทอง

ภาพกิจกรรมพิธีเสนเรือนผู้สาวหรือผู้ท้าว

ภาพที่ 1 คนกำลังช่วยกันชำแหละหมูเพื่อประกอบพิธีเสนเรือนท้าว

ภาพที่ 2 คนแต่งปานเพื่อนกำลังจัดแต่งปานเพื่อน

ภาพที่ 3 คนแต่งเครื่องเซ่นกำลังทำ “ห่อหอย” ในพิธีเส่นเรือนผู้ท้าว

ภาพที่ 4 หมอเส่นเรือนผู้ท้าวกำลังเซ่นเหล้า

ภาพที่ 5 หมอเสนเรื่อนกำลังรับประทานอาหารร่วมกับเจ้าภาพ

ภาพที่ 6 พิธีมอบปानงายให้หมอ

พิธีเสนเรือนของหมอเสนชนชั้นผู้น้อย

ภาพที่ 7 หมอเสนเรือนผู้น้อย

ภาพที่ 8 การชำแหละหมูของชนชั้นผู้น้อยต้องทำใน “กะล้อห่อง”

ภาพที่ 9 คนแต่งเครื่องเช่นผู้น้อยกำลังจัดปานเพื่อน

ภาพที่ 10 หมอเสนเรือนกำลังทำพิธีเสนเรือน

ภาพที่ 11 หมอเสนกำลังทำพิธี “แก้มแฮ”
เชิญผีนายอานและนายเอนมารับเครื่องเซ่น

ภาพที่ 12 หมอเสนกำลังร่วมรับประทานอาหารกับเจ้าภาพ

ภาพที่ 13 เสื้อไหมแดง,มีดหมอ,ตำราเรียน ของหมอเสนาผู้ทำว

ภาพที่ 14 เสื้ออี,วี(พัดขนนก) เครื่องประกอบพิธีของหมอเสนาผู้น้อย

ภาพที่ 15 การแต่งตัวของหญิงชาวไทยทรงดำที่ไปร่วมงาน

ภาพที่ 16 บรรยากาศในพิธีเสนเรือนของชาวไทยทรงดำ

ภาพพิธีการแต่งงานของชาวไทยทรงดำในจังหวัดชุมพร

ภาพที่ 17 เจ้าบ่าวเจ้าสาวในชุดไทยทรงดำ

ภาพที่ 18 บุญตีพื๋น้องร่วมบันทึกภาพกับเจ้าสาว

ภาพที่ 19 เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว

ภาพที่ 20 เพื่อนเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าบ่าว

ภาพที่ 21 “ล่ำมไล้” นำไหว้แม่เจ้าสาว (เป็นตัวแทนเจ้าบ่าว)

ภาพที่ 22 เครื่องประกอบพิธีตามประเพณี

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเอดเฮ่ว(ทำศพ)

ภาพที่ 23 พิธีซ่อนขวัญ

ภาพที่ 24 พิธีไหว้เสาหลวง(สำหรับผู้ที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป)

ภาพที่ 25 บ้านที่สร้างไว้ให้กับผู้ตายเหนือที่เผาศพ

ภาพที่ 26 “จาวอน”หรือธงนำ สำหรับนำศพไปยังป่าช้า

เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ

ภาพที่ 27 กะเหล็บและมิด

ภาพที่ 28 กะหม่วงหรือข้อง

ภาพที่ 29 เสื้อี่ชาย

ภาพที่ 30 เสื้อี่หญิง

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) /ว.4669

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

3 ธันวาคม 2551

เรื่อง ขอสัมภาระ

เรียน

ด้วย พระมหาประจักษ์ พนาถย์ นักศึกษาระดับปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชา
พื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การถ่ายทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่น ด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของ"หมอเสน" ในชุมชนชาวไทยทรงดำ ตำบลเมือง
จังหวัดชุมพร" มีความประสงค์จะขอสัมภาระท่าน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดให้สัมภาระแก่นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

๐๙๓ ๑๗

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะดังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ให้การสัมภาษณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อข้อมูล

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์และเอื้อเฟื้อข้อมูล

1. พระครูอาทรประหารักษ์ เจ้าอาวาสวัดคอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
2. พระอธิการสมคิด จิตปาโล เจ้าอาวาสวัดคอเตี้ย ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
3. พระอธิการใจ ยสพโล เจ้าอาวาสวัดบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
4. นายนิรศ นพชำนาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดคอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
5. นายสมชัย หมุนสนธิ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคอเตี้ย ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
6. นายธีระ จันบุตร ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหาดทรายรี ตำบลหาดทรายรี อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
7. นางจิระพันธ์ เจียรไน ครูโรงเรียนบ้านบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
8. นายเชียร อ่องวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
9. นายธรรมรัตน์ จันทร์พงษ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
10. นายธนสิทธิ์ สิบทิศ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
11. นายพยอม สมตัน สมาชิกสภาเทศบาล ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
12. นายรวงทอง เทวบิน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
13. นายเสต ยอดทอง หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านบางหลง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
14. นายประเสริฐ คุ้มชุมชัย หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านบางหลง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
15. นายกลอง แป้งอ่อน หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านคอเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
16. นายชาย แม่นสร หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านคอเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
17. นายเลิศ ไคว้งจร หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านคอเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
18. นายจำรูญ เทวบิน หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
19. นายอำนาจ แสงทอง หมอเสนเรือนชาวไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
20. นางบัว พุ่มพวง ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
21. นางเชิด ไคว้งจร ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านบางหลง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
22. นางผง เสาวคนธ์ ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านคอเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
23. นางปิ่น อินทนาคม ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

24. นางเซย พนาลัย ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
25. นางพรหม นพแก้ว ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
26. นางกลม เทวบิน คนแต่งเครื่องเสนเรื่อน บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
27. นางสาวสำราญ สามวงศ์ คนแต่งเครื่องเสนเรื่อน บ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
28. นายสุรินทร์ เทวบิน ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
29. นายสงวน เข็นกาย ชาวบ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
30. นายไย โอง์ชานา ประธานผู้สูงอายุชาวบ้านคอนรวบ อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร
31. นางสมนึก จอกถม ชาวบ้านคอนรวบ อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร
32. นางงาม เสาวคนธ์ ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
33. นายสมบุญ เอื้อยศรี อดีตผู้ใหญ่บ้านบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
34. นางบุญมา เสาวคนธ์ ชาวบ้านคอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
35. นายเสี่ยม พลพุกห์ รองสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก อำเภอเมืองชุมพร
36. นางแล สมตัน ผู้สูงอายุชาวบ้านบางหลง ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
37. นางมา พนาลัย ผู้สูงอายุชาวบ้านคอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
38. นางพวง ร่วมยอด ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
39. นายฤทธิ์ เสาวคนธ์ ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
40. นายจัน อุดริ ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ ตำบลท่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
41. นางยุพิน เทียนแยม ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
42. นางสาวเนียง เทวบิน ชาวบ้านไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
43. นายไย โอง์ชานา ประธานชมรมผู้สูงอายุหมู่ที่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง
จังหวัดชุมพร
44. นางวุ่น เทวบิน ผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำบ้านคอนรวบ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง
จังหวัดชุมพร
45. นางเลี่ยม โตวังจร ชาวบ้านไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
46. นายเกิน โตวังจร ชาวบ้านไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
47. นายไสว อ่องวงศ์ ชาวบ้านไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
48. นางบุญเสริม อ่องวงศ์ ชาวบ้านไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
49. นางบุญมา ย้อยพลรบ ชาวไทยทรงดำ ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
50. คณะครูโรงเรียนบ้านบางหลง โรงเรียนบ้านคอเคี้ย โรงเรียนวัดคอนรวบ

สำหรับผู้ที่ไม่มียารายชื่อผู้วิจัยต้องขอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ภาคผนวก ง
ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางการสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ-นามสกุล.....อายุ.....ปี เพศ.....
 การศึกษา.....อาชีพ.....รายได้.....บาท
 สถานภาพ.....ตำแหน่งทางสังคม.....
 บิดา/มารดาชื่อ.....
 ข้อมูลอื่นๆ.....

ตอนที่ 2 ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ

1. ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมอะไรบ้างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

.....

2. ปัจจุบันยังมีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมใดบ้างที่ยังคงอยู่และถือปฏิบัติกันในรอบปี

.....

3. เพราะเหตุใดจึงยังคงปฏิบัติอยู่เหมือนเดิม

.....

4. ถ้าไม่ปฏิบัติประเพณีหรือพิธีกรรมนั้นแล้วจะเกิดผลอย่างไร

.....

5. ประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง เพราะอะไร

.....

.....

.....

6. ปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมใดบ้างที่ไม่มีและไม่ได้ปฏิบัติแล้ว

.....

.....

.....

7. เพราะเหตุใดจึงเลิกไปหรือไม่ปฏิบัติแล้ว

.....

.....

.....

8. ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปท่านคิดว่าเกิดจากอะไร

- ผู้ประกอบพิธี.....
- สภาพแวดล้อม.....
- สาธารณูปโภค.....
- การสื่อสาร.....
- อาชีพ/เศรษฐกิจ.....
- ศาสนา.....
- การศึกษา.....
- อื่นๆ.....

9. ท่านคิดว่าจะมีส่วนช่วยฟื้นฟูให้ความเชื่อ ประเพณีหรือพิธีกรรมนั้นกลับมาได้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

10. สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรื่อนมีอะไรบ้าง/อย่างไร

ครอบครัว.....

ชุมชนหรือสังคม.....

พิธีกรรม.....

วัฒนธรรมประเพณี.....

การศึกษา.....

ด้านอื่นๆ.....

11. สถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรื่อนมีความสำคัญอย่างไรบ้างต่อสังคมชาวไทยทรงดำ

.....

12. เพราะเหตุใดจึงต้องมีหมอเสนเรื่อนเข้ามามีบทบาทในการประกอบพิธีกรรม ถ้าไม่มีจะทำอย่างไร

.....

13. ปัจจุบันพิธีกรรมใดบ้างที่ต้องเชิญหมอเสนเรื่อนมาช่วยทำหน้าที่ให้ บุคคลอื่นทำแทนได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

14. หมอเสนอเรียนในชุมชนไทยทรงดำมีกี่ประเภท สถานภาพและบทบาทของแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

15. คนที่รับหน้าที่เป็นหมอเสนอเรียนจะต้องทำอะไร มีวิธีการขั้นตอนและมีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

16. หมอเสนอเรียนในอดีต กับปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

เชื้อสาย.....

อายุ.....

เพศ.....

วุฒิภาวะ.....

อาชีพ.....

การปฏิบัติตน.....

อื่นๆ.....

17. ผู้ที่เป็นหญิงสามารถทำหน้าที่หมอเสนอได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ

18. ท่านมีบทบาทอย่างไรในการถ่ายทอด ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ในด้าน.....

ผู้ถ่ายทอด.....

ผู้รับการถ่ายทอด.....
 วิธีการ/สื่อและอุปกรณ์.....
 ระยะเวลา.....
 ผลตอบรับ/การประเมินผล.....

19. เรียนรู้มาจากใคร /เริ่มเรียนเมื่ออายุ /ขั้นตอน/วิธีการเรียนการสอน/ระยะเวลาที่เรียน/ ผลที่ได้รับ
 อย่างไร

.....

20. การเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม จะมีการเปลี่ยนแปลง ไปจากเดิม
 หรือไม่ ในอนาคต อย่างไร

.....

21. อะไรที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

บุคคล.....
 การศึกษา.....
 ศาสนา.....
 เศรษฐกิจ.....
 วัฒนธรรมอื่น.....
 ความคิดเห็น.....
 สังคม/ชุมชน.....
 อื่นๆ.....

22. ท่านคิดว่า จะสามารถฟื้นฟูหรือสืบต่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้ได้อย่างไร

.....
.....
.....

23. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ.....

.....
.....
.....
.....
.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	พระมหาประจักษ์ พนาลัย
ที่อยู่	41 หมู่ 8 ตำบลบางหมาก อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร 86000
ที่ทำงาน	วัดพระปฐมเจดีย์ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 73000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2542	สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค สนามหลวงแผนกบาลี
พ.ศ. 2548	สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
พ.ศ. 2548	ศึกษาต่อระดับปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2538 - ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
พ.ศ. 2545 - 2549	เลขานุการเจ้าคณะตำบลปากน้ำชุมพร จังหวัดชุมพร
พ.ศ. 2549 - ปัจจุบัน	ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดนครปฐม